

קונטרס

אור המועד

מאמרים נחמדים בדרך האגדה והמוסר

בעניני עבודת וסגולת חג הפסח

מאמרים בעניני בדיקה וביעור חמץ. יציאת מצרים
בכל דור. אכילת מצה. חירות ומלכות בפסח. קדושת
חול המועד קריעת ים סוף ושבועי של פסח. חיוזק
לבין הזמנים

נכללו בו עצות והדרכות בעבודת השי"ת
ועובדות והנהגות מגדולי ישראל זצ"ל

כולל קובץ חידושים בעניני פסח
ממו"ר חג"ר מאיר הערשקאוויץ זצ"ל

וקונטרס אור התלמוד

הערות בעניני דינא דיומא בסוגיות
התלמוד וההלכה

קונטרס

אור

המודע

מאמרים נחמדים בדרך האגדה והמוסר
בעניני עבודת וסגולת
חג הפסח – זמן חרותנו

יסודות בנויים על דברי חז"ל ובעלי מוסר
להאיר עינינו לראות אור המאיר לנו בתקופה זו, ולהעיר איך להמשיכה לכל השנה כולה
משולב בעובדות והנהגות מגדולי ישראל

נכללו בו דברי חיזוק בעניני:
בדיקה וביעור חמץ ושאור. מצות אכילת מצה. יציאת מצרים בכל דור.
החירות והמלכות בפסח. קריעת ים סוף ושביעי של פסח.
קדושת 'חול המועד'. חיזוק לבין הזמנים. ליקוט אורות חג הפסח
מתוך ספר 'אור המועד' עם מאמרים חדשים והוספות חשובות

כולל קובץ חידושים על עניני פסח
ממו"ר הג"ר מאיר הערשקאוויץ זצ"ל
מכתבי שו"ת בענין מצוה קיומית במצה כל שבעה
ושיעור בענין חיובא דתשבתו. מתוך ספר קובץ חידושים
וקונטרס אור התלמוד
הערות בענינא דיומא בסוגיות התלמוד וההלכה

בחמלת ה' עלי ובזכות הרבים מאת
אברהם בן אמו"ר הר"ר אפרים אליעזר הכהן
פאדאווער

מהדורה חדשה ומורחבת פסח תשפ"ד

הסכמות שקבלתי לספר 'אור המועד' על המועדים בשנת תשע"ט

רה"י הג"ר מלכיאל קוטלר שליט"א

RABBI ARYEH MALKIEL KOTLER
BETH MEDRASH GOVCHA
LAKEWOOD, N.J. 08701

צילום

ארי' מלכיאל קוטלר
בית מדרש גבוה
לישיבה, נ.ד.

בתפלת ג' רגלים 'השיאנו ה' אלוהינו את ברכת מועדך לחיים ולשלום וכו', ומביא האבורה כמה פירושים, א' מלשון 'ורפומתנו' שמתמללים שני ברכות מועדך תרומם אותנו. עוד פ' בלשון 'משיאין משאות', ור"ל שאתאי לנו ע"י ברכת מועדך. עוד פ' מלשון זכרון שני הברכות מועדך תקרבנו אלך. והאבורה עצמו פירש מלשון 'וישא משאות' ענין דוחן - שלח לנו ברכת מועדך ע"ש.

ולכל הפירושים הרי הוא תפילה על הרושם של המועדים עלינו, ואין שנתרומם ושתאיר ענינו וכו', ור"ל שישאר רושם של הימים ומועדים בנו וברגלנו לכל השנה. ופשוט שענין המועדים הוא זמנים של פגישת והתועדות עם הקב"ה כביכול ושני זה נתעלה ונלך לאורה כל השנה.

אפרון נמטיח למע"כ הרה"ג ר' אברהם הכהן פאדאווער שליט"א מחשבו האברכים בישיבתנו הק' לן בעומקה של הלכה ומבני עליה תמידית, אשר מוציא לאור תמידים כסדרם בכל המועדים והזמנים גלויים בשם 'אור המועד' - המאיר לנו עניני המועד ואין להתעלות ולהתרומם מהמועד, בתורה וידאת שמים וליסודים מוסרים.

וב"ה שמתקבלים הדברים בי מדרשא בחיבה וה"ה מכל הרבה תועלת להמעינים לקחת את ברכת המועדים תמיד, ועכשיו מתכנס יחד ומוציא לאור ספר חשוב אור המועד. ויה"ר שיתקבלו דבריו בי מדרשא ויהנו הלומדים והמעינים, יפוצו מעינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה.

היה לי כבוד להחזיר
לחברתו קולך
ביום חתום וחסיד
אוריאל קוטלר

מו"ר הג"ר מאיר הערשקאוויץ זצ"ל

Yeshiva Bais Binyomin
Mesivta Bais Pinchos Sholom

51 Carlton Road • Monsey, New York 10952 • Tel. 845-207-0330

Chenoi Hachadai:
Rabbi Meir Hershkowitz
Rabbi Yehoshua Chelenger
Rabbi Yehoshua
Rabbi Yehoshua Meir

הסכמה ממויר ורבי הרה"ג ר' מאיר הערשקאוויץ שליט"א

הנה בא לפני תלמידי החשוב והנעלה, האברך ר' אברהם הכהן פאדאווער שליט"א, ובידו חבילת של קונטרסים שברצונו להוציא לאור עולם כספר שלם אשר בשם 'אור המועד' יכונה, וממה שראיתי בהם מצאתי אוצר בלום של רעיונות והארות נפלאים בעניני המועדים, אשר הם באמת 'אור' לכל מועד וזמן, שבהם יתלהב לב הקורא להבין עניני עבודת וסגולת הימים טובים לאושרם, ולזכות להשפעות אורות הזמנים והמועדים. וכל המאמרים מיוסדים על אדני פז של חז"ל וגדולי המפרשים, ואסף וליקט מלשונם הזהב, וגם הוסיף נופך מדינה, וסידר הדברים באופן יפה וקל שיהיה שוה לכל נפש, מקטן ועד גדול.

ובודאי תועלת ספר זה גדול מאד, שמלבד שבהבנת עניני המועדים וזמנים יתעורר האדם לנצל כראוי סגולת הימים טובים. הרי שהדברים מלמדים להועיל גם על הרבה ענינים כללים בעבודת הש"ת, ובהם נפתחו שני אורה בתורה, עבודה, ויר"ש. ובאמת הרבה מהמאמרים כבר הדפיס וחילקם בין כותלי הישיבה ומחוצה לה, ונתקבלו הדברים בחיבה ובצמאן גדול, וכבר נהנו רבים לאורם, ובכללם תלמידי חכמים ומרביצי תורה גדולים, אשר משתמשים עם הגליונות בדרשותיהם, ואומרים הדברים בשם אומרים.

והניי מניח את המחבר שליט"א עוד מימי בחורו בהיותו תלמיד בישיבתנו הק', והיה מצטיין בכשרונו הברוכות ובסברתו הישרה, ובמשך השנים עלה ונתעלה בתורה ועבודה, ועכשיו שבי"ד עלה בידו ספר שלם על עניני המועדים, אברכו שיזכה לסי"ד מרובה, ויתקבל ספר זה בעולם התורה, ויהנו רבים לאורו, ויזכה להוציא לאור עוד ספרים חשובים לתועלת הרבים ופוצו מעינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה.

החתום לכבוד המחבר שליט"א בחיבה ובהערכה

מאיר הערשקאוויץ

לשונות נפלאים בזכות המנדב מעות להפצת דברי תורה וחיוזוק להרבים

"רבה טובת הדפוס בעולם אשר על ידה יגדיל תורה ויפוצו מעינותיה חוצה, והנה מאחר שעל הרב קצור קצרה יד החכמים מלהדפיס ספריהם, ומכתתים רגליהם מעיר לעיר ללקט כסף כדי להדפיס, וראוי לעשירים עם אלקי אברהם לפתח ידיהם אליהם בעין פה, ובזה חלק כחלק יאכלו עם החכם, כי בצל החכמה בצל הכסף (קהלת ז, יב). והכל לפי מה שהוא הספר, ולפי מה שהוא נצרך לרבים, ולפי התועלת הנמשך ממנו לעבודת השם יתברך.

ודוק ותשכח שכמעט אין כסף שיהא נחשב למצוה רבה כזו, שכל הוצאה של מצוה היא לשעתו מתחיל במצוה וגומרה, אבל זה הנותן לצורך הדפוס, צדקתו עומדת לעד לדור דורים, והוא מזכה את הרבים, וזכות הרבים תלוי בו, וילך לפניו ולאחריו צדקו, אשריו מה טוב חלקו, קנה שם טוב קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא וגם העולם הזה כסף כסף רבה" (פלא יועץ, ערך דפוס)

"ואם כותב חדושי תורה ומוסר לרבים, אין קץ לשכרו, וצדקתו עומדת לעד, ובודאי אין הרבצת תורה גדולה מזו, וזכות הרבים תלויה בו, כי יעמיד תלמידים הרבה, ישוטטו רבים ותרבה הדעת את ה'" (יעב"ץ ב' מגדל עוז' בית המדרש עליית הכתיבה אות ב ס"ק ב)

"והכותב אותה למען המשכילים יבינו והתלמידים יעמדו על האמת ויוסיפו לקח טוב, אין למוד גדול מזה, ואין כבוד לתורה גדול ממנו" (הגהות היעב"ץ, סנהדרין ע"ט).

כעת ניתן לתרום עבור הדפסת ספר 'אור התורה' העומד לצאת לאור בקרוב בס"ד, ואפשר ליתן הקדשות לע"ג או לזכות העודנו בחיים, וזכות הרבים יהיה תלוי בכס!

יצא לאור בס"ד ובזכות הרבים ע"י מכון 'אורות' שני אברהם הכהן פאדאווער

מהדורה חדשה לחג הפסח תשפ"ד. חלק מהדברים נדפסו ב'אור המועד' בשנים שעברו, וחלק מהדברים נדפסו בגליונות 'אור התורה'

ספר 'אור המועד' י"ל בהסכמת הג"ר מאיר הערשקאוויץ זצ"ל, ויבליח"ט הג"ר מלכיאל קוטלר שליט"א

מי שיש לו הערה, הוספה או תגובה על שום קונטרס זה, מתבקש לשלוח הדברים בכתב, או לצלצל ולהעיר בעל פה. ניתן לקבל הגליונות בחנם בכל שבוע ומועד, הרוצה נא לצלצל הרוצה לזכות את הרבים ולנדר הפצת גליונות 'אור המועד' או 'אור התורה', או לתרום עבור ספר 'אור התורה' העומד לצאת לאור בקרוב בס"ד, ניתן להתקשר אצל:

Avrohom Padawer (973) 901-0331 - 11 Riesling Ave. Lakewood, N.J. 08701

To Donate by Credit card: call 732-400-9003, press #0 - At end of process please state for 'Ohr Hamoed'

תוכן הענינים

מאמר א: חג הפסח 'זמן חרותנו' משיעבוד הנפש, בקבלת עבודת שהיא חירות – עמוד ג

ענין 'זמן חרותנו' ו'חרות עולם' / עיקר שיעבוד מצרים משיעבוד הנפש / עיקר ההודאה על החירות משיעבוד הנפש / חירות עולם מפרעה שהוא היצה"ר / לראות את עצמו כאילו יצא עתה ממצרים / בכל דור ודור אנו נעשים בני חורין מיצה"ר / מי הוא היצה"ר באמת? / היציאה מבית עבדים של פרעה זו יצה"ר / עבד לה' ולא עבד לעבדים / להראות החירות מכללי היצה"ר / עבדים היינו ויוצאינו / משם לעבודות / להראות החירות ע"י פעולת הגוף / טעם ריבוי המצות בליל הסדר להשריש הזכות להיות עבדי ה' / הנהגת עבודות וחירות כאחת בליל הסדר / שאלת בן הרשע במה נשתנה / טענות היצה"ר שבכל דור / ההלל והודאה בליל הסדר על חירות הנפש / עצה נגד השפעת העמים להכיר והוסק בתורה / בלי קבלת התורה 'שם תהא קבורתכם' / טעם בחומר איסור חמץ לבקר השאור שבעיסה / מצות אכילת מצה סמל חירות הנפש / עצה לינצל מיצה"ר למלוך עליו ועל תחבולתיו / בכל דור ודור ביכולתנו לצאת ממצרים הפרטיות שלנו / הודאה תמידית לה' על היציאה התמידית ממצרים / סיפור: לכל סוס יש קוץ המשמשו – המבט הנכון על השיעבוד לתאוות

מאמר ב: הנהגת דרך מלכות בפסח הכרה בחשיבות יהודי כבן מלך' והברחה משפלות שברחוב – עמוד י

הנהגת דרך חירות ומלכות בפסח / היסוד של בנין כלל ישראל בהכרה שאנו כמלכים ושרים / בכל שנה ושנה עלינו להרגיש שאנו באמת הבנים של המלך / ההקדמה למתן תורה הכרת חשיבות עם ישראל / לראות א"ע כיוצא ממצרים להרגיש שנעשה אז 'בן מלך' / משל 'בן מלך' שנמצא בין אנשים פשוטים / בהכרת החשיבות שלנו – נחיה חיים חשובים וראויים / נפלאות פרטי המכות חיוק 'גאותן של ישראל' / התועלת שבסיפור 'אשר התעללתי במצרים' / עצה נגד השפעת העמים להכיר והוסק בתורה / יהודי הוא סוג אחר לגמרי משל גוי / בהכרת מעלה הגדולה של ישראל ניהר שלא להתערב עם הגוים / אני וחמורי נאכל באבוס אחד? / 'בחוקותיהם לא תלכו' מה לנו לחוקתיהם בכלל? / חיוק גדול להיות כבן מלך שלא כאומות העולם / כל יציאת מצרים כדאי בשביל כל יחיד ויחיד / להתרחק מהשפעת העמים בסוד מרע ועשה טוב – חיוק בתפלה הנפלאה של 'עלינו לשבח' / לחגוג את הא'הת בחירתנו מכל העמים' בפסח ולשמוח בהזכות שלנו לחיות ככני מלכים בכל השנה כולה / 'החטא היותר גדול הוא לשכוח כי אתה בן מלך' / סיפור: האם אתה מתדמה להבעלי חיים שבגן החיות?!

מאמר ג: עבודת יציאת מצרים בכל דור, היציאה והבדלה מהשפעת העמים – עמוד טז

קריאת שם ה' שם 'חג הפסח' – על שם שפסח ה' על בתי ישראל / מצב ישראל במצרים 'גוי בקרב גוי' / ביציאת מצרים נעשו ישראל לעם בפנ"ע /ה' עם לבבד ישכון' נתקיים במכת בכורות / דם פסח ודם מילה אותות של הבדלה מהאומות / יציאת מצרים בזכות דם פסח ודם מילה / ה'פסחה' על בתי ישראל הבדלה בין ישראל למצרים / שנת מצרים לישראל מחסדי ה' עם עמו / ישראל במצרים השתדלו להתקרב להמצרים / תכלית שנת האומות לישראל שיתקיים 'הן עם לבבד ישכון' / סוד ריבוי האנטיסמיסטים' להבדיל בין ישראל לעמים / 'הלכה ידוע שעשוי שונא ליעקב' / כלל ישראל בגלות כגרים בארץ לא להם / יצי"מ בזכות 'שלא שינו שמם לשונם ולבושם' / הנהגה ה' לעמו במצרים – לפי הבדלת ישראל מהם / ו'זיהא שעמדה לאבותינו ולנו' השנאה וההבדלה מהגויים / טעם נפלא בהגבלת הכוס וכיסוי המצות / לימוד ליל הסדר – יסוד הבדלה מהעמים / הלימוד מצי"מ לדורות לא להתדמות להגויים / עיקר מלחמת היצה"ר כלפי השפעה מבחוץ / העצה נגד השפעה מבחוץ ניתוק והבדלה / ביעור חמץ היינו היצה"ר – הכונה פשוטו כמשמעו / עבודת ביעור חמץ ושאור להיבדל מהיצה"ר שמבחוץ / הבדלה מהאומות בדורינו בפרט מכלי התקשורות / 'במלחמה האחרונה לפני משיח כל הערליכער אידן יינצל' / סיפור: הכומר לימד את ישראל טעם גזירת הגוים להליבש ישראל ב'כוכב הצהוב'

מאמר ד: התחלת יצירת העם סגולה' מתוך התעלות מעל טומאת מצרים – עמוד כב

גלות מצרים 'כור הברזל' לצרף את ישראל / זכירת השיעבוד והקושי לדעת שדוקא בזה מתגדלים / בעבודת השי"ת 'מתגדלים במלחמה' / הגדולים' נעשו לגדולים ע"י המלחמות / דוקא במצרים ב'ערות הארץ' התחילה פריחת 'הגוי קדוש' / אלו שיתגברו בגלות יזכו ל'יתחנה' עינינו בשוכב לציון! / אנו נמצאים בתקופת 'עת מלחמה'! סיפור: למה היפה חיים' ביקש לראות הבחורים בעוה"ז

מאמר ה: המלכות של שעת קריעת ים סוף ושבועי של פסח, והדרך להשגת יראת שמים – עמוד כג

המשך עבודת האמונה של יציאת מצרים לשביעי של פסח / לשונות של מלכות, יראת שמים, ושריה בקריעת ים סוף / שלומות האמונה והיראה בקריעת ים סוף / יסוד ושרש יראת ה' היא הרגשת העמידה לפני המלך / שוית ה' לגנדי תמיד הוא כלל גדול בתורה / בקריעת ים סוף הגיעו לדרגת 'זה קלי ואנחה' / בקריעת ים סוף נתיישרה מלכות שמים / קבלת עול מלכות שמים שמרגיש שנמצא בבית המלך / להרגיש יראת שמים בחוש / איך משיגים הרגשת מלכות שמים בחוש / דע לפני מי אתה עמל לזכור את ה' בעסק התורה / ענין מאה ברכות בכל יום והשייכות ליראת שמים / להשיג יראת שמים ע"י הרגשת היותו עומד לפני המלך / העצה שעמדה לי לשמור עיני / ע"י הכונה במאה ברכות נזכה ליראת שמים / עצה למעשה להגיע למדת 'שוית' / להתרגל לחשוב על השי"ת / שלא לשכוח להמליך הקב"ה גם על עצמינו / שלא לשכוח להמליך הקב"ה גם על עצמינו / חיים שיש בהם אהבת יראת שמים / שביעי של פסח – יום המלכת הקב"ה / סיפור: הרבי שאל את תלמידיו: 'אתם מאמינים בבורא העולם?'

מאמר ו: ה'פשט' והרמז במצות בדיקת וביעור חמץ – עמוד כז

מה נתשנה חמץ משאר איסורי תורה? / 'הרמז של החמץ הוא הפשט' / 'לחפש ולבדוק חדרי בטן והכליות' / 'הכונה לדבר אחר גדול ממנו' / 'היצר הרע אינו מניח לבדק' / למה היצר הרע דומה לשאור שבעיסה? / מסגולת הזמן ומחובת השעה! / 'יציאת מצרים שיש בכל שנה ושנה' / חובת הבדיקה לימוד המוסר! / להתפלל לסייעתא דשמיא! / סיפור: 'תביאו לי את זה לשריפת חמץ!'

מאמר ז: הרמז של ביטול 'חמץ' ו'שאור' – לבטל ה'דמיון' של היצר הרע – עמוד כט

'חוט השערה' או 'הר גבוה' / המלחמה כנגד האויב היחיד והמדומה / היצר הרע הוא לסטים חלוש, ועלינו לקום ולהכותו! / למה הסוסים מצייתים להעגלות התשוש? / להשפיל ה'סחורה' שהיצה"ר משתדל למכור לך / יוסף הצדיק 'פִּטְפַּט וַיִּלֹּא וַיִּכַּשׁ אוֹתוֹ וְלֹא חֲשָׁב' / לבטל את השאור שבעיסה / לצעוק על היצר הרע / איסור הקרבת חמץ ושאור / היצה"ר עתיד ליבטל לעתיד לבא / סיפור: הדרך שה'חכם' הציל כל העיר מה'מלך גדול!'

מאמר ח: לימוד מאכילת 'לחם עוני' להיות 'שמח בחלקו' בלי מותרות – עמוד לב

מצות אכילת 'לחם עוני' בחג הפסח / הצדיקים תמיד שמחים בחלקם / 'אזיהו עשיר שבעשירים' השמח בחלקו! / המצות זכר לעוני וגם זכר לחירות, ולחם האמונה / גדולי ישראל הסתפק במועט ושמחים בחלקם / מותרות בבית / מותרות באכילה

מאמר ט: יסוד קדושת חולו של מועד: מהות הימים וניצול תכליתם – עמוד לד

ימי חול המועד – ימים של חול או מועד? / מהות חול המועד 'להשוות ליום טוב' / מלאכה בחוה"מ: 'לא מסרן הכתוב אלא לחכמים' / 'כאילו הוא שותף במעשה בראשית' / יסוד איסור המלאכה כדי 'שהיה אוכלין ושותין ויגעין בתורה' / שמחת חול המועד כדי שיכול ללמוד תורה! / איך מהפכים יום חול למועד? ע"י הלימוד והעסק בתורה / החכם עיניו בראשו לנצל ימים קדושים אלו / מה שהאדם עושה בימים אלו הם עדות על האדם! / 'מועד' מלשון התוועדות – שהזמן גרמא להתוועד עם הקב"ה / סיפור: החינוך של הרב יצחק הוטנר וצ"ל בחולו של מועד

מאמר י: עצות להמשיך 'אורות ימי הפסח' למשך ימי הספירה ולכל השנה – עמוד לו

'זהשיאנו ה' אלקינו את ברכת מועדיך' / 'מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדש' / אסרו חג בעבותים: לקשור את היום טוב ולקוהו אתנו / חג הפסח נמשך עד שבועות וימי הספירה כחולו של מועד! / יש שפע של סיעתא דשמיא בימים אלו! / החכם עיניו בראשו לנצל סגולות הזמן! / לימוד מסכת אבות ולעבוד קצת בכל יום על קני' אל' התורה / להתעלות בבין אדם לחבירו / לחשוב כמה התעלה כבר ומה נשאר לו עוד

מאמר י"א: פניני חיוק ועצות להמשיך העליה בתקופת 'בין הזמנים' – עמוד מב

הכנה ונקיין לפסח: זמן ה'זריחה' של אור מועד הפסח: עמוד טו ♦ ליקוט אורות חג הפסח: עמוד מז

קובץ חידושים: ממו"ר הרה"ג ר' מאיר הערשקאוויץ זצ"ל

שו"ת בענין מצוה קיומית במצה כל שבעה (מתוך ספר קובץ חידושים) – עמוד לח

שיעור בענין חיובא דתשבייתו (מתוך ספר קובץ חידושים ס"ד) – עמוד לט

קונטרס אור התלמוד – עיונים בענינא דיומא – עמוד מא

סג חג הפסח 'זמן חרותנו' משיעבוד הנפש בקבלת עבדות שהיא חירות סג

ענין 'זמן חרותנו' ו'חרות עולם'

בחג הפסח מצינו דגש מיוחד בענין 'החירות' שזכינו לה בימים ההם בזמן הזה, והרבה הלכות ומנהגים שורשם להראות 'דרך חירות', כגון חיוב הסיבה במצה ובד' כוסות, וכן ענין סידור השלחן בכלים נאים, 'עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא', שבדרך זו נוכל להרגיש כאילו אנו יוצאים ממצרים ונעשים בני חורין.¹ וביותר מזה מצינו שענין החירות תופס מקום בולט וחשוב בחג הפסח, עד שבתפלה נקבע חג הפסח כ"חג המצות – זמן חרותנו", אשר מבואר מזה, שמהותה של החג היא 'החירות' של יציאת מצרים. וכאן הבן שואל, מה ענין חירות זו, הרי ביציאת מצרים לא נעשינו חפשיים כבני חורין, אלא שהלכנו מלהיות עבדי פרעה, ונעשינו עבדי ה', ומכיון שכן לכא' היה עדיף יותר לחגוג חג זה בעניני 'עבדות' ולא בעניני חירות.²

וביותר יש לתמוה בזה, דמה שייך לחגוג ענין חירות זו לדורות, עד שיציאת מצרים נקראת 'חירות עולם' (בנוסח שאנו אומרים בברכת ק"ש בערבית) ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם, שלכא' קשה דאין נתקיים בנו החירות עולם, וכי אנו בני חורין בתוך הגלות הזאת, שאנו משועבדים תחת ידי זרים בשיעבוד מלכיות, והרי אכתי עבדי אחשוורוש אנן (מגילה יד.). וכבר עמד בזה החתם סופר³ וצ"ל (דרשות ח"ב ר"ח ב) וז"ל: "מצינו בליל הפסח הזאת שאנו מצווים להיותנו כמלכים כולם יושבים על מטה כבודה עם שאין זה מדרך המוסר כלל, וגם שאכתי עבדי עם אחר אנחנו, ומה כחנו יפה בצאת ישראל ממצרים, הלא כאשר היינו עבדים כן אנחנו עתה סובלים... ולשמחה מה זו עושה".

עיקר שיעבוד מצרים בשיעבוד הנפש

והאמת יורה דרכו, שעיקר ענין החירות שאנו חוגגין בחג הפסח אינו על חירות משיעבוד הגוף, דהיינו שנעשינו חפשיים מלעבוד עבודת פרך בחומר ובלבנים לפרעה ולעמו, אלא אדרבה עיקר החירות היא בזה שנעשינו בני חורין משיעבוד הנפש שהיינו משועבדים לפרעה במצרים.⁴ דהנה בשעה שהיו ישראל במצרים היו משועבדים לפרעה בשני מיני עבדות, הא' שיעבוד הגוף בחומר ובלבנים ובכל עבודה קשה, והשנית שיעבוד הנפש, שהמצריים החטיאו את ישראל הרבה, עד שהיו עם ישראל בגדר 'גוי בקרב גוי', משוקעים במ"ט שערי טומאה, והיו נמצאים ב'בית עבדים', שהשהייה שם היתה כולה עבדות הנפש לרוחות הטומאה, כי מצרים היתה ארץ מלאה ברוח של זימה וע"ז, ונתערבו ישראל בגוים ולמדו ממעשיהם, ומחמת כך טומאת מצרים וקושי השיעבוד, היתה נפשם של ישראל משועבדת למהלך החיים של המצריים, ולא היתה ביכולתם להיות כך עבדי ה' באמת.⁵

ובאמת בכונה זו נתחכם פרעה באמרו 'תכבד העבודה על האנשים', ועינם בעבודה קשה מאד, שלא יהיה להם שום זמן להתבונן במצבם, כדי שיצא מזה שיהיו גם נפשם של ישראל משועבדת לטומאת מצרים, מבלי יכולת לעשות רצון ותשוקת הנפש הרוחנית.⁶ וכמש"כ ה'בית הלוי ז"ל (דרוש ו) בזה"ל: "דגם בשיעבוד הגוף שעשה פרעה להם, לא היה עיקר מחשבתו ותכלית כונתו להשעבוד בעצמו והרווחת העושר שגיע לו בעבודתם של ישראל, רק עיקר תכלית מבוקשו היה להחטיאם ולהעבירם מדעתם ודתם, והשעבוד היה התחכמות להוציא מחשבתו הרעה לפועל" ע"כ, הרי שעיקר כונתו של פרעה היתה שיהיו ישראל משועבדים לו שיעבוד הנפש, אלא שהביא את כל זה ע"י שיעבוד הגוף, ובזה נשתעבדו נפשם ונשמתם ב'בית עבדים' של פרעה ומצרים.

עיקר ההודאה על החירות משיעבוד הנפש

ובצאת ישראל ממצרים היתה להם גאולה ופדות משני השעיבודים שהיו במצרים, בין משיעבוד הגוף, ובין משיעבוד הנפש, כמו שאנו אומרים בברכת המזון "נודה לך... ועל שהוצאתנו ה' אלקינו מארץ מצרים, ופדיתנו מבית עבדים", פירוש שהיתה פדיון מיוחד מבית עבדים חוץ מעצם היציאה מארץ מצרים, והכונה בזה, שגאולת הגוף היא ממצרים בכלל, אבל פדיון הנפש היא מ'בית עבדים', דהיינו בית שהשהייה בה היא כולה עבדות, דהיינו שיעבוד

מהות האדם נפשו ונשמתו.⁷ וכן הנוסח בברכת הגאולה זונדה לך שירה חדשה על גאולתנו ועל פדות נפשנו, וי"ל שגאולתנו היא החירות משיעבוד הגוף, ו'פדות נפשנו' היא החירות משיעבוד הנפש, וכמו שנאמר 'כי פדה ה' את יעקב, וגאלו מיד חזק ממנו', הרי שהגאולה היא חירות מיד החזק ממנו בכח הגופני, אבל הפדות הוא חירות הנפש מיד משעבוד.

והנה הגם שגלות ישראל והגאולה ממנה היתה בב' בחינות, מצד הגוף ומצד הנפש, אבל גלות וגאולת הנפש היא העיקרי, וכמש"כ ב'מכתב מאליהו' (ח"ב, עניני פסח) וז"ל: "והנה ענין גלות מצרים נראה לאדם החיצוני בעיקר כגלות הגוף, אבל האדם הפנימי רואה שהגלות הגופנית היא רק המסובב, ואת הסיבה האמיתית רואה בגלות הנפש" ע"כ, הרי נמצא שעיקר החירות שזכינו ביציאת מצרים היא חירות הנפש שהיא 'פדות נפשנו', ולא החירות מעבודת פרך בחומר ולבנים. והטעם בזה שחירות הנפש היא העיקר, הוא משום דמצד חירות זו נפדו ונשתנו ישראל מלהיות עבדי פרעה ונעשו עבדי ה', עד שהגיעו לקריעת ים סוף שאז קבלו ישראל מלכות ה' ברצון, ובשמחה רבה ענו שירה. והרי עיקר תכלית יצי"מ היתה שנהיה עבדי ה', וכדתיב (שמות כ, ב) "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים", וכתב הרמב"ן ז"ל (שם) "וטעם מבית עבדים שהיו עומדים במצרים בבית עבדים שבוים לפרעה, ואמר להם זה שהם חייבים שיהי' ה' הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלקים שיעבדהו, כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים... וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים" ע"כ.⁸

חירות עולם מפרעה שהוא היצ"ח

ולאור זה מובן היטב ענין החירות שאנו חוגגין בלילה הזה והוא, שהחירות שאנו מראים היא חירות הנפש מהיצ"ח ותאות החומריות, והיינו חירות הנפש של יצי"מ, וכלשון השל"ה הק' (מסכת פסחים) "כל עניני חירות שאנו עושין בלילה הזה הוא חירות הנפש אשר נגאלנו מהקליפות, כי נשתעקו במ"ט פנים טמא, ויוציאו לחירות, על זה אנו עושין סימני חירות ומשמחין בשמחה של מצוה" ע"כ. וחירות זו היא באמת 'חירות עולם', כי מומן יציאת מצרים והלאה היו ישראל משוחררים משיעבוד לטומאה, וחירות זו קיימת עד היום הזה, כמש"כ הרמח"ל (דרך ה' פ"ד ט') "כי הנה יציאת מצרים היה תקון גדול שנתקנו בו ישראל ונשאר הדבר לנצח... והנה כשהגיע הזמן הראוי, חזק

(א) ביאור הגר"א (א"ח תע"ב סק"ג). ועי' בסדר היום (סדר מצה) שכתב: "שיאכלו וישתו ויאריכו על השלחן כדרך שרים ובני חורין" ע"כ. והרמב"ם ז"ל כתב: ד'המיסב בשאר אכילתו ושתייתו הרי"ז משובח, הרי שיש ענין בהוספת דרך חירות ומלכות. (ב) ומסופר על הגר"א ירוחם ליבוביץ זצ"ל שנפגש פעם עם הגר"א יחזקאל לוינשטיין זצ"ל ושאלו ר' ירוחם: 'סוף סוף חג הפסח מהו? נענה ר' יחזקאל: 'חג הפסח הוא אמנוה' והשילוב ר' ירוחם: 'לא אלא חג הפסח היא 'עבדות'! ע"כ. ובאמת בספריהם של שני גדולי עולם אלו מצינו הרבה מאמרים על שני ענינים אלו, בין ביסודות האמונה, ובין ביסודות של 'עבדות' שאנו למדים מיציאת מצרים, ומחג הפסח, ואכמ"ל. אמנם האמית מצינו שסוד גדול ביהדות הוא ענין 'העבדות' לה, ובענין קבלת עול מלכות שמים וכו"ה. וכלשון רש"י ז"ל (ר"ה כח). 'מצות לאו ליהנות ניתנו, אלא לעול על צוואריהם ניתנו ע"ש. ובאבות (פ"ב מ"א) תנן 'זאין אתה בן חורין ליבטל ממנה' ודו"ק. (ג) כך מבואר בהרבה קדמונים. עיין בזה בספר הנפלא יוצר אור (לידידי הר"ר יוסף צבי רייזער שליט"א) שהאריך בראיות לזה. (ד) כלשון הזוהר חדש (ר"פ יתרו) "ישראל כד הוו במצרים אסתאבו ואתטנפו גרמיהון בכל זני מסאבו עד דהוו שראן תחת ארבעים ותשע חילי דמסאבותא". והרמב"ם ז"ל (בשור' סי' קנ"ח) כתב: "ואפילו אבותינו שהיו במצרים רובם עובדי ע"ז היו" והדברים נפלאים. (ה) כעין דברי המסילות ישרים (ריש פ"ב) בביאור עצת פרעה בזה. (ו) ספר מזמור לדוד להגר"ד כהן שליט"א (מאמר ח). (ז) ובאמת מצינו שאפילו פרעה הכיר ביסוד זה, כדאיתא במדרש (שוחר טוב, תהילים ק"ג). וכעיי' בירושלמי פסחים, פ"ה (ה"ה) "בשעה שבאת מכת בכורות... התחיל פרעה צווח ואומר, לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם והרי אתם עבדי של הקב"ה" ע"ש. הרי שפרעה ראה שתכלית היציאה ממצרים היא עבור שנהיה עבדי ה'. וכן מבואר בהרבה מקראות בסדר המכות, וכדתיב (שמות ט, יג) "שלח את עמי ועיבדני", ופרעה אמר (שם י, יא) "לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים", הרי מבואר שתכלית היציאה היתה כדי שנעבוד את ה' ונדיה לו לעבדים.

האדון ב"ה את השפעתו והארתו על ישראל, וכפה את הרע לפניו והבדיל אותם ממנו, ורימס אותם מן השפלות שהיו בו והעלם אליו, ונמצאו גאולים מן הרע גאולת עולם, ומשם והלאה הוקמו לאומה שלמה דבוקה בו יתברך ומתעטרת בו... וכל הטובות שהגיעו ושמגיעים לנו כולם תלוים בו" ע"כ.

ובזה מתורץ מה שתמהנו לעיל, דאך אנו חוגגין ענין החירות והרי אכתי אנו משועבדים בגלות תחת ידי זרים. והתשובה היא, שהגם שיש שיעבוד הגוף בגלות, אבל יש לנו חירות משיעבוד הנפש, וכלשונו הנפלא של החת"ס (דרשות ח"ב ר"ח ב) "כי שמחתנו היא על חירות הנפש שהיא בגלות, ומעת צאתנו לא נשתעבדנו שוב... וכל עוד שאויבנו מצרים לנו ומתישים כח ונפש החיוני, לעומת זה מתגבר נפש השכלי ביתר שאת ויתר עוז, וזאת כל פרי שמחתנו בלילה זה, לזה מספרים יציאת מצרים בלילות המרמזים לגלות ודין, להורות שאפילו בימי גלותנו אנו שמחים שמחה זו, כי אע"פ שנצטוו להכניע נפש החיוני, נגד זה נצטוו להגביה לבנו בדרכי ה' להרים קרן נפש השכלי". ועוד כתב שם (רעו, ב) "והחירות הלז הוא חירות עולם, כי לעולם לא יחזור הדבר שלא יהיו ישראל עבדי המקום חלילה" ע"כ.

לראות את עצמו כאילו יצא עתה ממצרים

והנה ידוע מאמר חז"ל (פסחים קט"ז): "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר, 'זהגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים'", ונוסח זה אנו אומרים בהגדה של פסח בכל שנה ושנה. אמנם יש להתבונן בזה, דמאיה טעם יש חייב על כל אחד ואחד בכל דור ודור להגיע להרגשה זו, ולמה לא סגי לעשות זכר ליציאת מצרים לחוד, כמו בשאר ימות השנה שהרבה מצות הם זכר ליציאת מצרים, והגם שיש חייב מיוחד לימי הפסח, אבל למה לא סגי באמירת ההגדה, ובסיפור ניסי יציאת מצרים לחוד. וגם קשה להבין איך מגיעים למצב זה כאילו הוא עצמו יצא ממצרים, כיון שגופנו לא היה שם, ובשלמא אמונה שייך בזה, אבל איך שייך חייב על הרגשת הגוף בדבר שלא עבר על בשרינו. וכבר כתב בזה הסבא מקלם זצ"ל (חכמה ומוסר עמ' כז) בזה"ל: "מעודי הייתי נבון בזה, איך יוכל האדם לקיים הלכה זו, והלא אמרו 'חייב', וכל מקום שאמר חייב, חובה היא, ואיך יוכל האדם לקיים הלכה זו, שיהיה בעיניו כאלו הוא יצא ממצרים... ואם יש אדם גדול במדרגה זו לחשוב זאת, איך נפסק הלכה זו לכולם, הרי לא רבים יחכמו כל כך" ע"כ.

אמנם התחלת התשובה לזה מבואר במאמר ההגדה עצמו, באמרו: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שנאמר 'זהגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים', שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה, אלא אף אותנו גאל עממה, שנאמר 'ואותנו הוציא משם וגו'" ע"כ, והכונה בזה, שמה שאנו מזכירים יציאת מצרים בכל דור ודור, אינה רק לזכרון למה שאירע לאבותינו בלבד, אלא אנו חוגגים את היציאת מצרים הפרטית שלנו, שהרי אף אותנו גאל עם אבותינו. וביתר ביאור כתב הג"ר ירוחם ליוואוויץ זצ"ל (דעת חכמה ומוסר) מאמר מ"א) שהחייב על כל אדם לראות את עצמו כאילו הוא עצמו יצא ממצרים, הכונה 'שהאדם יעשה עצמו מיוצאי מצרים ממש', והיינו שכל אחד יראה את היציאת מצרים הפרטית שלו, שיצא הוא מלהיות עבד לפרעה, ונעשה עבד ה'.

בכל דור ודור אנו נעשים בני חורין מיצה"ר

והנה הרמב"ם ז"ל (הל' חו"מ פ"ז ה"ו) בלשונו הוזהב הוסיף ביסוד הנ"ל, וז"ל: "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר ואתנו הוציא משם וגו', ועל דבר זה צוה הקב"ה

בתורה 'וזכרת כי עבד הייתה', כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית" ע"כ, הרי שהוסיף כמה דברים, א' שיש חייב להראות ענין החירות דהיינו שיהא ניכר גם לאחרים. ב' שיראה ענין זה כאלו היית עבד ויוצא עתה ממצרים. וכמש"כ (שם ה"ב) "מצוה להודיע לבנים... אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות" ע"ש. הרי שהדגיש דחלק ממצות 'זהגדת לבנך' הוא שנדגיש ענין העבדות במצרים, אמנם לכא' זה צ"ב, דבשלמא מה שיש לראות עצמו כאילו יצא ממצרים מובן, דהוא כדי לזכור ולהרגיש בחוש את ניסי היציאה ממצרים, אבל מה טעם יש חייב לראות את עצמו כאלו היית עבד במצרים ונפדית משם, ואיך זה יוסיף ויתן בלימוד מעצם היציאה ממצרים בדורינו אנו.

מי הוא ה'חפשי' באמת

ונראה בסוד ענין זה, שעבודת ליל הפסח שופכת אור על כל הגישה שלנו בעבודת השי"ת, שודאי זה ברור שכל אחד מישראל הוא עבד ה', וכולנו אומרים 'אני עבדך בן אמתך', וזה מחייב עבודה ויגיעה לקיים כל מצוות התורה, אבל יש טועים וחושבים שאם ח"ו פורקים מעליהם עול התורה והמצוות הם נעשים בזה 'חפשיים', כאלו שהם ברשות עצמם לעשות כל מה שהם רוצים, ושוב אינם עבדים כלל, כי הרי עושים ככל העולה על רוחם, ויכולים להיות חיי הפקר, ונמצא זה אומר כאילו שהבחירה ביד כל אדם לבחור לחיות בדרך התורה הקדושה ולהיות עבד ה', או ח"ו להיפך שיחיה חיים של הפקר בלי שום עול ושיעבוד, ובוה יחשב 'חפשי' בלי הרגשת עבדות כלל.

אמנם יציאת מצרים מגלה לנו שמחשבה זו טעות מוחלטת היא, ואדרבה ההיפך היא הנכון, כי מצד טבע האדם באמת אין אדם יכול לומר 'חפשי' אני באמת, כי בשר ודם משתעבד לתאות חומריות שלו מצד טבעו, ונמצא שהוא עבד לתאותיו, ורק מי שיוכל להשתלט על תאות לבו, הוא ראוי ליקרא 'בן חורין', ומציאות כזאת לא יתכן אלא בבן ישראל שקיבל על עצמו עול מלכות שמים, והוא עבד לה' באמת, עד ששולט על תאותיו ומעשיו, ונמצא בזה שהוא 'חפשי' מתאות לבו. וכלשונו הנפלא של האבן עזרא ז"ל (במדבר ו, ז) "ידע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם, והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו, כל מי שהוא חפשי מן התאות", וכתב על זה הג"ר ירוחם ליבוביץ זצ"ל (דעת תורה, שם) "אל נבין הדברים כדברי חכמה ומוסר, נבין הדברים בפשוטם, כענין של מציאות" ע"ש.

היציאה מבית עבדים מפרעה זו יצה"ר

ויסוד גדול זה נתגלה ביציאת מצרים, שאז זכינו ליעשות עבדי ה' ולא עבדים לעבדים, כדכתיב (ויקרא כה, מב) 'כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, לא ימכרו ממכרת עבד, ובגמ' (קידושין כב:) דרשו 'עבדי הס' ולא עבדים לעבדים, וביאר הגר"ח סולובייצק זצ"ל (הו"ד בספר ירח למועדים מאמר כ"ט) דנאמר בזה 'דכלל ישראל בעצמותם נעשו לבני חורין שאינם יכולים עוד להיות עבדים בחפצא'. ויש להוסיף, דבזה שנעשינו עבדי ה' בצאתנו ממצרים, מאז והלאה יש לנו חירות מלהיות עבד לעבדים. ויש להעמיק בזה, כי באמת שיעבוד הנפש לפרעה במצרים מסמל שיעבוד הנפש להיצר הרע, וכמש"כ הרמב"ם ז"ל (באגרת שהודפס בסוף שו"ת הרמב"ם) וז"ל: "ויש לך בני לדעת כי פרעה מלך מצרים הוא היצר הרע באמת" ע"כ,

(א) בספר מומר לדוד (מאמר ח') ביאר בזה לשון נוסח הקינה בעלי ציון שמקוננים בת"ב, "ועל עניו בני חורין נדיכיה טהוריה", הרי מבואר דאע"פ שבנ"י היו מעונים תחת ידי אויביהם, אבל בני"י הם בחפצא בני חורין, מאז צאתנו ממצרים, וכל שיעבדי גלויות אינם משנים זאת החירות ע"ש. (ב) ונמצא מזה, שטעות לומר שתכלית זכירת וסיפור יציאת מצרים היא רק לענין האמונה לחוד, אלא הנכון הוא, שאנו צריכים ללמוד מיציאת מצרים את יסודי האמונה שמביא האדם להרגשת עבדות, שכל אחד שבא בברית ישראל יקבל על עצמו עול מלכות שמים ברצון. (שם). ומהאי טעמא מזכירים יציאת מצרים בקריאת שמע, כמש"כ המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב העבודה פ"ח) "כי מצד יציאת מצרים השי"ת הוא למלך עליהם... שר"ל כי לכך אני אלקיך ומולך עליך ואתה קני לי לעבד בעבור שהוצאתיך מבית עבדים, לכך אתם תהיו לי עבדים לקבל מלכות שמים... והבן אלו ג' פרשיות ק"ש והיה אם שמע פרשת יציאת, ותדע כי על ידם מקבל האדם מלכות שמים בשלימות" ע"כ, הרי שכלל ישראל נעשו עבדי השי"ת ביציאת מצרים, ואנו מחייבים לזכור זאת בקריאת שמע בכל יום יום. (ג) ובעיקר דבריו ע"י בהגדת מועדים וזמנים להגיד משה שטרנבוך שליט"א, שהאריך במה ששינה הרמב"ם בהלכות ממש"כ בהגדה שלו.

והכונה בזה, שפרעה החכים בכל מיני עצות ותחבולות לצוד ישראל ברשת הטומאה, שישקעו בחטאים עד כדי שלא יוכלו לצאת מטומאת מצרים.

עבד לה' ולא עבד לעבדים

אבל מי שאכן מחפש לברוח מלהשתעבד לה' ולתורתו ח"ו, הרי הוא נעשה עבד לעבדים רח"ל, שהרי הוא קונה אדון לעצמו, כלומר שהוא משתעבד ליצר הרע, הוא שטן הוא מלאך המות, שנקרא 'מלך', כי הוא מושל על האדם ומפתהו לילך אחר תאות לבו, וכמו שאמרו חז"ל (שבת קח): עה"פ לא יהיה בך אֵל זר, איזה אֵל זר שיש בגופו של אדם הרי אומר זה יצר הרע. וביאר הסבא מקלם זצ"ל (אור רש"י ח"ב מאמר רפ"ד) זצ"ל: "כי אֵל הוא מי שיש מבטו ומגמתו לעשות רצונו, כי הוא הנאהב אצלו, ואילו פונה השתדלותו ועבודתו, וראש מרעין בישין הוא התאוה שבתוך גופו של האדם, וזהו אֵל זר".

ודבר זה אנו למדין מפרשת עבד עברי, דכתיב (שמות כא, ה – ו) וְאִם אָמַר יֹאמֶר הָעֶבֶד אֲהַבְתִּי אֶת אֲדֹנָי... לֹא אֵצֵא חֶפְשִׁי, והגישו אדוניו אל האלהים... ורצע אדוניו את אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וְעַבְדוֹ לְעוֹלָם, ובגמ' (שם) פירשו, "ומה ראה אֶזְנוֹ לַהֲרֹצֵעַ מִכָּל שָׂאֵר אַבְרָם שֶׁבִּגּוֹף וכו', אָמַר הַקִּבְיָה דִּלְת וּמוֹזֶה שֶׁהָיוּ עֲדִים בַּמִּצְרִים כִּשְׁפָסַחְתִּי עַל הַמִּשְׁקָף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת, וְאָמַרְתִּי כִּי לִי בְנִי עַבְדִּים עַבְדֵּי הָסֵם, וְלֹא עַבְדִּים לְעַבְדִּים, וְהוֹצֵאתִים מֵעַבְדוֹת לְחִירוֹת, וְהֵלֵךְ זֶה וְקָנָה אֶדְרוֹן לְעַצְמוֹ יִרְצֶה בַּפְּנִיָּה" ע"כ. הרי מבואר שטעם עֲנָשׁוֹ שֶׁל עַבְד עַבְרִי שֶׁאָמַר אֲהַבְתִּי אֶת אֲדֹנָי... לֹא אֵצֵא חֶפְשִׁי שְׁחִיב לַהֲרֹצֵעַ בְּאֶזְנוֹ לִפְנֵי הַדִּלְת, הוּא עַל זֶה שֶׁהִתְאַוָּה אוֹטְמַת אָזְנוֹ מִלְשֻׁמוֹ וּלְהַבִּין, כִּי הַמְּכוֹר לְתַאוּתוֹ אֵין לוֹ אֶדְרוֹן רַק תַּאוּתוֹ, וְחָסֵר לוֹ שֶׁם 'עַבְד ה', וְלֹא אָמַר יוֹהֲלֵךְ זֶה וְקָנָה אֶדְרוֹן לְעַצְמוֹ

– פ"י התאוה, שאינו רוצה לעזוב מצב העבדות שמתר בשפחה וכה"ג, וכמו שאמר 'אהבתי וגו' את אשתי וגו', ולכן הוא נרצע באָזְנוֹ לִפְנֵי הַדִּלְת, כִּי אָזְנוֹ אֲטוּמִים לְשֻׁמוֹעַ לְמִי הוּא צָרִיךְ לְהִיטֵר עַבְד בְּאֵמֶת". וּבְעֵינֵינוּ זֶה כְּתִיב (תהילים פא) 'לֹא יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר... אֲנִכִּי ה' אֱלֹקֶיךָ, הַמַּעֲלֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגו', הִרִי שְׁעִי שֶׁה' הֵעֵלָה אוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם הַפְּקִיעַ מֵעֲלֵינוּ אֶת הָאֵל זָר שֶׁשׁוֹכֵן בְּגוֹפוֹ שֶׁל אָדָם, וְזֶה הַמִּשְׁךְ הַפְּסוּק.

להראות החירות מכבלי היצה"ר

ולפ"ז יש לבאר דברי הרמב"ם הנ"ל כפתור ופרח, שבכלל מצות זיהגדת לבנך הוא, שנקבע בלבנו ובליב בנינו מהות החירות שזכינו לה בצאתינו ממצרים, ולהסביר להם מיהו בן חורין אמיתי, ומיהו עבד אמיתי, ולכן יש להראות ולומר 'בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים', פירוש שהיינו משועבדים לפרעה שהוא היצה"ר באמת, וזהו שיעבוד הנפש שהיה לנו שם. ואז ממשיך, 'ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות', פירוש שש"י היציאה מבית עבדים של פרעה ויצה"ר, אז נעשינו בני חורין באמת, כי נעשינו עבדי ה', ועבד ה' הוא בן חורין אמיתי, וכלשון ר' יהודה הלוי ז"ל (באחד משיריו) "עבדי הזמן, עבדי עבדים הם, עבד ה' הוא לבדו חפשי".

ויסוד זה לא סגי באמירה לחד אלא "חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים... ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה זוכרת כי עבד הייתי, כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית",

והכונה שחייב להגיע למצב שיכירו הכל, שמרגיש כאילו היה עבד לפרעה – שהוא היצה"ר, במצרים – שהוא התאות והזוהמא, ויוצא עכשיו משיעבוד זה ונעשה בן חורין אמיתי בזה שמקבל ע"ע עול מלכות שמים ונעשה עבד ה'.

עבדים היינו ויוציאנו ה' משם לעבודתו

ואולי יש להוסיף, שכדי להשריש יסוד זה בלבנו, נסדרה ההגדה באופן של 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח', ופירשו בגמ' (פסחים קט"ז): "מאי בגנות, רב אמר 'מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו, ושמאל אמר 'עבדים היינו', והרי"ף ז"ל (כ"ה): פסק ד'האידינא עבידנא כתרוייהו, וכן אנו נוהגים, שאומרים 'עבדים היינו, ו'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו. והגר"א ז"ל פירש בזה (בפירוש על ההגדה ד"ה מתחלה) בזה"ל: "שהיה ב' עניני גלות, גלות הנפש וגלות הגוף, ומפרש תחלה גלות הנפש ואח"כ גלות הגוף". ויתכן לומר שאנו אומרים שניהם אבל כונה אחת להם, והוא שמתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו, שנכלל בזה שהיו משועבדים לה'אל זר שיש בגופו של אדם והוא היצה"ר, וזהו גם 'עבדים היינו... אבל משעה שיוציאנו ה' אלקינו משם, התחיל מצב חדש, שמאז ואילך בני ישראל הם עבדי ה' ובני חורין אמיתיים".

להראות החירות ע"י פעולת הגוף

אמנם אכתי עלינו לברר איך עלינו להראות ענין חירות הנפש בלילה הזה, אם לא סגי בסיפור יצי"מ לחד. והתשובה לזה הוא כמו שביאר הג"ר ירוחם זצ"ל, שכדי להגיע לענין זה צריך לעשות את המצות בפועל, כי הגוף אינו מבין שום חכמה ואילו צריך לדבר בשפה אחרת לגמרי, והוא כח המעשה, כי רק ע"י עשיית המצות בגופו ממש הרי הוא יכול להגיע להרגשה זו שהוא יוצא ממצרים ונעשה עבד ה', ולא סגי בהתבוננות וסיפור בעלמא. והחשוב שבהתבוננות בעלמא יכול להגיע לזה, הרי הוא עם הארץ גמור בדרכי החינוך, כי רק ע"י מעשי המצות מגיעים לזה, כמ"ש חז"ל (סנהדרין צט). "ועשיתם אותם, כאילו עשיתם עצמכם", הרי שכל מעשה מצוה עושה ובונה את האדם, ולכן 'כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא יד"ח, פסח מצה ומרור, זאת אומרת שרק ע"י עשיית מצות אלו בפועל יש הסגולה לשנות את האדם ולעשותו מיוצאי מצרים, כמו שחייבתו תורה.

מיהו העבד ומיהו המלך?

כתב האבן עזרא ז"ל (במדבר ו, ז) "ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם, והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו, כל מי שהוא חפשי מן התאות". וכתב על זה הג"ר ירוחם ליוואויץ זצ"ל "אֵל נִבִּין הַדְּבָרִים כְּדִבְרֵי חֲכָמָה וּמוֹסֵר, נִבִּין הַדְּבָרִים בְּפִשְׁטוּם, כְּעֵינֵינוּ שֶׁל מִצִּיאוֹת" ע"ש. (דעת תורה, שם)

טעם ריבוי המצות בליל הסדר להשריש הזכות להיות עבדי ה'

וראיתי לבאר בזה (בספר ירח למועדים מאמר ט') את מה שמצינו ריבוי מצות ואיסורים בלילה הזה יותר משאר זמנים, וכמו שמטין בשם הגר"א ז"ל, שבליל הפסח ישנן ששים וארבע מצות, כולל מצוות דאורייתא ודרבנן. ותמוה דמה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שיש לנו ריבוי מצוות כ"כ, והרי אדרבה ליל פסח הוא זמן הגאולה מעבדות לחירות, וא"כ מדוע העמיסה התורה וחז"ל הרבה מצוות על בני, בלילה הזה דוקא, ואיך מתקיים בזה ענין החירות, הרי אנו נראים בזה כעבדים ממש הנמצאים תחת עול המצוות. אכן להנ"ל מיושב הדבר היטב, דאדרבה זהו יסוד תכלית עבודת לילה קדוש זו, להיות מיוצאי מצרים ולהיעשות עבד לה', וזה לא יושג כי אם ע"י מעשי המצות כעבד, ומכיון שרצה הקב"ה לזכות את ישראל, שנהיה לו לעבדים, ולצאת משיעבוד מצרים, לכן הרבה להם תורה ומצות, שעל ידיהם נזכה לצאת ממצרים, ולהיות בני חורין מיצה"ר, ולהיות עבדי ה', ונמצא שריבוי המצות היא עבדות שהיא החירות האמיתית.

(א) וידוע שאם היו ח"ו מגיעים לשער הני של טומאה לא היו יכולים לצאת ממנו לעולם, כמ"ש השל"ה ז"ל (ריש מצה שמורה) "כי כשגלו ישראל למצרים נפלו תחת הערלה... וכל מי שנופל תחתיהם אין לו צד חירות כפי טבעו של עולם" ע"כ, אלא שהקב"ה ברוב חסדו נתן לישראל דם פסח ודם מילה, שענינם קבלת עבדות לה, ועי"ז זכו שה' יוציאם ממצרים ביד חזקה ובורע נטויה, עד שפסקה זוהמתו וקבלו התורה בסני. וכתב הג"ר יצחק הוטנר זצ"ל (פחד יצחק, פסח ח"א מאמר מ"ב) "אכן לא מצינו שום מצוה שנקרא בשם 'עבודה' חוץ מקרבן פסח דכתיב 'ועבדתם את העבודה הואת', כי הקרבת הפסח היתה קבלת עול מלכות שמים, ודוגמת זה מצוות ליל הסדר הם קנין העבדות" ע"כ. (ב) כמו שהבאנו לעיל לשון הרמב"ם: "ויש לך בני לדעת כי פרעה מלך מצרים הוא היצר הרע באמת". (ג) ועיין בכל זה בערוך השלחן (סי' תע"ג סעיף כ"ב). (ד) ובוה יש לפרש מה שאנו אומרים בהגדה (בפסיקא עבדים היינו) "ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים". ויש שהקשו, דוכי לא היינו יוצאים מארץ מצרים לאחר זמן, מתחת מלכות אחרת. אמנם להנ"ל, הכונה היא שאילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו משיעבוד הנפש מטומאת מצרים, אז אנו ובנינו כולנו היינו משועבדים עד היום הזה, לפרעה שהוא היצה"ר, ולמצרים שהם כוחות הטומאה והזוהמה. (מכתב מאליהו, שם). (ה) והגר"ר שמואל הומינר זצ"ל חיבר קונטרס מצות ליל הסדר, שבו מנה הרבה מצות יותר מזה ע"ש. (ו) הובא שם בשם הגר"ר שלמה ברעורדה זצ"ל.

ובזה ניתן לנו טעם לשבח בהרבה הנהגות של ליל הסדר, שבאמת תמוה מה שמצינו כמה מצוות ומנהגים שנראים כסותרים אהדדי, שהרי כמה דברים אנו עושים זכר לעצם היציאה מצרים, כגון אכילת מצה, שהיא זכר להחפזון, אבל מאידך אנו עושים כמה דברים זכר להשיעבוד והמרירות שהיה במצרים, כגון אכילת מרור. ולכא' קשה להבין איך שני דברים הפכים אלו עולים על שלחן אחד, עד שהלל היה כורך מצה ומרור ביחד ואוכלן, והרי המצה מסמלת את היציאה והחירות, ומאידך המרור מסמל את השיעבוד והמרירות שהוא היפך החירות. ובאמת במצה עצמה מצינו דבר והיפוכו, שהרי מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ בצאתם לחירות, אבל מאידך גיסא מצה היא לחם עוני, ולא מאכל מלכים ועשירים, וצ"ב איך מבינים ערבוביא זו.²

הנהגת עבודת וחירות כאחת בליל הסדר

והתשובה לשאלות אלו הוא מה שאנו אומרים 'עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' אלוהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים'. והכונה כהנ"ל, שבלילה הזו נשתנו אבותינו מלהיות עבדים לפרעה והיציאה, ונעשו עבדי ה', דהיינו בני חורין, ולפיכך אנו מראים דרך חירות, וגם דרך עבדות, לומר שגם אנו יוצאים משיעבוד זה להיציאה, ונכנסים להיות עבדי ה' דהיינו בני חורין אמיתיים. ומכיון שידענו ש'עבד ה' הוא החפשי באמת', הרי שוב אין סתירה בין עניני העבדות ועניני החירות, ואדרבה הם עולים על שלחן אחד כאחת, כי עבדות לה' היא עצמה חירות.

ומטעם זה אנו אוכלים מצה שהיא זכר להעבדות והחירות ביחד, וכן מה שהלל היה 'כורך מצה ומרור ואוכלם יחד', להראות ולומר שלא רק שעבדות שלנו אינה סתירה לחירות, אלא היא היא החירות עצמה, וכל שאר בני אדם החושבים להיפך אינם אלא טועים טעות מרה, כי 'עבדי הזמן, עבדי עבדים הם, עבד ה' הוא לבדו חפשי', ומכיון שזכינו להיות עבדי ה' לאבינו שבשמים שהוא מלך העולם, הרי בזה אנו 'בני מלכים', וכשרים ומלכים אנו חשובין, כמו שאמרו חז"ל (שבועות מ"ז: "עבד מלך כמלך"). ולכן אנו מראים הנהגות דרך שרים ומלכות, כי זהו מעצם עבודת הזמן.

ובמש"כ בזה המהר"ל ז"ל (גבורות ה' פרק ס"א) "יש מקשים מה הועיל לנו היציאה הרי אנו משועבדים בשאר מלכויות, דמ"ש מלכות מצרים משאר מלכויות, ודברי הבאי הם, כי כאשר יצאו ישראל ממצרים קבלו הטוב בעצם, עד שהיו ראויים בעצמם להיות בני חורין מצד עצם מעלתם, וזאת המעלה עצמית לישראל שהם ראויים להיות בני חורין מצד עצם מעלתם, ודבר מיקרי לא יבטל דבר עצמי כלל, כי עדיין על ישראל המעלה הזאת שהם בני חורין מעצם עם השעבוד במקרה... ולפיכך אומרים חכמי ישראל (שבת ק"יא:): כל ישראל בני מלכים הם אף בגלותם" ע"כ.³

שאלת בן הרשע במה נשתנה

ונראה שבטעות זו נכשל 'בן הרשע' שב"מה נשתנה, ששואל 'מה העבודה הזאת לכם, ושומעין מדבריו ריח כפירה ביסודי האמונה, שאמר 'לכם ולא לו, ולכן 'הקהה את שיניו, ותמהו המפרשים, דבמה חטא בן זה, הרי סך הכל הוא רוצה לדעת מהו ענין העבודה שאנו עושין בלילה הזה, ולמה לא נאמר לו כתשובה שעונים לבן החכם כהלכות הפסח. ואולי י"ל, דעומק כוונת הרשע בזה הוא, שטוען כלפינו 'היכן עניני החירות שלכם, הרי אתם משועבדים לתרי"ג מצות התורה, אשר לא ישבות ביום ובלילה, ואיך אתם קוראים לזה

'חירות', ולכן אמר 'מה העבודה הזאת לכם', כלומר מהו ענין העבודה הזאת אם לא שכולה עבדות ועול כבד על צואריכם, וכלשון חז"ל בירושלמי (פסחים פ"ט ה"ד) "בן הרשע מהו אומר מה העבודה הזאת לכם, מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו כל שנה ושנה".

הרי שהרשע חושב בלבו, 'אתם מסכנים, אתם עבדים בלי שום חירות, צאו וראו איזה חירות יש לי ולדכותי 'החפשיים'... לנו יש 'חיים' שאנו עושין ככל העולה על רוחינו. ואנו משיבים לו, 'לכם ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל', כי לפי מחשבתו עדיף לו להיות עבד לפרעה – הוא יצה"ר, ולחיות כבהמה שאין לו שליטה על עצמו כלל, מלהיות עבד ה' שהוא החפשי האמיתי שחי בבחירה בטוב, לפיכך אילו היה שם לא היה נגאל, שאין לו שום גאולה לחירות עולם, והוא עבד נרצע ליצרו ותאות לבו, ובוזה אתה מקהה את שיניו'.

טעות ה'חפשיים' שבכל דור

ובאמת בכל דור ודור יש בנ"א שחושבים כטעות שאלת הרשע, שטוענים שרק להם שחיים חיי הפקר יש חירות, אמנם עלינו לקיים בהם 'הקהה את שיניו' ולחזור ולשנן לעצמינו ולבנינו, שאנשים אלו טועים טעות מרה, והגם שפרקו עול מלכות שמים, אבל הם עבדי התאוה ממש. ומטעם בזה בשם מרן החפ"ץ חיים זצ"ל שהיה מתרעם על השימוש בתואר 'חפשיים' 'פריי', ביחס לאנשים שאינם שומרי תורה ומצות, והיה שואל בתמיה: "כלום 'חפשיים' הם, הלא הם כבולים ליצרם באלפי עבדות עבדות, יצרם השתלט עליהם כל כך, עד שאינם חשים מה גרוע מצבם, ורק אנחנו שומרי תורה ומצוות, החרדים לדבר ה', ומשתמשים בכח הבחירה, הננו 'חפשיים' ו'פריי', שהיציאה מסית, ואנו נשארים חפשיים לקיים רצון ה' ולבחור בחיים" ע"כ. וכבר כתב רבינו בחי' ז"ל (דברים יג, ה) על מצות 'זבו תדבקון וז"ל: "שלא תרצו לצאת מעבודתו לעולם... לא תתאוו אל הפרדה ואל החירות ממנו, כי עבודתו היא החירות האמת" ע"כ.

כורך של עבדות וחירות

באכילת כורך של מצה שהיא זכר להחירות, עם מרור שהיא זכר להשיעבוד, בזה אנו אומרים שבלילה הזו השיעבוד והחירות הולכים ביחד, כי השיעבוד להתורה היא החירות האמיתי מהיצ"ר ותחבולותיו! ולהיפך הפורק עול תורה ח"ו, הרי קנה אדון לעצמו כי הוא משועבד ליצרו הרע ותאותיו!

ולפיכך אמרו חז"ל (שם) "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי"ו משובח", ויש לפרש, שהאדם שמרבה בסיפור הנסים ועניני היציאה מעבדות לחירות, שהם יסודי הדת, 'הרי זה משובח', פי' שהאדם עצמו משובח שעי' שמספר בעניני יציאת מצרים הוא משתבח והולך, בכך שהוא יותר עבד ה' וחפשי משליטת היציאה ר". וככל שהאדם מרבה להראות ענין החירות הזו, הרי"ו משובח, כמש"כ הרמב"ם (פ"ז ה"ח) "ושאר אכילתו ושתיתו אם היסב הרי"ו משובח", וי"ל כהנ"ל, שעי' שמראה ענין החירות הרי הוא נעשה משובח. וכל אדם חייב בזה, ואפי' עני מראה חירות כפי יכולתו, ומעכב במצות הלילה, 'זאפילו כולנו חכמים... מצוה עלינו לספר ביצי'מ', כי זה הענין יסוד גדול בכל עבודת השי"ת. והחיד"א ז"ל כתב (בפ"י 'בתי הנפש' על ההגדה) "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, פירוש, לא סגי במחשבה ובלבו שיקבע בלבו כאילו הוא יצא ממצרים ושם בלבו, אלא צריך להראות בהתלהבות בגוף, שיכירו וידעו כל היושבים בביתו מתנועת שמחתו וגופו שהוא עשה" ע"כ.

ההלל והודאה בליל הסדר על חירות הנפש

ויש להוסיף שגם ההלל וההודאה שמשבחים ומהללים בלילה הזה, הוא על ענין חירות הנפש שאנו זוכין לה בכל שנה ושנה, כמבואר בגמ' (מגילה יד.) דבפסח אומרים הלל משום דכתיב 'הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה, פי' שההלל הוא זה שיצאנו לחירות מעבדות פרעה ונעשינו עבדי ה', אבל בפורים אין אומרים הלל, משום דאכתי עבדי דאחשורוש אנן ע"ש, וגם פרעה אמר (הובא במדש

(א) וכן הקשה המהר"ל (גבורת ה' פרק נ"א) "מה ענין העניות אל החירות, והלא שני הפכים הם החירות והעניות". וכבר אמרו חז"ל (שבת קב:): "אין עניות במקום עשירות". (ב) וראיתי לפרש בזה (בהגדת ר"ש מפלאצק, תלמיד הגרי"א) ששאלה זו היא הצד השוה של הד' שאלות שב"מה נשתנה, והיינו, שמה שבלילה הזו 'מטבילין שתי פעמים', הרי זה מורה שאנו בני חורין, שאנו אוכלים מעדנים חשובים. ומצד אחר 'הלילה הזה כולו מצה' – בחיוב, שזה מורה על עבדות, שאנו אוכלים לחם עוני שהוא מאכל עבדים, וכן מה 'שבלילה הזה כולו מרור', כמו שהוא חי ויש טעם מרירות, הרי זה מורה על ענין העבדות, ומאידך גיסא אנו אומרים 'הלילה הזה כולנו מסובין', שזה מראה את ענין החירות ובני מלכים. (הרי"ד בספר חזון למועד מאמר ט.) (ג) 'זבח פסח', הרי"ד בהגדש"פ הסדר הערוך קל"ה. (ד) ועי' בזה בבני יששכר (חדש ניסן מאמר ד.) (ה) וכמו שבאנו לעיל לשון האבן עזרא: "ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם, והמלך באמת שיש לו נור ועטרת מלכות בראשו, כל מי שהוא חפשי מן התאות" ע"כ. (ו) ספר תורת חסד לר' חיים סופר זצ"ל. (ז) הובא בספר מערכי לב להגיד משה שוואב זצ"ל (ת"א עמ' כו.) "ועי' בסו"ס קובץ הערות (ס"ז סק"ט). (ח) כע"ז כתב בחכמה ומסר, והובא בספר ירח למעודים.

שוח"ט הנ"ל) "הרי אתם עבדיו של הקב"ה, צריכים אתם להלל לו, שנאמר 'הללוהו הללו עבדי ה'!"

וכתב בפירושו מעשה נסים (לבעל ה'נתיבות' ז"ל) במה שאומרים בהגש"פ 'שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה, אלא אף אותנו גאל עמהם, שנאמר 'ואתנו הוציא משם וגו'', 'שאינ הכונה כאן לומר שאנו משבחים רק על הנס שאירע לאבותינו, שמזה נמשך שהיתה גם גאולה ונס לנו ולבנינו, דא"כ מה נשתנה נס זו משאר נסים שאין מוזכרים בהם הנס שנעשה לנו ע"י גאולת אבותינו, דודאי אם היינו עושים עיקר שמחה על הנס מה שיצאנו מהמרידות של שיעבוד הגלות, לא היינו מוזכרים עצמינו בהברכה ובהנס כלל כיון שאנחנו לא יצאנו מהמרידות, רק מפני עשותינו עיקר הנס ביציאת מצרים הגאולה שהוא מה שנקנינו לעבדים לו יתברך, והכניסנו לקדושתו והנחילנו קדושת ארץ העליונה ותחתונה, ובוזה אנחנו ועם היוצאים שוים" ע"ש.

אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה

אמנם עדיין עלינו לברר איך זוכה האדם לחירות הנפש מיצה"ר ומתאוות לבו, הרי היצה"ר מושל על האדם ומתגבר עליו בכל יום ויום, ומה עלינו לעשות שנוכל למשול על היצה"ר. והתשובה בצדה, שהכלי מלחמה והנצחון נגדו היא רק בעסק התורה הקדושה כמפורש בחז"ל (קידושין ל:): "הקב"ה אמר להם לישראל בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמכרים בידו שנא' הלא אם תיטיב שאת, ואם אין אתם עוסקים בתורה אתם נמסרים בידו שנאמר לפתח חטאת רובץ (ופירש"י) אם תיטיב לקח טוב, 'שאת' תתנשא על (יצרך)... ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר ואתה תמשל בו", הרי שהקב"ה שברא היצה"ר מגלה לנו שהעצה למשול על היצה"ר היא

רק בעסק התורה, ולא תועיל שום תחבולה אחרת כדי להנצל ממנו, ומי שיחשוב להינצל מן היצר זולת התורה אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו.² ולזה אמרו חז"ל (אבות ו, ב) "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה", שנאמר 'זהלחת מעשה אלקים המה... חרות על הלחות', אל תיקי 'חרות' אלא 'חירות'. ופירש במאירי (שם) "מפני שנפשו אינה משתעבדת לתאוותיו הגופניות, וזהו החירות האמיתית", ונמצא שהוא מלך ולא עבד.³ וכן אמרו חז"ל (גיטין ס"ד): "מאן מלכי רבנן".⁴

ונראה שמה"ט לא נגמרה החירות של יצ"מ עד מתן תורה, כי רק ע"י התורה יש לנו חירות באמת מיצה"ר ומתאוות הלב, וכמבואר בדברי 'החינוך' (מצוה ש"ו) שכתב: "שעיקר הסיבה שנגאלו ויצאו ממצרים כדי שיקבלו התורה בסיני ויקיימו... וענין גדול הוא להם יותר מן החירות מעבדות... ומפני כן היא עיקרן של ישראל ובעבורה נגאלו ועלו לכל הגדולה שעלו אליה, נצטוו למנות ממחרת יו"ט של פסח עד יום נתינת התורה, להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד בלבנו, כעבד ישאף צל וימנה תמיד מתי יבוא העת הנכסף אליו שיצא לחירות, כי המנין מראה באדם כי כל ישעו וחפצו להגיע אל הזמן ההוא" ע"ש, הרי שבפסח התחיל ענין החירות, אבל לא נגמר עד קבלת התורה, שאז נגמר החירות שלנו באמת.⁵

בלי קבלת התורה שם תהא קבורתכם

ובענין זה ראיתי פירוש נורא (בספר מי לה' אלי) במה שאמרו חז"ל (שבת פח). שבמתן תורה כפה הקב"ה על ישראל את ההר כגיגית, ואמר להם "אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם", וצ"ב לשון 'שם' תהא קבורתכם, שלכא' היה צ"ל 'פה', דהיינו מתחת ההר, תהא קבורתכם. אמנם יש לפרש, שהקב"ה רימו בזה ואמר לישראל, אם תרצו לחיות חיים של תורה מוטב, אבל אם תרצו לחיות חיים בלי תורה ומצות, כעבד 'שבהפקירא נחא ליה', דעו לכם ש'שם' תהא קבורתכם, פירוש שם בחיי הריקנות וההפקר תהא קבורתכם, שתהיו משועבדים ליצרם הרע ותאות לבכם כ"כ, עד שהם ילוו אותך עד באר שחת, כמש"א חז"ל (עירובין יט). "רשעים אפילו עומדים על פיתחה של גיהנם אינם חוזרים בתשובה", הרי שהם מובלים לשחת ע"י התאוות שלהם כצאן לטבח יובל ממש, ובגמ' (ברכות ס"א): אמרו "רשעים יצה"ר שופטם", ופירש (שם) הגר"א ז"ל 'שהיצה"ר מנהיגם', וע"ז אמרו חז"ל (אבות ד, כא) "הקנאה והתאוה והכבוד מוצאין את האדם מן העולם", שעד יום מותו לא ירפה יצרו ממנו, ואם לא ימשול הוא על יצרו, הרי ימות כשהוא עבד ליצרו, וכבר אמרו חז"ל (ברכות סא). "אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי".

וכי חפשיים (פריי) הם?

מסופר שמרן החפץ חיים זצ"ל היה מתרעם על השימוש בתואר 'חפשיים' 'פריי', ביחס לאנשים שאינם שומרי תורה ומצות, והיה שואל בתמיה: "כלום 'חפשיים' הם, הלא הם כבולים ליצרם באלפי עבדות עבדות, יצרם השתלט עליהם כל כך, עד שאינם חשים מה גרוע מצבם, ורק אנחנו שומרי תורה ומצוות, החרדים לדבר ה', ומשתמשים בכח הבחירה, הננו 'חפשיים' ו'פריי', שהיצה"ר מסית, ואנו נשארים חפשיים לקיים רצון ה' ולבחור בחיים".

טעם בחומר איסור חמץ לבער השאור שבעיסה

ובהבנה זו יש לנו תפיסה בטעם חומר איסור חמץ ושאור בפסח, שלא מצינו איסור אחר דוגמתו, וכבר נשאל בזה בשו"ת רדב"ז (ח"ג סי' תקמ"ו), וז"ל השאלה שם: 'מה נשתנה חמץ בפסח מכל איסורין שבתורה שהחמירה עליו תורה להצריכו בדיקה ושרוף וכלה, וגם ביטול, והוסיפו חכמים להצריכו בדיקה בחורין ובסדקין, ולחפש אחריו ולשרש אותו מכל גבולין, ועובר עליו בבל יראה ובל ימצא, ואסרוהו בכל שהוא, ואינו מתבטל כלל, וחומרות אלו לא נמצאו בכל האיסורין שבתורה. והשיב הרדב"ז בזה"ל: "אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע, והוא שאור שבעיסה, ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו, ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו, ואפילו כל שהוא לא בטיל, והרי זה אמת ונכון, והנראה לענ"ד כתבתי" עכ"ל.

וכתב החיד"א ז"ל (שמחת הרגל) על דברי הרדב"ז הנ"ל, וז"ל: "ענין לנכח יבטל, שהרב ז"ל פשפש ולא מצא טעם לחומרות חמץ אשר החמירה תורה ורז"ל טפי משאר איסורין על פי הפשט והדין, והוצרך לסמוך עצמו על הרמז כי החמץ רמז ליצה"ר, ונמצא שהרמז של החמץ הוא הפשט, כי כל החומרות האלו לעורר האדם שצריך להתרחק מאד מאד מן היצה"ר, ולחפש בחורי וסדקי לבו אם שמוך דבר נמצא בו, למהר לבערו באש התורה, ולהזהר מאד בבל יראה ובל ימצא, כולי האי ואולי ינצלו ממנו, ואפשר שלזה רמזו חז"ל (פסחים כ"א). באומרם 'אין ביעור חמץ אלא שריפה', כלומר אין לו תקנה ליצה"ר אלא לשרפו באש התורה, וכמש"א הקב"ה בראתי לו תורה תבלין" ע"כ. ומבואר מזה דבר נפלא מאד, שכל ההכנה הגדולה לימי הפסח לבדוק ולחפש ולבער החמץ, הרי היא כדי להיפטר מיצה"ר שדומה לשאור שבעיסה, כמש"א חז"ל (ברכות י"ז). "שאור שבעיסה מעכב", ואפילו כל שהוא לא בטיל, ולכן אין עצה אלא לבערה, שלא יראה ולא ימצא בתוך לבנו".

(א) וכיסוד הזה מדויק בסדר ההגדה שמתחילים לומר 'חייב אדם לראות א"ע כאילו... ואז אומרים: 'לפיכך אנחנו חייבים להודות ולהלל... למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלה, הוצאנו מעבדות לחירות... ונאמר לפניו שירה חדשה'. וב'עמק ברכה' (עמ' ע"ח) פירש בזה, ענין 'שירה חדשה', 'דאין אמירת ההלל בליל פסח על הנס של אבותינו, אלא משום הנס שלנו, ולפיכך אנחנו חייבים להודות, פי' כיון שאנו בעצמינו יצאנו עתה לחירות, וכל הנסים של גאולת מצרים עשה גם לנו, לפיכך אנו חייבים לומר שירה על הנס שלנו, וזהו השירה חדשה, פי' השירה שלנו היא על גאולתנו הפרטית, ולפיכך היא חדשה, על הנסים החדשים שלנו" ע"ש. (ב) מסילת ישרים פ"ה. (ג) הרי"ט טולידו שם. (ד) ובאמת שמעתי ביטוי נפלא מהרב ר' יוסף מנדלביץ שליט"א (מארץ ישראל) שגולד ברוסיה ושהה תקופה ארוכה בכלא בסיביר הנוראה, עקב 'פשיעתו' בשמירת התורה והמצוות, ובספרו את כל המאורעות שעברו עליו אז התבטא: "באמריקה 'ארץ החפשיית' יש הרבה בנ"א שהם ממש עבדים – שהם עבדי התאוה, אבל אני בהיותי בבית הכלא בסיביר, הרגשתי כי אני בן חורין גמור, כי כל הלחץ שכפו עלי, לא הצליח, ותמיד מצאתי היכולת לעבוד את ה' מרצון עצמי, בלי להשתעבד ליצרי הרע, לשיעבוד מלכויות, או לשאר בנ"א" ע"כ. וע"ז נאמר 'אין חסם כבעל הניסיון'. (ה) ואולי יש להוסיף, דמה"ט הוי כל מי הספירה כימי 'חול המועד' שבין חג הפסח לחג השבועות, שהיא עצרת לימי הפסח, כמבואר ברמב"ן (אמור כג, טו) וכ"כ ברבינו בחיי. וי"ל שהכוונה בזה, שבפסח מתחילין לצאת לחירות ואינה נגמרת עד שמקבלים התורה בשבועות. וכתב הגר"א בזה (ש"ש ב, יד) "האדם שהוא אסור במאסר היצה"ר, בתחלה צריך לצאת מתחת"י היצה"ר, אך עדיין לא בא אל מקומו הראשון עד שיהיה לו אור התורה" ע"כ. (ו) ע"י שיחות מוסר (מאמר פ"ג). (ז) וע"ע בשל"ה הק' (פ' בא) שהאריך בזה. וע"ע סדר היום ביעור חמץ שכתב בתור: "אע"פ שענין בדיקת חמץ זו ושריפתה מצות עשה, אפ"ה הכוונה לדבר אחר גדול ממנו, והוא לבער המחץ המחמין לבות בני אדם, והוא היצה"ר אשר הוא שאור שבעיסה" ע"כ. (ח) ועבורה זו היא התחלת עבודת החירות משיעבוד הנפש שאנו זוכים לה בליל הפסח, וכמבואר בזה הקדוש (פרשת בא קס"ז – קס"ז) "דאמר ר"ש מאי דכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מביתכם כי כל אוכל מחמעת...".

מצות אכילת מצה מסמל חירות הנפש

ומאידך גיסא מצינו, שמצות אכילת מצה מסמל ענין חירות וגאולת הנפש ממצרים ומשערי הטומאה, שהרי החפזון בשעת יצימ"ה הציל את ישראל שלא יפלו בשער החמישים משערי הטומאה, ומחפזון זה לא הספיק בציקם להחמיץ, ובוזה ניצלו מרשת היצה"ר שהוא השאור שבעיסה, וכלשון המלבי"ם ז"ל (בפירושו על ההגדה, בקטע 'מצה זו') "חפזון היציאה ממצרים הוא העיקר בניסי יציאת מצרים, כי לא לטובתנו הגופנית היתה מטרת הגאולה, כי אם להעמדינו בקרן אורה להיות לו עם סגולה עם קדוש בארץ לדעת אלקים לקבל התורה מן השמים, ולהיות ממלכת כהנים וגוי קדוש".

והמשיך שם וז"ל: "בזכות החפזון זכינו לפדות הנפש, שהיינו שקועים בגללי מצרים, נשקעים בטומאתם, עושים כמעשיהם ומתנהגים כמנהגם... וכ"כ היתה ההתבוללות ביניהם עד כי אילו התמהמהו שם עוד מעט היו אובדי עולם, והיו נשקעים במצרים כבמצולת ים שלא לעלות עוד, ובטילים ביניהם לנצח, ואפילו היו מסירים אח"כ סבלם מעל שכמנו ופרקו עולם מיל צוארנו, מה בצע בכל אלה אם היינו ככל הגויים בית ישראל ח"ו... והחפזון הוא שיזכרנו פדות הנפש ועיקר מארת הגאולה, וע"כ נצטוונו על אכילת מצה שהוא זכרון החפזון ומהירות היציאה". וכמו שאומרים בהגדה 'מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ כו', 'לזאת נקרא החג הזה שאנו חוגגים לזכרון גאולת מצרים בשם חג המצות, כי המצות הם זכרון פדות הנפש, כי לולי גאולת הנפש לא היה חפזון... ולא היו המצות לנו לזכרון' ע"ש.

ומתבאר מזה, שגם ההכנות לחג הפסח כולם הם כדי להכין את ענין החירות, שיבער השאור שבעיסה, שיהא כולו כליל, ויכין המצות שאין בהם ענין השאור, ונמצא הוא חפשי מן היצה"ר, וכשיגיע ליל התקדש חג, יהא ראוי לישב בהסיבה כבן חורין אמיתי, וכדרך שרים ומלכים, כי באמת הוא כן, כיון שיש לו שליטה על יצרו הרע ותאות לבו. וכע"ז כתב השל"ה ז"ל (פסחים, מצה שמורה, קלח): "קודם שנכנס קדושת הפסח, מבערין החמץ שהוא הקליפה, ובל יראה ובל ימצא בבתניו, ובבא קדושת הפסח נכנסנו בקדושה העליונה, ויוציאנו מאפילה לאורה" ע"כ. וכן מבואר מדברי הרמח"ל ז"ל (בדרך ה' שער ד' פ"ח) "שעך שלא יצאו ישראל ממצרים היו כל בחינות גופות בני האדם חשוכות בחושך וזוהמא שהיה מתגבר עליהם, וביציאה נבדלו ישראל ונמצאו גופתם ליטהר ולהודמן לתורה ולעבודה, ולענין זה נצטוו בהשבתת החמץ ואכילת המצה" ע"ש.

עצה לינצל מיצה"ר למלך עליו ועל תחבולותיו

הרי יוצא לנו מזה עצה נפלאה להתגבר על היצה"ר ותחבולותיו, והוא שבשעת נסיון יפסיק לרגע ויחשוב, 'תראה איך שאני משועבד לתאותי, אני אראה ליצה"ר את גבורתי וכוחי, ובוזה יפסיק מלחטוא, ואם יעשה כן בודאי ירגיש סיפוק ושמחה גדולה, ויכיר שאיזהו גיבור הכובש את יצרו'. ועצה טובה לאדם, שכשמברך בבוקר ברכת השחר 'שלא עשיתי עבד', יתבונן קצת אם הוא באמת חי חיים כבן חורין, כלומר חירות מיצה"ר ומהתאות, או שהוא עבד

לתאות החמריות, ועי"ז יזכור מיהו הבן חורין האמיתי, ומיהו העבד האמיתי. וגם עלינו להתפלל תמיד שנוכה למשול על היצה"ר ולא נהיה לו לעבדים, וכדאיתא בחז"ל (ברכות יז.) "ר' אלכסנדר ב"ר רמיא דמצלי אמר הכי, רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעבך שאור שבעיסה ושעבוד מלכות, יה"ר מלפניך שתצילנו מידם ונשוב לעשות רצונך" ע"כ.

ובפרט בדורנו אנו, צריכים לחזור ולהדגיש ענין זה, שהרי בכל יום מתחדשים כל מיני כלי תקשורת וטכנולוגיה, וככל שבני אדם מכניסים כלים אלו לחייהם, יותר הם משתעבדים להם, ונעשים עבד הנרצע ממש לכלים אלו, עד שכמעט שאי אפשר להפריד מהם לכמה דקות, ובכל עת ושעה מתבונן בהם לראות אם נתחדשו איזה דברים, וכל חייהם רודפים אחרי החדשות ואחרי ההבל, עד שנראים ככבולים בכבלי ברזל, וזהו היפך החירות. אבל מי שמשעבד עצמו לבורא הרי הוא הבן חורין האמיתי, וכמש"כ הרמב"ם (באגרת המוסר) "שעבדו החומר לשכל, כלומר הגוף אל הנשמה, כי שעבדו הוא חירותכם בזה ובבא" ע"כ. ונמצא שכל אדם הוא או עבד הנרצע ליצרו הרע, או שהוא עבד לה' ומולך ומושל על יצרו הרע, וכמאמר החכם "האדם רודף יצרו או יוצרו", וכדאיתא בזה"ק (ח"ג עמ' רמז) "בזימנין דחושך דאיהו יצר הרע... איהו כמאן דתפיס בבית האסורים, ובזימנין דיתבר בר נש רוחיה בכל איברי דיליה קדם ה' מה כתיב ביה 'לאמור לאסורים צאו ולאשר בחושך הגלוי' ע"כ.

בכל דור ודור ביכלתנו לצאת ממצרים הפרטית שלנו

אמנם יש להוסיף בזה דבר חיוני, שמכלל אמונת יצימ"ה הוא, שיאמין האדם שאף אם נפל ברשת היצה"ר, ורואה עצמו קשור לו בקשר חזק, אעפ"כ ידע נאמנה שביכלתו להיפטר ממנו, וגם למשול עליו, וכדכתיב 'ואתה תמשול בו',

שהרי גם בצאת ישראל ממצרים היו ישראל במ"ט שערי טומאה, ואעפ"כ כשעשו תשובה וקיבלו עליהם עול מלכות שמים, אז זכו למדרגות הקדושה של מתן תורה. והרי היציאה ממצרים בבחינת הנפש מתחדש עלינו בכל דור ודור ובכל יום ויום, כי היציאה ממצרים לא היה ענין חד פעמי לזמנו לחוד, אלא היא היתה התחלת הגאולה משיעבוד הנפש, ובכל שנה ושנה בהגיע ימי הגאולה מתחדש עלינו אור הגאולה ההיא, כמש"כ הרמח"ל (דרך ה' ח"ד פ"ז ו') "ועל פי זה נצטוונו בחג הפסח בכל הענינים שנצטוונו זכר ליציאת מצרים, כי בהיות התיקון

הוא גדול מאד... הוקבע ששוב תקופת הזמן ההוא יאיר עלינו אור מעין האור שהאיר אז ותחודש בנו תולדת אותו תיקון, ועל כן נתחייבנו באותם הענינים כולם" ע"כ.

וכן מבואר מלשונו הנפלא של המעלות התורה (עמ' ק"ו): "וגם מי שהוא שקוע בעמקי תהום מרב עונותיו ואח"כ הוא לומד תורה הק', עי"ז הוא עולה ממעמקי התהום... וזה נקרא יציאת מצרים לגבי האדם, במה שזוכה ע"י לצאת מחשיכה לאורה" ע"כ. ובמכתב מאלה"ה (ח"ג עמ' 592) כתב וז"ל: "בזמן חרותנו ניתנת אפשרות, גם לאדם שעדיין לא זכה לחירות פנימית אמיתית, להתבונן בעולם החירות מיצה"ר, איך הן ההשקפות שם. וגם זה מועיל, ככל התבוננות בגדלות האדם, להוריה אור לתוך מדרגתו השפלה".

שאור ומחמצת... כולו זה... וקרינן להו יצר הרע... אמר הקב"ה כל הני שני קיימתו ברשותא אחרא, עבדין לעם אחרא, מכאן והלאה דאתון בני חורין... אמר ר"י אי הכי כל ימי שתא נמי, אמאי שבעת יומין, דכתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתים, שבעת ימים, ולא יתיר, א"ל, כל זמנא דאתחייב בר נש לאתחזא גרמיה בן חורין, הכי איצטרך, כל זמנא דלא אתחייב לא איצטרך" ע"כ. ומבואר דהחירות מחמץ בימי הפסח דוקא, הוא מושם, דכיון דעבודת הזמן הוא להרגיש עצמו כבן חורין, ממילא יש אזהרה שלא יאכל חמץ, אבל כשליכא עבודה זו לראות החירות, שוב ליכא איסור זה. ואולי הכונה בזה, שימי הפסח שהיא זמן חירותנו תכליתה כדי שנשריש בנו אמת זו, שהחירות שלנו היא החירות משליטת היצה"ר, ולכן דוקא בזמן שיש חיוב הרגשת חירות, אז יש חיוב השבתת החמץ, כי לא יתכן חירות אם האדם אסור תחת שליטת יצרו הרע ותאותיו. (א) ואולי יש להוסיף דמטעם זה, נקרא חג זה "חג המצות" – זמן חרותנו" ביה, כי שניהם ענין אחד הוא, והוא שוכנו לחירות הנפש ממשעבדה, והיינו זמן חירותנו, וגם המצה מסמל ענין זה כנ"ל. (ב) ואולי יש לבאר בזה מה שהובא בשם האר"ז "שכל הנוהר ממשוה חמץ מובטח לו שלא יחטא כל השנה", וי"א "שיועיל לו שלא יחטא" ע"כ (הו"ד בקונטרס בעניני חג הפסח לרבי חנוך קרלנשטיין), וצ"ב דוכי זה ענין סגולי לחוד. אמנם לאור הנ"ל י"ל, דע"י העבודה שמשליט את לבו על היצה"ר, ולא נעשה עבד ללב, הרי בזה קנה את מדת האדרת על היצה"ר ותחבולותיו, ובוזה גופא ינצל ממנו לאורך כל השנה. וכע"ז מבואר בזה"ק (ו"ח ח"ג עמ' רפ"ב ב') שאמרו "מאן דנטיר לון מחמץ ומשאור, גופיה איהו נטיר מיצה"ר וכו', והיינו שבשמירה מהחמץ והשאור שהוא רמז להיצה"ר, בזה משריש בנפשו את השמירה מהיצ"ר, ונמצא מושל עליו ובוזה ינצל ממנו. וכע"ז כתוב בהגדת הגר"ח ברלין זצ"ל על דברי האר"ז: "זהכונה שנוהר ומכין עצמו להתרחק מכל דבר שאינו הגון ע"י התורה... מסייעים אותו מן השמים להצילו כל השנה ממכשול עוון" ע"כ. וכדאי להעתיק כאן את לשון הקב הישר (פרק צ) "זה הענין מבואר בזה" (ויקרא צה): "שבים י"ד כשמבערים החמץ בשריפה, יכין כי אז הוא בן חורין והוא יצא משעבוד היצה"ר, שהוא השטן המושל עלינו בגלות המר הזה, ועתה בשריפת החמץ מורה שיבער גם היצה"ר מהעולם... הכלל העולה, כי ביעור חמץ מורה על החירות מסטרא אחרא" ע"ש. (ג) ע"י עלי שור (ח"ב עמ' שניא). וע"ע בספר לבקר רינה, תפלת שחרית. (ד) ומבואר בספרה"ק ש'מצרים' היא לשון 'מצרים' שהיא ענין צמצום וגבול, שמגביל וממעט כח האדם להרחיב כוחותיו ולהתגדל, ובזמן יצימ"ה ביכולתנו לשבור מיצרים אלו, ולזכות לדרגות גבוהות מאד.

יתלהב לבו באופן שיראה שאי אפשר שלא לשמוח!

וה'פלא יועץ' (ערך 'פסח') כתב: "ובליל התקדש החג הקדוש יאזור חיל לקיים מארז'ל חייב אדם להראות בעצמו כאילו הוא יצא ממצרים, וע"י מחשבות טהורות תדיריות יתלהב לבו באופן שיראה שאי אפשר שלא לשמוח, ולפי

ההתעוררות ולפי מעשיו, כך יהיה לו סיעתא דשמיא, והבא ליטהר מסייעין אותו שישמח בעושי שמחה רבה, שמחה של מצוה כדת מה לעשות" ע"כ. הרי מבואר גודל סגולת הזמן לזכות לחירות מפרעה הוא היצאה, וליעשות בן חורין בזמן הזה, ושיתקיים החירות למשך כל השנה כולה.

הודאה תמידית לה' על היציאה התמידית ממצרים

ומכיון שיסודות הנ"ל הם מיסודי הדת, לכן החיוב לזכור חלק העבדות והיציאה ממצרים אינה רק בליל פסח בלבד, אלא בכל יום יום, ובכל דור ודור, כמבואר בספר חרדים (במצות זכירת יציאת מצרים) וז"ל: "לזכור בכל יום ויום בלבבנו כי עבדים היינו לפרעה במצרים... ואילו לא הוציאנו, עדיין אנו ובנינו היינו עבדים ע"ש". וכן אנו אומרים בנוסח ברכת המזון, "נודה לך... ועל שהוציאנו מארץ מצרים ופדתנו מבית עבדים", הרי שאנו אומרים 'שהוציאנו' ולא 'שהוצאת אבותינו', משום דבכל דור ודור אנו חייבים להודות על שהוציא אותנו מעבדות לחירות, והוא נוהג בכל ימות השנה, כי זהו מיסודי הדת, אלא שבזמן חירותנו יש הארה מיוחדת לזה כהנ"ל.

והוסיף בזה בספר עלת תמיד (על ברכת השחר) שמה שאנו מברכים בכל יום "שלא עשאני עבד", אע"פ שאינו מצוי בימינו שבני אדם יהיו עבדים לבשר ודם, ברם הברכה נובעת מהחיוב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שהרי אילו לא הוציאנו הקב"ה ממצרים הרי אנו ובנינו היינו משועבדים לפרעה במצרים, ונמצא שבכל יום אנו מברכים על מה שאין אנו עבדים לפרעה במצרים כהיום הזה. אמנם יתכן לומר לפי הנ"ל, שהכונה בזה הוא, שאנו מברכים על מה שיצאנו ממצרים בימים ההם, דהיינו יציאה משיעבוד הנפש, ובוה נעשינו אנו עם ישראל לבני חורין לעולם, שזכינו בזה לחירות עולם, שע"י התורה יש לנו היכולת להיות בני חורין באמת.

יה"ר שכשם שה' גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, כן יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים, ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשינו, שאז תהי' לנו פדיון השלם והחירות האמיתית מכל המפריעים לנו מלעבוד ה', וכמש"כ הרמב"ם (מלכים פ"ב ה"ד) שלא נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח... אלא כדי שיהיו פנוין בתורה וחכמתה, ולא יהיה להם נוגש ומבטל". ועל זה אנו אומרים: "השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין", כלומר שהגם שזכינו לחירות מאז צאתנו ממצרים, אבל אכתי לא זכינו לחירות השלימות, כיון שאנו בגלות ובשיעבוד מלכיות, ורק כשנזכה לגאולה העתידה אז נהיה בני חורין גמורים, שאז תבטל היצאה ושיעבוד מלכיות.²

לכל סוס יש קווק המשמשו - המבט הנכון על השיעבוד לתאוות

מסופר שהג"ר חיים מבריסק זצ"ל התבטא על צבא החיילים הקווקים, שלכל קווק ניתן מהצבא סוס אישי, וחובתו של החייל היה לשמור על סוסו, לנקותו לטפחו ולשמור על בריאותו, והיה אסור לו למכור הסוס שהועמד לרשותו. שעל מצב כזה הנכון לומר שלכל סוס יש קווק, ולא שלכל קווק יש סוס, שהרי הקווק הוא המשרת את הסוס, מטפל בו, מאכילו ומשקהו, ונמצא שהקווק קנה אדון לעצמו, שהוא עומד ומשרת את הסוס. וכדוגמת זה היא ענין תאוות הגוף של כל אדם, שאם האדם הולך אחר תאוותיו, הרי נמצא שלא התאוות משרתים את האדם, אלא האדם הוא המשרת את גופו ותאוותיו, ומעט השכל טובע בים של רצונות ותשוקות. (לקח טוב, פרשת ויקרא).

והדבר נורא למתבונן, שיתכן אדם שחי שבעים - שמונים שנה בעוה"ז, וחושב שהוא עושה כך והוא רוצה כך, ובאמת הוא נמשך אחר ה'סוס' שלו, שהגוף מושכו 'אכול את זה', 'תסתכל בזה', 'תלך לשם' וכדומה, ואז נמצא האדם עבד לגופו כל היום וכל הלילה, והאדם (הפנימיות שלו) ח"ו נמשכת אחרי תאוות הגוף כסוס שוטף במלחמה. אמנם החכם המתבונן יהיה נזהר שהוא יהיה האדון ולא העבד, שהוא יהיה השליט על גופו לעשות מה שהאדם באמת רוצה, ומשעבד את גופו לעשות רצון ה', ונמצא שהוא ורק הוא ה'בן חורין' והמלך האמיתי, ולא המשועבד לגופו.

בחג הפסח עלינו לצאת לחירות, חירות מהאדון שנקרא 'מלך זקן וכסיל' - הלא הוא היצר הרע הנמצא תמיד על פתח לבנו, ומחפש עצות ותחבולות להכשיל אותנו, וגם כשהאדם ישן - הוא ער לו למשול בו, אבל הרי הקב"ה הקדים רפואה לפני המכה, ונתן לנו בני ישראל הכח להתגבר על היצאה"ר שאור שבעיסה זו, ובידינו הוא למשול עליו, ואז נהיה חפשיים מכבלי החזקים, ונהיה בני חורין אמיתיים העוסקים בתורה ומושלים ביצרים, ובוה נזכה להמשיך חירות זה לכל השנה כולה.

שירת המועדים: רוממתנו מכל הלשונות

בכל מועד אנו אומרים ומומרים 'אתה בחרתנו מכל העמים... ורוממתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך', ונכלל בזה שכלל ישראל נתרוממו מכל האומות ונעשו בני מעלה, ורוממות זו היא שמגביה אותנו שלא ליפול בדברים ארציים ושפלים והזמן גרמא להתבונן בענין זה, שבין השאר היא קורא לנו להכיר שאנו בני ישראל הם עם הנבחר מכל העמים, ועבודותינו לחיות חיים מרוממים על כל שאר האומות, חיים של רדיפת מצוות נצחיות ותענוג על ה', וליבדל מהאומות שרצים לבאר שחת. ובוה יהי' כל אחד מישראל לשם ולתפארת לו וליצרו, ולחיות חיים של רוממות.

כלל ישראל נמשלו לשמן שצף ועולה על הכל

ונראה שזה עצה להתחזק נגד השפעת האומות, ואולי זה מרומז במה שגילו לנו חז"ל (דב"ר ז, ב) שכלל ישראל נמשלו לשמן, וז"ל: "ד"א מה השמן הזה אין יכול להתערב במשקין אחרים אף ישראל אין יכולין להתערב בעובדי כוכבים, מנין שנא' (ויקרא, ב) 'זאבדיל אתכם מן העמים להיות לי'. דבר אחר, מה השמן הזה אפי' אתה נותן אותו בכמה משקין הוא נעשה עליון על כולם, כך הן ישראל עליונים על כל עובדי כוכבים כמו שכתוב (דברים, כז) 'זנתנך ה' אלהיך עליון על כל גוי הארץ' ע"כ.

ויש לבאר, שיסוד גדול מונח כאן, שהעצה שישאל לא יתערבו בגויים הגם שאנו נמצאים בתוך גלות עמוק וארוך, והשפעת הגויים ניכר בראש כל חוצות, אבל אם ישראל יהיו דומים להשמן שלא רק שאינו מתערב עם שאר משקין, אלא שתמיד היא למעלה על כל המשקין, דהיינו שאנו בני ישראל נכיר בחשיבותנו הגדולה, לידע שאנו עם הנבחר ועם סגולה מכל העמים, ואנו בנים למקום ב"ה, ע"י מחשבה זו אנו יכולים לבדול מחוקות העמים, כי תמיד נזכור שאנו בני מעלה, ואין לנו עסק עם אנשים ודברים פחותים. ובוה אנו יכולים להינצל מרוחות השטות שהעמים מביאים לעולם ע"י דרכי החיים שלהם בסתר ובגלוי.

(א) ויותר בענין זה, ע"י מתנת חיים מאמרים על ההגדה, להמשגיח הג"ר מתתיהו סלומון זצ"ל, וע"ע בספרו על המועדים במאמר 'כי לי בני' עבדים' ות"נ. (ב) ובספר צרור החיים (לתלמיד הרשב"א, דרשה לפסח עמ' קלד) כתב חז"ל: 'זלימות המשיח יהיה ג"כ כמו גאולת מצרים אין שטן ואין פגע רע, ויתבטל היצאה"ר, ויהיה גאולה שלימה יותר מגאולת מצרים' ע"כ. וכן מבואר בדברי הרמב"ם (סוף ספר בראשית) וז"ל: 'כי הגלות איננו נשלם עד שיש שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו, וכשיצאו ממצרים אע"פ שיצאו מבית עבדים עדיין נחשבו גולים כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר, וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב"ה והשרה שכנתו, אז שבו אל מעלות אבותם... ואז נחשבו גאולים' ע"כ.

הנהגת דרך מלכות בפסח הכרה בחשיבותו של כל יהודי כבן מלך

הנהגת דרך חירות ומלכות בפסח

בהנהגת 'סדר ליל פסח' מצינו ענינים רבים שתיקנו חז"ל שיהיה ב'דרך חירות', וכגון מצות הסיבה בבני חורין, וכן סידור השולחן בכלים נאים שהוא מדרך חירות, וכמו כן מצינו כמה הלכות ומנהגים על דרך 'שררה ומלכות', וכגון מה שנוהגין שכל אחד מוזהר יין לתוך כוסו של חברו, כדי שכל אחד יהיה כעין מלך, שמשרתים לפניו. וגם במצות הסיבה נכלל בו ענין הנהגת מלכות, וכלשון הרמב"ם ז"ל (פהמ"ש, פסחים פ"י) "וחייבהו לאכול כשהוא מיסב בדרך שאוכלין המלכים והגדולים כדי שיהיה דרך חירות". ולכא' כל זה אומר דרשני, דמה ענין מלכות ליציאת מצרים ולחג הפסח, דבשלמא הנהגת חירות, שייך שפיר לחג הפסח ויצי"מ, שהרי ביצי"מ נעשינו בני חורין מעבדות פרעה, אבל מלכות הרי היא מדרגה מיוחדת ששייך רק להמלך ובני ביתו, ולא לסתם בני חורין. וגם צ"ב דמה תועלת יש בהנהגת מלכות ללילה אחד או שנים, וכי יש בזה כעין 'הצגה' או 'דמיון' ח"ו.

וביותר מזה תמוה, שלכאורה הנהגת שררה ומלכות אינה מדרך ההנהגה הראויה לכלל ישראל, שהרי אנו משתדלים לעקור מחשבות של גאווה ושררה ודרך כלל ישראל להתנהג בעונה ושפלות, וא"כ למה תקנו חז"ל הנהגות אלו שקובעים כל סדר ליל פסח למצב של שררה ומלכות. וכבר תמה בזה ה'חתם סופר' זצ"ל (דרשות ח"ב ר"ח ג) בזה"ל: "מצינו בליל הפסח הזאת שאנו מצויים להיותנו כמלכים כולם יושבים על מטה כבודה, עם שאין זה מדרך המוסר כלל" ע"ש. ועלינו להתבונן מה רצו חז"ל בתקנות אלו, ואיך עלינו להתעלות ע"י הנהגות אלו, שיהיו מעין עבודת חג הפסח, ובאופן שיהי לנו לחיזוק לכל השנה כולה*.

של עם ישראל, שבמשך הזמן עד מתן תורה יכינו עצמם להיות ראויים ליעשות ה'ממלכת כהנים וגוי קדוש', וזה לא יתכן אלא כשישראל ינהגו בדרך מלכות, כאנשים חשובים ויועצי ארץ¹.

בכל שנה ושנה עלינו להרגיש שאנו באמת בניו של המלך

והוסיף החינוך ז"ל בזה, שהנהגת מלכות זו אינה רק בשעה שאוכלים הקרבן פסח, אלא היא נוהגת בכל דור ודור, וכלשון: "ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה", והיינו שבחג הפסח עלינו לעשות מעשים ופעולות שישפיעו עלינו להרגיש המעלה הגדולה שזכינו לה ביצי"מ, שזכינו להתחיל להיות 'ממלכת כהנים וגוי קדוש', ובזה נמשיך הרגשה זו לכל השנה כולה, להרגיש תמיד במעלה והחשיבות הגדולה שלנו בהיותנו עם הנבחר – עם ה'.

ולאור זאת יש לנו ביאור יפה בסדר ענין תקנת חז"ל בהנהגת סדר ליל פסח בדרך שררה ומלכות, שתכלית פעולות והנהגות אלו הם כדי שנקבע בנפשינו ערך וחשיבות גדולה מאד, שנכיר שאנו בני ישראל מיוחדים באמת משאר העמים, כי אנו בניו של המלך הקב"ה. ואפילו אם האדם לא מרגיש בזה מצד עצמו, מ"מ ע"י הפעולות וקיום מעשי המצוות המעוררים ענין זה, בזה ישפיע עלינו לחשוב כן, ולהאמין בזה באמת, ואז נחיה כל החיים לאור ידיעה זו שאנו 'בני המלך ה', ועלינו לחיות חיים מעולים כראוי לבן של המלך.

ונמצא שענין ההסיבה בליל הסדר בדרך חירות, אינה רק זכר להחירות שזכו לה אבותינו ביצי"מ, אלא היא גם הנהגה של שררה ומלכות, והתכלית הוא שנהרגש באמיתות ענין זה שאנו באמת בני מלכים וחשובי ארץ², ולכן אנו משתדלים להרבות בהנהגת שררה ומלכות בליל הסדר, בין באופן הישיבה בהסיבה, ובין בריבוי כלים יפים על השלחן בדרך המלכים והשרים, שאין זה 'הצגה' או 'דמיון' ח"ו, אלא שבאמת 'כל ישראל בני מלכים הם' (שבת 10), והתחלת מלכות של ישראל זו התחילה ביציאת מצרים, שיצאנו לקבל התורה בסנין ולהיות 'ממלכת כהנים וגוי קדוש'. ולפי"ז פשוט שאין בהנהגת מלכות זו

היסוד של בנין כלל ישראל בהכרה שאנו כמלכים ושרים

והבנת הענין יתבאר היטב עפ"י יסוד גדול שיסד לנו ה'חינוך' ז"ל בכמה מצוות הנוהגות באכילת קרבן פסח, ושושן אחת לכולן: 'שרצה הקב"ה שנאכל קרבן פסח בהכרה שאנו חשובים כמלכים ויועצי ארץ, להכין אותנו להיות 'ממלכת כהנים וגוי קדוש', וכמש"כ (מצוה ז) במצות אכילת הפסח 'צלי אש' דוקא, וז"ל: "וזהו שנצטוונו לאכול צלי דוקא, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי, לפי שהוא מאכל טוב ומוטעם... ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שייצאנו לחרות להיות ממלכת כהנים ועם קדוש, ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושרות" ע"ש. והרחיב החינוך ז"ל יותר בזה (מצוה ט) במצות ל"ת של ז'עצם לא תשברו בו, וז"ל: "שלא לשבר עצם מכל עצמות הפסח... משרשי המצוה וכו' שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, ולא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים, ועל כן בתחילת בואינו להיות סגולה מכל העמים ממלכת כהנים וגוי קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה, ומתוך המעשה והדמיון שאנו עושים נקבע בנפשותינו הדבר לעולם" ע"כ³.

ומבאר מדברי החינוך ז"ל, שיש כאן סדר מיוחד של בנין היסוד של כלל ישראל, שכשהוציא הקב"ה אבותינו ממצרים, כדי לעשותנו לעם סגולה, עם הנבחר מכל העמים, ראה לנכון לקבוע יסוד גדול בלבן של ישראל, כדי להכין אותנו להיות עם סגולה מקבלי התורה, ולחיות כ'ממלכת כהנים וגוי קדוש'. ולכן צוה לנו בכמה מצוות והנהגות באכילת קרבן פסח, שענינם אכילה בדרך בני מלכים ויועצי ארץ, ובזה נקבע הרגשה זו בנפשינו לעולם, שאנו באמת בני מלכים, אנשים חשובים ואנשי מעלה, ולאור זה נחיה ונלך כראוי לבניו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. וכענין זה מצינו במה שהקב"ה הנהיג את אבותינו ממצרים בדרך שררה ומלכות, כמש"א חז"ל (הובא בספר המנהיג סי' נד) "מצינו סמך להסיבה מן התורה, ויסב אלקים את העם, מלמד שהושיבן בהסיבה בבני מלכים" ע"כ⁴, הרי שמיד ביציאת מצרים רצה הקב"ה שנהרגיש שאנו כבני מלכים. ואולי הטעם בכ"ז הוא משום שזהו כעין הנחת אבן הפינה

(א) במאמר זה נעזרתי רבות בספרים אלו: 'פרקי מחשבה' (מהותו של יהודי) להג"ר עזריאל טאובר זצ"ל. 'ירח למועדים' להג"ר ירוחם אלשין שליט"א. קונטרס 'ליל הסדר' להג"ר שמואל מרקוביץ שליט"א. 'רוממות ישראל' להר"ר סעדי גראמה שליט"א. (ב) וכעני"ז כתב החינוך (מצוה ח) "שלא להתיר כלום מבשר הפסח... הענין בדרך מלכים ושרים שאינם צריכים להתיר מתבשילם מיום אל יום... וכל זה לזכר ולקבוע בלב, שבאותו זמן גאלנו השי"ת מעבדות, ונעשינו בני חורין, וזכינו למלכות ולגדולה" ע"ש. וכן הביא ענין זה (מצוה טו) לענין 'שלא להוציא מבשר הפסח חוצה, וז"ל: "בדרך מלכי ארץ, שכל המוכן להם נאכל בהיכלם ברב עם שלהם" ע"ש. (א) והענין בזה שהמלכים זצ"ל (ישעי' לד, יב) פירש ענין 'בן חורין' כענין אנשים חשובים ובני מלכים, וז"ל: "חורים הם החפשים ומיוחסים מצד מולדתם ומשפחתם, וזרע המלוכה והפרתמים, הגם שאינם שרים ומושלים, ומאלה יבחרו המלך לרוב ע"ש. הרי משמע שחירות אינו רק העדר שיעבוד, אלא גם ענין של חשיבות ומלכות. (ד) ובאמת הגם שפסוק זה של 'זאתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש' נאמר אצל מתן תורה, ולא ביציאת מצרים, אבל הרי תכלית יציאת מצרים היתה לקבלת התורה, וכלשון החינוך ז"ל (מצוה ש"ו) "והיא העיקר והסיבה שנגאלו ויצאו ממצרים כדי שיקבלו התורה בסנין ויקיימוה" ע"כ. ולכן מיד ביציאת מצרים צוה אותנו הקב"ה לעשות דברים שיקבעו בלבנו הכרת חשיבות זה שעלינו להיות 'ממלכת כהנים וגוי קדוש'. (ה) והיינו שלא די שנהיה בעצם עם סגולה עם חשוב מאד, אלא שעלינו להכיר בחשיבות זו וכלשון הנפלא של רבינו יונה ז"ל (ריש שערי העבודה) "הנחת הראשון הוא שידע האיש העובד ערך עצמו, ויכיר מעלתו ומעלת אבותיו, וגדולתם וחשיבותם וחתם אצל הבורא... ויצא לו מזה כי כאשר יתאוו תאוה ויעלה בלבבו גאווה לעשות דבר שאינו גון, יבוש מעצמו ויבוש מאבותיו וישיב לנפשו ויאמר 'אדם גדול וחשוב כמוני היום שיש בי כמה מעלות טובות רמות ונשאות, ושאינו בן גדולים בן מלכי קדם, איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים ולאבותי כל הימים. ואם חלילה וחס לא יכיר מעלתו ומעלת אבותיו נקל יהיה בעיניו ללכת בדרךיו הפריצים להגלות נגלות כאחד הנבלים למלאות תאוותו בחיקו, כאשר אמר המשל כל מי שאינו מתבייש מנפשו אין לנפשו ערך בעיניו" עכ"ל. (ו) ומצינו שהישיבה בסדר ליל פסח היא כישיבה אצל שלחן המלך עצמו, וכלשון התוס' ז"ל (ברכות מב:) "דאנן אתכא דרחמנא סמכין, ולדברינו הביאור, שבסעודה זו אנו מחזקים את ההכרה בזה שאנו בני ובנות המלך הקב"ה, עד שאנו זוכים לישיב אצל

ענין של גאווה רעה ח"ו, אלא אדרבה הוא ענין של זיגבה לבו בדרכי ה', ששייך לכל א' מישראל, כמוני כמוך בשוה, שכולנו בני המלך הקב"ה, וכל אחד צריך להרגיש גאווה דקדושה זו. ולכן מיד אחר שהאחד ממלא כוסו של חבירו, שוב חוזר חבירו וממלא כוסו ג"כ, כי כולנו מלכים, שכולנו ביחד בני המלך ה' אנו, וכמו שכל א' רואה את עצמו כבן מלך, כך הוא מסתכל על כל ישראל כבניו של המלך.

❖ ההקדמה למתן תורה בחשיבות ישראל ❖

ובאמת מצינו שיסוד גדול זה בהנהגת ישראל כממלכת כהנים ושרים היתה ההקדמה למתן תורה עצמה כדכתיב (שמות יט, ו) 'זאתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש', ופרש"י 'כהנים – שרים', והיינו שכל אחד מישראל צריך להכיר שהוא שר, בעל מעלה, ובעל אחריות, כמו שר במדינה, הרי שדוקא מתוך הרגשה זו היו כלל ישראל יכולים לקבל תורה מסיני, ומתוך הרגשה זו צריכים כלל ישראל לשמור התורה תמיד. ומשום שיסוד גדול לשמירת צורת עם ישראל הוא בזה שיכירו ערכם וחשיבותם הגדולה בזה שהם עם סגולה מכל העמים, שבזה יזהרו תמיד לחיות לאור חשיבות זו, לחיות חיים של 'דוממות', חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא, וישתדלו תמיד להתאים זאת למעלתם האמיתית, ולא ליפול ח"ו ברשת שהיצה"ר פורס הרוצה להשליך אותנו בבון ורפש, אלא אדרבה יהיו עסוקים בדברים חשובים ונעלים יותר, כראוי לשר ולבן של מלך.

לראות א"ע כאילו יצא ממצרים ולהרגיש שנעשה אז 'בן מלך'

והנה ידוע מאמר חז"ל (פסחים קט"ז): "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", ונוסח זה אנו אומרים ב'הגדה של פסח' בכל שנה ושנה, אמנם יש להתבונן בזה, דמאיזה טעם מוטל חיוב על כל אחד ואחד בכל דור ודור להגיע להרגשה זו, ולמה לא סגי לעשות זכר ליציאת מצרים לחור, כמו בשאר ימות השנה שהרבה מצות הם זכר ליצי"מ, והגם שיש חיוב מיוחד לימי הפסח, אבל למה לא סגי באמירת ההגדה, וברבי סיפור ניסי יציאת מצרים לחור. ואולי לפי הנ"ל, שמכלל התועלת היוצא ממה שכל א' יראה א"ע כאילו הוא יצא ממצרים, הוא שיקבע בלבו הכרה אמיתית זו שביצי"מ נעשינו 'עם הנבחר' – עם סגולה, ואנו חשובין כבניו של המלך הקב"ה, וכדי לקיים חובה זו, אנו מרבים בעשיית פעולות שעל ידם נגיע גם אנו להרגשה זו כאילו יצאנו ממצרים, ונעשים עבדי ה' עם סגולה מכל העמים, וכל א' מישראל נוטל עמו את 'גאוותן של ישראל' לכל ימי חייו.

משל ל'בן מלך' שנמצא בין אנשים פשוטים

וכאן הבן שואל, למה חייבה אותנו התורה לזכור ענין זה ש'כל ישראל בני מלכים הם', ולמה לא סגי בזה שנקיים התורה והמצוות רק בהרגשה שאנו עבדים לה' וחייבין לשמוע בקולו. והתשובה לזה מצינו בדבריו הנפלאים של הג"ר יונתן אייבשיץ זצ"ל (יערות דבש, א, טו) וז"ל: "יש גאווה דמותרת ונאה להתגאה לאדם בה, והוא דרך משל: מלך שולח בנו למרחוק, ומתנכר לבל יכירו בו היותו לבן מלך רק כאיש כפרי וחקלאי, אבל המלך דואג אולי בן המלך ג"כ ברוב ימיו בהילוכו ודיבורו כחקלאי ישכח היותו באמת בן מלך, וינהג כמנהג כפריים להשתכר להתגאל בדברי שטות, כבן צוה עליו המלך לזכור כל יום בפעם אחת היותו בן מלך, כדי שיוכר מנהג הראוי לו ולמולדתו ומולדת בית אביו. וכן הדבר נשמתנו ממקור עליון ממחצב נפלא ויקר עד למאוד, רק היא מתנכרת ותרד מכבודה לעולם הזה כאיש חקלאי וכקל שבגשמיים, ואם בן אדם ישכח היותו בן מלך מלכים ב"ה, וחושב כפי אשר מתנכר באמת כן הוא יתנהג במנהג גשמי בכל דבריו וכחקלאי. אבל

חובה עליו לזכור בכל עת כי בן מלך גדול ונורא אנחנו, ולא יאות לנו לנהוג כמנהג פחותים הראויים לכפריים".

והמשיך שם: "וזו היא תכלית מחלתנו שאנו שוכחים שורש נשמתנו ממקור נורא ונשגב, ובזה אנו עניים ביותר, אין אנו חסים על כבודנו וכבוד נשמתנו, ומתגוללים בטיט בראש כל חיצות כאחד מכפריים המשתכרים, כן אנו מתגוללים בטיט והבל הגשמי. ויותר טוב שנתגאה לנהוג סלסול בעצמינו ולומר אנחנו בן מלך מלכים ברוך הוא, ולא נאות לנו לפי כבודנו להתנהג כמעשה שאר העכו"ם ממשפחות האדמה, וראוי לנו להתנהג כפי שרשנו, וכראוי להיות גדולים במעשה בתכלית ההבדלה וריחוק מן יתר בני אדם, למען יכירו וידעו כי לא כצורם צורנו, גאווה כזו מותרת דווקא היא גאווה הנרצית מה, שיוכר כל היום בכבודו ובמעלתו, להתנהג עצמו בו כפי הנאה להתנאות לערכו ערך גבוה עליו. וכבר אמרתי פעמים אם יזכור אדם מעלת ישראל היותו נשגב ממלאכי השרת איך יתכן לו לעסוק בהבלי עולם ולילך בתר תאוה, הלא יבוש מעצמו ויאמר אנכי כי נשגב ממלאך ואני מגואל במעשי, ומלאכי השרת הם כולם אהובים ובורים זכאים" עכ"ל. והדברים נפלאים.

בהכרת החשיבות שלנו נחיה חיים חשובים וראויים

הרי למדנו בזה, שבזה שכל יהודי יזכור תמיד שהוא בן של מלך הקב"ה, ויש לו חשיבות מיוחדת בזה, הרי"ו יביא אותו להתנהג בהתאם לחשיבות זו, וכל מה שאנו כן נכשלים בחטא הוא רק מצד הרוח שטות שנכנסה בקרבנו ומשכיחה מאתנו את חשיבותינו הגדולה, וא"כ מובן היטב את הצורך הגדול לזכור חשיבות גדולה זו שזכינו לה מתחילת יציאתנו ממצרים, שלא רק שיצאנו לחירות, אלא שבאמת נשתנה כל מהות ומציאות של עם ישראל, שבהיותנו במצרים היינו מובלעים ומעורבים עם המצריים, וביצי"מ נשתנה מצב זה, עד שנעשינו העם הנבחר ממלכת כהנים וגוי קדוש, וכלשון הרמח"ל ז"ל (דרך ה' ד, ח, א) "עד יציאת מצרים היו ישראל מעורבים בשאר האומות גוי בקרב גוי, וביציאתם נגאלו ונבדלו... ונודמנו גופתם ליטהר ולהודמן לתורה ולעבודה" ע"כ, וחייבין אנו אז לקבוע הכרת חשיבות זו בלבנו, באופן שהרגשה זו תלווה אותנו כל השנה כולה.

מסופר שכשהיה ה'חפץ חיים' זצ"ל לומד פרשיות מכות מצרים, היה לומדו בעשית צחוק גדול מהמצריים.

❖ נפלאות פרטי המכות חזיון 'גאוותן של ישראל' ❖

ולאור הבנה זו בענין הדרך 'שררה ומלכות' שאנו נוהגים בלילי פסחים, אולי יש להטעים ענין המצוה של סיפור יצי"מ בפסח, שאנו מרבים לספר כללי ופרטי המכות שהביא הקב"ה על מצרים, וכפשוטו כונת המצוה להשריש האמונה בה' ובנפלאותיו (כדברי הרמב"ן ז"ל סוף פ' בא). אמנם אולי י"ל שיש בזה גם ענין השרשת חשיבותן של כלל ישראל כלפי אומות העולם, שבאמת המתבונן יראה, שהאופן שהקב"ה הביא המכות על פרעה והמצריים היתה בדרך הוכחה וגילוי של מעלתן של עם ישראל, שבכל מכה ומכה לא הסתפק הקב"ה רק להעניש את המצריים, להראות שאין טבע בעולם, ושהכל נעשה על ידו ורצונו, אלא עשה המכות באופן שירגישו כלל ישראל שהם חשובים ומיוחדים, ושהם 'עם קרובו של הקב"ה', והמצריים הם המרוחקים והנענשים, ובזה נתהפך המצב רוח לגמרי, 'עליונים למטה ותחתונים למעלה', שעד אז היה המצרי 'האדון', והיהודי היה העבד, וכשהתחילו המכות, נעשה מצב של 'ינהפוך הוא אור ליהודים', ונשתדל להמחיש הענין קצת, בגדר 'תן לחכם ויחכם עוד'.

במכת 'דם' אמרו חז"ל (עי' בר"ר ט, י) שגם אם היה מצרי שותה מאותו כוס

סעודתו כביכול. (א) ויש להבהיר: שהלשון 'כל ישראל בני מלכים הם' איירי בכל א' מישראל ממש, בין איש, בין אשה, ובין קטנים. וכמבואר במס' גיטין (יב). 'כל כבודה בת מלך פנימה', ופרש"י משום 'שכל ישראל בני מלכים הם' ע"כ, הרי שאנשים הם 'בני המלך', והנשים הם 'בנות המלך'. (ב) הג"ר שלמה וולבה זצ"ל (עלי שור ח"א, עמ' קסח) ע"ש. (ג) וכעיי' הובא ב'ירח למועדים' להג"ר ירוחם אלשין שליט"א (פסח מאמר סג). ומצאתי לשון נאה בהגדת 'אמרי שפר' להנצי"ב זצ"ל, על לשון 'חייב אדם לראות א"ע כאילו הוא יצא ממצרים', וז"ל: "חייב כל אדם לומר דבשילובו לבדו היתה יצי"מ. והתועלת מזה המחשבה מובנת, כי היא באה להגביה את לב האדם בדרך ה' וכו' ע"ש, ומשמע שזהו גם מעבודת הזמן של ליל הסדר, ומכלל מצות זכירת יצי"מ. (ד) הובא בספר 'מי לה' אלי' להרה"ג ר' אברהם נשרי שליט"א. וע"ע במש"כ במאמר לימי השובבים". (ה) ויש להוסיף בזה, שענין זה היתה תכלית יציאת ישראל ממצרים, שהקב"ה ידע והודיע לנו, שכלל ישראל מצד עצמם ומצד מעלת אבותם טובים הם מאד, אלא שהושפעו מהגויים של הסביבה, עד שנסתרה מעלתם בהיותם גוי בקרב גוי, וחשיבותם היתה מכוסה, וביציאת מצרים הקב"ה עשה הבדלה זו בין ישראל לעמים, כדי שמעלת ישראל יזהיר עוד, שיוכלו להתעלות ולהתגדל במעלתם הגדולה, בלי שהיו מושפעים מהסביבה הרעה, עד שהיו ראויים לקבלת התורה. וע"ע בזה במאמר הבא.

מים שהישראל שותה ממנו, אפ"ה להמצרי היה נהפך המים לדם, והישראל נהנה ממים זכים וצלולים, ולכא' צ"ב למה ה' תוספת נס זה נצרך כלל. אמנם י"ל, שתוספת זה שינה את כל התמונה של המכה, שמצב זה אומר להמצרי: ראה היהודי חשוב יותר ממך, ואפילו כששניכם שותים מאותו כוס יש הבדלה ביניכם, כי הוא יהודי ואתה מצרי, לך יש מכה, ולו אינך, וכשהיהודי ראה מציאות זו, זה נתן לו הרגשה שהוא באמת האיש החשוב והאהוב כאן, והמצרי הוא השנאוי והנענש, עד שהיהודי אומר להמצרי 'אתה רוצה מים? תשלם לי! תשתחוו לי!' 'אתה תלוי ב...'. וכה"ג במכת 'שחין', נדמה לעצמינו, כאשר המצרי הולך כולו מלא שחין, ואילו היהודי הולך בריא ושלם, זה נותן ליהודי הרגשה של 'אני קרוב להקב"ה, ואילו המצרי הוא מרוחק'. וכן כה"ג בכל המכות, שהמכות שינו לגמרי את כל המצב רוח של עם ישראל, שמאז התחילו להרגיש בגאווה של ישראל' שהם הבנים של המלך הקב"ה, וגם הרגישו בזה ההבדל הגדול שיש בין יהודי למצרי, שאפילו הצפרדעים היו יכולים להבחין בין מצרי ליהודי".

התועלת שבסיפור אשר התעללתי במצרים'

ואולי יש להוסיף בזה, שמכלל מצות סיפור יציאת מצרים הוא שנספר עניני המכות באופן שיחדירו בנו את ההכרה וההרגשה בחשיבותן וגאווה של ישראל' על יתר שאר אומות העולם, שהרי מצינו לשון מיוחדת במצוה זו, דכתיב (שמות י, ב) "למען תספר באוזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים, ואת אותותי אשר שמתי בס' וידעתם כי אני ה'", ופירש"י 'התעללתי - שחקתי'. ומשמע מזה שבכלל מצות סיפור יצי"מ הוא, לספר את ענין השחוק שעשה ה' במצרים, אמנם לכא' זה צ"ב, שהרי בדרך כלל אין זה מדרך ישראל לעשות שחוק מאנשים, ומה תועלת יש בזה שנספר ענין השחוק ההוא, ולא סגי רק בסיפור הנפלאות והעונשים שהביא ה' על המצרים ע"י המכות.

ולהנ"ל יתכן לומר, שבסיפור ענין השחוק שעשה ה' כלפי המצריים, תועלת גדול יש בו לכל הדורות כולם, והוא להשריש הכרה בחשיבותן של ישראל כלפי אומות העולם, שהקב"ה הביא המכות באופן שיהי' לא רק עונש להמצריים, אלא שגם יתחזק חשיבותן וכבודן של ישראל, בראותם שהמצריים שחשבו א"ע למלכי ואדוני העולם, הם הם הנענשים במכות ושפלות, והיהודים הם המלכים האמיתיים בזה שהם הבנים והעבדים של מלך מלכי המלכים הקב"ה. וזה נכלל בהשחוק שעשה ה' בהמצריים, שהוכיח לעיני כל, שכלל ישראל הם העם סגולה, האוצר חביב, ועם הנבחר שלו, ורק להם יש חלק בהממלכה, ושאר מלכים אינם אלא שחוק וליצנות, שהיום בתקופה ולמחר בקברם. וזה בכלל ענין 'ליצנותא דעבודה זרה' שהיא מותרת, בכדי להשפיל הבלי הע"ז ועובדיהם, וענין זה עלינו להרגיש בשעת סיפור יצי"מ, כמה מרוממים אנו מכל העמים, להכיר בגדולתן של ישראל, ובשפלותן של חיי אומות העולם.

❖ עצה נגד השפעת העמים להכיר בהבדלה שבין ישראל והעמים ❖
ומאחר שזכינו להבין גודל הענין שבזכירת החשיבות שלנו כבני מלכים, שהיא

מכלל ענין סיפור יצי"מ, וחלק מהנהגת ליל הסדר, כדאי לנו להתבונן מה היא העצה בפועל איך לשמור על החשיבות האמיתית שלנו, שלא נקבל השפעה רעה מהעולם הרחב שסביבנו, איך עלינו להחזיק מעמד של 'רוממות' בעולם אשר לדאבונינו 'שפלות' לא חסר בה כלל. והתשובה לזה הוא: שאם נכיר בידיעה ברורה בהחשיבות הגדולה והמיוחדת שיש לכל יהודי, על יתר שום אחד מאומות העולם, בהכרה אמיתית זו יש בידנו הסוד לשמור הצורה החשובה והיופית המיוחדת שיש לנו כבניו של המלך הקב"ה. וכדוגמת מה שאין האדם משתדל להתדמות להבהמות והחיות ש'בגן החיות', משום שאינו מרגיש שום דמיון ושייכות בינו לבינם, שהרי אנו בני אדם והם 'בעלי חיים', כמו כן עלינו להסתכל על החילוק שיש בין כל יהודי לבין שום גוי מאומות העולם, שאינה רק שינוי בהנהגות החיים, וענין של 'דת', אלא אנו מציאות אחרת לגמרי, אנו כיהודים אנשים חשובים, בני מעלה, בני המלך אנו, יש לנו תורה ומצוות אשר אנו מתרוממים על ידה, ואין לנו שום שייכות למציאות של הגויים.

ויש לציין הלשון שכתב הג"ר ראובן גראזאווסקי זצ"ל אודות חמיו הג"ר ברוך בער ליוואוויץ זצ"ל: "הוא לא היה צריך למסירות נפש בעד התורה, ולא לשום התאמצות שלא להדמות לגויים או לסביבה של מחללי דת, כיון שהיה מברך ברכת שלא עשני גוי בכל כוונתו, והיה אומר שהוא אינו מכוון בברכתו לגוי הפשוט, שומר הבית, אלא ל'פרופסור', ל'פילוסוף' הגדול שבהם" ע"ש. (הודפס בתחילת ספר 'ברכת שמואל' ח"ב). הרי שבוזה שהגר"ב הכיר באמת במעלתו הגדולה כיהודי, לא היה לו נסיון כלל להדמות לאומות העולם, כי לא הרגיש כאילו הם סוג אחת כלל.

גאווה הראויה והנרצית לפני ה'!
"חובה עליו לזכור בכל עת כי בן מלך גדול ונורא אנחנו, ולא יאות לנו לנהוג כמנהג פחותים הראויים לכפריים.
וכבר אמרתי פעמים: אם יזכור אדם מעלת ישראל היותו נשגב ממלאכי השרת, איך יתכן לו לעסוק בהבלי עולם ולילך בתר תאוה"
(הג"ר יונתן אייבשיץ זצ"ל)

יהודי הוא סוג אחר לגמרי משל גוי
ויסוד גדול זה מבואר היטב בלשון הרמח"ל ז"ל (דרך ה', א, ג) וז"ל: "מן הענינים העמוקים שבהנהגתו יתברך הוא ענין ישראל ואומות העולם. שמצד טבע האנושי נראה היותם שוים באמת, ומצד עניני התורה הם שונים שינוי גדול ונבדלים כמינים מתחלפים לגמרי" ע"כ. ובאמת החילוק שבין יהודי ובין גוי גדול כל כך עד שאנו חשובים כשתי סוגי חלקי הבריא. וכידוע בזה מש"כ 'הכוזרי' ז"ל (מאמר השמישי, אות כ') הקדמה הרביעית) שכמו שיש בבריאיה כמה סוגים שונים דהיינו, דומם, צומח, חי, ומדבר, שכל סוג הוא מהות בפני עצמו שונה לגמרי מהסוג שתחתיו, כמו כן ישנו מין חמישי, והוא 'ישראל', שהוא סוג ומין נבדל לגמרי מהמין האנושי הכללי. והוסיף שם הכוזרי ז"ל בזה"ל: "וכן הפחות שבבני תורת האלוקים - יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבאומות שאין להם תורת אלוקים, כי התורה שהיא מאת האלוקים מקנה הנפשות מנהג המלאכים ותכונתם" ע"ש. וכתב המהר"ל ז"ל (נצח ישראל פ"ד) "ישראל מיוחדים ונבדלים מכל האומות... כמש"א חז"ל (יבמות סא). 'אתם קרויים אדם ואין האומות קרויים אדם', כאילו דבר פשוט הוא אצלם שמדרגת ישראל בערך אל האומות כמדרגת האדם אל בעלי חיים בלתי מדברים" ע"ש. הרי מבואר היטב, שכל יהודי הוא מציאות מיוחדת, ואין שום דמיון בין יהודי לגוי כלל.

(א) יסוד הדברים ראיתי בקונטרס הנפלא 'ליל הסדר' להג"ר שמואל מרקוביץ שליט"א, ר"י פונבין ב"ב. (ב) ואדרבה שחוק וליצנות כזו יפה היא, כמש"א חז"ל (מגילה כה): 'כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעבודה זרה'. וכמו שראיתי שהובא בזה שה' חפץ חיים' זצ"ל היה לומר פרשיות המכות בעשיית צחוק גדול מהמצריים. (פותח שער סנהדרין ג). ומסים בזה שהיה אומר שהדרך לבטל הע"ז שבעולם היא בכח הליצנותא דע"ז, והמליץ על כך הפוסק אשר התעללתי במצרים, וכן היה נוהג לספר בשחוק הע"ז. (השבת במחיצת הח"ח עמ' 166). וידוע מה שפירשו המפרשים הלשון 'וכל המרבה לבשר בייצ"מ הרי זה משובח', שהאדם עצמו נעשה לאדם משובח בזה גופא שמרבה לספר בייצ"מ, וכל כך למה? משום שהסיפור בפרטי יצי"מ, עם כל הניסים והנפלאות ואופן עשייתם, מביא האדם להכרה בגדולת וחשיבותו של עם ישראל, ולאור זה יחיה ולך. (א) וסיפור נפלא מסופר בזה על הג"ר ברוך בער זצ"ל: בוקר אחד כאשר שב הגר"ב לביתו, פגש בפתח הבית פועל אחד שבא לתקן דבר מה בבית, ברכו הגר"ב ואמר לו בשפה הפולנית 'צין דוברי פאניה' ובוקר טוב אדוני, חיך אותו פועל, נכנס הגר"ב וביקש מהרבנית ע"ה שתברר אצל אותו פועל מדוע ועל מה צחק כאשר ברכו בברכת 'צין דוברי פאניה' ובוקר טוב אדוני, הלכה הרבנית ושאלה אותו מדוע צחק, ענה לה הפועל: 'הנה הוא חשב אותי לגוי ועל כן ברכני בשפה הפולנית בברכת בוקר טוב, אולם אני הני יהודי וע"כ היה יכול לומר לי 'גוט מארגן' כפי שנוהגים יהודים לומר איש לרעהו. כאשר סיפרה הרבנית ע"ה להגר"ב את דברי הפועל, אחותו רעהו והתרגשות גדולה, ותיכף הלך לאותו פועל והפיל בפניו את תחנתו שימחל ויסלח לו על שפגע בו, השתומם אותו פועל על מה חדר הגר"ב את כל התורה הגדולה הלו, והרי לא פגע בו כלל ואינני מבין למה הוא מתכוון, כאשר שמע הגר"ב את דברי הפועל תיכף החל להסביר לו עד כמה היתה גדולה הפגיעה שפגע בו, בהסבירו לו את ההבדל הגדול שיש בין יהודי לגוי ואת מעלת היהודי וכו' וכו', ולאחר שראה רבי ברוך בער כי אותו פועל מבין היטב את ההבדל שבין יהודי לגוי ואעפ"כ הוא מוחל לו נחה דעתו של הגר"ב. (ספר זכרונם לברכה עמ' תיא). (ד) וכדי להבין עד כמה אמת זה מגיע יש לציין לשוני הנורא של הראב"ד ז"ל (פ"ב מאבות הטומאה ה"ו) וז"ל: "כי עובדי כוכבים הם כבהמות ואין מטמאין ואין מיטמאין, עם הדומה לחמור ה...". והחשוב אותם לכלום אסף רוח בחפניו" ע"ש. וכבר מצינו במדרש (תנחומא, וישב, ג) שנחלקו התנאים ז"ל ברמת חשיבותם של הגוים, שר"ש החשיב אותם כעגלים פטומים, ור' חייא החשיבם כזבובים, ורבי אף כזבובים לא החשיבם ע"ש. והגם שח"ו אין אנו מזלזלים באומות העולם שהם יציר כפיו של הקב"ה, והרי גם הם נבראו באיזה צלם אלקים, כדמשמע במס'

ולפיכך י"ל, שהעצה שיהודי ישמור את עצמו שלא יושפע מגויי הארצות שסביבו, כמובן לאחר שהתרחק מהסביבה שלהם ככל האפשר, הוא בזה שלא ישכח לרגע, מצד אחד החשיבות הגדולה והנפלאה שלנו בהיותנו בניו של המלך, והעם סגולה מכל העמים. ומצד אחר פחיתות החיים של שפלות וחסרון תוכן שאומות העולם חיים בה, ובהכרה זו ירגיש ההבדל והמרחק הגדול שבין לבין הגוי, ויתמעט כח ההשפעה מהגוי כלפיו, כדוגמת מה שאינו נשפע מהבהמות שבשרה. ואולי כל זה מרומז במה שאמר בלעם (במדבר כג, ח) 'הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב', שכלל ישראל אינם רק עוד 'עם' בין אומות העולם, אלא הם 'עם לבדד ישכון', שאין דמיון בכלל בין יהודי לגוי, ולפיכך 'ובגוים לא יתחשב', שאין ישראל והאומות עולים בחשבון אחד כלל.

האם אתה מתדמה להבעלי חיים שבגן החיות?

וסיפר הג"ר משה ברורומן שליט"א: פעם א' בהיותי בעיר א' במדינת אירופה, ובני הקהילה בקשו ממני לדרוש לפנייהם דברי חיזוק, באמנם שהיות שאין היהודים דרים כולם ביחד בשכונה אחת, אלא הם מפוזרים בין הגוים, ומרגישים שצריכים 'חיזוק' שלא להיות מושפעים מדרכי הגוים החיים אצלם, ותוכן הדברים שדברתי לפנייהם היה: "מי שהלך לגן החיות ובילה שם כל היום בין כל מיני בהמות וחיות, האם ישתדל האדם להדמות למהלך החיים של הבהמות והחיות ההם, עד שיתחיל להתנהג ולדבר כמותם, בודאי שלא, ולמה זה כך, משום שהאדם מכיר שאין שום שייכות בינו לבין הבהמות והחיות, 'אני אדם, והם בהמות וחיות', ומה הדמיון ביני ובינם. ובהכנה זו יש לנו להתבונן בזה גם לענין המרחק הגדול שבין יהודי לגוי, שאנו באמת

מציאות וסוג אחר לגמרי, ואין לנו צד השוה אתם, אנו 'עם סגולה מכל העמים' ויכל ישראל בני מלכים הם' ויבנים אתם לה' אלקיכם', משא"כ אומות העולם הרי חיהם כולה חומריות וחיי תאוה, בלי תוכן וקיום נצחי, הבל הבלים הכל הבל, וא"כ אין שום דמיון בינינו לבינם, ובמחשבה זו יש לנו תקוה שלא להיות מושפעים מהם ומדרכיהם.

וראיתי בזה רמז במה דכתיב אצל יעקב אבינו ע"ה (בראשית לב, ה - ו) "כה אמר עבדך יעקב עם לבן

גרתי... ויהי לי שור וחמור וגו'", ופירש"י: 'עם לבן גרתי' - ותרי"ג מצות שמרתי, ויש שפרשו (בדרך רמז) שיעקב אבינו היה אומר בזה, שהדרך שהייתי יכול לגור בבית לבן, אשר 'ביקש לעקור את הכל', ולא הייתי מושפע מדרכיו הרעים, הוא בזה שזויה לי שור וחמור, דהיינו שלבן היה נחשב בעיני כשור וחמור, שהחילוק ביני לבינו הוא כה גדול, שהיא כדוגמת החילוק שבין בן אדם לשור וחמור, ומתוך גישה זו לא למדתי ממעשיו הרעים, כדוגמת האדם שאינו משתדל להתנהג כבהמה, אלא מכיר את מקומו החשוב והרם שהוא נברא בצלם אלקים, והרי זו עצה טובה בשבילנו בכל דור."

בהכרת מעלת היהודי נזהר שלא להתערב עם הגוים

והנה אם יתעורר היהודי להכרה יסודית זו בחג הפסח, שכל א' מ ישראל הוא באמת בן מלך ואינה רק לשון מליצות של חז"ל, אלא הם דברים מפורשים בתורה הק' דכתיב 'בנים אתם לה' אלקיכם', ומכיון שאנו בנים להשי"ת, שהוא מלך מלכי המלכים, הרי אנו בניו של המלך, ואם כעבדים אנו - הרי 'עבד מלך מלך' (רש"י בראשית טו, יח), וא"כ בין כך ובין כך יש לנו בחינת 'מלכות', ומכיון שכן, כמה עלינו להתבונן תמיד אם אנו חיים הראויים לבן מלך, חיים של רוממות וחשיבות, חיים של תוכן רוחני ונצחי, רחוק מצורת החיים של הרחוב שכולה חיים של תאוה ובוזויה. ותמיד בכל יום ויום עלינו לזהר שלא להיות בסביבה שיש בה השפעה לא טובה מאומות העולם

ומחוקותיהם, שהרי הסביבה משפיעה מאד על האדם, ואם יש להיהודי שייכות וקשר לרוח החיים של הגוים, כמעט לא יתכן שבמשך הזמן לא ידבק בו מדרכיהם וממחשבותיהם ח"ו, ולפיכך עלינו לזהר לזכור תמיד שאנו בניו של המלך ואין לנו עסק ושייכות לצורת החיים של הגוים, לא מתחברים אליהם, לא מסתכלים על דרכי חייהם, ולא הולכים בחוקותיהם, כי אנו סוג בני אדם אחרים לגמרי, הרבה יותר מעולה ומרומם.

❖ 'אני וחמורי נאכל באבוס אחד'! ❖

ועכשיו הבה נשמע דבר נפלא בענין זה, דהנה מצינו מאמר נפלא בחז"ל (פסחים קיח). "אמר ריב"ל בשעה שאמר הקב"ה לאדם 'זקוק ודרדר תצמיח לך', זלגו עיניו דמעות, אמר לפניו: 'רבונו של עולם אני וחמורי נאכל באבוס אחד?' כיון שאמר לו 'בזעת אפך תאכל לחם' נתקררה דעתו" ע"כ. ולכא' זה נשמע כמדרש פליאה, למה התחיל אדם הראשון לבכות כששמע שמאכלו יהי 'זקוק ודרדר', הרי אדרבה בזה שיאכל עשבים יהי מאכלו מזומן תמיד, ולא יצטרך להטריח א"ע לאכול לחמו? וגם למה נתקררה דעתו כששמע 'בזעת אפך תאכל לחם' שהיא קללה לאדם שיצטרך להזיע לפרנסתו תמיד.

וביאר בזה הג"ר אביגדור מילר זצ"ל, שיסוד גדול ונפלא מונח כאן והוא: שאדם הראשון הבין שיסוד ושורש הצלחת האדם בתכליתו בעוה"ז תלויה בזה שיש לו הכרה בגדלות האדם, שיש לו חשיבות וכבוד לצורת היהודי שהוא צלם אלקים, שבהכרה זו יזהר להתנהג כפי הראוי לאיש חשוב כמותו, ולא ישפיל א"ע לדברים פחותים ונבזים. ולכן כששמע שיצטרך לאכול עשבי השדה, שהם אותם המאכלים שהבהמות והחיות אוכלות, התחיל לבכות,

שהרי הרגיש שתמיד יהי בסכנה להיות מושפע מחיי השפלות של הבהמות, והתחילו עיניו זולגות דמעות באמרו 'ר'בש"ע: אני וחמורי נאכל באבוס אחד'! תמיד אצטרך לאכול אותם המאכלים שהחמור אוכל? הרי במשך הזמן ארד ממדריגתי ואתנהג כחמור ח"ו, ולכן כששמע 'בזעת אפך תאכל לחם', דהיינו שיוכל לאכול מאכלים אחרים שאין הבהמות אוכלות, בזה נרגע כי הבין שיצא מהסכנה של 'אני וחמורי נאכל באבוס אחד', שהרי אני אוכל לחם, והחמור אוכל עשבים, ואין אנו אוכלים מאבוס אחד, ובזה יכול לשמור את צורת 'גדלות האדם' בלי להיות מושפע מהחמור וחומריותו.

ונמצא מזה, שאדם הראשון העדיף להיות עם קללה של 'בזעת אפך תאכל לחם' אשר בעבורה אנו צריכים לטרוח אחר הפרנסה בכל הדורות, והכל כדאי, כדי שלא יצטרך לאכול מאבוס אחד עם החמור, וכלשונו שם: "העיקר שבעיקרים - שצריכים להיות תמיד בהכרה ובהרגשה שיש בתוכנו חלק אלוך ממעל, נשמה קדושה".

ר' עזריאל: 'הרסת לי את החיים'!

וכדי להמחיש איך שענין זה נוגע במיוחד בדורינו, אעתיק סיפור מעניין שסיפר הג"ר עזריאל טויבער זצ"ל (פרקי מחשבה, מהותה של יהודי, עמ' קכ): "לפני מספר שנים נודמן לי להכיר יהודי עורך דין, שנוצר לי עמו קשר, יהודי זה היה אדם דתי מן הפשרנים, עם הזמן התפתחו בינינו שיחות השקפה ואמונה, שוחחנו גם על חוסר האמת שבפשרנות, ואכן עם חלוף הזמן הוא התחזק והוסיף חייל בתורה ובעבודת ה'. אולם מדבר אחד היה לו קשה מאוד להתנתק, זה היה המכשיר ה'טלוויזיה' שבביתו, שמולו היה יושב עם בני ביתו וצופה מידי ערב בתכנית בידוד כל שהיא, דברתי עמו רבות על ההרס שבדבר, ועל ההפרעה הנובעת ממנו לחייו הרוחניים והגשמיים, אולם הוא לא היה מסוגל להתנתק מהתמכרות זו.

אבות (ג, יד) 'חביב אדם שנברא בצלם' וכי, אבל לענין ההכרה ברוממות של עם ישראל כלפי אומות העולם, בודאי עלינו לזכור כמה גדולה יש לנו בזה שאנו עם ה', ולא כמשפחות האדמה. ונמצא שהגם שעלינו להתנהג עם הגוים בדרך כבוד, ולהיטיב להם באופנים שונים, ושואלים בשלומם מפני דרכי שלום, אבל במחשבה והשקפה עלינו להכיר האמת שגוים הם סוג אחר לגמרי משל היהודים. (ובאמת סוגיא זו גדולה ורחבה היא, ולא באנו כאן לברר הענין, והרועה לעיני בזה, יעני בתו"ט, תפא"י, מלאכת שלמה, ועוד, על המשנה באבות (הג"ל) ובנפח"ח ריש שער א'. וכבר האריך בזה בספר הנפלא 'רוממות ישראל' להר"ר סעדי גראמה שליט"א). (א) אבל אין לומר 'אסתובב בסביבה של גוים, ואחשוב שהם נחותי דרגא ממני, וממילא לא אחי' מושפע מהם', שהו עניות גדול, שהגם אם מתחילה כשרואה מעשי הגוים מרגיש שמעשיהם הבל ושפל, אמנם כח ההשפעה גדולה כ"כ עד שבמשך הזמן יחשוב שמעשיהם אינם גרועים כ"כ... עד שיתפתה לעשות כמעשיהם ממש ח"ו, ומקרא מלא הוא דכתיב (דברים כט, טו) 'כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם, ותראו את שיקוציהם ואת גילוליהם עץ ואבן כסף זהב אשר עמם, וביאר הג"ר לייב חסמן זצ"ל (בספרו אור יהל) שהגם שבתחילה האדם מכיר שמעשי הגוים בגדר 'שיקוציהם וגילוליהם' אבל ע"י כח הראיה וכח ההשפעה, במשך הזמן הדבר נעשה קל בעיניו עד שרואה אותם כעין 'עץ ואבן' ולא כשקץ עוד, ומשם ירד יותר עד שיחשוב בלבו שמעשיהם הם 'כסף זהב'. (הדברים נוראים. (ב) מוסיד על דבריו בספר 'תורת אביגדור' (ח"ב, עמ' פג).

ליהודי זה היה עובד גוי שהיה טיפש באופן מיוחד, כל פעולה שביקשו ממנו לעשות הוא היה עושה באופן הפוך, פעמים רבות התאונן אותו אדם באזני על טפשותו ובערותו של גוי זה. באחד הימים אמרתי לו כך: 'תדע לך, שאתמול בלילה בשעה שצפית בתכנית יחד עם בני ביתך, ישב גם גוי טיפש זה עם חבריו וצחק כמוד מתכנית הבידוד! למחרת הוא פנה אלי ואמר 'הרסת לי את החיים! כשבאתי לצפות בתכנית, נזכרתי במה שאמרת 'הגוי הטיפש הזה צוחק מאותן בדיחות ומאותו בידוד, לא הייתי מסוגל לשאת מחשבה זו, הרסת לי את כל הטעם בתכנית! ואכן סוף סוף הוא הצליח להתנתק מההתמכרות לתכנית זו!"

ולזה הוסיף הג"ר עזריאל טויבער זצ"ל: "הוא אשר דיברנו, כאשר יהודי חש סלידה מהמאוס שבהבלי הגוי, הוא אינו מסוגל לשאת את ההרגשה של 'אני וחמורי נאכל באבוס אחד', כפי שאמר אדם הראשון לאחר שגורש מגן עדן ונגזר עליו שמוזנו יהיה ירקות ועשב השדה, הוא לא היה מסוגל לשאת את המחשבה כי הוא יהנה מאותו דבר שחמורו נהנה ממנו. כאשר יהודי חש שהנאות האומות העולם – הנאות חומריות הן, הוא אינו מסוגל בשום אופן להנות מאותן הנאות, זו צריכה להיות הרגשתינו כאשר אנו נתקלים בשלל פיתויי הרחוב הקורצים מכל פינה, צריכה זו להיות הרגשת מיאוס וגועל, אינני מסוגל להנות ממה שהדומה לחמור נהנה, לי נכזנו תענוגים והנאות רוחניים נעלים ומעודנים יותר!"

בחוקותיהם לא תלכו' מה לנו לחוקותיהם בכלל

והנה ידוע אזהרת התורה של (ויקרא יח, ג) 'כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו... ובחוקותיהם לא תלכו', ולכא' צ"ב לשון 'חוקים' אצל הגויים, דבשלמא משפטים שייך בהם, אבל 'חוקים' מה שייך בגוי, הלא חוקים הם ללא טעם ודבר זה לא שייך אצל גויים. וביאר בזה המשגיח הג"ר ירוחם ליבוביץ זצ"ל (דעת תורה פ' אחרי) שבגויים יש חוקים אשר הם 'דברים החקוקים להם', דברים שאין בהם טעם אלא נובעים מהטבע שלהם, מעצם מהותם, מעצם האינסטינקט שלהם ע"ש. ומהו חוקים אלו של הגויים, לזה כתב רש"י ז"ל (שם) "אלו נמוסות שלהן, דברים החקוקין להם, כגון טרטיאות ואצטדיאות" ע"כ. ונמצא שצווי התורה שלא נילך בחוקות הגויים היינו, שעלינו לזהר שלא לחיות חיים השפלים של הגוי, כגון הליכה לבתי שחוק וכו'ג,

שאינ בהם שום תועלת, ואינם הולכים אלא מחמת שכן טבע גופם המגושם לחפון בזה. והתבטא בזה הג"ר ירוחם זצ"ל: 'אני שומע מזה אזהרה שלא יהי' אצלכם 'פוטבול' וכדומה, שלא תעשו כמעשי הגויים' ודו"ק."

אמנם מכלל מצוה זו של 'בחוקותיהם לא תלכו' הוא, שנכיר בהכרה ברורה את האמת הנה, שמציאות החיים של הגוי שונה בהחלט ממצויאות החיים של היהודי, ואין החילוק רק בשמירת 'דת' שונה, או בהנהגת החיים לחוד, אלא שגוי הוא סוג אחר של אדם משל כל יהודי, שהרי כל יהודי שממשיך לעם הנבחר הוא בן מלך להקב"ה, ויש בו נשמה טהורה ועילאה מאד, מה שאין כל זה נמצא אצל הגוי, ולכן מהלך חייהם שונים זה מזה כרחוק מזרח ממערב, והקב"ה מזהיר אותנו תמיד, שניזהר לשמור הבדלה זו שבין ישראל להעמים, שלא להשתדל לחיות כמותם, שלא להתערב ביניהם, ושלא להתדמות להם כלל, וכלשון הרמב"ם ז"ל (ע"ז יא, ה) "אין הולכין בחוקות העכו"ם, ולא מדמין להן" ע"ש. והקב"ה מצוה לנו לחיות חיים הראויים לנו באמת, חיים הראויים לבניו ובנותיו של המלך, חיים של עליה וגדלות, חיים של תורה ויר"ש, חיים של ריצה אחר נצחיות ותענוג על ה', ולא חיי הבלי עוה"ז ושקר, שכולה ריצה ליבאר שחת' רח"ל."

חיזוק גדול לחיות כבן מלך שלא כאומות העולם

ולאור כל הנ"ל עלינו לקבל חיזוק גדול בכל מהלך החיים שלנו בתוך הגלות הארוכה הזו, שאנו נמצאים בין אומות העולם, וההשפעה שלהם הולכת למרחוק, ובכל יום ויום מתחדש ומתגבר עלינו לכולתינו, ומה שעלינו להתחזק בזה הוא בהכרה זו, שאנו בני ישראל בני מלכים אנו, אנו חשובים כשרים, ואין לנו בכלל מה לחפש במהלך החיים של הגויים, שהרי חייהם הם חיים של שפלות וחוסר תוכן, ואין יתכן בכלל שאנו וחמורי נאכל באבוס אחד, אין יתכן בכלל שירצה יהודי להסתכל בחדשות של הגויים, בתמונות שלהם, בעיתונים שלהם, הרי הם כה חלוקים ממהות החיים שלנו, ומהו הצד השווה שלנו בכלל, וכי ראוי הוא לבן מלך לילך בין אנשים כפרים ולקבץ אוכל מהאשפות, הרי זה חילול ובויון למלכות עצמה, וכמו"כ אין ראוי לנו בני ישראל בני המלך, לחפש במהלך חייהם של הגויים, אלא אדרבה נלך לאור התורה הקדושה המרוממת ומעלה אותנו מחיל אל חיל, ויתרבה כבוד מלכות השם בעולם."

כל יציאת מצרים כדאי בשביל כל יחיד ויחיד!

אלא שכאן מצא היצה"ר תחבולה גדולה, שמשתדל מאד להשכיח מהיהודי את חשיבותו הגדולה והרמה, ואומר לו 'מה אתה כבר, הרי הנך רק אחד מאלפי יהודים ואיזה חשיבות יש לך', אמנם עד כאן דברי יצר הרע! שמחשבה זו היא באמת שקר ודמיון מוחלט, והאמת היא שכל א' וא' מישראל הוא כבן יחיד לאביו שבשמים, וכל א' וא' מישראל חייב לומר 'בשבילי נברא העולם, ושהיה כדאי כל יציאת מצרים רק בשבילו לחוד', שכל יהודי הוא כ'פרינס' בן יחיד למלך עצמו, ויש לו חשיבות עצומה ונוראה, ואם יכיר בחשיבות זו לא ירצה בכלל לחפש באשפות שיש ברחוב, שיש בהם מ"ט שערי טומאה וזוהמה רח"ל, אלא יחיה כראוי לפי חשיבותו ומעלתו הגדולה.

ובפרט בדורינו, מצוי חסרון הכרת חשיבות זו של כל בן ישראל, כמו שהתבטא הג"ר יצחק הוטנר זצ"ל (אגרות פחד יצחק, מכתב מב) "כי אבי אבות הטומאה של תקופתנו הוא הזלזול בצורת אדם" ע"ש, וידוע שכח הטומאה והזלזול בצורת האדם מתגבר והולך מיום ליום בעולם הרחב של הרחוב, וזלזול בצורת האדם זו משתדל להיכנס בין היהודים ח"ו, אבל אנו לא נרשה להתגברות יצה"ר זו, אלא נתחזק בכל הכח להכיר ולחיות לאור 'גדלות האדם', שלא להשפיל א"ע לחיים של שפלות והבלים, אלא נחיה חיים של עליה המלאה תוכן ונצחיות."

חיזוק בתפלת 'עלינו לשבח' להתרחק מהשפעת העמים

ולמעשה י"ל שיש שני חלקים בתחבולות כנגד השפעת אומות העולם. א' סור מרע, ב' עשה טוב, דהיינו ב'סור מרע' שעלינו לברוח מכל מקום או מכל דבר שעל ידה יהי' לנו השפעה מאומות העולם, ועלינו להשאר צפון ככל האפשר בבית המדרש ובית הכנסת, ולא להסתכל, לשמוע, או לעיין בהדברים או המעשים של הגויים, כי כמו שאם האדם חי סמוך ונראה עם החמור, ירגיש את עצמו שפל, ויאבד ממנו 'גדלות האדם', כמו כן, אם יהודי מבלה זמנו בדבריהם ומעשיהם של הגויים, מאבד הרגשת 'גדלות ותפארת ישראל' רח"ל. ובענין ה'עשה טוב' י"ל, שתמיד נעשה זכירות להזכיר לעצמנו שאנו בני מלכים, לזכור גדלותן וחשיבותן של ישראל, ושלא לשכוח או להסתפק בזה לרגע. וזמן טוב לזיכרון זה הוא בשעת התפלה, שהרבה פסוקים יש בחיזוק גדלותן ותפארתן של ישראל, ולו היינו מכוונים בהם באמת, היינו מתחזקים מאד בהכרת יסוד גדול זה, אבל במיוחד יש לזכור בזה בשעה שמברך בכל בוקר ברכת 'שלא עשני גוי', שיכוין בזה וישמח מאד בזכות הגדול להיות יהודי ולא גוי.

(א) דעת חכמה ומוסר (ח"ב, פט, ע"ש). (ב) ועי' בלשון הרד"ק ז"ל עה"פ (יחזקאל לד, לא) 'ואתן צאני צאני צאן מרעיתי אדם אתם' וז"ל: "כשתהיו צאן מרעיתי שארעה אתכם דעה ובינה והשכל, אז תקראו אדם לא צאן ובהמה, כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הנה הוא בהמה לא אדם, כי בגשמיות ישתתף האדם עם הבהמה הוא וחמורו אוכלין באבוס אחד, אבל כשיגיעו הטוב אשר יעדנו האל יתברך, ומלאה הארץ דעה את השם, ושאר הענינים הטובים והיעודים לאהוב את ה' ולעבדו בלב שלם, ונתעסק במושכלות, אז נקרא אדם שיהיה ניכר בנו חלק האנושי, ונהיה נבדלים מן הבהמה ומן האדם הדומים לה" ע"ש. (הובא בספר 'מי לה' אלי' עמ' שנח). (ג) ויסוד זה כלל החינוך ז"ל (מצוה טז) בדבריו בביאור הל"ת של 'ועצם לא תשכרו בו' וז"ל: "לכן אתה, ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקך, כי אחריהם תמשך ואתה לא תמשכם, ואל יבטיחך יצרך לומר, אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלקים, מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשוקים וברחובות, להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות, וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם אשמות וחטאות, הלא גם לי לבב כמוהם, קטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכני הם אחריהם. אל בני, השמר מפניהם פן תלכד ברשתם, רבים שתי מתוך כן כוס תרעלתם, ואתה את נפשך תציל" ע"ש.

אמנם יש זמן המיוחד ביותר לחיזוק ענין זה, והוא בתפלה הנפלאה של 'עלינו לשבח', שבאמת היא תפלה מיוחדת מאד, אלא 'שכל הקדוש מחבירו חרב מחבירו, והרבה פעמים תפלה זו נאמרה כשרגל אחת כבר נמצאת בחוץ, והיא נאמרת מתוך הרגל הלשון, בלי כוונה גדולה.' אמנם אם נתחזק לכיין בתפלה זו כראוי, לאומרה מלה במלה, ואולי גם מתוך הסידור (אם הוא עדיין פתוח), אז תפלה זו יכולה להיות לחיזוק גדול עבורינו, שבוה נקבע גישה טובה כלפי כל היהדות שלנו שימשיך אתו לכל היום כולו. ואולי מכלל ענין תקנת תפלה זו היתה בכדי לחזק עם ישראל להתרחק מחוקות הגוים, וכעין מש"כ הרוקח ז"ל: "הושע איש האלקים יסדו כשנכנס לארץ הקדושה, וראה כי חוקות הגוים הבל הם, ואלילים תוהו בלא יוכלו להציל עובדיהם, התחיל לפרוש כפיו השמימה, וכרע על ברכיו באימה, ואמר בקול רם בניגון המשמח הלב לכיין עלינו לשבח" ע"כ.

לשמוח בהזכות שלנו לחיות כבני מלכים בכל השנה כולה

ולאור כל הנ"ל, למדנו שחג הפסח בכלל וליל הסדר בפרט הוא זמן מסוגל להתחזק ביסוד גדול זה שאנו כיהודים בני ובנות המלך אנו, אנו עם הנבחר, העם סגולה מכל העמים, האוצר החביב והיקר של הקב"ה, והזמן גרמא להשתדל להכניס הרגשה זו בלבנו ובלב בנינו ובנותינו, שאנו אנשים הכי מאושרים בזה שאנו זוכים לחיות כיהודים, להרגיש הזכות לחיות חיים של 'רוממותנו מכל הלשונות', שזהו חיים של עליה, חיים של תוכן פנימי ונצחי, ולשמוח ולהתענג על ה' ועל תורתו ומצוותיו, ולמאוס בחוקות הגוים השפלים. 'בלילה הזה' אנו אומרים ד"ו די לכל המכשולים שבהבלי עוה"ז, די לכל 'החיפוש' בתענוגי עוה"ז של אומות העולם. אנו כבני מלכים אין אנו צריכים להבלים שלהם, אין אנו חפצים בהבלים שלהם, ואין שום מקום בכלל להבלים שלהם בבית המלך, בניו, ומשרתיו. אנו מציאות אחרת משל הגוים, אנו עוסקים בדברים העומדים ברומו של עולם, בתורה, תפלה, ומצוות, המלאים תוכן פנימי ונצחי, ואנו שמחים ומתענגים בהם, ומה יש לנו להתעניין בחוקות הגוים המלאים שפלות ומחוסרים תוכן ותכלית.

וענין זה צריך להיות שירת החג של פסח, כמו שמטין בשם הגר"א ז"ל (הובא בסידור הגר"א בפי' שיח יצחק) ש'אתה בחרתנו מכל העמים' הוא כנגד חג הפסח, שאז נבחרו ישראל להיות להעם סגולה מכל העמים, וכשאנו אומרים הלל ונשמח' בפסח עלינו להודות ולשבח לה' על החסד שעשה עמנו בימים ההם בזמן הזה, להוציא אותנו מהיותנו עבדי פרעה, מושפלים ובזויים במצרים, ולבחור בנו ולרומם אותנו להיות 'ממלכת כהנים וגוי קדוש'. 'בלילה הזה' אנו יוצאים מה'מצרים' שלנו, אנו בורחים מעצת היצה"ר הרוצה להשפיל אותנו וליקח מאתנו כל צורת וגדלות האדם שלנו, ואנו אומרים לו: 'לא!' מפני שאנו באמת בניו של המלך, ואנו מתגאים מאד בזה, ולאור זה נחיה ונלך לקראת קבלת התורה, לחיות כבן מלך לאורך כל השנה כולה.

'החטא היותר גדול הוא לשכוח שאתה בן מלך'!

מסופר על הרבי מקרלין זצ"ל ששאלוהו חסידיו: 'רבי! מהו החטא הנורא ביותר שיהודי עלול לחטוא בו?' הרבי הניח את ראשו על השולחן למשך דקות ארוכות בעוד חסידיו ממתנים בחרדה לתשובתו, לאחר מכן כאשר שב והרים את ראשו השיב להם בפשטות: 'החטא הנורא ביותר שיהודי עלול לחטוא הוא לשכוח שהוא בן מלך' ע"כ. ולכא' הטעם בזה הוא, משום שהאדם נוהג לפי חשיבותו, ואם מסתכל על עצמו כאיש פשוט או שפל, אז באמת יתנהג כאיש פשוט ושפל, אבל כשזוכר שכל יהודי הוא באמת בן מלך, בזה יחיה חיים של רוממות, ויעסוק רק בדברים חשובים ותכליתיים.

וסיפר הגר"ר יצחק זילברשטיין שליט"א, שבשנה אחת לאחר חג הפסח נכנס לשיבת פונבז, ושמע שיחה מהגר"ר שמואל רוזובסקי זצ"ל, ואלו היו תוכן דבריו: "לאחר שעבר עלינו חג הפסח, יש להתבונן מה עלינו לקחת מחג גדול זה למשך כל השנה, והנראה בזה, שיש לנו לקחת אתנו את היסוד של 'עצם לא תשברו בו', וכביאור החינוך ז"ל, שזה מעורר אותנו לחיות תמיד כבני מלכים ושרים חשובים, והגם שהלאו נאמר בקרבן פסח שאינו נוהג בזה"ז, אבל ענינו ותוכנו נוגע תמיד בכל דור בכל עת ובכל שעה, שמחובת כל אדם מישראל לנהוג בנכבדות גדולה כדרכם של בני מלך. וענין זה מתבטא בכל מהלך החיים – בשכבו ובקומו, בשיחו ובשיגו, בעמדו ובולכתו, כל דבר יש לו משקל ומידה, כל תנועה יש לה משמעות, ואם ח"ו אין נוהגים כן, הרי זה כהגדרת החינוך ז"ל, 'שיגור עצמות ככלב' רח"ל. (הגדה של פסח 'חשוקי חמד', וכעיי"ו בסו"ס 'זכרון שמואל').

חג הפסח הוא זמן מיוחד לקבוע זכירה זו היטב, ולהשיבו אל הלב, שיהיה דבר זה לא רק בתורת 'ידיעה', אלא שנרגיש את זה בחוש, והרגשה זו ילוה אותנו למשך כל השנה כולה, לחיות כבן מלך, בהכרת הזכות לחיות חיים כאלו, להודות ולשבח לה' על זכות זה, ולחנך דורות הבאים לשמוח בזכות זו לחיות כבן מלך לאבינו שבשמים, ממלכת כהנים וגוי קדוש.

זמן 'הזריחה' וזמן 'השקיעה' של חג הפסח

בחובת הכנה לקראת כל מועד, מצינו בדברי רבותינו ז"ל, שזמן זה מתחיל כבר משלשים יום קודם החג, וכמו שאמרו לענין חג הפסח, ש'שואלין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום', וי"א שכן יש לעשות בכל המועדים (שו"ע או"ח סי' תכט, ובמ"ב שם), ויש בזה נפק"מ להלכה, כגון לענין חיוב בדיקת חמץ, שתוך שלשים יום קודם החג חל חיוב הבדיקה (שו"ע או"ח ריש סי' תלו).

ולא זו בלבד מצינו, אלא שגם ההשפעה והאורה של המועד המתקרב ובא, זה מתחיל כבר משלשים יום קודם החג, וכמו שהיה אומר הגר"ר נתן וואכטפויגל זצ"ל, בשם הגר"ר דניאל מקלם הי"ד: "לכל מועד יש לו זריחה ושקיעה, ל' יום קודם הרגל שדורשים בהלכות הרגל – זה הזריחה, ול' יום אחרי הרגל – זה השקיעה של האור הגדול". והוסיף בזה הגר"ר נתן זצ"ל: 'לא ידעתי מקור דבריו, אמנם מצינו שבכל דבר רוחני השפעתה היא הרבה יותר מזמנו לחוד, ולמשל יום שבת קודש, שעד יום שלישי יש עדיין השפעה של שבת, והיא גם לענין הלכה למעשה, לענין הבדלה... וכן לענין המועדים, שהגם שהזמן גרמא להשפעות הזמן, אמנם היא כדי להשפיע על שאר כל ימי השנה ג"כ' ע"כ (לקט רשימות, חנוכה עמ' קיט)

וענין זה בולט במיוחד בהכנה לחג הפסח כמש"כ החיד"א ז"ל (לב דוד, פרק ל) ואלו דבריו: "מן הראוי לשים נגד עינינו מה שכתב זקננו הרב 'חסד לאברהם' זלה"ה, כי בכל שנה שלשים יום קודם הפסח, הקב"ה עושה לישראל משוא פנים ברוב חסדיו, ומתחיל להוציא נפשות מהכלות הטומאה מעט מעט, שיעור חלק אחד משלושים בכל לילה, באופן שבלי לביעור חמץ וכו', כולם פטורין מבני חורין".

וממשיך החיד"א ז"ל לומר: "והענין בשר לו יכון לקראת אלו קונו, ויטב מעשיו ל' יום קודם לפסח... כי ממש אנחנו עצמינו משעובדים לסטרא אחרא, והקב"ה מדי שנה בשנה מוציאנו מעט מעט מהסטרא אחרא ומביאנו לקדושה, עד כי בליל פסח כולנו בני חורין וכו'. ונתגלה טעם דברי רז"ל (פסחים ו:): 'שואלים בהלכות הפסח שלשים יום', כי הני שלשים יום הם שייכים לפסח, ומדי שנה בשנה פעל ה' למענהו, כי בל' יום הללו החלו עולין לאט לאט נפשות ישראל מרשות הסט"א" ע"כ.

(א) בסידור הרוקח (עמ' תרנ"ו) "כל איש הירא דבר השם ישים על לבו... ויכוין מאד כשמתפלל עלינו לשבח, כי שיר השירים הוא... ע"כ יתכווין האדם בכל מאודו לשורר לבוראו בזה השיר מפואר ומהודר ומעוטר ומקודש ומרומם" ע"ש. וברבינו האי גאון ז"ל כתב: "יש לומר אותו בכונה בעטית ראש, מפני שאין שבת כמוהו ליוצאנו, ועלה על כל השבחות שבעולם" ע"כ.

עבודת יציאת מצרים בכל דור היציאה והבדלה מהשפעת העמים

קריאת שם ה'וי"ט בשם 'חג הפסח' על שם שפסח ה' על בתי ישראל

בקריאת שם חג הפסח מצינו כמה לשונות, בתורה היא נקראת 'חג המצות', ובתפלה אנו אומרים 'חג המצות' – זמן חרותנו, אבל בלשון חז"ל במשנה ובגמ' היא נקראת בשם 'חג הפסח', וכן היא לשון השגורה בפנינו. ויש זה בא מלשון 'קרבן פסח' שבתורה, וכמו שאמרין ב'הגדה של פסח': 'פסח שהיו אבותינו אוכלים על שום מה? על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים, שנאמר (שמות יב, כז) 'זאמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים ואת בתנו הציל'.

אמנם לכא' קריאת שם זה של 'חג הפסח' צריך ביאור, שהרי כפשוטו מה שפסח הקב"ה על בתי בני ישראל במכת בכורות, לא היה אלא פרט אחד מכלל הניסים הגדולים שהיו אז, וא"כ למה נתייחדה ענין הפסיחה' שיקרא כל ה'וי"ט על שמה, יותר משאר חלקי ההצלה של כלל ישראל, וכל המכות על המצרים. ועוד יש להעיר בזה, שהרי מה שפסח הקב"ה על בתי בני ישראל לא היתה בשעת יציאת מצרים עצמה, אלא בשעת מכת בכורות, וא"כ למה נקבע כל ה'וי"ט על שם ענין הפסיחה שאירע קודם שעת היציאה ממצרים, לכא' היה עדיף יותר שיקרא 'חג היציאה' או חג ה'גאולה' וכה"ג המורה על עצם הגאולה והיציאה ממצרים, וכל זה אומר דרשני.¹

ועכ"פ מבואר מכל זה, שמכת בכורות אינה רק הסוף של העשר מכות, אלא היא באמת חלק מיציאת מצרים עצמה, וכמו שאנו אומרים בברכת ק"ש (בערבית) 'העושה לנו נסים ונקמה בפרעה, אותות ומופתים באדמת בני חם, המכה באברתו כל בכורי מצרים, ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחרות עולם', הרי שמוכרין מכת בכורות בחדא מחתא עם היציאה ממצרים, כאילו שהיא התחלת כל היציאה. ולא עוד, אלא שהתחלת הגאולה שהיתה ע"י מכת בכורות היתה רק ע"י צירוף של הקרבן פסח ונתינת הדם על המשקוף לאות, שרק אז פסח ה' על בתי ישראל וניצלו. וכל זה צ"ב, שלא מצינו בשום מכה שיעטרכו ישראל ליתן איזה אות להבחין ביניהם לבין המצרים, ואעפ"כ ניצלו מהמכות, ומה נשתנה מכת בכורות שנצטוו לתת אות על פתח בתיהם להבחין בית ישראל לבית מצרי. וכדי להבחין כל זאת, מתחילה יש לבאר מצבם של ישראל במצרים, ובאיזה זכות יצאו ממצרים, ומתוך הבנת היסודות יובנו הפרטים הנ"ל בס"ד.

ממצרים נעשו לעם בפנ"ע, עם נפרד ומובדל לעצמו. אמנם מכיון שכן, עלינו לבאר, איך יתכן שבאו ישראל לשלימות ההבדלה ממצרים בזמן מועט כזה של מכת בכורות, שהלכו מדרגה של 'גוי בקרב גוי', להיות מובדלים מהגויים ומוכנים לקדושה עליונה.

'הן עם לבדד ישכון' נתקיים במכת בכורות

ונראה שסוד הדבר מבואר בלשונם הנפלא של חז"ל (שמו"ר ט"ז, ז) על הפסוק 'הן עם לבדד ישכון' וז"ל: 'מהו הן, כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללו, כיצד א"ט הרי י', ב"ח הרי י', ג"ז הרי י', ד"ו הרי י', נמצא ה' לעצמה, וכן האות ה' אין לה זוג, י"צ הרי ק', ב"פ הרי ק', ל"ע הרי ק', נמצא נ' לעצמה, אמר הקב"ה כשם ששני אותיות הללו אינן יכולין להזדווג אלא לעצמן, כך ישראל אינן יכולין להדבק עם כל העובדי כוכבים ומזלות הקדמונים, אלא לעצמן מפורשים, שאפילו שונא גזר עליהם לחלל השבת ומבטל את המילה או לעבוד עבודת כוכבים, הן נהרגים, ואין מתערבים בהם, שנא' הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשבו. ומה אני עושה, כל שונא וכל אויב שיגזור עליהם גזרה אני הורגו שנא' 'הן עם כלביא יקום', וכן בצאת ישראל ממצרים הקב"ה אומר להן 'זאתם לא תצאו מפתח בתיכם וגו'' – הם בבתיכם והוא הורג את אויביהם, שנא' ועבר ה' לנגוף את המצרים, הה"ד הן עם כלביא יקום" ע"כ.

וראיתי לבאר זה באופן נפלא, שעומק ענין 'הם בבתיכם והוא הורג את אויביהם', אינו סתם דבר אגב שהיו ישראל בבתיכם, והמצרים נהרגים מבחון, אלא אדרבה כל זה היה התכלית והאופן שניצלו ישראל אז, ומה התחילה הגאולה, דהיינו שאחד הטעמים למה נצטוו ישראל שלא לצאת מבתיכם בליל הפסח היה, כדי להפרישם ולהבדילם מהמצרים, כדי שיהיו ישראל באותה הלילה בצורה המתוארת בפסוק של 'הן עם לבדד ישכון', שע"י שהיו סגורים בבתיכם, מובדלים ומפורשים מכל קשר עם המצרים ודתיים, בזה גופא נעשו לעם נפרד בפנ"ע, ההיפך ממה שהיו עד אותו זמן, דהיינו עם מעורב ומובלע בין המצרים, ומתוך הבדלה זו מהאומות התחילה כל הגאולה ממצרים, וכדמשמע מדברי המדרש הנ"ל, שאופן הצלת ישראל במכת בכורות היתה בזה שלא היו מעורבים אז עם המצרים.²

מצב ישראל במצרים 'גוי בקרב גוי'

מצבם של ישראל במצרים היתה 'גוי בקרב גוי' שהיו מעורבים ומבולבלים בתוך טומאת מצרים, וכמו שאמרו חז"ל (מדרש תהלים ק"ד) על הפסוק (דברים ה, לד) 'לקחת לו גוי מקרב גוי במסות' וגו', 'אמר רבי אבא בר אחא בשם רבי חנין, מהו 'גוי מקרב גוי' – כאדם ששומט את העובר ממעי בהמה, כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, שנאמר 'גוי מקרב גוי', אמר רבי אבין בשם רבי סימון, מהו 'מקרב גוי' – שהיו מובלעים בתוך מעיהם, שנאמר (תהילים קכד, ג) 'חיים בלעונו' ע"כ. והביאור בזה, שכלל ישראל נשפכו מהסביבה של מצרים כל כך, עד שנעשו כחלק של מצרים עצמה, שהיו יונקים מאוירת מצרים, והיו מסובבים מכל הרוחות ברוח של מצרים ומהלך חייהם, ולא היתה להם מעמד בפנ"ע. ובאמת יש חילוקי דעות במדרשי חז"ל ומפרשיה, כמה מישאל היו עובדי ע"ז במצרים, אבל כו"ע מודי שמצבם של ישראל היה בכי רע גם מבחינה רוחנית, כי הושפעו מהמצרים ודרכי חייהם, כדכתיב 'זיתערבו בגויים וילמדו ממעשיהם', עד שהגיעו למ"ט שערי טומאה.³

ביציאת מצרים נעשו ישראל לעם בפנ"ע

וכשהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, היתה בזה הבדלה בין ישראל למצרים, ובזה נתהוו לידת 'עם ישראל', כשהם עומדים לעצמם בלי שיהיו מושפעים ומקושרים לשאר האומות, וזהו סוד של 'גוי מקרב גוי', כלשון הרמח"ל ז"ל (דרך ה' ד, ת, א) וז"ל: 'עד יציאת מצרים היו ישראל מעורבים בשאר האומות גוי בקרב גוי, וביציאתם נגאלו ונבדלו... וביציאה נבדלו ישראל ונזמנו גופותם ליטהר ולהזדמן לתורה ולעבודה' ע"כ. ועוד כתב (במאמר החכמה) וז"ל: 'ביציאת מצרים נברדו ישראל, ונבדלו מכל העמים להיות מתעלים במדרגתם ממדרגת האנושיות החמריות, ולהיות ראויים להתעטר בעטרת הקדושה' ע"כ.

ומצינו שהבדלה זו התחילה בעבודת קרבן פסח, כמש"כ הרמח"ל ז"ל (שם) 'כשהגיע הזמן שיגאלו הוצרך שיגלה להם גילוי מאור קדושתו יתברך... ויתפרדו מן הטומאה שהיו שקועים בה... וזה נעשה ע"י קרבן הפסח, ובו נאמר להם 'משכו וקחו לכם', שפירשו ז"ל 'משכו ידיכם מעבודה וזה וקחו לכם צאן של מצוה' ע"כ. הרי מבואר שבמהלך יציאת מצרים היה שינוי גדול במצבם של ישראל, שבהיותם בגלות מצרים, היו כחלק מעם המצרי, ובמהלך היציאה

(א) וז"ל התוס' ר"ד (פסחים צט): 'אין התנא נמנע מלקרוא לחג המצות – פסח, כך מצאנו שגם הכתוב קורא לחג המצות פסח, כדכתיב ביהושע ז'אכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח' ע"ש. (ב) וכבר עמד בזה הג"ר ירוחם ליוואוויץ זצ"ל (דעת תורה, ביאורים לפ' בא). וז"ל בבני יששכר (חדש ניסן, מאמר י). (ג) ומטעם זה נקרא גלות מצרים 'גלות הדעת' (כ"ה בכתבי האר"י ז"ל), כי הדעת היא הכח להבדיל בין טוב ורע, כי אם אין דעה הבדלה מניין, ובמצרים היו ישראל מעורבים בין הגויים כ"כ עד שאבדו דעת זו של הבחנה בין ישראל למצרי. (ממשנתו של הרמח"ל פ"ב). ובאמת יש הרבה מדרשות חז"ל בהגדרת מצבם של ישראל במצרים, י"א לכאן וי"א לכאן, ולא הרחבנו בזה, כי הלכנו כאן במה שאינה ה' לידי בעת הזאת לתועלת מאמר זה. והכל בגדר 'ישמע חכם ויוסף לקח'. (ד) כך מצאתי במאמר מהר"ר י"ש. גאלדשטיין שליט"א מנייטסעדה (נרפס בקובץ 'קול התורה' נט).

דס פסח ודס מילה אותות של הבדלה מהאומות

ובזה יש לפרש ענין דס פסח ודס מילה שנצטוו אז בשעת מכת בכורות, ששניהם מורים על ענין ההבדלה מאומות העולם ומדעות כוזבות שלהם, שהרי דס פסח נקראת 'אות' כדכתיב (שמות יב, יג) 'זהה דס לכס לאות', כי היא מורה על אמונה בה' וקבלת עול מלכותו, ומה"ט אינה נאכלת אלא לישראלים מהולים ולא לערלים, כמש"כ החינוך ז"ל (מצוה יד) וז"ל: "ובעבור שקרבן זה לזכר חרותנו ובואנו בברית נאמנה עם השם יתברך, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה... וענין הרחקת הערל מאכילתו ג"כ מזה השורש" ע"כ.

ויסוד זה מצינו גם בענין דס מילה, כמש"כ החינוך בשורש מצות מילה (מצוה ב') וז"ל: "משרשי מצוה זו לפי שרצה השי"ת לקבוע בעם אשר הבדיל להיות נקרא על שמו, אות קבוע בגופם להבדילם משאר העמים בצורת גופם כמו שהם מובדלים מהם בצורת נפשותם, אשר מוצאם ומובאם אינו שוה" ע"כ. הרי שדס פסח ודס מילה שייכי אהדדי בזה שהם ממצוות שבאים לקבוע ענין ההבדלה בין ישראל לעמים. ובהבנה הנ"ל י"ל, שלכן נצטוו לתת ב' דמים אלו דוקא לאות על מזוזת ביתם, כדי להודיע לעצמם ולדורות הבאים שהם מבדילים את עצמם לגמרי מהמצרים ומחוקותיהם, ומושכים ידיהם מע"ז, ושוחטים הע"ז שלהם למצות קרבן פסח לה', ובאותו הזמן באו בברית מילה להיבדל מהגויים וליכנס לעבודת ה', ועבודה זו של נתינת הדמים לאות, באה ביחד עם הציוו שישארו בבריתם במכת בכורות, כי כל זה היתה מעבודת ההבדלה מהמצרים ומדתיהם, שסגרו עצמם להיות ל'עם בודד' בתוך בתיהם, ונתנו אות לומר ש'בית זו היא בית יהודי, וצירוף כל עבודות אלו היתה כעין תשובה על מה שהתקרבו עצמם להמצרים בזמן הגלות."

יצאת מצרים בזכות דס פסח ודס מילה

ומחמת עבודת הבדלה זו זכו ישראל להצלה ממכת בכורות, כמש"א חז"ל (שמו"ר י"ז, כ) "בב' דמים ניצולו ישראל ממצרים בדם פסח ודם מילה, שנא' 'בדמיון חיי בדמיון חיי' – בדם פסח ודם מילה", ועוד אמרו (שמו"ר יט, ה) שנתערבו הנך ב' דמים ביחד, וברש"י (שמות יב, ו) הביא מהמכילתא, וז"ל: "הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו, ולא היה בידם מצוות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו, שנאמר שדים נבנו ושערך צמח ואת ערס ועריה וגו', ערום מכל מצוות, נתן להם הקב"ה שתי מצוות, דס פסח ודס מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו, שנאמר 'זאעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיון' וכו', לכך הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים" ע"כ, וצ"ב למה נצטוו במצוות אלו דוקא. ולהנ"ל הענין כפתור ופרח, שהרי עבודת הזמן ההיא של מכת

בכורות, היתה שגיעו ישראל למצב שיהיו מוכשרים להגאולה, ולכן עיקר המבוקש אז היתה שיעשו ישראל הבדלה בינם לבין בתי מצרים, שניתקו כל קשר ושייכות שהיו להם עם המצרים עד אז, ובהו יהיו ישראל במצבם הנכון של 'הן עם לבדד ישכון', שאינם מזדווגין עם שאר אומה, ובה באמת התחילה יציאת מצרים עצמה, שנעשו לעם הנבחר, עם סגולה לה'."

ה'פסיחה' על בתי ישראל הבדלה בין ישראל להמצרים

ולאור כל הנ"ל, יש לנו הבנה חדשה בכל ענין ה'פסיחה' על בתי בני ישראל בשעת מכת בכורות, שענין הפסיחה היא ענין של הבדלה בין בתי ישראל לבתי מצרים, והיינו שהקב"ה פסח על בתי ישראל בזכות שכלל ישראל עשו הבדלה גמורה מהמצרים, ואיך עשו זאת, ע"י שסגרו עצמם בתוך בתיהם, ונתקו כל קשר שהיו להם עם המצרים, וגם שחטו הע"ז שלהם, והקריבו לש"ש, ונתנו דס פסח ודס מילה על פתחיהם, להודיע שהם מתגאים ביהדותם, ומכאן

ואילך ביתם היא 'בית יהודי' לשם ולתפארת, ואות זה היא שהציל את ישראל בשעת המכה, ובעבודה זו התחילה כל הגאולה ממצרים.

ומכיון שכן, הוזכר בהתורה פעם אחר פעם ענין ה'פסיחה' במכת בכורות, כי יש בזה סוד גדול בכל ענין יציאת ישראל ממצרים, שענינה ההבדלה שעשו ישראל בין בתיהם לבתי המצרים. ונמצא שענין זה אינו רק פרט אחד מתוך ניסי המכות, אלא יסוד גדול בכל הגאולה ממצרים, והיא היתה התחלת יציאת מצרים, ובה מובן למה נקרא כל החג על שם ה'פסח', כי ענינו של החג היא הבדלת ישראל מהאומות, והבחנה בין בתי ישראל לבתי מצרים, ומכיון שכן, עלינו לחגוג את ה'יו"ט לא רק לזכר עצם היציאה ממצרים, אלא מהתחלת הגאולה שהיתה במצב של 'עם לבדד ישב' במכת בכורות.

❖ שנאת מצרים לישראל מחסי ה' עם עמו ❖

אמנם יסוד גדול בסוגיא זו של הבדלה מהאומות יסד ה'בית הלוי' זצ"ל (עה"ת ריש פ' שמות) שמבאר כל ענין שנאת המצרים לעם ישראל, ושנאת אומות העולם לישראל בכל הדורות עד היום הזה, ולשלימות הענין כדאי להעתיק תוכן דבריו הנפלאים בזה, דהנה כתיב (תהלים קה) 'הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו, שירו לו זמרו לו וגו', ובהמשך נאמר 'ויבא ישראל מצרים... הפך לבם לשנוא עמו להתנכל בעבדיו' וגו', ולכא' מזמור זה תמוה מאד, שהרי כל המזמור הולך ומספר חסדי ד' שעשה לישראל מאז היתה לגוי, וא"כ למה הזכיר כאן מה שהפך לב מצרים שישנאו את ישראל, הרי לכא' אין זה בכלל הטובות, ואדרבה בזה הוא מקטין עיקר טובת הגאולה ממצרים, כיון שבתחילה לא היו משתעבדים בס מצד עצמם רק הקב"ה הפך לבם שישנאו אותם.

פסח ורקד על בתי ישראל: דא וואינט א איד?

מסופר על הג"ר משה ליב מסאסוב זצ"ל שהיה אצל רבו הג"ר אלימלך מליזענסק זצ"ל בפרשת בא. ביקש ממנו הרבי להשמיע דברי תורה, ופתח ואמר: כתיב 'זאמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל'. ויש לדקדק וכי לא ידע הקב"ה כביכול איזה בית של יהודי הוא עד שהוצרך לפסוח ולדלג על ביתם של בני ישראל?

ועוד שלכא' לפי דיוק הלשון הזה ליה למיכתיב 'מעלי בתי בני ישראל ולא 'עלי', כי כשקופצים לא קופצים על הבתים, אלא מעל הבתים מעבר הבתים?

אלא ש"ל שכשהשי"ת הגיע למצרים ועבר על בתי המצריים ראה שהם מלאים עבודה זרה וגילולים, אבל כשהגיע לבתי בני ישראל שהיו מלאים קדושה נתמלא שמחה. ומרוב אהבה ושמחה כביכול פסח ורקד על הבתים ואמר 'כאן גר יהודי' כאן גר יהודי' דא וואינט א איד? דא וואינט א איד? (חיים שיש בהם, הגש"פ עמ' רעא)

השתדלות ישראל להתקרב להמצריים

והביאור בזה הוא, דהנה מסורת היה בידם שצריכים שישתעבדו במצרים ד' מאות שנה, ואחר שמת יוסף הבינו כולם אשר ימי השיעבוד ממשמשים ובאים, ומעתה יתחיל הגלות, והתחילו לפחד ממנו ולדאוג על העתיד, כי מי יודע היאך ומה יתנהגו המצריים עמהם ועם בניהם אחריהם זמן ארוך כזה, ובקשו עצה לזה והסכימו בעצה להתקרב למצריים, ולא להיות מובדלים מהם הרבה, ושלא יהיו ניכרים ביניהם כגרים ונכרים, יען בהתקרבות הגופים יתקרבו הלבבות ותתמעט השנאה, ובודאי אשר על פי שכל האנושי כן הוא הנכון. והנה עיקר ההבדל שהיה בין ישראל למצרים היא המילה שהיא בגופו לאות עולם, ונתחכמו אז אשר תיכף אחרי המילה ימשכו ערלתן ולא יהיה ניכר שהם מהולים ונמצא יצאו ידי שתייהם, דהמצוה קיימו כדיון תורה, וגם אינו ניכר.

והנה ישראל לא עשו בזה אז שום איסור, אמנם הגם שבעצם המעשה לא היה איסור כלל, עם כ"ז כבר היו עלולים בזה להתערב במשך הזמן בתוך המצרים ולהשתקע בטומאתן, אחרי שאין הבדל ניכר ביניהם, וזהו ממש להיפוך מעיקר כוונת המצוה, שהוא כדי שישאלו ישראל יהיו מובדלים מן המצרים... ולעולם נשאר ההבדל על מקומו וקיומו, דהקב"ה נתן התורה והמצוות לישראל כדי שיהיו מובדלים מן בני נח, וכמו שאמר הכתוב 'ואבדיל אתכם מן העמים' (ויקרא כ, ה), ואם ישראל היו מקרבים עצמם חלילה להם, אז הקב"ה היה מחדש ההבדל על ידי זה שמחדש שנה בלבם, וכל זה היה לטובתם של ישראל כדי שלא יתערבו ביניהם. עכ"ל הבית הלוי.

תכלית שנאת האומות לישראל כדי שיתקיים 'הן עם לבדד ישכון'

ומבואר מזה דבר נורא, שתכלית השנאה שהשי"ת נטע בלב המצרים כלפי עם ישראל, היתה כדי לחדש ההבדלה בין ישראל לאומות, וכפי השיעור שישראל השתדלו להתקרב אל הגויים, כמו"כ חידש השי"ת השנאה מהמצרים כדי שתתקיים הבדלה זו על מקומה, ויחזרו ישראל למצבם הנכון להיות 'הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשבו', וכמש"א חז"ל (סנהדרין קד). עה"פ 'איכה ישבה בדד' "אמר רבא אמר רבי יוחנן, אמר הקב"ה 'אני אמרתי וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב', עכשיו יהיה בדד מושבם", והיינו, שכלל ישראל צריכים להיות מובדלים משאר האומות, במצב של בדד – לבדו, והשי"ת רוצה שבדידות זו תבא מתוך ברכה ושמחה, אבל כשחטאו ישראל ומיעטו בהבדלה מהאומות, אז הוצרך הקב"ה לעשות הבדלה מתוך צער וגלות, במצב של 'בדד מושבם'.

וכל זה הוא מכלל חסדי השי"ת עם עמו, ולכן היא נכללת בפסוקי הודאה לה' על חסדיו עם ישראל, וכמבואר בלשונו הנפלא של רש"י ז"ל (בספרו פרדס הגדול, אר"ח סי' ת, תמורה כו), וז"ל: "שהודיה גדולה מבקשים ישראל להודות לה' על שהטיל ביניהם לבין האומות שנאה ותחרות, שאילולי כן היו מתערבין בגויים ולמדים ממעשיהם כמו שנאמר ויתערבו בגויים וילמדו ממעשיהם, ולפיכך הודו לאל השמים כי לעולם חסדו" ע"כ. הרי שזה הטבה מהשי"ת לעם ישראל כדי שלא יבואו להתערב עם האומות.

אם אין עושים 'קידוש', אז הגויים עושים 'הבדלה'

והוסיף בזה ה'בית הלוי' שם, שיסוד זה הוא מה שאנו רואים בחוש פעם אחר פעם, אשר בגלות הארוך הזה במדינת הגר (הונגריה) ומדינת רומניה אשר בכל יום מתרבת השנאה ומתוספת יותר משלפניו, אשר לפי דרך השכל והטבע צריך להיות השנאה מתמעטת והולכת ודלה. והסיבה האמיתית לזה הוא כמו שנתבאר, דכל מה שישראל ממעטים בהבדלים שנתנה להם התורה הקדושה על ידי קיום התורה והמצוות, הקב"ה מוסיף שנאה בלבם לפי ערך תכלית המבוקש, כדי שיישארו ישראל מובדלים. וכיסוד זה הובא ב'קובץ מאמרים' להגר"א ווסרמן זצ"ל (ח"א עמ' רצו), לבאר מה שאמר הקב"ה (יחזקאל כ, לב – לג) "אשר אתם אומרים נהיה כגוים, היו לא תהיה, אם לא ביד חזקה ובזרוע, ובחמה שפוכה אמלוך עליכם". שהכונה שלא יתכן מציאות שישראל יתקרבו להגוים, ואם ח"ו כלל ישראל לא יעשו ההבדלה מעצמם, יצטרך השי"ת להבדיל אותנו מהם ביד חזקה ובזרוע נטויה ע"ש.

ודבר זה אנו למדים מגלות מצרים, ומכל השתלשלות ישראל בגלות, שכפי השיעור שהתקרב ישראל להגוים, מדה כנגד מדה רבתה השנאה והצרות משאר האומות כנגד ישראל. ועל יסוד זה בא הפתגם מא' מחכמינו ז"ל: "אם

ישראל אין עושים 'קידוש', אז הגויים עושים 'הבדלה'! פירוש, שאם אין ישראל עושים 'קידוש', דהיינו להיות פרושים מדרכיהם הרעים של הגויים, ואדרבה הם משתדלים להתקרב להגויים ולדרכיהם, אז ה' שולח את הגויים לעשות 'הבדלה' ביניהם לעמו ישראל, ואם האומות הם אלו שעושים הבדלה, הוא מצב מר וצער לישראל רח"ל, וכ"ז מחסדי השי"ת עם עמו כמש"כ לעיל, ולכן עלינו להקדים ולשמור גדרי הקדושה ובוה נהיה מובדלים מהעמים, וה' יברך את עמו בשלום."

כלל ישראל בגלות כגרים בארץ לא להם

ובאמת מצינו שיעקב אבינו בשעת ירידתו למצרים הלך בכוונה זו שיגור שם כגר בעלמא כדי שלא יתערבו בניו עם התושבים שם, ויהי הבדלה בין ישראל להמצרים. וכלשונו הנפלא של המשך חכמה זצ"ל (ויקרא כו, מד) שכתב: "שנתבונן קצת בדרכי ההשגחה העליונה קצת מה שיוכל להבין, וזה כי כאשר גזרה החכמה העליונה אשר ישראל יתנוודו בארצות שנים רבות מאוד מאוד עד זמן אשר חקקה המטרה האלקית אשר לבא לפומא לא גליא, חשבה אופנים ותחבולות אשר ישראל יתקיימו לגוי ולא יתבוללו בעמים... והנה הראשון המורה דרך ומלמד ראשי האומה הוא אבינו הזקן יעקב, אשר ראה את אשר יקרה באחרית הימים, חשב אם יהיה שבעים איש בגוי חזק ואמיץ כמצאים מלפנים, הלא יתבוללו ויתבטלו א' ברבבות רבבה. ישב תחבולה ועצה, אשר בניו יהיו מצויינים שם בבגדיהם ובשמותם. ולכן היו ישראל לגוי בפנ"ע... וזהו זיגור שם – מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע אלא לגור שם, פירוש, מלמד לדורות בכל גלות וגלות ההנהגה שידעון שלא ירדו

להשתקע רק לגור עד בוא קץ הימין, ויהיו נחשבים בעיני עצמם לא כאזרחים... ולכן זיקצו מפני בני ישראל' שהיו נחשבים בעיניהם כקוצים, שכמו שהקוץ אינו נסבך ועושה שרשים בשאר נטעים ואילנות, כן היו נחשבים ישראל, שלא דימו א"ע למצרים והיו נפרדים בתכונותיהם ובהרגשתם עד כי היו בעיני המצרי כקוץ... שידעו ישראל כי הוא אכסנאי וגר בארץ נכריה והוא כשתילי זיתים שאינו מתערב עם הרכבה אחרת" ע"ש.

יצי"מ בזכות 'שלא שינו שמם לשונם ולבושם'

ובאמת מצינו שענין הבדלת ישראל מהמצרים היתה דבר יסודי לאורך כל זמן גלות מצרים, שהרי אמרו חז"ל שא' מהזכויות העיקריות שהי' לישראל שגרמה להם הגאולה והיציאה ממצרים היתה מה שהיו מצוינים שם, שלא שינו את 'שמם' את 'לשונם' ואת 'לבושם', כמש"א במדרש (ויק"ר ל"ב, ה) "רב הונא אמר בשם בר קפרא, בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם, ואת לשונם, ולא אמרו לשה"ר, ולא נמצא ביניהם א' מהן פרוץ בערוה". ובפסיקתא זוטרתי (שמות ו, ו) אמרו "שלא שינו את לשונם, ולא חילפו את שמלותם, ולא גילו את סודם וכו', ולא ביטלו ברית מילה" ע"כ. ולכא' דבר זה צ"ב, דמה ענין הגדול שיש במה שלא שינו את שמם לשונם ולבושם, הרי לכא' גם אם היו משנים לא היה בזה חטא מצד עצמו. אמנם להנ"ל מובן היטב, כי הלבוש המיוחד של בני ישראל היא באופן של הבדלה והבחנה בין ישראל לשאר האומות, והוא כמו גדר חזק שלא יבואו ישראל להתערב בין הגויים, וכן ענין לשונם ושמם של ישראל, הוא אופן להיבדל משאר האומות. ולכן כששמרו ישראל גדרים אלו של הבדלה מהאומות, והראו בזה במדה מה שרצונם להיות מובדלים מהמצרים, ולהיות עם סגולה מכל העמים, בזה גופא זכו להגאולה, ונעשו לעם הנבחר, עם סגולה מכל העמים.

(א) ולפי היסוד הגדול הנ"ל, ששנאת אומות העולם לישראל בנוי על הצורך לתקן ההבדלה בין ישראל להעמים, אולי יש לפרש בזה לשון חז"ל (הובא ברש"י בראשית לג, ד) "הלכה היא בידוע שעשוי שונא ליעקב", וצ"ב לשון 'הלכה' שענינה דין והנהגה ביהדות, אבל השנאה של עשוי הוא לכא' מציאות, ומה שייך לשון הלכה בזה. אמנם להנ"ל י"ל, שה' ברוב רחמי וחסדיו עשה הנהגה של שנאת האומות לישראל כדי שישראל יהיו מובדלים לעבודתו ולתורתו, א"כ השנאה הזו היא כ'הלכה', שהיא מדריכה אותנו על ה'הלכה' והדרך הישרה, על דרך ישראל סבא, ואין לשנאה זו סיבה אחרת אלא להביא את ישראל שיהיו דבוקים בתורת ה' והליכותיה, ולא יתערבו לילך בדרכי הגוים, ולכן כל נטיה מדרך התורה, והתקרבות לאומות ודרכיהם, הרי עי"ז מתגבר שנאתו של עשוי, וזה מביא אותנו לשוב לדרך הישר והטוב. וכבר אמרו חז"ל (שבת פט). "למה נקראת שמה סיני, שממש ירדה שנאה לעולם", ואולי יש לפרש, שה' הוריד שנאה זו מיד במתן תורה, כדי שכלל ישראל יחזיקו בתורת חיים, ולא יתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם, שמחמת שנאת האומות, ישראל עומדים במצב של 'הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשבו'. ועיין בקונטרס שאר ישראל לבעל הניצ"ב זצ"ל (הודפס בספרים רנה של תורה על שה"ש) שהאריך בענין זה, וביאר בזה ענין 'ארמי אויב אבי' ע"ש. ועי"ע במש"כ בזה במאמר לימי בין המצרים.

הנהגת ה' לעמו במצרים לפי הבדלת ישראל מהם

והיוצא מכל זה, שעיקר עבודתם של ישראל בגלות מצרים היתה שישארו לעם בפניו, ולא ילמדו ממעשיהם ומתועבותיהם של המצרים, וכל זמן שנשארו ישראל עם הבדלה זו כהוגן, באמת לא היו המצרים שונאים את ישראל, אבל כשהתחילו ישראל להקל בעיניי ההבדלה ביניהם להמצרים, ועשו כמה פעולות להתערב עמהם, כגון שמשכו ערלתן וכה"ג, אז הפך ה' את לבם של המצרים לשנוא את ישראל לחזק ההבדלה בין ישראל להמצרים. אמנם מכיון שכלל ישראל עדיין שמרו כמה גדרי ההבדלה כגון שלא שינו את שמם לבושם ולשונם, בזכות זו היו זכאים לצאת ממצרים, וליעשות לעם סגולה מכל העמים. וכן הוא ענין הפסיחה על בתי בני ישראל במכת בכורות, שבתי ישראל היו מעורבים בין בתי המצרים, ולא היו כל ישראל במקום אחד, וממילא נשפכו ישראל ממעשי המצרים, וזה פגע בקיום ההבדלה מהם, אבל מכיון שישארו לא יצאו מבתיהם בשעת מכת בכורות, וגם נתנו דם פסח ומילה על פתחייהם, בזה נתקו א"ע מכל קשר עם המצרים, ואז התחילה הגאולה ממצרים, וכמו"כ היא הנהגת ה' עם עמו בכל הדורות, שכפי שיעור ההבדלה שלנו מהגויים, כן יהי ה' עם עמו, ולא נצטרך לסבול מהאומות.^א

זוהי שעמדה לאבותינו ולנו' השנאה וההבדלה מהגויים

והנה יסודות חשובים אלו, נמצאים הרבה בסדר ה'גדה של פסח, רק שעלינו להתבונן בהדברים, ולהעמיק בהם, לספר לעצמינו ולבנינו, יסוד הבדלת ישראל מהמצרים, וסוד זכות הגאולה ממצרים ע"י הבדלה זו. ובדרך זה יש לפרש מה שאנו אומרים "זוהי שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, והקב"ה מצילנו מידם", וצ"ב על מה קאי זוהי, דמשמע כאילו שהוא דבר ידוע לכל מה עמדה לאבותינו ולנו.

ויש בזה שני פירושים העולים בקנה אחד לפי היסוד הנ"ל. א' דקאי על מה דאמרין לעיל מיניה, זי"אמר לאברם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, והיינו שמה שכלל ישראל ירדו למצרים במצב של 'גר', שהרגישו בעצמם כמו שאין זה מקומם הקבוע כתושבי הארץ, ובוה לא התערבו כל כך בין המצרים, מצב זה 'זי"א' שעמדה לאבותינו לינצל מגזירת פרעה וזכו ליציאת מצרים. וכן בכל דור ודור מה שעומד ומחזיק אותנו הוא מה שאנו מרגישים עצמינו כגרים בארץ לא להם, ומובדלים מהאומות שמסביב, ובזכות זה הקב"ה מצילנו מידם. ב' דקאי

על מה שאמרין מיד אח"ז, "שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, והקב"ה מצילנו מידם", דהיינו, שדבר זה גופא שיבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, שהיינו שיש שנאה מהגויים כלפי ישראל, היא גופא גורם שלא יתערבו ישראל בהגויים, ובוה אנו זוכים ל'הקב"ה מצילנו מידם'. אמנם בין כך ובין כך, המוסר השכל הוא, שאם נהיה מובדלים מהגויים, אז הקב"ה שומר עלינו בהשגחה פרטית ומיוחדת.

טעם נפלא בהגבהת הכוס וכיסוי המצות באמירת 'זוהי שעמדה'

אמנם ראיתי בזה פירוש שלישי ב'זוהי שעמדה' (מהג"ר אהרן וואלקין זצ"ל, ה'בית אהרן') פירוש נפלא על דרך הדרוש, דהנה מנהג ישראל היא, שקודם שאומרים 'זוהי שעמדה' אנו מכסים המצות ומגביהים הכוס, ומקור המנהג מכתבי הא"ר ז"ל, ומכיון שמנהג ישראל תורה היא, עלינו לברר מה ענין מנהג זה, ומהו הלימוד מהנהגה זו. ולאור יסודות הנ"ל יש ליתן בזה טעם לשבח, בהקדם מה שמצינו בהרבה תקנות שתקנו חז"ל, שמה שהיה נר לרגליהם ואור לנתיבתם היתה עיקר זה, שכלל ישראל צריכים להיות מובדלים מהאומות לגמרי, ומטעם זה גזרו על יינן ופתן של הגויים, בכדי שלא נבא להתערב עמהם, כמש"א בזה (שבת ז'): "גזרו על פתן ושמן משום יינן, ועל יינן משום בנותיהן, ועל בנותיהן משום דרך ארץ" (ופירש"י ד"א – ע"ז) ע"כ, הרי

שגזירות חז"ל על יין של גויים, ופת עכו"ם, היא כדי שלא נבא להתערב ולהתערב עמהם, ותקנות אלו הם אבן שתייה להבדלה בין ישראל להעמים.

לימוד ליל הסדר יסוד הבדלה מהעמים

והנה בכל הזמנים קמו בקרבנו אחים תועים שהולכים בדרך השקר, האומרים לנו: 'לא זו הדרך, להתרחק יותר מדאי מהאומות, שהרי בכך מתגברת שנאתם כלפינו, אלא אדרבה יש לדרוש בשלום וטובתם ולהתקרב אליהם בכל מידי דאפשר, כדי למצוא חן ושכל טוב בעיניהם למען ייטבו לנו ולבנינו' עפ"ל. ובלייל פסח שהוא זמן חרותנו ופדות נפשנו, כשאנו מרבים לספר ביציאת מצרים להודות ולהלל לה, ולהשריש אמונה והשקפה טהורה בליבנו ובלב בנינו, זהו הזמן הנכון ללמוד וללמד מהו אור האמת במהלך גלות וגאולת ישראל מבין האומות. ולפיכך אנו מכסים את המצות ומגביהים את הכוס, ובוה אנו מביאים לידי ביטוי את שתי תקנות חז"ל על יינן ופתן של הגויים, שנתקנו למען לא יתערבו ישראל עם הגויים, ואנו אומרים, זוהי שעמדה לאבותינו ולנו, כלומר, 'זוהי' – את מה שאנו מחזיקים בתקנות הבדלות אלו, ואין אנו משתמשים ביינן ופתן של הנכרים, כדי שלא נתערב עמהם, דרך זו היא שעמדה לאבותינו ולנו ליזכות להצלה מהאומות, 'שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו' – בגשמיזם וברוחניות, 'זוהי' – הקב"ה מצילנו מידם' – בזכות ההבדלה מהם ומדרכיהם.^ב

ולאחר מכן, אנו אומרים דברים כנגד המתנהגים בשיטת ההתקרבות להאומות, ומגלין את המצות ומניחים את הכוס מידנו, שבכך אנו מביאים לידי ביטוי את התוצאות של פריצת הגדרים והסייגים, כאשר הפת אינה מכוסה והיין אינו משומר, ואין מתרחקים מיינן ופתם של הנכרים, ואומרים: 'צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו, כלומר, היש לך התקרבות גדולה יותר מאשר היה ליעקב עם לבן, אשר נשא את בנותיהן וגר אצלו שנים מרובות. ועתה, צא ולמד מה עלה לו ליעקב מהתקרבות זו, שלבן ביקש לעקור את הכל', עובדה זו מטפחת על פני המבקשים קרבתם של הגויים למצוא חן בעיניהם, ומוכיחה להם כי לשוא הם עמלים, כי גם כאשר יבקשו התקרבותם הם עומדים עלינו לכלותינו, ושנאתם ועברתם שמורה לנצח, ואין להם לישראל אלא להתרחק מהגויים ומדרכיהם ולעשות הבדלה מהאומות, ואז הקב"ה מצילנו מידם ע"כ. והדברים נפלאים.^ג

❖ הלימוד מיצ"מ: לא להתדמות להגויים ❖

ומכיון שהגענו לידעיה זו, שסוד הגלות והגאולה תלויה כמה אנו מובדלים ומרוחקים מאומות העולם, כמו שאירע לאבותינו במצרים, יש לברר בזה מוסר השכל גדול והוא, שענין ההתרחקות מהאומות אינו מתבטא רק בכך שלא נישב לצידים בסעודות אחשוורוש, ושלא נשתה עמהם יין להשתכר, או אפילו להחניף להם בכל מיני אופנים, אלא זה נוגע גם כלפי בין אדם לעצמו לבד, שהשי"ת מזהיר אותנו פעם אחר פעם שלא נלמד מדרכיהם וחוקותיהם של הגויים, ולהתדמות להם בשום אופן, כי זה ישפיע על כל מהלך חיינו, כי חיי הגוי הם חיים אחרים לגמרי מהחיים של ישראל, שהם רצים לבאר שחת, וישראל רצים לחיי עוה"ב.

וא"כ בלי הבדלה חזקה מהגויים עלולים אנו להיות מושפעים מדרכי חייהם היום יומי ח"ו, וזהו טרגדיה גדולה לכל א' מישראל, והשפעה זו גורמת לריבוי השנאה מהאומות כלפינו, כמש"א חז"ל (ילקוט, שמות, קס"ב) עה"פ 'זתמלא הארץ אותם': "שנתמלאו בתי טרטיאות ובתי קרקסיאות מהם, מיד גזר עליה שיפרשו מהן" ע"כ. הרי שמיד שהתחילו ישראל לבלות את זמנם בהבלי הגויים, מיד הביא הקב"ה גזירות עליהם, כי ישראל מצד מהותם צריכים להיות מובדלים מכל העמים, וכל פגם בזה היא התחלת פורענות.

(א) וכ"כ הנצי"ב (פ' לך לך, טו, יד, ובפ' בלק כג, ט). ובספר ירח למועדים (מאמר לד). (ב) ועיי' במשך חכמה (פרשת וארא), שהר"י כסות של יין הם סמל של הבדלה מהאומות ע"ש. (ג) כמובן שבודאי יעקב אבינו נשאר שלם במדרגתו בכתחילה, כדכתיב 'עם לבן גרתי ותר"ג מצות שמרתי', וח"ו לומר שנכשל בזה. אמנם יש לנו לראות התוצאות מצד לבן. (ד) הובא בקי' קול מהיכל (פסח, עמ' א).

וביאר בזה הג"ר ירוחם אלשין שליט"א, שההבדלה מדרכי המצרים היא ציווי לדורות, כדכתיב (ויקרא יח, ג) 'כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו... ובחוקותיהם לא תלכו', ופירש"י: 'אלו נמוסות שלהן, דברים החקוקין להם, כגון טרטיאות ואצטדיות' ע"כ. וכ"כ הרמב"ם ז"ל (ע"ז יא, ה) 'אין הולכין בחוקת העכו"ם, ולא מדמין להן... ונאמר ובחוקותיהם לא תלכו' ע"כ, הרי שאפילו במיני שחוק בעלמא יהודי צריך להיות שונה מהגוי. וכמו שהתבטא בזה המשגיח הג"ר ירוחם ליוואוין זצ"ל (רח"מ, ב, פט): 'לדעתי כשאנו רואים בתורה אזהרה 'כמעשה ארץ מצרים לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו', אני שומע מזה אזהרה שלא יהי' אצלכם 'פוטבולי' וכדומה, שלא תעשו כמעשה הגויים', כי ריצתם היא להבלי הבלים, וכלל ישראל צריכים להיות יהודים שלמים בלי שום גוישקייט.³

עיקר מלחמת היצה"ר כלפי השפעה מבחוץ

וכשיביר המשגיח הג"ר ירוחם זצ"ל (שם) ביסוד ההבדלה מהאומות, כה היו דבריו: 'רועים אנו לגלות בכאן סוד ועיקר גדול, שהוא אחד מהדברים הללו שנעלמו ידיעתם מאדם אף בחיותו כל ע' שנה, כשנסתכל במבט היסטורי ונתבונן לראות על איזה ענינים הזהירה התורה ביותר ועל מה הי' עיקר אזהרותיו של משרע"ה, הנה כשנדפדף בתורה דף על דף נראה, כי עיקר אזהרה היתה שלא יתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם... והנה רואים אנו שעיקר הפחד שפחדה תורה הוא רק מהסביבה אשר חוצה לו, וע"ז באו ריבוי אזהרות כ"כ. ולכאורה למה לא הוסיף מרע"ה להזהירם באזהרות כ"כ מפחד היצה"ר בעצמו הצפון בחובו של אדם, שישמרו את התורה ולא יפנו אל היצה"ר שבקרבתם, וזה לא נזכר בתורה כ"א מעט ענין קברות התאווה, וגם שם במהרה נתפטרו ממנו.

ומכל זה מתברר לנו יסודו של הגר"א ז"ל (משלי יח, יא) שכתב

כי יש שני מיני יצר הרע, יצה"ר שבפנים ויצה"ר שבחוץ,⁴ ולא ידעתי מעולם מאין המקור לזה, וע"פ הצעת דברינו הנה כל התורה והנביאים מלאים מזה היסוד, וזהו הענין של 'זיתערבו בגוים וילמדו מעשיהם', ולמה הוא כן, אלא שזהו הסוד של יצה"ר מבחוץ. והנה הבורא ית' בורא הנפש בידעו יסודי כל המחלות, ובידעו שלסוד זה של יצה"ר מבחוץ אין שום תרופה אם לא לברוח ממנו, לכן הזהיר ע"ז ביותר, וגם משרע"ה פחד מזה מאוד ועיקר אזהרותיו ע"ז הוא, כי סוף סוף הרי מי בעוכריו של הכלל ישראל הלא רק יצה"ר זה שמבחוץ" עכ"ל.⁵

העצה נגד השפעה מבחוץ ניתוק והבדלה

ומבואר מזה, שהיצה"ר שמבחוץ הרבה יותר קשה מיצה"ר שמבפנים, שליצה"ר שמבפנים יש עצה שהתורה היא תבלין ליצה"ר, אבל ליצה"ר שמבחוץ אין עצה ותבונה כנגדו, ולכן עלינו לזהר להתרחק מאד מאד מיצה"ר זה, כי זהו העצה היחידה – לרוץ ממנו כבורח מן האש, ואז לא יכנס מחוץ לתוך לבו. ודבר זה מבואר היטב בלשונו הנפלא של הרמב"ם ז"ל (הל' דעות, פ"ז ה"א) וז"ל: 'מדרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו, ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך, כדי שלא ילמוד ממעשיהם וכו', וכן אם היה במדינה

שמנהגותיה רעים, ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים, ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמנינו, או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החול, ישב לבדו יחידי כענין שנאמר 'ישב בדד וידום', ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג כמנהגם הרע, יצא למערות ולחוחים ולמדברות ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים' עכ"ל. הרי שדברי הרמב"ם ברורים וקלורין לעינים, שכנגד ההשפעה הרעה של הסביבה אין שום עצה כנגדו כי אם התרחקות והבדלה גמורה, וזהו יסוד של 'הן עם לבב ישכון', שכלל ישראל צריכין להיות תמיד במצב של 'לבדו', מנותקים מהשפעות ורות מאומות העולם, מדרכיהם ומחוקותיהם.⁶

למה סגר הגר"ח מברסק את דירתו במנעל באמצע היום?

וסיפר בזה הג"ר אברהם קאלמינאוויץ זצ"ל: 'פעם אחת באתי אל דירת הגר"ח מברסק זצ"ל במינסק, והיה באמצע היום, והיה הבית סגור ומסוגר, והלכתי, ואחרי קצת זמן חזרתי ודפקתי על הדלת, ושאלה בתו של הברסקער רב מי זה? והשבתי 'דער ראקאווער רב' ופתחו לי הדלת, וכשנכנסתי שאלתי את הברסקער רב למה הוא סגר את עצמו בתוך ביתו באמצע היום בביתו ברזל? אז נישא אל ארון הספרים והוציא את הרמב"ם (שם) והראה מה שכתב: 'דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחביריו אנשי מדינתו, לפיכך צריך האדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמד ממעשיהם. ומסיים שם הרמב"ם: 'ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישב במדינה א"כ נתערב עמהן ונוהג כמנהגם הרע, יצא למערות ולחוחים ולמדברות, ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים'... ואמר לי ר' חיים זצ"ל, שכדי לקיים דברי הרמב"ם סגר את כל דלתות ביתו על בריחי ברזל, כי הרי כאן במינסק מתאכזרים על הפליטים והשתלטו על ילדיהם והכניסו לתרבות 'שולעסה' בתי ספר! ע"כ.

❖ ביעור חמץ היינו היצה"ר פשוטו כמשמעו ❖

ונראה להוסיף בזה, שיסוד זה של ההבדלה מהיצה"ר שמבחוץ, דהיינו השפעת הסביבה וכדומה, דוגמת ההבדלה של ישראל מטומאת מצרים, דבר זה מרומז גם בעבודתנו בחג הפסח, והוא בענין איסור אכילת חמץ, ואיסור בל יראה ובל ימצא, שהחמירה בה התורה כל כך. ובטעם הדבר מצינו דברים נפלאים מהדרב"ז ז"ל (שור"ת ח"ג, תקמ"ו) וז"ל: 'אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע, והוא שאור שבעיסה, ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מחבואות מחבואות מחשבותיו, ואפילו כל שהוא לא בטיל, והרי"ז אמת ונכון עכ"ל.

וכתב ע"ז החיד"א ז"ל (הגדש"פ שמחת הרגל, יב). 'עיניך לנוכח יביטו, שהרב ז"ל פשפש ולא מצא טעם לחומרות חמץ אשר החמירה תורה ורז"ל טפי ומשאר איסורין על פי הפשט והדין, והוצרך לסמוך עצמו על הרמז כי החמץ רמז ליצה"ר, ונמצא שהרמז של החמץ הוא הפשט, כי כל החמורות האלו לעורר האדם שצריך להתרחק מאד מאד מן היצה"ר, ולחפש בחורי וסדקי לבו אם שמץ דבר נמצא בו, למהר לבערו באש התורה ולהזהר מאד בבל יראה ובל ימצא, כולי האי ואולי ינצלו ממנו, ואפשר שלזה רמזו חז"ל (פסחים כ"א). באומרם 'אין ביעור חמץ אלא שריפה', כלומר אין לו תקנה ליצה"ר אלא לשרפו באש התורה, וכמש"א הקב"ה בראתי לו תורה תבלין' ע"כ.

❖ עבודת ביעור חמץ ושאר להיבדל מהיצה"ר שמבחוץ ❖

ואולי י"ל, שלפי כל הנ"ל, בפרוס חג בפסח יש לנו לתת הדגשה מיוחדת לבער את היצה"ר שמבחוץ, דהיינו השפעות הסביבה מאנשים לא מהוגנים, או מכלים ממינים שונים, שמקשרים את האדם עם 'עולם הרחב' שבחוץ, כי יצה"ר זה הוא דוגמת החמץ שהיא דבר חיצוני שנכנס לתוך גופו של האדם ע"י אכילה, ומשאור שבעיסה זו עלינו לזהר ביותר. ולכן העצה לזה היא, לבדוק בחורין ובסדקין למצוא אם יש איזה פתח בלבינו שדרך שם נכנס השפעות ורות של הרחוב, ולהיבדל

(א) והרמב"ם ז"ל כתב (ספח"מ מל"ח מ"ו) 'שהזהירו משכון בארץ מצרים לעולם כדי שלא נלמד כפירתם ושלא נלך בדרכיהם המגונים אצל התורה' ע"כ. (ב) הו"ד בספר ירח למועדים (פסח מאמר לד) ע"ש שהאריך בזה. ומסופר על הח"ח זצ"ל שהיה מתעבב כמה דקות בכל בוקר קודם שבירך ברכת 'שלא עשני גוי' (הח"ח היה אומר 'שלא עשני עובד כוכבים'), וכשפעם אחת ארכה הזמן לבערך כעשר דקות, העז אחד מתלמידיו ושאלו 'מה ענין המתנה זו קודם הברכה, וענה לו הח"ח זצ"ל: 'אני נוהג לבדוק את עצמי היטב אם אין בי שום שמץ ונקודה של גוי, ורק אז אני מברך 'שלא עשני עובד כוכבים', לידע שעדיין אין אני אפילו מקצת גוי' ע"כ. (ג) וז"ל אורח, תפלה. (ד) וז"ל הגר"א: 'אין יצה"ר יש לו לאדם, א' מבחוץ ואחד מבפנים, מבחוץ הוא העולם בעת שישים נפשו לעבודת הש' ילענו עליו ובפיהם ידברו למה לך זה, והוא היצה"ר מבחוץ וכמש"כ לפתח חטאת רובץ, ולכן נקבע מוזה על פתח ביתו להגן עליו כשיצא. ובפנים הוא היצה"ר הפנימי שלו' וכו' ע"ש. (ה) ע"ז בזה בספר מאמר מרדכי להגיד מרדכי שוואב זצ"ל. (ו) ויש לציין בזה, שבדרך כלל התכלית הנרצח במצב של נסיונות הוא שיתרחק האדם ככל האפשר ממקום הנסיון מעיקרא, וכבר האריך בזה הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (בשיחת מוסר, יתרו תשל"א) ע"ש ואכמ"ל.

לגמרי מכל השפעה רעה, בל יראה ובל ימצא ברשותו כלל וכלל אפי' משהו, וע"י עבודה זו יזכה בס"ד לינצל מהשפעות רעות, ויזכה להשגחה מיוחדת מהשי"ת. וכבר כתב הקב הישר (פרק צ) "זה הענין מבואר בוודאי (ויקרא צה): שבים י"ד כשמבערים החמץ בשריפה, יכין כי אז הוא בן חורין והוא יצא משעבוד היצה"ר, שהוא השטן המושל עלינו בגלות המר הזה, ועתה בשריפת החמץ מורה שיבער גם היצה"ר מהעולם... הכלל העולה, כי ביעור חמץ מורה על החירות מסטרא אחרא" ע"ש.

הבדלה מהאומות בדורינו בפרט מכלי התקשורת

והנה בדורינו אנו, אין זה סוד גדול שנסיון השפעת האומות עלינו היא נסיון גדול וקשה עד מאד, אשר מן הסתם לא היתה בכגון זה בכל הדורות שעברו, שהרי היום עם כל מיני הטכנולוגיה וכלי התקשורת, הרי כל השערים פתוחים וכל מיני ידיעות ואירועים הולכים מיד אל יד ברגע קט, והשפעות הגויים נמצאים בכל הרוחות, וגדולי דורינו שליט"א אומרים לנו, שזהו 'הנסיון הדור' בה"א הידיעה, ומכיון שכן עלינו ללמוד מנסיונות גדולות הנ"ל, שחובותינו כהיום היא לעשות הבדלה גמורה מהעמים, לא רק שלא להתערב עמם לישב ביניהם באירוע אחד, אלא גם שלא להסתכל על מעשיהם וחוקותיהם אפי' דרך 'כלי תקשורת' אלו, כי הבדלה פירושה הבדלה גמורה, בכל חושי האדם, בראיה, בשמיעה, במישוש היד, וכו'.

ומחובת השעה לעשות חשבון הנפש, כמה אנו באמת מובדלים מהגויים ומדרכיהם, כמה אנו באמת 'יהודים' שלימים נקיים, והאם לא נכנס איזהו 'גוישקייט' לתוך חיינו ח"ו, ומתוך התבוננות זו נזכה לחיים הראויים ל'עם סגולה מכל העמים', ולהיות ה'ממלכת כהנים וגוי קדוש', והזמן הזה של תקופת חג הפסח – זמן חרותנו מסוגל מאד לענין זה, שהרי אור יציאת מצרים זורח כיום כהיר, ובידינו הוא לעשות 'יציאת מצרים' הפרטיות שלנו, ולצאת מאפילה לאור גדול בחפז.

הישיבות היום הם בגדר משכן וגם תיבה

ועלינו לזכור שהעצה נגד השפעת הגויים היא רק ע"י הבדלה מוחלטת, להינתק לגמרי ככל האפשר מהשפעת האומות על חיינו, ושישראל לא יהיו מצויים אלא בבתי מדרשות ובתי כנסיות, בסביבת צדיקים ואנשי מעשה, רצים אחר חיי עוה"ב, ובוזה נזכה להשגחה מיוחדת מן השמים, וכבר כתב בזה הג"ר יצחק הוטנר זצ"ל (פחד יצחק, מכתבים, עמ' קלח) שבדורות שמלפנים, היו הישיבות בגדר 'משכן' כלפי הרחוב, שאז גם הרחוב היה 'פרושה' שלא היו נמצאים שם השפעות רעות במיוחד, אלא שהישיבות היו מקום מיוחד ומקודש כמשכן, אבל כהיום הישיבות והכוללים הם בגדר 'תיבה' כתיבת נח, שהיא הצלה לנו שלא נטבע בהמבול ששורר בכל העולם, שבהרחוב הרחב (או בכלי התקשורת שהיא רחוב בצנעא) הרע והטינוף נמצאים שם בפומבי רח"ל (י"א ש'פרעה' היא לשון 'פרוע' שהרע גלוי לעין כל), והצלה היחידה נגד מבול זה, היא רק שנהיה שתולים בבית ה' תמיד, כי הם חיינו ואורך ימינו, כמשי"א חז"ל (דבר"ר א, יט) 'פנו לכם צפונה' 'אם ראיתם שמדוגל לכם ברחו לתורה, ואין צפנה אלא תורה'!

"במלחמה האחרונה לפני משיח כל הערליכער אידן יינצלו"

ודבר נפלא היה אומר המשגיח הג"ר נתן וואכטפויגל זצ"ל בזה הלשון: "יש לי בקבלה איש מפי איש מרבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל, 'שבמלחמה האחרונה קודם ביאת המשיח כל הערליכער אידן יינצלו, ומה זה אערליך איד, זהו מי שהוא מובדל מן העמים, והנה לא מדובר פה להיות אחד מל"ו צדיקים, אלא אם מובדל מחוקות העמים, ואין לו שייכות עם ה'קולטור' שלהם – עם העתונגים שלהם והמוזיקה והספרים שלהם, ומנותק מהם, אז אומר הקב"ה 'אתם שלי' ונמצאים ברשות אחרת, ואין שום שליטה אחרת עליכם" ע"כ.

והוסיף בזה, שכבר גילתה לנו כן בתורה הקדושה, דכתיב (ויקרא כ, כו) 'הבדלתי אתכם מן העמים להיות לי', ואמר חז"ל (ספרא, הובא ברש"י שם) "אם אתם מובדלים מן העמים אתם שלי, ואם לאו אתם של נבוכדנצר וחבריו", והיינו שאם ישראל מובדלים מהגויים, אז הם נמצאים ברשות של הקב"ה ואין עליהם שום שליטה, שאז נמצאים ב'פלנטה' אחרת. אבל אם ח"ו אין הבדלה זו, אז יש שליטה של דרך הטבע עליהם רח"ל. (לקט רשימות, חנוכה, עמ' מא). יה"ר שבזכות הבדלה מהאומות נזכה לינצל מכל פגע רע, ונזכה לגאולה במהרה, דוגמת אבותינו שיצאו בחפז ממצרים בזכות שהבדילו עצמם מהמצרים!

הכומר לימד את ישראל טעם גזירת הגוים להלביש ישראל ב'טלאי הצהוב'

סיפור נורא הובא בספר 'משיבת נפש' להג"ר יוחנן לוריא זצ"ל (מחכמי אשכנז מלפני חמש מאות שנה) וז"ל: "בדידי הוה עובדא שעמדתי לפני עצת ההגמון בשטרסבורג, והיינו מצווים לסמן בבגדינו בצבע צהוב כמנהג שיש מקומות באשכנז, ובא כומר אחד ואמר לי: 'יהודי מה זה הסימן שיש לך בבגדיך בצבע צהוב, לאיזה עניין מורה, אמרתי לו 'איני יודע, מאי איעבד הורמנא דמלכא הוא, ואם אמר לי לשאת משא משקל גדול הייתי צריך לעשות, ואמת הילכתא בלא טעם שאתם גוזרים עלינו כיצא בזה'.

השיב לי ואמר: 'אם אינך יודע אגיד לך, משפט אמת וחוקי צדק הגיעך מאת האדון ההגמון, כי הוא מאת אדון כל הארץ שבחר אתכם מכל האומות ולשון, ואמר 'ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי', ואין המצוות בכל עת להורות היכר והבדל כי אין אתם מתעסקים בכל עת במצוות, על זה שם לכם אות בנסתר ובנגלה, המילה ניכרת כשהוא ערום, הציצית ניכר כשהוא לבוש, הבית ניכר במוזוה, ובכל אלו ההבדלות יש לכם כבוד שמורה הוראה נכבדת, שאם יאמר לך אדם מה זה הציצית בציצית, תשיב לו 'אדון כל ציוני ובטעם נכבד לזכור בו המצוות'. ומאז אתם באים לשקר ומתביישים מאותו סימן, ולא עוד אלא תכונו לילך במלבושי האומות, גור עליכם אלקים להיות מסומן בסימני גנאי שאין בו טעם וסברא, כי אם כמו שמסמנים השוטנים במלבושיהם שיוודע לכל כי סכל הוא", ע"כ דבריו, ומאת השי"ת שהיה לי ד' כנפות תחת מלבושי והראיתי, אמר 'בזה לא אתפייס, היה לך ללבושו על כל הבגדים מבחוץ כדי שיהא ניכר לכל'! (טללי אורות, ק"ש).

ולנו נותר ללמוד לקח מאלף מסיפור נורא זה (ממה שהמשיבת נפש ציטט דברי הכומר), שכשבאים גזירות כאלו על עם ישראל, הדבר צריך להזכיר לנו, כמה עלינו להתגאות בזה שאנו עם הנבחר, מובדלים משאר העמים, ומסומנים בסימני ישראל, ומצוות המזכירות לנו את אבינו שבשמים, וח"ו לא לוותר על בגדי כבוד וחשיבות אלו כדי להתדמות להגויים רח"ל, כי אז ח"ו יצטרך השי"ת להכריח את הבדלה זו באופנים אחרים שכואבים לנו ה' ירחם, אבל בזה שנתגאה על הזכות שלנו להיות העם הנבחר, ונחיה חיים מעולים ומרוממים, אז נזכה לכל הברכות, ולהגאולה השלימה במהרה בימינו!

(א) ואולי יש להוסיף בזה, שמצינו הרבה מצוות שהם זכר ליציאת מצרים, ועלינו לכוין בקיומם את ענין יצי"מ שהיא יסוד האמונה, אבל גם יש לזכור ענין ההבדל שנתהווה בשעת יציאת מצרים, ולזכור שזה יסוד הקיום שלנו בגלות, להיות מובדלים מהאומות בתכלית ההבדלה. ובדרך זה ראיתי (להג"ר דוד קאהן שליט"א, בקובץ 'ישורון ח"י') לבאר שיטת הרמב"ם ז"ל (ספח"מ מצוה קנ"ה) שס"ל שבין בקידוש ובין בהבדלה של שבת, צריכים להזכיר בהם יציאת מצרים, ושניהם מה"ת הם. והקשה במנח"ח (מצוה ל"א) שא"כ למה לא מצינו שום הזכרה בהבדלה מענין יצי"מ, הרי בקידוש מוזכרים יצי"מ דכתוב וזכור, ומאי שנא הבדלה, אמנם לפי הנתבאר לעיל י"ל, שכיון שכל מהותה של יצי"מ היא הבדלה, הרי הזכרת הבדלה היינו הזכרת יצי"מ, שהרי דא ודא אחת הן, כי המאורע של יצי"מ היא עצמה מציאות של הבדלת ישראל מהמצרים. (ב) וכע"ז כתב הסטפילר זצ"ל (ברכת פריץ, פ' ויצא, ובחי עולם ח"ב, יב, א).

התחלת יצירת העם סגולה מתוך התעלות מעל טומאת מצרים

גלות מצרים כור הברזל לצרף את ישראל

המתבונן בהשתלשלות שיעבוד בגלות מצרים והגאולה ממנה עד לקבלת התורה במעמד הר סיני, יראה שהתחלת בנין העם סגולה של כלל ישראל היתה בהיותם במצרים דוקא, שנקראת 'כור הברזל' (דברים ד, כ) ופירש רש"י: 'הוא כלי שמזקקין בו את הזהב', והיינו שהוא כדי לנקות את הזהב ולזכוכו שיהיה נקי וטהור לגמרי מכל סיג, וכך שיעבוד מצרים בא לנקות ולטהר את כלל ישראל שיהיו ראויים ומוכשרים להיות עם ה'.

ומבואר מזה, שתחילת בנינה של כלל ישראל היתה צריכה להיות דוקא ע"י התעלות מעל הקשיים, השיעבוד, הגלות, שבוה בנו וחיוקו את עצמם להיות מוכשרים להיות עבדי השי"ת, ובוה עצמו זכו לקבלת התורה ולעשות העם סגולה, וכמ"ש 'הסדר היום' (סיפור יצ"מ) 'המקום ב"ה בחר בורעו של אברהם להיות לו לעם סגולה... וקודש שיתן להם חמדת התורה וכלי שעשועיו, רצה לצרפם וללבנם ולהסיר מהם כל סיג וכל פסולת לזקק אותם כצורף המזקק את הכסף בתוך הכור... מתוך היסורין שעברו וקיבלו אותם בספר פנים יפות כדי לקבל התורה – ראויים הם לכך' ע"כ. והרבה האריכו בספרים בזה.

שלוחם האדם ומנצח, ולבד זה אין לו לאדם כלום, כל דרך עליתם של כל הגדולים בכל הזמנים והדורות היה רק על ידי מלחמה ונצחון ע"ש.

וכבר כתב הפלא יועץ (עמל): 'ובוודאי הגמור שגם אברהם יצחק ויעקב, ומשה ואהרן, וכל הקדושים – היה להם יצר הרע כמונו כמוהם, אלא שעל ידי עמל ויגיעה רבה כפו את יצרם להידבק ביוצרם, עד שלבסוף נהפך להם לאוהב' ע"כ. ובדברים אלו האריך הגר"ר יצחק הוטנר זצ"ל באגרת חיווק (פחד יצחק, אגרות וכתבים קכ"ח) וז"ל: 'רעה חולה היא אצלנו, שכאשר מתעסקים אנו בצדדי השלימות של גדולינו, הננו מטפלים בסיכום האחרון מעלתם. מספרים אנו על דרכי השלימות שלהם, בשעה שאנחנו מדלגים על המאבק הפנימי שהתחולל בנפשם. הרושם של שיחתנו מתקבל כאילו יצאו מתחת יד היוצר בקומתם ובצביונם. הכל משוחחים, מתפעלים מרימים על נס את טהרת הלשון של בית החפץ חיים זצ"ל, אבל מי יודע מן כל המלחמות, המאבקים, המכשולים, הנפילות והנסיגות לאחר שמצא החפץ חיים בדרך המלחמה שלו עם יצרו הרע. משל אחד מני אלף, ודי לנבון שכמותך לדון מן הפרט אל הכלל!' ע"ש.

דוקא במצרים ב'ערות הארץ' התחילה פריחת 'הגוי קדוש'

והנה יש לזכור, שלתכלית התעלות זה בחר הקב"ה לשלוח עם ישראל בגלות מצרים דוקא, משום שהיתה הארץ היותר מושחת, שארץ מצרים הרי נקראת 'ערות הארץ' (בראשית מב, ט), שהיתה המקום המרכזי של כוחות הטומאה והכישוף, וכמ"ש 'בתנא דבי אליהו (פ"ו) "מה נשתנה מצרים מכל מדינות העכו"ם כולם שנכנסו ישראל לתוכן? משום שבאותה שעה היו שולטין המצריים מסוף העולם ועד סופו, והיו מלוכלכין בעבירות הרבה, ואין לך אומה בעולם שהיא היתה שטופה בדברים מכוערים ודברים שאינן ראויין וחשודיין בכשפים ובזימה ובכל מעשים רעים אלא המצריים בלבד' ע"ש. ודוקא במקום כזה התעלו ישראל ביותר, ע"י מה שגדרו עצמם מן הערוה, והיו מצויינים שם, ולא שינו את שמם לשונם ולבושם. (והגם שבדרך כלל עבודת האדם הוא לברוח ממקום נסיון, וכ"ש ממקום טומאה. אבל כשהקב"ה נותן האדם במצב של נסיון, ושם מתגבר ומתחזק, שכרו הרבה מאד ע"פ פעלו)

אלו שיתגברו בגלות יזכו ל'ותחזנה עינינו בשובך לציון'

ובאמת, לא כולם שהיו במצרים זכו להתעלות אז, והרבה נפלו במכת חושך, שלא היו ראויים לצאת ממצרים. אבל אלו שכן זכו, שהתעלו מעל טומאות מצרים, והשתדלו במיטב כוחותם במצבם ובמקומם לישאר בקדושה, הם המה שזכו לצאת ממצרים ולהיות חלק מבנין כלל ישראל הגוי קדוש! ואמרו בזה גדולי ישראל שגם בעקבתא דמשיחא, שהנסיגות יהיו חזקים ביותר, ובפרט בנסיגות דקדושה, אלו שיתחזקו ויתגברו בנסיגות הזמן, הם יהיו המאושרים לזכות ל'ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים'!

אנו נמצאים בתקופת 'עת מלחמה'

והנה בכל הדורות כלל ישראל עמדו מול נסיגות תמידיות, אבל תקופה האחרונה כבר מזמן הגר"א ז"ל היא בגדר 'עת מלחמה', וכמו שהביא הגר"ר אליהו לאפיאן זצ"ל (לב אליהו פ' בשלח): אמרנו פעם בשם הגר"א ז"ל על מה שמנה שלמה המלך ע"ה עשרים ושמונה עתים 'עת ללדת ועת למות ועת לטעת וכו', שהם עשרים ושמונה תקופות בעולם, מתחלת הבריאה עד סופה, שראה שלמה ברוח הקודש. וכתב הגר"א כבר בזמנו שאנו בתקופת העשרים ושבע, היא תקופה של 'עת מלחמה'! וזה כבר בערך מלפני מאה ושבעים שנה. וכהיום אנו נמצאים במצב איומה... וזה כבר פגע לא רק בחילונים, אלא אף ח"ו באנשים מאמינים, שמתגבר עליהם בומנים ידועים' ע"כ. ומכיון שאנו ב'עת מלחמה' הרי יש לזכור מה שהתבטא הסבא מנובארדוק זצ"ל: 'בימי מלחמה עלול גם חייל פשוט להגיע לדרגת גנרל! והרי היא הזדמנות נפלאה לנו לזכות לגדלות' נפלאה, אפי' במעט התחזקות! (והרחבנו בזה בקונטרס 'אור הנסיון')

זכירת השיעבוד והקושי לדעת שדוקא בזה מתגדלים!

ואולי יש לומר בזה טעם לשבח בהחיוב שאמרו חז"ל 'חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצר ממצרים', ומצינו שעל האדם להרגיש לא רק היציאה, אלא גם מתחילת השיעבוד במצרים וקושי השיעבוד, ולכן אנו אוכלים מרור, ועושים כמה דברים זכר ליומררו את חייהם בעבודה קשה. ולכא' צ"ב, דבשלמא היציאה והחירות יש לזכור וגם להמחיש בפועל כדי להודות ולהלל להשי"ת על גאולתנו ועל פדות נפשינו, אבל השיעבוד והמרירות הרי פסקה אז, ולמה עלינו לזכרו בכל דור ודור? (והרבה טעמים יש).

ולאור הנ"ל י"ל, שמכלל ענין זה הוא לזכור את המרירות והשיעבוד, בכדי שנדע שדוקא מתוך השיעבוד והמרירות זכינו להתרומם ולטעם השרשים לזכות להיות ה'ממלכת כהנים וגוי קדוש', שע"י הליכה ב'כור הברזל' נצרפו עם ישראל בכל מיני תיקונים וחיוקים, בזה עצמו שגברו על טומאת מצרים וערות הארץ. ולכן אנו גם מתחילים לספר בכל קושי השיעבוד והגלות בליל פסח, להשריש גם דבר זה בלבנו ובלב בנינו, שדוקא מאותם תקופות הקשות במיוחד גדלו והפריחו כלל ישראל להיות ה'ממלכת כהנים'!

בעבודת השי"ת 'מתגדלים במלחמה'!

ודבר זה הוא באמת יסוד גדול בעבודת השי"ת, שלא יחשוב האדם שרק כשהוא בשלוח ובמנוחה הוא יכול להתעלות כראוי, אלא אדרבה מתוך הקושי והיסורים ח"ו האדם מתעלה ביותר, בבחינת 'תורה שלמדתי באף היא שעמדה לי'! והרבה לדבר בזה הגר"ר ירוחם ליבוביץ זצ"ל (דעת תורה ריש וישב) 'ידע אדם סוד זה, שכל עניני עוה"ז הם 'מצרף', ואז יתיחס באופן אחר לגמרי לכל מקרה ומקרה, קודם המעשה ובשעת המעשה ולאחר כל מעשה ומעשה, יתבונן ויפשפש בעצמו מה אני לאחר מעשה זה, איך עברתי את המצרף האם שלם יצאתי?'

ועדות לזה הוא הסיפורים על גדולי ישראל זצ"ל, שדוקא מתוך הקושי התעלו ביותר ובוה פרחו וגדלו. ובאמת כל דבר טוב לא משיגים אלא מתוך עמל ויגיעה, וכמו שהגר"ר ירוחם ליבוביץ זצ"ל אמר בשיחה (דעת תורה, נשא עמ' מאמר 'מתגדלים במלחמה') 'בהיותי בפולטבה ראיתי ספר קטן מבעל החפץ חיים זצ"ל, ונתגדל בעיני הח"ח הרבה. כי האדם חושב שה'גדול' נעשה מעצמו, כמו מן השמים נפלו! בראות את הספר ההוא רואים כי שום דבר לא נפל מן השמים, איננו מלאך, אלא יש לו 'יצר' כמו אנו! על כל דבר קטן עמל ויגע די הרבה. וככה צריכים לדעת, שכן כל גדול שיהיה, לא נעשה מעצמו ולא נפל מן השמים, אלא עמל ויגע הרבה מאד. זעים די היטב עד שזוכים להעשות ולהתהוות מה שהוא. וכלל גדול הוא שמדרגות הגדלות רוכשים רק כמה

המלכות של שעת קריעת ים סוף ושביעי של פסח: והדרך להשגת יראת שמים

המשך עבודת האמונה של יציאת מצרים לשביעי של פסח

בהיותנו עומדים בחלק השני של חג הפסח והוא יום 'שביעי של פסח', אשר עיקרו ניתקן לזכירת מעמד קריעת ים סוף, והניסים הגדולים שנעשו אז לישראל, שהוא המשך עבודת חג הפסח, בזכירת יציאת מצרים עם כלליה ופרטיה, עלינו להתבונן במה שמצינו בחז"ל ובקדמונים ז"ל שקריעת ים סוף היא עיקר גדול בכל ענין יציאת מצרים, ועלינו לברר מה באמת היתה ההשגה הגדולה שהשיגו ישראל במעמד הנשגב ההוא, עד שאמרו חז"ל (ילקוט פ' בשלח, רמז רמ"ד) "ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וישעיה", והיתה בזה איזה השגה נפלאה וגבוהה מאד, באמונה וידיעת השי"ת, שכלל ישראל זכו אז לרכוש גדול באמונה טהורה בה' ובמשה עבדו. ובאמת מצינו לענין המעמד הגדול של קריעת ים סוף כמה לשונות מיוחדים, אשר המתבונן יראה שמונח בהם יסודות גדולים ביסוד ושורש מהלך הבנין של עם ישראל, ובס"ד נשתדל לעמוד על כמה לשונות מיוחדים, אשר יאירו לנו אור גדול בכל הפרשה הגדולה הזאת.

לשונות של מלכות, יראת שמים, ושירה בקריעת ים סוף

בשירת הים מצינו כמה פעמים לשונות של 'מלכות', כמו שאנו אומרים בתפלת ערבית 'מלכותך ראו בניך, בוקע ים לפני משה... ה' ימלוך לעולם ועד', וכן מצינו בנוסח הברכה (בשחרית) 'שירה חדשה שבחו גאולים... הודו והמליכו ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד', ומשמע מזה שענין הכרת מלכות ה' היא היתה עיקר תכלית השגתם בקריעת ים סוף, ולכך סיום שירת הים הוא בתיבות 'ה' ימלוך לעולם ועד'.

ועוד מבואר בפסוקים, שכשכלל ישראל קיבלו עליהם מלכות שמים בשעת קריעת ים סוף, היה זה מתוך רצון אמיתי, עד שאמרו שירה בשמחה רבה, וכמו שאנו אומרים (שם) 'ומלכותו ברצון קבלו עליהם, משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה, ומאידך גיסא מצינו, שכלל ישראל השיגו דרגה מיוחדת ביראת שמים ובאמונה טהורה, כדכתיב (שמות יד, לא) 'זירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו, הרי שהיה אז שיתוף של השגת יראת שמים, קבלת מלכות שמים, ומצב של שירה, והכל ברצון ובשמחה רבה, ועלינו להתבונן איך כל ענינים אלו הולכים יחד.

שלימות האמונה והיראה בקריעת ים סוף

וביותר עלינו לברר, איך שייך לומר שדוקא בקריעת ים סוף הוא שזכו ישראל לאמונה ויראה בה', הרי אנו בני ישראל 'מאמינים בני מאמינים' מימי אברהם אבינו, ובפרט לאחר היותם בכור הברזל במצרים כ"כ הרבה שנים, ומה ניתוסף בדרגת האמונה בה' במעמד של קריעת ים סוף. וכן בענין היראה מה, 'צ"ב מה התוסף לישראל בקריעת ים סוף מה שלא היה להם בשעת עשר המכות שהוכו בהם המצרים, הרי גם אז ראו בחוש איך שה' מכה בפרעה ובעמו, וראו שיש דין ויש דיין, ובודאי הגיעו לאיזה דרגה ביראת ה', וא"כ מה ניתוסף במיוחד בניסי קריעת ים סוף.

והנה הבית הלוי זצ"ל כתב שבענין היראה יש ב' דרגות, יראת העונש ויראת הרוממות, את היראה הראשונה כבר השיגו במצרים, כי ראו בחוש גודל העונשים שה' מעניש לעוברים על ציוויו, אבל בקריעת ים סוף הגיעו להשגה של יראת הרוממות ע"ש, אמנם לכא' גם זה צ"ב, דלמה דוקא בקריעת ים סוף השיגו יראת הרוממות, מה שלא השיגו קודם לכן.

יסוד ושורש יראת ה' היא הרגשת העמידה לפני המלך

ואולי יש לבאר הענין בהקדם הבנת ענין 'מלכות שמים' בדרך כלל, והמהלך להשיג יראת שמים בפרט. יסוד הדברים מבוארים בדברי הג"ר ירוחם ליבוביץ זצ"ל (דעת תורה, משפטים, עמ' רמב - רמה) שייסוד ושורש יראת שמים היא ההתקרבות להשי"ת, שידע ויאמין וירגיש שהוא תמיד עומד לפני המלך - הקב"ה, וככל שהאדם מרגיש בקרבה זו להשי"ת, במדה זו תגדל אצלו היראה מהשי"ת, וכדוגמת המציאות של אדם העומד לפני מלך בשר ודם, שהוא מרגיש היראה והפחד בחוש, ואפילו אם הוא ממקורבי המלך יש לו יראה בהיותו עומד לפני המלך. ומכיון שכן, כשאדם חסר ביראת שמים, אין השאלה למה אינו ירא, אלא למה הוא עומד רחוק, דהיינו שאינו מרגיש שתמיד הוא עומד לפני ה', שחסרון היראה הוא רק פועל יוצא מההתרחקות מהשי"ת ח"ו.

שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה

וזהו באמת היסוד שהביא הרמ"א ז"ל בתחילת השו"ע (או"ח סי' א) "שויתי ד' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלוקים, כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך, כל שכן כשישים האדם אל ליבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלוא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה

במעשיו, מיד יגיע היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד" ע"כ. ודבריו בנויים על לשון הרמב"ם ז"ל (מורה נבוכים ג, נב) ע"ש, ובביאור הגר"א ז"ל (שם) כתב: "וזהו כל מעלות הצדיקים", הרי מבואר היטב, שהאופן להגיע ליראת ה' היא ע"י הכרה זו שהאדם נמצא תמיד לפני ה', ואפילו בחדרי חדרים הרי ה' רואה את מעשיו, ובוה יזכור לעבוד את ה' תמיד באמת.

ואולי יש להוסיף בזה, שלשון 'יראה' בא מלשון 'ראיה', והכונה, שכפי שהאדם רואה בעיני לבו את המצאות השכינה כביכול בכל מקום ומקום, בזה יבא לירא את ה', כי הרי הוא רואה שמלך מלכי המלכים הקב"ה עומד לפניו ורואה את מעשיו. ומצד אחר, הראיה היא כח גדול להביא את האדם ליראת שמים, דהיינו להרגיל את עצמו לראות את הבורא עולם כביכול בעצם הבריאה, להתבונן בנפלאות הבורא, בהאילנות, בהצמחים, בהנבראים וכו', ולראות בכל זה שיש בורא ומנהיג להבריאה.

בקריעת ים סוף הגיעו לדרגת זה קלי ואנוהו

ובמעמד הנורא של קריעת ים סוף הגיעו כלל ישראל למדרגה זו של זה קלי ואנוהו (שמות טו, ב), שביארו בזה חז"ל (רש"י שם) 'בכבודו נגלה עליהם, והיו מראין אותו באצבע, ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים', ובמכילתא שם הלשון 'ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר נביאים' ע"כ. הרי מבואר שזכו לאיזה דרגה של ראיה במלכות ה' כביכול, והגם דכתיב

(א) וכבר כתב האור החיים הק' (על הפסוק וייראו העם את ה') וז"ל: "פ"י יראת הרוממות, אבל יראת העונש מן הסתם היה להם קודם במצרים" ע"ש. (ב) והביא משל לזה, ממעשה שמסופר עם שר גדול אחד, אשר מעולם לא ראה פני המלך, אבל היה עומד עמו בקשרים תמידים, עושה על מה שצוהו, ומקבל ממנו כל צרכו, ופעם אחת בעת ביאת המלך האשכנזי לעירו והשר ראה אותו, אחותו אימה איומה כ"כ עד שתיכף עם ראותו נפל מתעלף על הארץ, והנה אף מקורם בואו של המלך הלא ידע אותו ואת עניני הישב, ולמה פחד כ"כ עד שנפל מתעלף. אעפ"כ אחרי שהי' נמצא יחד אותו וראוהו פנים אל פנים, כי אז הפחד נורא מאד עד התעלפות ממש. (ג) וראיתי (אוצרות הברכה, עמ' קסא) שפירשו באופ"א קצת, שיראת שמים, מרמו על 'ראית' השמים, שעי' שהאדם מסתכל בשמים, הרי הוא זוכר את מי שברא השמים וכל צבאו, כדכתיב (ישעיה, מ, כו) 'שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה', ובחז"ל (מנחות מג:) אמרו עה"פ ויראתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'" 'תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד', ונמצא שזכירת השמים וכדומה צריכה להביא את האדם לזכור את ה' וכל מצותיו ע"כ. ובמס' מנחות (מג:) "כל הורין במצוה זו (ציצית) וזכה ומקבל פני שכינה, כתיב הכא וראיתם אותו וכתוב התם את ה' אלקיך תרא", ופירש רבינו גרשום שם 'האי 'תירא' עבד ליה לשון 'ראיה' ע"כ.

כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאֲדָם וְחִי' (שם לג, כ) אֲבָל כְּמָה שִׁכּוֹל בֶּשֶׂר וְדָם לִרְאוֹת, רָאוּ אֶזְרָא עַד לִדְרַגַּת 'מִרְאִין בְּאַצְבָּעוֹ'. וְיִתְכֵן, שְׂרָאוּ אֶזְרָא הַשְּׁגַחַת הַשִּׁי"ת וְהַנְּהַגַת מַלְכוּתוֹ בְּבִהֲרוֹת גְּדוּלָה כְּזֹאת, עַד שֶׁהִרְגִּישׁוּ בַּחוּשׁ כְּאִילוֹ הֵם עוֹמְדִים לִפְנֵי מַלְכוּ שֶׁל עוֹלָם מִמֶּשׁ. וּמִתּוֹךְ הִרְגֵּשָׁה זֶה קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְכָל אִשֶּׁר מִצַּב הַמַּלְכוּת מַחֲיִיב, דִּהְיִינוּ לַחֲיוֹת כְּעוֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ מִמֶּשׁ.²

בְּקִרְיַעַת יָם סוֹף נִתְיַשְׁבָּה מַלְכוּת שָׁמַיִם

וְיִתְכֵן שֶׁהִרְגֵּשָׁה חֲשׂוֹנִית זֶה שֶׁל מַלְכוּת שָׁמַיִם, הִיא הִיא שֶׁהִבִּינָה אֶת כָּלל יִשְׂרָאֵל לְמִצַּב זֶה שֶׁל קִבְּלַת מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּרִצּוֹן וּבִאֲהָבָה, עַד כִּדֵּי כֵךְ שֶׁבְּקִרְיַעַת יָם סוֹף כְּבִיכּוֹל נִתְיַשְׁבָּה מַלְכוּת שָׁמַיִם, כְּמִשְׁׁא״ל חו"ל בְּמִדְרַשׁ (שְׁמוּר״ר כג, א) עַה"פ ״אֶזְרָא יִשִּׁיר מִשְׁחָה״, ״הִדָּא הוּא דְכִתִּיב (תְּהִלִּים צג, ב) נִכּוֹן כִּסְאָךְ מֵאֵז, אִמְרֵי רַבִּי בְּרַכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי אֲבָהוּ, אִף עַל פִּי שְׁמַעוּלָם אֲתָהּ, לֹא נִתְיַשְׁבָּה כִּסְאָךְ וְלֹא נִדְעַתָּ בְּעוֹלָמְךָ עַד שֶׁאִמְרוּ בְּנֵיךְ שִׁירָה, לֵכָךְ נִאֲמַר נִכּוֹן כִּסְאָךְ מֵאֵז... כֵּךְ אִמְרוּ יִשְׂרָאֵל, בִּאֲמַת עַד שֶׁלֹּא בִּרְאֵת עוֹלָמְךָ הֵייתָ אֲתָהּ, מִשְׁבִּרְאֵת אֲתָהּ אֲתָהּ הוּא, אֲלֵא כְּבִיכּוֹל עוֹמֵד שְׁנֵאֲמַר (חֲבִיקוֹק ג, ו) עוֹמֵד וְיִמּוֹדֵד אֶרֶץ, אֲבָל מִשְׁעַמְדַּת בֵּינִי וְאִמְרָנוּ שִׁירָה לִפְנֵיךְ בִּיאֵי נִתְיַשְׁבָּה מַלְכוּתְךָ, וְכִסְאָךְ נִכּוֹן הוּא נִכּוֹן כִּסְאָךְ מֵאֵז בִּיאֵי יִשִּׁיר״ ע"כ. הֵרִי שֶׁבְּמַעֲמַד הַהוּא, הִיתָה הַשְּׁגָה נִפְלָאָה מֵאֵד שֶׁל מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְהַנְּהַגָתָה בְּעוֹלָם הַמַּעֲשֶׂה שֶׁלָּנוּ.

קִבְּלַת מַלְכוּת שָׁמַיִם שְׁמִרְגִּישׁ שְׁנִמְצָא בְּבֵית הַמֶּלֶךְ

וְלֹאֲרוֹר זֶה, נִיתוּסָף לָנוּ אֲוֵרָה בְּכָל יוֹם וְיוֹם בְּקִרְיַעַת שְׁמַע, שְׁבִאֲמַת שָׁמַיִם, שְׁעָלֵינוּ לְקִיּוּם בְּכָל יוֹם וְיוֹם בְּקִרְיַעַת שְׁמַע, שְׁבִאֲמַת צ"ב מִהוּ הַכּוֹנֵה לְמַלְכוּת שָׁמַיִם, וְמֵה עֵינֵי עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, שֶׁאֵם הַכּוֹנֵה לְאִמּוֹנָה כְּלָלִית בַּה', א"כ אִיזָה עוֹל יֵשׁ בּוֹה, שֶׁהִרְיֵשׁ עֵינֵי אַחֵר שֶׁל 'עוֹל מִצּוֹת', כְּמִבּוֹאֵר בְּבִרְכוֹת (ג). שֶׁפִּרְשָׁה רֵאשׁוֹנָה בְּק"שׁ הִיא קִבְּלַת עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, וּפִרְשָׁה שְׁנִיָּה שֶׁל 'זוֹהִי אִם שְׁמוּעָה' הִיא קִבְּלַת עוֹל מִצּוֹת, וּמִכִּיּוֹן שֶׁק"שׁ הִיא קִבְּלַת עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, בּוֹדֵאֵי חוֹבָה עֲלֵינוּ לְבַרֵּר הֵיטֵב מֵה עֵינֵינוּ שֶׁל קִבְּלָה זֶה, שֶׁלֹּא יִהְיֶה אֲמִירַת דְּבָרִים בְּעֵלְמָא, וְלָבוּ רַחוּם מִמֶּנּוּ ח"ו.

וְלִדְבָרֵינוּ הַנִּלְיָ יִתְכֵן לֹמֵר, שֶׁמַּלְכוּת שָׁמַיִם כּוֹלֶלֶת עֵינֵי זֶה, שֶׁהִשִּׁי"ת מֵלָא כָל הָאֶרֶץ כְּבוֹדוֹ, וּמִמִּילָא אֵנוּ תַּמִּיד עוֹמְדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּבָה"ה, וְכִאִילוֹ כָּל הָעוֹלָם כּוֹלוֹ הוּא בֵּית מַלְכוּת גָּדוֹל שֶׁל הַשִּׁי"ת וְכִלְשׁוֹן הַפְּסוּק (יִשְׁעִיָּה סו, א) 'כֹּה אָמַר ה' הַשְּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאֶרֶץ הָדוֹם רִגְלִי', וְקִבְּלַת מַלְכוּת שָׁמַיִם הִיא לְקַבֵּל ע"ע אֲמִיתוּת עֵינֵי זֶה בְּשִׁלְיֻמוֹת, בְּלִי שׁוּם פְּקוּק כָּלל. וְלִפְיִיז יִתְכֵן שֶׁזֶּהוּ גַם עֵינֵינוּ שֶׁל הָעוֹלִי, שֶׁבְּמַלְכוּת שָׁמַיִם, שְׁעֵצֶם הַהִכְרָה שֶׁהָאֲדָם עוֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ הוּא מַחֲיִיב גְּדוֹל לְהַנְהִיגָה חֲשׁוּבָה וּמְכּוּבָדָה, כִּרְאוֹ לְעוֹמֵד בְּקִירְבַּת הַמֶּלֶךְ, וְזֶהוּ 'עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם', שֶׁמִּקְבֵּל ע"ע לַחֲיוֹת בְּהִרְגֵּשָׁה שֶׁהוּא הוֹלֵךְ וְעוֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ – הַקְּבָה"ה, וְהֵינּוּ חוֹץ מִמֶּה שִׁישׁ 'עוֹל מִצּוֹת', שֶׁמִּקְבֵּל ע"ע לְשִׁמּוֹר וּלְעִשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר יִצּוֹה הָאֲדָם, קִבְּלַת עוֹל מַלְכוּת מַחֲיִיב יוֹתֵר מִזֶּה, שִׁיחִיָּה אֶת מִהְלֵךְ חַיִּי כְּעוֹמֵד בְּבֵית הַמֶּלֶךְ, לִפְנֵי הַשִּׁי"ת מַלְכוּ שֶׁל עוֹלָם, וּבְפִרְט כְּשֶׁעוֹבְדוֹ בְּמִצּוֹת, בְּתוֹרָה, וּבִתְפִּלָּה.

לְהִרְגִּישׁ יִרְאֵת שָׁמַיִם בַּחוּשׁ

וּבִאֲמַת חוֹבַת הָאֲדָם לְהִשְׁגִּי הִרְגֵּשָׁת הַשְּׁגַחַת הַשִּׁי"ת עַל מַעֲשָׂיו בְּבַחֲנִית 'עֵינֵי רֹאֵה', חוֹבָה גְּדוּלָה הִיא, שֶׁהִרְיֵשׁ חֵלֶק גְּדוֹל מִמֶּה שֶׁאֲדָם נִכְשֵׁל בַּחֲטָא הוּא

מִחֲסִרוֹן הִרְגֵּשָׁת 'שׁוֹיֵת ה' לִנְגִּדִי תַּמִּיד', וְכִמּוּ שֶׁאִמְרֵי ר' יוֹחָנָן בֶּן זִכְאִי לְתַלְמִידֵיו (בְּרִכּוֹת כח:) 'יְהִי רִצּוֹן שֶׁתִּהְיֶה מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם כְּמוֹרָא בֶּשֶׂר וְדָם', אִמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו 'עַד כֵּךְ, אִמְרֵי לָהֶם זִלּוּאִי, תִּדְרְעוּ כְּשֶׁאֲדָם עוֹבֵר עֲבִירָה אֹמֵר שֶׁלֹּא יִרְאֵנִי אָדָם' ע"כ. וּבִשְׁחִיחָה שֶׁמִּסֵּר הַגִּי'ר מִנְחָם אֶלְעִזָּר מִן שֶׁךְ זצ"ל (מַחֲשֶׁבֶת מוֹסֵר, ח"ג, ע"ב) תַּמָּה: "וְצ"ב בּוֹה, דְּמִדּוּבֵר כֵּאֵן בְּתַלְמִידָיו שֶׁל רִיב"ז שֶׁהִיוּ תַּנְאִיִּם, וְלָהֶם הוּא אֹמֵר תְּשׁוּבָה כְּדוֹגְמַת מִה שֶׁמְדַבְּרִים לִילְדִים כְּשֶׁהֵם עוֹשִׂים מַעֲשֶׂה וִירְאִים שֶׁהִשְׁנִי יִסְתַּכֵּל וִירָאָה, הָאֵם הוּא בֹא לֹמֵר שִׁימְנְעוּ מִעֲבִירָה שֶׁמֵּא יִרְאוּ אוֹתָם אַחֲרִים. אֲלֵא הַבִּיאוֹר הוּא, שֶׁאִמְרֵי לָהֶם שֶׁזֶּהוּ הַכָּלל בְּמִהְלֵךְ הַמַּחֲשָׁבָה בְּכָל דְּבַר, שֶׁבְּכָל עֵינֵי שֶׁהָאֲדָם עוֹשֶׂה, צִרִּיךְ שִׁירְגִישׁ אוֹתוֹ בַּחוּשׁ, וְגַם מוֹרָא שָׁמַיִם צִרִּיךְ לְהִיטֵב בַּחוּשׁ, וְאִפְּלוֹ כְּשֶׁהָאֲדָם עוֹשֶׂה אֶת הַדְּבַר הַגָּדוֹל בְּיוֹתֵר, וְגַם כְּשֶׁמְדוּבֵר בְּמַעֲשִׂים גְּדוֹלִים וּבְתַנְאִיִּם צִרִּיכִים לִרְאוֹת בַּחוּשׁ וּלְצִייר לִפְנֵיהֶם אֶת הָעֵינִי.".

וְהַמְשִׁיךְ שֶׁם: "זֶהוּ מִה שֶׁאִמְרוּ חו"ל (אֲבוֹת ב, א) "הִסְתַּכֵּל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים וְיֵאָתָה בֹא לִידֵי עֲבִירָה, דַּע מִה לְמַעֲלָה מִמֶּךְ, עֵינֵי רֹאֵה, וְאוֹזֵן שׁוֹמַעַת, וְכָל מַעֲשִׂיךְ בְּסִפֵּר נִכְתָּבִים", הֵינּוּ שֶׁתִּרְגִּישׁ וְתִצְייר לְעַצְמְךָ אֶת הָעֵינִי, לְהַמְחִישׁ אוֹתוֹ וּלְהִרְגִישׁ בַּחוּשׁ שֶׁהַדְּבַר יֵהָא נִרְאָה לְךָ כְּפִי שֶׁהוּא בְּלִי הַסְבְּרִים, וְכִי תוֹכֵל לְהַכְחִישׁ מֵאֵין בֹּאֵת וְלֹאֵן אֲתָהּ הוֹלֵךְ, כֵּךְ אִי אִפְשֵׁר לְהַכְחִישׁ וּלְשַׁנוֹת מִה שֶׁעֵינֵי רֹאֵה וְאוֹזֵן שׁוֹמַעַת וְכָל מַעֲשִׂיךְ בְּסִפֵּר נִכְתָּבִים" ע"כ. וְנִמְצִינוּ לְמִדִּים, שֶׁטַּבַּע הָאֲדָם הוּא שֶׁמִּפְחָד מִמֶּה שֶׁהוּא רֹאֵה לִפְנֵי אוֹ מִמֶּה שֶׁמִּרְגִּישׁ בַּחוּשׁ, וּמוֹרָא בֶּשֶׂר וְדָם הוּא דְּבַר חוּשִׁי, וּמִחוּבּוֹתֵינוּ לְהִשְׁגִּי מִדְרָגָה זֶה, שִׁיֵּהָא מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵינוּ כְּדָבָר חוּשִׁי, שְׁמִרְגִּישׁ בְּכָל הַרְמִי"ח וְשִׁס"ה שְׁלוֹ, וְהִלּוּאִי שְׁנוּכָה ע"כ"פ לְהִידְבֵּק בְּמִקְצַת מִמְדְּרָגָה זֶה, וְלִזְה צִרִּיכִין לִיּוֹמֵד הַמוֹסֵר, וְעוֹבְדָה תַּמִּידִית שֶׁלֹּא רַק שְׁנֵאֲמִין בְּמוֹרָא שָׁמַיִם, אֲלֵא שְׁגַם נִרְגִישׁ יִרְאֵת שָׁמַיִם בַּחוּשׁ.

"יִסוּד וְשׁוֹרֵשׁ יִרְאֵת שָׁמַיִם הִיא הַהִתְקַרְבוּת לְהַשִּׁי"ת, שִׁידַע וְיֵאֵמֵר וִירְגִישׁ שֶׁהוּא תַּמִּיד עוֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ – הַקְּבָה"ה"
(הַגִּי' יְרוּחָם לִיבּוֹבִיץ' זצ"ל)

אֵיךְ מְשִׁיגִים הִרְגֵּשָׁת מַלְכוּת שָׁמַיִם בַּחוּשׁ

אֲמַנָם כֵּאֵן הֵבֵן שׁוֹאֵל, מַעֲתָה שׁוֹכֵינוּ לְבֹאֵר שְׁמִיּוּדוֹת קִנְיַת יִרְאֵת שָׁמַיִם הִיא ע"י הַכְּרַת מִצִּיאוֹת מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּהָעוֹלָם, א"כ אֵיךְ וּבִמֶּה עֲלֵינוּ לְהִשְׁגִּי הִרְגֵּשָׁה זֶה שֶׁל מִצִּיאוֹת מַלְכוּת הַשִּׁי"ת בְּהָעוֹלָם, וּבְפִרְט לְהִרְגִישׁ שֶׁאֵנוּ עוֹמְדִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכַבּוּדוֹ וּבְעַצְמוֹ. וְיִתְכֵן שְׁסוּד הַדְּבַר טִמּוֹן בְּדְבָרִים שֶׁאֵנוּ עוֹשִׂים תַּמִּידִים כְּסִדְרָם, מִדֵּי יוֹם בְּיוֹמוֹ, אֲלֵא שֶׁמַּחֲמַת חֲסִרוֹן שִׁימַת הַלֵּב אֵין אֵנוּ זֹכִיכִים דִּי לְהַשְׁפִּיעָה שְׁלָחַם, וּשְׁלִשָּׁה עֵיקָרִים יֵשׁ: עוֹבְדַת הַתְּפִלָּה, לִיּוֹמֵד הַתּוֹרָה, וּמֵאָה בְּרִכּוֹת.

בְּעוֹבְדַת הַתְּפִלָּה, מְצִינוּ שֶׁעִיקָר אֹפֶן קִיּוּמָה הִיא בְּהִרְגֵּשָׁה שְׁעוֹמֵד לִפְנֵי ה', וּמְדַבֵּר אֵלָיו פְּנִים אֶל פְּנִים כְּבִיכּוֹל, וְכִמְשִׁא״ל חו"ל (סְנֵהֲדִין כב.) "הַמִּתְפַּלֵּל צִרִּיךְ שִׁירָאָה עֲצָמוּ כְּאִילוֹ שְׁכִינָה כְּנִגְדּוֹ, שְׁנֵאֲמַר שׁוֹיֵת ה' לִנְגִּדִי תַּמִּיד", וְכֹתֵב הַמִּסְתִּיל יִשְׂרָאֵל (פִּי"ט) "שֶׁצִּרִּיךְ הָאֲדָם לְחֻשׁוֹ בְּעוֹדוֹ מִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה מִצּוֹה, כִּי לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הוּא מִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא, וְהוּא מֵה שֶׁהוֹדִיר הַתַּנָּא ר' אֶלְעִזָּר (בְּרִכּוֹת כח:) 'זִכְשֶׁאֲתָה מִתְפַּלֵּל, דַּע לִפְנֵי מִי אֲתָה מִתְפַּלֵּל', וְהוֹסִיף שֶׁם: "שִׁיִּסְתַּכֵּל הָאֲדָם וְיִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב... שֶׁהוּא עוֹמֵד מִמֶּשׁ לִפְנֵי הַבּוֹרָא יִתְבַּרְךְ שְׁמוֹ וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִמּוֹ, אַע"פ שֶׁאֵין עֵינֵי שֶׁל אָדָם רֹאֵהוּ, וְתִרְאָה כִּי זֶה הוּא הַיּוֹתֵר קֶשֶׁה שִׁיעֲטִייר בְּלִבֵּי הָאֲדָם צִיּוֹר אֲמִיתִי, יַעַן אֵין הַחוּשׁ עוֹזֵר לִזְה כָּלל, אֲמַנָם מִי שֶׁהוּא בְּעַל שֶׁכֶּל נִכּוֹן, בְּמַעַט הַתְּבוֹנְנוֹת וְשִׁימַת לֵב, יוֹכֵל לְקַבּוֹעַ בְּלִבּוֹ אֲמִיתֵת הַדְּבַר, אֵיךְ הוּא בֹא וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן מִמֶּשׁ עִמּוֹ יִתְבַּרְךְ, וּלְפָנָיו הוּא מִתְחַנֵּן, וּמֵאֲתוֹ הוּא מִבְקֶשׁ, וְהוּא יִתְבַּרְךְ שְׁמוֹ מֵאֲזִין לוֹ וּמִקְשִׁיב לְדְבָרָיו, כֹּאשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רַעְיוֹ וְרַעְיוֹ מִקְשִׁיב שׁוֹמַע אֵלָיו" ע"כ"ל.¹

(א) וְאִמְרוּ בּוֹה הַגִּי'ר מִחֵדֶשׁ זצ"ל (הַגְּדָה שִׁי"פ כִּסְתּוֹת יִשְׂרָאֵל חֲבֵרוֹן) "אֵנוּ לֹא מְסוּגִלִּים לְדִרְת לְעוֹמֵק הַדְּבָרִים, וְלִהְיֵין אֶת סוּד הַמִּרְאוֹת, אֵנוּ חוֹזְרִים רַק עַל מִה שֶׁאִמְרוּ חו"ל, וְלֹמְדִים מִן הַדְּבָרִים הַגְּלוּיִים לָנוּ עַד הִיכֵן הִתְעַלּוּ וְעַמְדוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ עַת" ע"כ. (ב) חו"ל הַמְשִׁיגִים הַגִּי'ר יְרוּחָם לִיּוּאִיץ זצ"ל (דְּחו"מ ח"ב מֵאֲמֵר פֶּה) "וְנִמְצָא שֶׁגַם בִּיצִי"מ הִיוּ כֹּהֵר בְּדִרְגַּת חוּשׁ, יוֹעֵשׂ הָאוֹתוֹת לְעֵינֵי הָעָם וְיֵאֵמֵר הָעָם וְיִשְׁמְעוּ כִּי פִקֵּד ה', אֲמוֹנָה חֲשׂוֹנִית, שֶׁכֶּר וְעוֹנֵשׁ, הַשְּׁגַחַת ה', הַכִּירוּ הֵכֶל בַּחוּשׁ. וְאַחֵר כָּל זֹאת עֵדִיין אֵין זֶה קִבְּלַת מַלְכוּת שָׁמַיִם, לְדִרְגָּה זֶה לֹא הִגִּיעוּ אֲלֵא בְּקִרְיַעַת יָם סוֹף, שֶׁרַק אֵז אִמְרוּ שִׁירָה יְהִי מִלּוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד, שֶׁזֶּהוּ קִבְּלַת מַלְכוּת שָׁמַיִם כָּל כֵּךְ עִמּוֹק עִמּוֹק, הוּא הַסּוּד שֶׁל מַלְכוּת שָׁמַיִם, עַד שֶׁאִמְרוּ חו"ל 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד' אֵינוּ מַלְכוּת (ר"ה לב:) כְּמָה שֶׁהִיא בִּיצִיַּת מִצְרַיִם חוֹשׁ בְּתַכְלִית, מִ"מ לִפִּי עֵרְכָם וּלְפִי רֹמְמוֹת מַלְכוּת שֶׁהוּא דִּרְגַת חוֹשׁ הַיּוֹתֵר גְּבוּהָה, עֵדִיין לֹא הִיָּה זֶה אֲצֵלֶם בְּשִׁלְיֻמוֹת, בְּקִרְיַעַת יָם סוֹף אִמְרוּ שִׁירָה שֶׁהִגִּיעוּ אוֹ לְדִרְגַת חוֹשׁ הַיּוֹתֵר רֹמְמָה יִרְאָתָה שֶׁפָּחַס בֵּינֵם מִה שֶׁלֹּא רָאָה יִחוּקָאֵל בֶּן חוּזִי בְּנִבּוּאוֹתָיו ע"ש. (ג) הַחוּרִיא זצ"ל כָּתֵב (קִרְיא ח"א, כג) "עוֹבְדָה נִאֲצֵלָה בְּתַפִּילָּה, לְצִייר כְּמוֹ חִי אֵיךְ שֶׁהַקְּבָה"ה שׁוֹמַע אֶת שִׁיחַ שְׁפָתוֹתָיו, וּמֵאֲזִין הַגִּיּוֹן הַלֵּב", וְעוֹד כָּתֵב שֶׁם (ב, ב) "מֵה נִפְלָא הַדְּבַר, כִּי בִּיכּוֹלֵת הָאֲדָם לְהִשְׁחִיחַ דְּאִגּוּתוֹ לִפְנֵי אֲדוֹן עוֹלָם ית', כֹּאשֶׁר הוּא מְשִׁיחַ לְרַעְיוֹ" ע"כ. וְעַ"פ מִה שֶׁכָּתִבְנוּ בּוֹה בְּמֵאֲמֵר 'הִלְיּוֹד מִנֶּס פּוֹרִים וּמַגִּילַת אֶסְתֵּר – הַקּוֹרְבָה אֶל ה' ע"י עוֹבְדַת הַתְּפִלָּה. (ד) וּבִאֲמַת, הַמַּחֲשָׁבָה בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה שֶׁהִשְׁכִּינָה כְּנִגְדּוֹ, הוּא עֵצָה שֶׁנּוֹהֵר לְכִיּוֹן כִּרְאוֹ בְּתַפִּלָּתוֹ, וְכִמְשִׁי"כ בּוֹה בְּסִפֵּר הַיִּשֵּׁר לִרְת' (שַׁעַר י"ג) חו"ל: "צִרִּיךְ לְהִרְגִּיל נִפְשׁוֹ לְהִיטֵב תְּפִלָּתוֹ כְּכוֹנֵה גְּדוּלָה, וְאֵם לֹא יוֹכֵל לְפָנֹת לָבוּ מִן הַמַּחֲשָׁבוֹת, יִבְקֶשׁ עֵצָה, כְּגוֹן שִׁיחֻשׁ בַּעַת תְּפִלָּתוֹ כִּי הַבּוֹרָא יִצַּב כְּנִגְדּוֹ, וּמִכִּיִּם מוֹצֵא שְׁפָתָיו, כְּמוֹ שֶׁנִּאֲמַר מִמְכּוֹן שְׁכֵתוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יוֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ, וְכִשְׂאִמִּין הָאֲדָם בּוֹה הַדְּבַר אוֹ יַחֲדָר וְיִפְנֶה לְבוֹ" ע"כ"ל. (הוֹבָא בְּסִפֵּר פִּי כֶּחַן – שׁוֹיֵת ה' לִנְגִּדִי תַּמִּיד, ע"ש הַהֲרִיךְ בְּעֵינֵינוּ אֵלּוּ).

דע לפני מי אתה עמל: לזכור את ה' בעסק התורה

בלימוד התורה, מצינו שאמרו חז"ל (אבות ב, יט) 'דע לפני מי אתה עמל', שזכור שאנו למדים דבריו של הקב"ה, ומתדבקים בו ע"י תורתו, וכמש"כ בנפש החיים (שער ד, פ"ו) "לזאת האמת היא הדרך האמתית אשר בזה בחר הוא יתברך שמו, שבכל עת שיכין האדם עצמו ללמוד, ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל על כל פנים זמן מועט ביראת ה' טהורה... ויכוין להתדבק בלימודו בו בתורה בו בהקב"ה, היינו להתדבק בכל כחותיו לדבר ה' זו הלכה וזוה הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול" ע"ש.

וכתב הג"ר ירוחם ליבוביץ זצ"ל (דח"מ ח"ב, מאמר פה) "כשאדם אך נגש ללמוד תורה, הרי הוא סביב בית המלך, והרי זה דרגא במלכות, ואם כן מה טוב חלקנו שהעבודה קלה עלינו ביותר, שבנגיעה קלה בתורה זוכים מיד להכנס בדרגות מלכות, וזוה צריך להתבונן ההיפך, שמי שפורש ח"ו מתורה, הוא ניתק מהמלך ומהמדינה, ואיננו יודע מכלום, וכן מתרוממות הדרגות דרגא אחר דרגא בתורה עד בחינת מעמד הר סיני שבתורה שהיא רצוננו לראות את מלכנו, שזוהי דרגת מלכות היותר גדולה" ע"ש, הרי שבלמוד התורה בגישה הנכונה, עלינו להרגיש ענין מלכות השי"ת.

ענין מאה ברכות בכל יום והקשר ליראת שמים

והענין השלישי, הוא ענין ה'מאה ברכות', שהוא נוגע בכל יום תמידים כסדרם, ואם נותנים לב להענין, זה יכול לחזק ענין זה של 'שוית' ה' לנגדי תמיד', והשגת היראת שמים שמביא אתו, ויסוד ענין זה מרומז בהפסוק של יראת שמים גופא דכתיב 'מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה', כמש"א חז"ל (מנחות מג): "תניא היה ר"מ אומר, חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, שנא' 'זעתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה'", ופירש"י אל תיקרי מה אלא מאה ע"כ, והנה ממה שענין מאה ברכות מרומז בפסוק זה של יראת שמים, לכא' זה מוכיח שיש שייכות בין קיום המאה ברכות להשגת יראת שמים, אמנם דבר זה צ"ב, דמחו השייכות בין ברכות ליראת שמים בכלל.

להשיג יראת שמים ע"י הרגשת היותו עומד לפני המלך

ואולי יש לבאר בהקדם מה שמצינו בחז"ל (ברכות לג): על פסוק זה גופא, ששאלו 'אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא... [ותירצו] אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא' ע"ש, וידוע התמיה בזה, דמה מהני שלגבי משה הוי מילתא זוטרתא, הא משה רבינו מדבר לכלל ישראל ואומר להם 'מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה', וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, זכי יראת שמים מילתא זוטרתא היא' לכל א' מישראל, שאינו במדרגת משה רבינו. אמנם אולי י"ל, שאם מתבוננים למה אצל משה רבינו היה יראת שמים מילתא זוטרתא, יתכן שהוא משום שמשו רבינו היה מדבר תמיד עם השכינה, וכביכול הרגיש מציאות השי"ת לפניו בחוש, ומכיון שכן לא קשה להשיג יראת שמים, שהרי הרגיש בחוש שהוא עומד לפני השי"ת, ואין לא ירא ממנו, בשעה שעומד לפניו ורואה במעשיו.

ולפי"ז י"ל, שזהו מה שאמר משה רבינו בהאי קרא, 'מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה', והכונה שאנו נלמד ממשו רבינו, שהדרך שהשיג את היראת שמים שלו היה בזה שחי תמיד במצב של 'עומד לפני המלך', וכמו"כ אנו, הגם שאם אין אנו יכולים להשיג היראת שמים שהיה למשה, ואין אנו נמצאים קרוב כלל למדרגתו, וקרבתו להשיג, אבל ביכולתנו לילך בדרך זו, לחיות במצב של 'עומד לפני המלך', וזוה נבוא להרגשת היראת שמים, כל א' וא' לפי מדרגתו.

❖ ע"י הכונה במאה ברכות נזכה ליראת שמים ❖

ולאור זה, יש לנו טעם לשבת, למה חיוב המאה ברכות מרומז בקרא זה של יראת שמים 'מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה', משום שענין הברכות היא עצה נפלאה להביא את האדם להרגשה זו שהוא נמצא תמיד לפני ה', שבאמרו נוסח 'ברוך אתה ה' בלשון נוכח, הרי הוא מעיד שמכיר שהוא עומד ממש לפני ה' ומדבר אליו פנים אל פנים כביכול. ואם האדם מתבונן בזה מאה פעמים בכל יום, לא יתכן שזה לא יביא אותו להרגשת 'עומד לפני המלך', וממילא להרגשת יראת שמים, שירא מלפני המלך שנמצא לפניו בכל עת ובכל מקום.

ולכן נכלל המאה ברכות בפסוק היראה, כי היא הגורמת להשגת יראת שמים, אם עושה את הכונה בדרך הנכון והראוי, וכבר כתב הרמב"ם ז"ל בתכלית הנרצה של הברכות (הל' ברכות א, ג) "וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד", (ושם ה"ד) "נמצאו כל הברכות... כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו" ע"כ, הרי שהברכות צריכים להביא לזכירת ויראת ה'.

עצה למעשה להגיע למדת 'שוית'

ונמצינו למדים, שהדרך להשיג יראת שמים, ולהגיע למדרגת 'שוית' ה' לנגדי תמיד, זה מתחיל עם הכרת היותו עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה בהיותו עוסק בתפלה, תורה, ברכות, ומצוות, וזוה ימשך הרגשה זו לשאר חלקי היום, אפי' כשהוא עוסק בעניני הגוף, ועניני חול'. ויסוד זה כתב הרמב"ם ז"ל במורה נבוכים (ג, נב) וז"ל: "ודע שמעשה העבודות האלו כולם כקריאת התורה והתפילה ועשיית שאר המצוות, אין תכלית כוונתם רק להתלמד ולהתעסק במצות השי"ת ולהפנות מעסקי העולם, וכאילו אתה התעסקת בו יתעלה ובטלת מכל דבר זולתו. ומכאן אתחיל להישיירך אל תכונת ההרגל והלימוד, עד שתגיע לזאת התכלית הגדולה, תחילת מה שתתחיל לעשות שתפנה מחשבתך

מכל דבר כשתקרא ק"ש ותתפלל, ולא יספיק לך מן הכוונה בק"ש בפסוק ראשון, ובתפלה בברכה ראשונה, וכשתרגיל על זה ויתחזק בידך שנים רבות, תתחיל אח"כ כל אשר תקרא בתורה ותשמענה, שתשים כל לבבך וכל מחשבתך להבין מה שתשמע או שתקרא" וכו', ע"ש שהאר"ק בזה. (כ"ז מבואר היטב ב'שפתי חיים' מידות ח"א, ועדים בענין 'שוית' ה' ע"ש. וע"ע ב'עלי שור' סוף ח"א)

ודבר גדול אנו למדים מדברי הרמב"ם ז"ל, והוא, שעלינו לבנות את ההרגשה של עומד לפני המלך בהדרגה, לעבוד להשיג איזה מדרגה ביסוד גדול זה של 'שוית' ה' לנגדי תמיד, ותחילת העבודה הזאת הוא בעסק התורה, תפלה, וקיום המצוות, וזוה יש תקוה שימשך הרגשה זו למשך כל היום כולו, שיהיה כל הליכות האדם לפני בוראו, ראויים לעומד לפני המלך מלכי המלכים הקב"ה.

להתרגל לחשוב על השי"ת

ולענין למעשה, כדי שנתחיל להשיג משהו במדרגת 'שוית' ה' לנגדי תמיד, כדאי להעתיק מה שאמר הג"ר אביגדור מילר זצ"ל בוועד בענין הכרת מלכות שמים (שערי אורה ח"א, עמ' ריו) וז"ל: "והאמת היא שהרגשה כזו כבר מושרשת בקרבנו, שנשמת ישראל מרגשת בטבעה כל הכרת מלכותו יתברך, אבל עלינו מוטל העבודה לעורר ולהוציא מקרבנו הרגשה זו, ולכן נשתדל בעצה זו, שכל פעם שמזכיר בתפילה 'מלך' – יחשוב שה' מביט עלי... ולכל הפחות עשר פעמים בכל יום יעשה כן, ועוד בהליכתו ברחוב למשך חצי אורך

העצה שעמדה לי לשמור עיני

ומצאתי סיפור שסיפר נכד האדמו"ר מטאהש זצ"ל: פעם אחת לפני נסיעתי מחוץ לעיר, נכנסתי אל זקני וביקשתי עצה כיצד אוכל לשמור על עיני במשך זמן הטיסה, כולל לפנייה ולאחריה.

אמר לי הרבי ברגש קודש: "זאלסט די גאנצע צייט טראכטן ווי דער אויבעשטער שטייט פאר דיר און קוקט דיר אין פנים אריין? (בכל משך הנסיעה תצייר לעיניך שהקב"ה עומד לפניך ומסתכל על פניך).

והוסיף הנכד הנ"ל: אכן עשיתי כעצת זקני, והדבר סייע בעדי להישמר מכל רע. מאז אמרתי דבר זה להרבה אנשים, וגם המה העידו שהדבר עוזר מאד, וגם מרבה יראת שמים! (נ.ב. זה לא לאפקי מהעצה לחשוב בלימוד תמיד, שזהו סם החיים להציל האדם מכל מכשול)

(גליון טהור עינים, שנה א' גליון ב)

(א) וענין המלכות והיראה ממנו מקושרים וכו' כמבואר במצות 'שום תשים עליך מלך' (דברים יז, טו) ואמרו חז"ל (קידושין לב): 'שתהא אימתו עליך'. (ב) והתבטא בזה החפץ חיים זצ"ל: "שהן אם פ"י 'ברוך' הוא משוכח, והן אם פירושה 'מקור הברכה', אבל המלה 'אתה' כו'ע מודו שמתפרשת כפשוטו 'אתה'. וכי מילתא זוטרתא היא, אדם מישראל רשאי לפנות להקב"ה בכל רגע ורגע בלשון נוכח – אתה". (הובא בספר הנפלא 'נתיבות אמונה' בעניני תפלה, עמ' ב). (ג) ובמחזור ויטרי (ס' פח) כתב: "לכך אנו אומרים על כל חתימת ברכה וברכה 'ברוך אתה מלך העולם', כאדם המדבר לפני המלך פה אל פה... כשאדם מזכיר שמו של הקב"ה אומר שוית ה' לנגדי תמיד, וצריך להראות עצמו כאילו הוא לפני, וכיון שהוא לפניו מדבר אליו פה אל פה", וע"ש שביאר למה באמצעות הברכה אין אנו אומרים בלשון נוכח. (ד) ע"י לשון הרמב"ם ז"ל (באגרת) "בכל דברך ומעשיך ומחשבותך, ובכל עת, חשוב בלבך כאילו אתה עומד לפני הקב"ה ושכינתו עליך, כי כבודו מלא עולם, ודברך יהיו באימה וביראה כעבד לפני רבו".

הרחוב, יצייר בדעתו שה' מסתכל עליו בחסד וברחמים. והנה מחשבה זו היא חינוך גדול לאדם, והעושה כן הוא משכמו ולמעלה גבוה מכל העם, וה' אומר אם מקבלים אותי למלככם וחושבים עלי כמלך אהיה מלככם" ע"כ.

והג"ר שמשון פינקוס זצ"ל כתב (שבת מלכתא עמ' טז) "ענין קבלת עול מלכותו יתברך המוטלת על כל יהודי ויהודי, היינו להרגיש בחיי היום יום את המציאות

האמיתית, שעוצמתו יתברך ונוראותו הם איתנו, ובתוך חיינו בעולמנו, ולכן צריך בכל רגע ורגע, ועל כל שיעל ושעל של החיים לדעת ולהרגיש שאנו במצב של 'עומד לפני המלך', שהמלך עם גדלותו הוא איתנו בכל נקודה בחיינו, ולקבל ולחיות צורת חיים זו, היא היא קבלת עול מלכות שמים שלימה" ע"ש.

שלא לשכוח להמליך הקב"ה גם על עצמינו

ובאמת ענין מלכות ה' היא דבר שאנו מזכירים תמיד בכל יום ויום, ועלינו לזכור לכוין בהם כראוי, וכגון בקריאת שמע, שאנו חייבין לקבל על עצמינו עול מלכות שמים, וכמבואר בלשון המשנה (ברכות יג.) "למה קדמה פרשת שמע לזהה אס שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה" ואח"כ יקבל עליו עול מצות", ובשו"ע (אור"ח סי' סא, ו) כתב: "שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם" ע"ש. וכדאי לעיין בלשון הרשב"א ז"ל (שו"ת ח"ה סי' נה) שהאריך בכונה הנכונה בקבלת עול מלכות שמים בק"ש.

והנה בדברינו בענין קבלת עול מלכות שמים, עלינו לזכור שאנו ממליכים את הקב"ה לא רק על כל העולם כולו, אלא גם על עצמינו ומהלך חיינו, וכמו שהתבטא בזה הג"ר ישראל סלנטר זצ"ל: "יתכן שאדם מכין באמרו ה' אחד' בשמע, שממליך את השי"ת על כל העולם כולו, אבל שוכח להמליך את השי"ת גם על עצמו, על הנהגת חייו, ועל כל דבריו ועניניו" (הביאו הג"ר לייב חסמן זצ"ל (אור יהל עניני ר"ה). וכבר אמרו חז"ל על מה שאנו אומרים מלכויות בר"ה (ר"ה טז). "אמרו לפני מלכויות כדי שתמלכוני עליכם", היינו על כל א' וא' שמקבל על עצמו את ה' למלך, וממילא מוכן לחיות חיים של עבד ומשרת נאמן להשי"ת.

לקבל מלכות ויראת ה' בשמחה וברצון

ונקודה חשובה לזכור בענין קבלת מלכות שמים היא, שהיא צריכה להיות מתוך רצון ושמחה, דוגמת מה שקבלו אבותינו עול מלכות שמים בקריעת ים סוף, כדכתיב 'ומלכותו ברצון קבלו עליהם', והיתה קבלה כזו שהביא לשירה בשמחה רבה, כהמשך הקרא 'לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כולם, וכן קבלתינו מלכות שמים, אנו מקבלים אותה ברצון ובשמחה רבה. ויתכן, שגם היראת שמים שעלינו להשיג מתוך אמונה במלכות ה', צריכה להיות יראה הבאה מתוך רצון ואהבה, דהיינו שיעבוד להשיג ולהרגיש שמחה ליראת שמים, לחיות חיים שיש בהם אהבה ושמחה לירא את השי"ת, לקיים מצוותיו בעשה טוב, ולנוס מחטאים בסוד מרע".

חיים שיש בהם אהבת יראת שמים

ויש להוסיף בזה דבר שהוא כפתור ופרח, בביאור נוסח התפלה שאנו אומרים בשבת כשמברכין ברכת החודש (שמקורו במס' ברכות טז): 'חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא', ובהמשך מבקשים שוב 'שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים', ותמהו העולם, מה טיבה של כפילות זו? ושמעתי לפרש, שהתפלה הראשונה על יראת שמים ויראת חטא, היא בכלליות ענין יראת שמים, אבל לאחר מכן אנו חוזרים ומתפללים שנוכח לאהבת יראת שמים, (ואהבת תורה ויראת שמים הולכים יחד, שנוכח לאהבה בשניהם) שתהיה היראה שלנו מתוך אהבה, שנאהוב לירא את ה', לירא מלעבוד על מצוותיו – אבל מתוך אהבה דהיינו, להרגיש את הזכות שלנו לעבוד את ה', לעשות את הישר והטוב בעיני ה' אבינו מלכנו, ורק ע"י אהבת יר"ש יש תקוה שתתקיים היראה אצלנו בשלימות.

שביעי של פסח – יום המלכת הקב"ה

ולאור כל הנ"ל, בביאור השגת וקבלת מלכות שמים ויראת ה' בקריעת ים סוף ברצון ובשמחה, נמצא כי יום שביעי של פסח הוא זמן גרמא להשתדל להשתייך להשגות אלו, כל א' לפי מה שהוא. וכבר כתב האברבנאל (ראה טז, ח) לענין שביעי של פסח, וז"ל: "כי היום השביעי הוא עצרת לה, והוא יום קריעת ים סוף, ועצרת הוא שם למלכות... אותו יום שעמדו על הים מלך הקב"ה עליהם, וכמ"ש ה' ימלוך לעולם ועד, ולהיותו יום המלכת הקב"ה על עמו ראוי שלא יעשה בו מלאכה, ויהיה יום יותר מקודש מן שאר הימים הששה" ע"כ. הרי שגם שם החג מורה על ענין המלכות, ומהות החג הוא ענין המלכות, ובע"כ שעבודת החג הוא להשיג משהו עכ"פ בענין מלכות שמים, וחיים של 'שויתי ה' לנגדי תמיד', ואם נשתדל לעבוד בענינים אלו, נזכה לאור המועד הזה, שיאיר עינינו להכיר ולהרגיש בחוש מלכות שמים, לחיות חיים שיש בהם אהבת יראת שמים וקיום המצות כעומד ומשרת לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

הרבי שאל את תלמידיו: 'אתם מאמינים בבורא העולם?'

מסופר על צדיק אחד שהיה יושב עם תלמידיו ליד השולחן, פתאום שאל 'אתם מאמינים בבורא העולם? נבחרו התלמידים משאלה מוזרה זו, וכולם פה אחד ענו ואמרו 'זודאין! הרי אנחנו אומרים ערב ובוקר 'שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד', המשיך הצדיק ואמר 'ואני לא מאמין! וכולם משתאים מתפללים ושואלים זה לזה 'איך דבר זה אפשרי שהרבי לא מאמין? ענה הרבי והוכיח להם: 'האם אתם מאמינים שזה שאנו מסיבים על ידו הוא שולחן?, ענו ואמרו 'זודאין! מה שייך להאמין, הרי אנו רואים זאת עין בעין. המשיך הצדיק: 'כך גם אני רואה עין בעין את בורא עולם, השמים מספרים, הירח והכוכבים וכל כדור הארץ ומלואו מראים את ה', וכן כל מי אשר ה' חננו בדעת מבין ורואה בעין כל רגע ורגע את מעשה ה' ונפלאותיו ושיש מנהיג לבירה'. (אמרות חכמה עה"ת עמ' קכה).

והגם שהרגשה זו לא בא מעצמו, ומצריך עבודה שיראה האמונה בה' לפניו כאילו הוא בחוש, אבל מצינו בתורה ובחז"ל עצות להגיע להרגשה זו, והוא ע"י לימוד התורה כראוי, התבוננות בתפלה, וכונה בהברכות, וע"י שנעבוד על ענינים אנו, לאט לאט נשיג יותר ויותר יראת שמים, ואז נראה מלכות השם יותר בחוש.

בחג הפסח בכלל, ובשביעי של פסח בפרט, הזמן מסוגל ומחובת השעה לעבוד ולהשיג מדרגות בהכרת מלכות שמים, יראת שמים, וחיוזוק באמונה בה', וכל זה ע"י התבוננות בניסי יציאת מצרים וקריעת ים סוף, וחיוזוק בעבודת התפלה וכונה במאה ברכות, ובזה יהיה לנו עליה תמידית בדרגות האמונה ויראת ה', וימשך השפעת חג הפסח לכל השנה כולה.

(א) ועי' בדברי רבינו יונה (ברכות ריש פ' אין עומדין) וז"ל: "שאע"פ שאצל בשר ודם היראה והשמחה הם דבר והפכו, שבשעה שהאדם מפחד מוולתו הוא עומד ודואג, אבל הקב"ה אינו כן, אדרבה כשהאדם מתבונן בגדולתו וירא מפניו ישמח ויגיל באותה יראה, מפני שבאמצעותה מתעורר לקיים המצות ושש ונעלם בקיומה, שיוודע כי שכרו אתו ופעולתו לפניו... ר"ל תעבדו את ה' ביראה ובאמונה היראה תשמחו ותגילו בה כמו שאמרנו" ע"כ. (ב) ובאמת בגמ' הנ"ל לא נזכר 'יראת שמים' בפעם הראשונה, אלא 'יראת חטא', אלא שבנוסח התפלה ניתוסף 'יראת שמים' עוד הפעם, אבל גם בלא זה צ"ב כפילות ענין יראת חטא ויראת שמים. (ג) כך שמעתי מאחי הגדול ר' משה טוביה שליט"א. וכפירושו זה מצאתי שכתב הג"ר לייב גורביץ זצ"ל (מאורי שערים, עמ' מט), וכן בספר ברכת אברהם (תורה ותפלה עמ' רה).

ספ ה'פשת' והרמז במצות בדיקת וביעור חמץ

בתקופה זו שאנו מכינים לחג הפסח הבעל"ט, מנקים, מבשלים, קונים ומוכרים, עושים בדיקה וביטול כהלכת הפסח ככל חוקותיו ומשפטיו, מן הדין ולפנים משורת הדין כי יישראל קדושים הם, בודאי כל אחד מכוין לקיים מצוות ה', ומצוות חכמים, בבדיקת חמץ וביעורו. עד שבס"ד זוכים להסב אצל הסדר כמלכים ובני חורין. אמנם יסוד גדול מאד עלינו לזהר שלא לשכוח בעת הזאת, והוא ענין המרמז בדברי חז"ל, ונזכר בהרחבה בהרבה ראשונים ואחרונים ז"ל, והוא ענין הביעור וביטול ה'שאור' שבעיסה' דהיינו היצר הרע הנמצא אצל לב כל אחד ואחד בעולם הזה. ודבר זה אינו ענין של רמז בעלמא, אלא מעצם חובת השעה כהכנה לחג החירות, והדרך ליכות לאור המועד הגדול הזה של חג המצות – זמן חירותנו, וכמו שיתבאר בס"ד.

מה נשתנה חמץ משאר איסורי תורה?

האם עמדנו פעם להתבונן 'מה נשתנה' איסור חמץ מכל שאר איסורין שבתורה, שהחמירה התורה הרבה יותר מבשאר איסורין, למה הדבר כן, ומה אנו למדים מזה? והנה שאלה נשאלה כבר ל'הרדב"ז' ז"ל (שו"ת ח"ג סי' תקמ"ו) וז"ל השואל:

"מה נשתנה חמץ בפסח מכל איסורין שבתורה שהחמירה עליו תורה להצריכו בדיקה ושרוף וכלה, וגם ביטול, והוסיפו חכמים להצריכו בדיקה בחורין ובסדקין, ולחפש אחריו ולשרש אותו מכל גבולין, ועובר עליו בכל יראה ובל ימצא, ואסרוהו בכל שהוא, ואינו מתבטל כלל, וחומרות אלו לא נמצאו בכל האיסורין שבתורה?"

והשיב הרדב"ז בזה"ל: "אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות, כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע, והוא 'שאור שבעיסה', ולכן כלה גרש גרש יגרש אותו האדם מעליו, ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו, ואפילו כל שהוא לא בטיל. והרי זה אמת ונכון, והנראה לענ"ד כתבתי" עכ"ל (והרחיב בזה הרדב"ז במקום אחר, והובא דבריו ב'ברכת אברהם' על המועדים במאמר 'חמץ ומצה' ע"ש).

'הרמז של החמץ הוא הפשט'

וענין זה אינו רמז בעלמא, אלא הרי הוא הפשט בחומר איסור חמץ, וכמו שכתב החיד"א ז"ל (שמחת הרגל, הגש"פ לימוד א') על דברי הרדב"ז הנ"ל, וז"ל:

"ענין לנזכר ביטול, שהרב ז"ל (הרדב"ז) פשפש ולא מצא טעם לחומרות חמץ אשר החמירה תורה ורז"ל טפי משאר איסורין על פי הפשט והדין, והוצרך לסמוך עצמו על הרמז כי החמץ רמז ליצה"ר, ונמצא שהרמז של החמץ הוא הפשט, כי כל החומרות האלו לעורר האדם שצריך להתרחק מאד מאד מן היצה"ר, ולחפש בחורי וסדקי לבו אם שמץ דבר נמצא בו, למחר לבערו באש התורה, ולהזהר מאד בכל יראה ובל ימצא, כולי האי ואולי ינצלו ממנו. ואפשר שלזה רמזו חז"ל (פסחים כ"א). באומרים "אין ביעור חמץ אלא שריפה", כלומר אין לו תקנה ליצה"ר אלא לשרפו באש התורה, וכמש"א הקב"ה בראתי לו תורה תבלין" עכ"ל.

ויסוד דברים אלו, שהיצר הרע נקרא חמץ ו'שאור שבעיסה', הרי בנוי על לשון חז"ל בגמ' (ברכות יז.) ר' אלכסנדר בתר דמצלי אמר הכי 'רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכות' ע"ש. ופירש רש"י ז"ל: 'שאור שבעיסה' יצר הרע שבלבבינו החמיצתנו' ע"כ. ובזהר הק' איתא (ח"ב דף מ:) "חמץ, דא יצר הרע!" (ועוד כמה לשונות איתא בזהר הק' על זה הדרך)

'לחפש ולבדוק חדרי בטן והכליות'

אמנם כבר מצינו לשונות נפלאות אלו בראשונים ז"ל, וכמו שכתב רבינו בחיי ז"ל (כד הקמת, פסח א) וז"ל:

"לפי שהמצוות שלשה חלקים, מצוות הפה והלב והמעשה, כמ"ש (דברים ל.) יד' 'בפיך ובלבבך לעשותו', באה התורה לבטלו בלב כנגד המצוות התלויות בלב, ובאה הקבלה לבערו מן הבית או לשרפו כנגד מצוות המעשה, ולומר 'כל חמירא' כנגד מצוות הפה, כדי שיתקיימו שלשה חלקי המצוות באיסור החמץ. והא למדת שאיסור החמץ כולל כל המצוות, וכיון שהחמץ יש בו רמז ליצר הרע, מכאן יש לנו רמז שכשם שאנו מצווים לבטל החמץ בלב מן התורה, כך אנו חייבים לבטל יצר הרע מהלב ושלא ימשול בנו, וזהו שאמר 'תשביתו', ודרשו חז"ל דהיינו ביטול בלב, דכתיב (בראשית ה.) כא' 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו'. וכשם שבאה הקבלה לבער החמץ ולבדוק הבית בחורין ובסדקים, כך אנו חייבים לחפש ולבדוק חדרי בטן והכליות ממחשבות ומזהירות רעים" עכ"ל.

'הכונה לדבר אחר גדול ממנו'

והנה, הגם שבביעור חמץ אנו מכוונים לקיים מצות השי"ת ככתוב בתורה, אבל עלינו גם ליקח מוסר השכל למעשה לחיינו, לקיים ביעור חמץ הנכנס בלב האדם, וכמש"כ בספר 'סדר היום' (סדר ביעור חמץ): "אע"פ שענין בדיקת חמץ זו ושריפתה מצות עשה, אפילו הכי הכוונה לדבר אחר גדול ממנו, והוא לבער החמץ המחמץ לבות בני אדם, והוא היצר הרע אשר הוא שאור שבעיסה" עכ"ל.

ובדיקה זו יש לעשות קודם כניסת חג הפסח, וכלשון השל"ה הק' (מס' פסחים, פרק דרך חיים תוכחת מוסר):

"בביטול החמץ וביעורו, יזכור כי החמץ הוא היצר הרע הוא השטן, 'שאור שבעיסה', ושאסור אפילו במשהו. ויבדוק אחריו בחורין ובסדקין לבערו ולבטלו בסור מרע ועשה טוב. ויטהר קודם החג הקדוש אשר ה' יתברך בחר בנו" ע"ש. (בספר 'גבול בנימין ח"ב דרוש ד', כתב שמצינו שאיסור חמץ הוא לו ימים, ונזכר בתורה ז' פעמים, כנגד ז' שמות של יצה"ר, שהם כנגד ז' גופי עבירה, ע"ש שהאריך).

ובכונה זו יש לנו לבזון בשעת ביעור החמץ, וליבזון הכלים, כמו שכתב הקב"ה הישר' (אות פט):

"ונכון ללמד את ישראל בהיותן מגיעין ומלבנין את הכלים מפני החמץ שיכונו שכמו כן יבער הקב"ה יצר הרע והרשעה שהיא הלילית מן הארץ, ובטוחים אנו בהקב"ה להעביר גילולים מהארץ" עכ"ל.

ותמצית הדברים כתב ה'בינה לעתים' (ריש דרוש כז) בזה"ל: "הפלגת האזהרה אשר החמירה התורה, שתתעלה, באיסור החמץ וחייב השבתתו, הביאה לכל גדולי שלומי אמוני מפרשיו ע"ה, להעמיק בדבר רמזיו, ולהסכים כמעט כולם בדעה אחת, היות מסודות כוונותיה לעורר האדם אל ביטול תאוות היצר הבהמי, אשר הוא ממש שאור שבעיסה, כדברי חז"ל, להיותו מעורר החטאים וגרמת כל נזקי האדם על כל דבר פשע, והוא החמץ הגמור. והן אמת, כי המשל צודק בעצמו, מההידמות אשר ליצר עם העיסה המתחמצת על ידי השאור וכו' ע"ש. (ועוד דברים בזה הובא בפירוש הרשב"א על הגדה של פסח, ובדברי המהר"ל ז"ל, ועוד חזון למועד בס"ד)

'היצר הרע אינו מניח לבדוק!'

סיפר ר' יצחק לוינשטיין זצ"ל, משמשו של הג"ר אהרן לייב שטיינמן זצ"ל: בליל בדיקת חמץ סיפרתי לרבינו את היוזארט' שהובא בספרים: 'מהו 'בדקין את החמץ', היה ראוי לומר שבדקים את הבית מחמץ. אלא שהחמץ רמז ליצר הרע, והיצר הרע מתחזה כמפתה לדבר מצוה, ויש לבדוק ולעמוד על תחבולתיו! ואז הוסיף רבינו זצ"ל: 'היצר הרע אינו מניח לבדוק! (הגש"פ אהלי תורה עמ' 16)

והג"ר יחזקאל לעויןשטיין זצ"ל היה אומר: בגמרא מבואר ש'שאור שבעיסה' רמז ליצר הרע, ובעור החמץ רמז לבעור הרע, כמה נואלו אלו ששוקדים כל כך על המשל, ומזניחים את הנמשל, שהוא העיקר! (אוצרות רבינו יחזקאל, אמונה קט). והחכם שענינו בראשו יתן זמן להתבונן בזה לפני כניסת החג, וגם בתוך החג:

למה היצר הרע דומה לשאור שבעיסה?

והנה, יש הרבה ביאורים בהדמיון שבין היצר הרע לשאור שבעיסה, אמנם ביאור אחד ביאר בספר 'גבול בנימין': "היצר הרע נקרא שאור שבעיסה כידוע לרז"ל, ונלענ"ד שזהו מ"ש בפ"ה דסוכה (נב): אמר רבי שמעון לקיש, יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו וכו'. לכן נמשל לשאור וחמץ, שבכל יום מוסיף להחמיק, לפי שהיום אומר לו 'עשה כך' ולמחר אומר 'עשה כך', עד שאומר לו 'לך עבוד עבודה זרה' (שבת קה): עכ"ד.

מסוגלות הזמן ומחובת השעה:

מבואר בכמה מקומות, שבמיוחד בערב פסח, הזמן מסוגל ומחובת השעה לבער את השאור שבעיסה של היצה"ר, וכמבואר בלשון הוזהר הק' (א, דף קמב) בהווא זמנא ערב פסח הוה ובעי יצר הרע לאתבערא וכו'. תרגום: אותו זמן ערב פסח היה וצריך להתעבר וכו' ע"ש.

אמנם ענין זה נוגע תמיד בכל יום ויום, וכמ"ש 'ה'סדר היום' (סדר ביעור חמץ):

"בעל שכל אינו צריך להמתין עד ערב פסח לעיין על דבר זה (לבער מלבו יצר הרע, שאור שבעיסה) אלא בכל יום ויום מרדכי מתהלך לדעת את שלום אסתר' (אסתר ב, יא), היא הנפש העגומה הנסתרת בתוך הגוף נתונה ביד זרים אכזרים, וצריך לידע בכל יום את שלומה ומה יעשה בה. אבל מי שהוא ישן ותרדמת אלהים נפלה עליו ואינו חושש על נפשו להכיר את שלומה, על כן המרחם על הבריות יתברך ציונו בזאת המצוה של ביעור חמץ, ומתוך זה יהיה אופן וענין לנרדם לחפש אחר מעשיו, ויאמר 'מה ענין ביעור החמץ הזה? כל השנה אנו צריכים אליו ורודפים אחריו, ועכשיו לחפש אחריו ולרודפו כמי שרודף אחר אויב להשמידו ולהכחידו ולבערו מן העולם? הלא דבר הוא! ומתוך כך יתן אל לבו להתעורר, או אחרים יגידו לו הענין' עכ"ל.

וכתב בזה החידושי הרי"ם ז"ל (עניני פסח): "כשם שצריכים לבער מביתו כל החמץ והזוהמה ולהכין ולנקות את הבית ואת כל הכלים, כך צריכים לבער מקרבו לכבוד פסח את כל הרפש והזוהמה שנצטברו במשך כל השנה, וזהו שאמרו חז"ל 'משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן למצוה'!

יציאת מצרים שיש בכל שנה ושנה:

ובאמת בדיקת השאור שבעיסה שבתוך כל אחד ואחד, הרי מתחיל עוד הרבה לפני חג הפסח עצמו, כמ"ש 'ה'פלא יועץ' ז"ל (ערך חמץ):

"מצות ביעור חמץ היא רבה, שהרי כתבו המפרשים שפשט מצוה זו הוא הרמוז שבה לבער את רוח הטומאה ואת היצר הרע מקרבנו, ולכן כל המרבה לבדוק הרי זה משובח. ולכן כתבו גורי הארז"ל, שהזהיר מאוד באיסור חמץ מובטח לו שלא יחטא כל השנה, כי מאחר שבער את רוח הטומאה מכל וכל, ולא נתן מקום שתלוש בו הסטרא אחרא, ממילא לא יחטא כל השנה.

אמנם כדי לבער רוח הטומאה מעליו לגמרי, לא סגי בבדיקה וביעור חמץ לחוד, אלא כתבו המקובלים שמשלשים יום קודם הפסח צריך ליתן לב ללכת בדרך טובים ולקיים קצת דרכי התשובה, ואז הקדוש ברוך הוא בכל לילה מוציא חלק מנשמות ישראל מתוך הקליפות, הכל לפי מעשיו ולפי הכנתו, עד שבלייל התקדש חג עומדים מבחוץ בני חורין. וזהו בחינת יציאת מצרים שיש בכל שנה ושנה, וזהו עיקר שמחתנו על גאולתנו ועל פדות נפשינו" ע"כ.

ובאמת בזמן הזאת, כשמגיע ליל הסדר, לאחר ימים ושבועות של עבודה והכנה לקראת פסח, שבכל בית יהודי הכל נקי ומצוחצח, קונים בגדים וכלים חדשים, ורוח של התחדשות באויר, ושמעתי מאבי מור"י שליט"א, שיתכן שזה זמן מסוגל להמשיך את ההתחדשות ונקיון גם לכל חלקי עבודת השי"ת, להתחדש ב'עשה טוב' שיהיה עבודת השי"ת שלנו ביתר שאת ויתר עוז, בוריוות והתעוררות יתירה. וביסור מרע' ליהרר להסיר כל הזוהמה של חטא ועון, ולישאר בנקיות זו במשך הזמן!

חובת הבדיקה – לימוד המוסר:

והנה כמו שיש חובת בדיקת חמץ אור ל"ד, כמו כן יש חובת בדיקה בחדרי הלב, שהוא מקום שמכניסין בו חמץ, שהיצה"ר יושב אצל לבות כל אדם להחטיא ולהחמיק את יינו הטוב של האדם, ומשתדל להכניס לשם כל מיני חמץ ושאור, מפתיתים קטנים עד שיעורים גדולים. ורק אם נעשה בדיקות תמידיות בתוך לבנו, ע"י לימוד המוסר וחשבון הנפש, אז יש לנו תקוה לינצל מהשטן היצה"ר המלאך המות!

אמנם מכיון שהיצר הרע יודע, שהעצה כנגדו הוא הבדיקה, בלימוד המוסר וחשבון הנפש, ממילא הוא משתדל מאד למנוע את האדם מלימוד המוסר למעשה, וכדוכמת עצת פרעה של 'תכבד העבודה', כמו שביאר המסילת ישרים ז"ל. אבל בזמן חירותינו זה, עלינו לצאת משיעבוד זה ליצה"ר, וליעשות בני חורין ע"י לימוד המוסר וחשבון הנפש! וא"כ עכשיו זמן טוב לקבל ללימוד מוסר בכל יום לכה"פ לחמש מינוט, אשר יכול להפוך את האדם לאדם חדש, אדם מאושר ושמח!

להתפלל לסייעתא דשמיא:

ומכלל חובת ענין זה, לבער השאור שבעיסה היצר הרע, הוא להתפלל לסייעתא דשמיא לזכות לזה, שהרי כבר אמרו חז"ל (קידושין ל): 'אלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, וא"כ צריך להתחנן לפני הקב"ה שיעזרו לכבוש את האויב היצה"ר. וברוב הגדת של פסח נדפס תפלה מיוחדת לומר לאחר ביעור חמץ, ומקורו מדברי החיד"א ז"ל (עבודת הקודש אות ר"א), וזה נוסח התפלה כפי שכתב החיד"א ז"ל:

"יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו, שתזכנו לפשפש בנגעי בתי הנפש אשר נואלנו בעצת היצר הרע, ותזכנו לשוב בתשובה שלימה, ואתה ברחמיך תסייענו ותעזרנו על דבר כבוד שמך, ותצילנו מאיסור חמץ אפילו מכל שהוא בשנה זו ובכל שנה כן יהיה רצון".

ויש להוסיף, שחג הפסח הרי הוא זמן חירותנו, שבכל שנה ושנה אנו זוכים לחירות משיעבוד הנפש להיצה"ר, ועכשיו הזמן להשתדל לזכות לזה באמת, להיות בן חורין משיעבוד היצר הרע, המשעבד האדם בתאוות ע"י כלים שונים, וביציאה לחירות נזכה להיות מלך באמת השולט על היצה"ר והתאוות! וכתב ה'קב הישר' (פרק ז): "זה הענין מבואר בזהר שביים י"ד כשמבערים החמץ בשריפה, כיון כי אז הוא בן חורין והוא יצא משיעבוד היצה"ר, שהוא השטן המושל עלינו בגלות המר הזה, ועתה בשריפת החמץ מורה שיעבר גם היצה"ר מהעולם... הכלל העולה, כי ביעור חמץ מורה על החירות מסטרא אחרא!"

תביאו לי את זה לשריפת חמץ!

2700 כרטיסים הרשת משובע הניתוק

תביאו לי את זה לשריפת חמץ

אירגון בארץ ישראל הנקרא 'אאוט נט' העוסקים בעניני 'טכנולוגיה', עושים בכל שנה בתקופת הימים נוראים 'שבוע ניתוק', שהולכים בהרבה שכונות ומנתקים את המחשבים וכלים שונים מיכולת החיבור לאינטרנט.

בשנה הראשונה לאחר שקבצו הרבה כרטיסים (טשיפס) ממחשבים (2,700) שעל ידם המחשב יכול להתחבר לאינטרנט, הביאו קערה מלאה 'טשיפס' כאלו לפני מרן הגר"ר חיים קניבסקי זצ"ל, הוא התפעל ובירך בחום את המנתקים והמנותקים, ומתוך שמחה גדולה הוא אמר בחדוהו: 'תביאו לי את זה לשריפת חמץ!' (כנראה בתמונה). וכך הוה באותו השנה בערב פסח הביאו לו הקערה המלאה כרטיסים אלו, ושרפו אותם בשריפת חמץ! (כנראה בתמונה)

והנה לאחר כל מה שלמדנו במצות ביעור ושריפת חמץ, שהיא רמז לביעור וביטול היצר הרע, אולי כונת הגר"ח זצ"ל היתה לענין זה, שהאופן הכי טוב ומוכשר לבער כלים אלו שמביאים מכשול לבני אדם, הרי הוא לשרוף אותם בשריפת חמץ ושאור, לא רק משום שאז יש לנו כבר אש מוכן, אלא שזהו מעצם חובת המצוה, לבער היצר הרע וכליו ותכסיסיו, לבער הכל לפני סוף זמן שריפת חמץ! יה"ר שנוכה כולנו לבער היצר הרע מליבנו, וליכות להיות וך נקי, ולהיות בני חורין ובני מלכים באמת בחג זה ובמשך כל השנה כולה!

ספ הרמז של ביטול 'חמץ' ו'שאור' – לבטל ה'דמיון' של היצר הרע

אודות איסור 'חמץ' ו'שאור' בפסח כתיב בתורה (בא יב, יט) "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם", וכתיב (פסוק כ) 'כל מחמצת לא תאכלו וגו'. וידוע שענין ה'חמץ' ובפרט ענין ה'שאור' מרמז ליצר הרע, וכמו שמצינו בחז"ל (ברכות יז.) "ר' אלכסנדר בן ר' רמיא דמציא אמר הכי, רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות, יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם" ע"כ. ופירש רש"י ז"ל: "שאור שבעיסה, יצר הרע שבלבבנו המחמצין" ע"כ. ויש להתבונן למה נקרא היצר הרע 'שאור שבעיסה' דוקא. ועי' במהרש"א ז"ל שם שמבואר שענין ה'שאור' הוא 'שמגביה את העיסה ועושה אותה יותר מכמות שהיתה' (ע"ש שביאר שהוא מדת הגאווה). ובזהר הק' איתא (ח"ב דף מ:) "חמץ, דא יצר הרע", ויש עוד לשונות כאלו בחז"ל ובקדמונים ז"ל.

ואולי יש להוסיף הבנה בענין זה, שבאמת כל כוחו של היצר הרע הוא לנפח את הדמיון של האדם להביאו לחטא, ולכן הוא נקרא 'שאור שבעיסה', דוגמת השאור שמנפח את העיסה הרבה יותר גדול משיעור הקמח שיש בו, וכן הוא היצר הרע שיש לו חוש וכח נפלא ליקח חטא שאין בה תאוה גדולה, ולנפח כל כך שידמה האדם בדעתו שאם יעשה חטא זה יקבל הנאה נפלאה עד מאד... אבל כל זה הוא דמיון כוזב ושקר שאין לו רגלים, והעבודה שלנו הוא להכיר את זה ולהתגבר כנגדו, וזהו אחד מה'מוסרי השכל' שהקב"ה רוצה שנלמוד ממצות השבתת החמץ והשאור מבתינו, ולבטלם בלב. והזמן גרמא ומסוגל לקיים ענין זה ביתר שאת, כמו שנבאר לקמן. ומתחילה נתבונן ביסוד כח הדמיון שהיצה"ר מראה להאדם, ואז נתבונן איך זה הוי מעבודת הזמן של חג הפסח בס"ד.

'חוט השערה' או 'הר גבוה'?

ויש להקדים בזה מש"א חז"ל (סוכה נב.) 'לעתיד לבא מביאו הקב"ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים, צדיקים נדמה להם כהר גבוה, ורשעים נדמה להם כחוט השערה. הללו בוכין והללו בוכין, צדיקים בוכין ואומרים 'היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה! ורשעים בוכין ואומרים 'היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה! ע"ש. ולכא' תמהו דמהו באמת מציאותו של היצר הרע, האם הוא כהר גבוה או כחוט השערה? ואיך יתכן לרשעים ולצדיקים יהיו גישה אחרת?

והבה נתבונן בביאור נפלא שכתב בזה ה'בית הלוי' זצ"ל (עדה"ת, בראשית ע"א י) וז"ל: "ויש להבין, הני שני דמיונות למה ירמוזו ומה כוונתם בזה, והרי לכת אחת בע"כ לכאורה הדמיון מוטעה, ובדאי דזה קשה להאמר. רק הענין דהנה כל תשוקת וחמדת עוה"ז כשיתבונן האדם בהם, המה רק בחינת 'דמיון' כוזב לחוד, דהרי רואים בחוש דבכל דבר של עוה"ז ההשתוקקות לזה הוא מרובה יותר ויותר מעצם התענוג שיש באותו דבר. ובשעה שחומד להדבר נדמה להאדם כאלו הוא דבר טוב ותענוג גדול, מה שבאמת אינו כן, שכן הזולל וסובא שלהוט אחר השתיה ואכילה, רק בדמיונו הוא טוב מופלג, וההנאה בעת בליעתו של המאכל והמשקה היא מעוטה ממש אינה נרגשת כלל..."

ונמצא כי כל הרודף אחר עוה"ז, רודף להשיג דבר שאינו בנמצא כלל, אחרי כי באמת אין באותו דבר ההנאה שהוא משתוקק לו, ועכ"פ כל דברי העוה"ז והנאותיו הם קטני הערך מאד, רק הדמיון והתשוקה מגדיל אותם. וכל חזקו של יצה"ר הוא רק בעת הרצון והחמדה, אבל אחר שהגיע להדבר האדם בעצמו רואה שאין בו ממש...

ומש"ה, הצדיק הכובש את יצרו ומתגבר על יצרו בעת שמפתהו וכובש רצונו, ואז היצה"ר חזק מאד, ומש"ה נדמה להצדיקים 'כהר'. אבל הרשעים דמיד כבא היצה"ר והתשוקה להם הם עושים רצונם ורואה שאין בהמעשה שום ממש והנאה כלל. ומשום הכי, לעתיד לבא כשמתבונן במעשיו שעברו, שלא היה לו בהם הנאה רק מעוטה, ושפיר נדמה לו 'כחוט', ובוכה אשר בשביל דבר קטן ופחות כזה חטא ולא התגבר על יצרו! וזהו שאנו אומרים ביוז' סרנו ממצותיך ומשפטיך הטובים ולא שוה לנו, דאחרי שחטאנו ועשינו המעשה, רואין אנחנו דגם לפי רצוננו לא היה כדאי לעשותו, דלא השגנו בהעבירה התענוג והטובה שדמינו, וזהו ז"ל שוה לנו! עכ"ל.

המלחמה כנגד האויב היחיד והמדומה

ולאור זה אולי י"ל, שיסוד זה מרומז בריש פרשת 'כי תצא', דכתיב 'כי תצא למלחמה על אויביך, ונתנו ה' אלקיך בידך ושבת שביה' וגו', וידוע שמרומז כאן יסודות גדולות בהדרך ללחום כנגד היצר הרע שהוא האויב היותר גדול של האדם, וכדאינתא בזה"ח (כי תצא צו.) 'כי תצא למלחמה על אויבך, דא איהו יצר הרע וכו'. והמפרשים דייקו בשינוי לשון בהפסוק, שמתחילה כתיב 'כי תצא למלחמה על אויביך' שהיא לשון רבים, ולבסוף כתיב 'נתנו ה' אלקיך בידך', לשון יחיד.

ואולי י"ל בדרך דרוש, שקודם שהאדם מתגבר על יצרו, אז הדמיון עובד חזק, והיצר הרע מצייר ציורים גדולים לפתות את האדם כמה תענוג יש במה שהוא מציע לו, כמה ישמח ויהנה ממעשה זה, וזהו 'אויביך' לשון רבים, שהתאוה הולך ומתגדל בכח הדמיון. אבל מאחר שהאדם מתגבר על יצרו הרע, ושב לעולם האמיתי והמציאותי, אז 'נתנו ה' אלקיך בידך', שאז תראה שאין התאוה אמיתית גדולה כמו שהיצה"ר מציע לו, ואינו אלא תאוה הנאה קטנה ויחידה, שיפסיק לאחר זמן לא הרבה, ולכן כתיב לשון יחיד 'נתנו ה' אלקיך בידך' ושבת שבינו! (ויש להוסיף בזה, ד'אויביך' מרמז לה'דמיונות' שהיצה"ר מצייר להאדם, עפ"י לשון הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל (ריש 'אגרת המוסר') 'האדם חפשי בדמיונו, ואסור במושכלו, דמיונו מוליכו שובב בדרך לב רצונו... אוי לדמיון – אויב הרע הלוה! ע"ש. הרי שהדמיון היא 'אויביך' מספר ראשון של האדם! ועי' בדבריו הנפלאים של ה'ספורנו' בראשית ג, א)

היצר הרע הוא לסטים חלוש, ועלינו לקום ולהכותו!

ולאור כל זה, יש לנו הוספת הבנה בדברי חז"ל במדרש (בר"ר כב, יב), וז"ל: "אמר ר' אבא, היצר הזה דומה לסטים שפוף (חלוש), שהיה יושב בפרשת דרכים, כל מאן דעבר הוה אמר 'הב מה דעלך' (לכל העובר היה אומר תן כל מה שעליך), עבר פיקח אחד, וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום (אין בו כח לגזול כלום כי חלש ותש כח הוא), התחיל מכתתו (התחיל להכות הוא את הסטים). כך כמה דורות אבד יצר הרע... כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת, התחיל מכתתו" ע"ש.

והנמשל פשוט הוא, אומר הג"ר שלום שווארדן זצ"ל: היצה"ר באמת אין לו כלום, רק שהאדם חושב שיש בו משהו, ולכן תיכף ומיד מרים ה'דגל הלבן' ונכנע. אך אילו יפקח את עיניו ויתבונן ויקום כל יצרו הרע ויכהו נמרצות, יראה שהכל דמיונות וחלומות שוא! (לב שלום, בראשית ע"א נג)

הרי יוצא מזה, שהעבודה שלנו כשאנו כבר נמצאים במצב של נסיון, הוא לא לפחד מגבורת היצר הרע ולשמע לו, אלא עלינו לעמוד כנגדו ולהכותו עד חרמה, ובדאי יכול לנצחו. ולשון נפלא כתב 'רבינו יונה' ז"ל (שערי תשובה שער א' אות יא): "ודע כי מי אשר חטא על דרך מקרה, כי התאוה תאוה ויחזק עליו יצרו ויתקפהו ולא נחלצו רעיוניו וחושיו בפגעו בו, ולא מיהרו לגעור בים התאוה ויחרב, על כן יגורו היצר בחרמיו ונפל במכמוריו לפי שעתו ועתו, בהיות רוח היצר רע מבעתו" וכו' ע"כ. הרי מבואר מלשונו הזהב, שהיצר הרע משתדל לפחד ולהבעית את האדם, ומציע לו 'ים' של תאוה, אבל אם האדם היה נוקט בעצה זו מהר 'לגעור בים התאוה' אז היה כל הים הזה מתייבש, ולא היה עוד עם מה ללחום! והעבודה שלנו היא לקיים 'כי תצא למלחמה על אויביך' שעלינו לצאת וללחום אתו, ורק אז יתקיים 'נתנו ה' אלקיך בידך' וגו'!

למה הסוסים מצייתים להעגלון התשוש?

וכדאי לציין בזה מה שמסופר אודות הג"ר חיים מברסק זצ"ל, שעבר פעם ברחוב העיר וראה עגלון כפוף-גו, חלש מאין כמוהו, וכל צורתו שפופה ומטה ליפול,

היושב בעגלתו ומנווט את הסוסים באמצעות השוט שבידיו. הוא מכה בהם ושני הסוסים האבירים הרתומים למרכבתו, מצייתים לו ופונים ימינה ושמאלה, ככל אשר יצליף! – פנה הגר"ח לתלמידיו ואמר: ראו זה פלא! הסוסים הללו, הגם שיש להם הרבה יותר כח מאשר לאותו עגלון, הם נבהלים מהמכות של העגלון, ומצייתים לו, מדוע? הלא באמצעות הכוח שברגליהם ובגופם, יכולים להפנות לו עורף לבעוט בו ולהשליכו מעל המרכבה!

אלא, ביאר הגר"ח זצ"ל, אמנם לסוסים יש הרבה יותר כח מאשר לעגלון האוחז במושכות, אבל 'מוח' הרבה אין להם, סוסים הם ואינם יודעים להעריך את כוחותיהם! וביאר הגר"ח בזה את הכתוב (תהלים מט, כא) 'אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו', 'אדם ביקר' פירושו, האדם קיבל מבוראו כוחות יקרים עד מאד, אבל הוא 'לא יבין', אין הוא מבין את גודל הכוחות האמונים בו, ואז הוא 'נמשל כבהמות נדמו', משל לאותם הסוסים, שגם הם לא יודעים להעריך מה שטמון בהם. (תורת חיים, תנ"ך)

והנוגע לעניינינו אולי י"ל, שעלינו לדעת שיש לנו הרבה יותר כח מאשר שיש להיצר הרע, אלא שהוא בא מלובש כ'מלך' וגיבור עם כלי זין, ועלינו לעמוד כנגדו בגאון דקדושה, ולצאת למלחמה כנגדו, ואז אנו מובטחים לזכות ל'נתנו ה' אלקיך בידך ושבית שבי'!

להשפיל ה'סחורה' שהיצה"ר משתדל למכור לך

והנה מכלל ענין זה, הוא להתרגל בהעצה לזלזל בהיצר הרע, לא לחשוב שאין היצר הרע משתדל להמית אותך, אלא לזלזל בה'סחורה' שהוא מבקש למכור לך, להפחית את התאוה שרוצה שאתה תעשה, להשפילו בעיני עצמך, עד שלא תתאוה לשמוע להצעות כלל מרוב טפשות המשא ומתן!

וכבר יסד לנו יסוד זה ה'מסילות ישרים' ז"ל (פרק ט"ז) וזה לשונו הזהב: "הנה הדרך המובחר לקנות את הפרישות הוא, שיתכל האדם בגריעות תענוגות העוה"ז ופחיתותם מצד עצמם, והרעות הגדולות שקרובות להולד מהם. כי הנה מה שמטה הטבע אל התענוגות האלה עד שיצטרך כ"כ כח ותחבולות להפרישו מהם, הוא פיתוי העינים הנפתים במראה הדברים אשר הוא טוב וערב לכאורה, והוא הפיתוי שגרם לחטא הראשון שיעשה כעדות הכתוב (בראשית, ג) 'ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים' וגו', אבל כשיתברר אל האדם היות הטוב ההוא כוזב לגמרי מדומה ובלי שום התמדה נכונה, והרע בו אמתי או קרוב להולד ממנו באמת, ודאי שימאס בו ולא ירצה הוא כלל.

על כן זהו כל הלימוד שצריך שילמד האדם את שכלו, להכיר בחולשת התענוגים האלה ושקדם, עד שמאליו ימאס בהם, ולא יקשה בעיניו לשלחם מאתו כל ההנאות שבעולם. אילו יתבונן בהם, יראה שאפילו הטוב המדומה שבהם אינו אלא לזמן מועט, ולא יתפתה מפיתויי ההנאות הכוזבות כלל, או ימאס בהן וידע שאין לו לקחת מן העולם אלא ההכרחי" ע"ש.

יוסף הצדיק 'פטפט זילזל וכבש אותו ולא חשבו'

ומצינו שבבכ זה התגבר יוסף הצדיק בנסיון דאשת פוטיפר, שמלבד ש'נס' מהעבירה כפי יכולתו, אבל השתמש גם בענין זה להפחית כח הדמיון של התאוה, וכמו שאמרו בגמ' (סוטה מג.) על יוסף הצדיק 'פטפט זילזל וכבש אותו ולא חשבו' ע"כ. וביאר בזה הגר"ח הענין לייבאוויטש זצ"ל (ר"י חפץ חיים), שיוסף זילזל ביצרו 'ולא חשבו' לגמרי, כלומר הוא עמל על עצמו לבטל דחיפת היצר הרע. כי הרי כל עצם מהותה של התאוה אינו אלא הדמיון הכוזב, דבעיצומו של דבר כמעט שאין שום הנאה ממעשה העבירה עצמו, אלא היצר הרע משתמש בכח הדמיון להטעות את האדם להחשיב ולחבב את התאוה... ובכן, יוסף עבד על עצמו להבין ולהרגיש, שהתאוה מהותה אך שקר וכח הדמיון ואין שום הנאה מיוחדת לחטא עם אדונתו (ועי' שבת קנה).

ויסוד הענין בזה הוא כמבואר בספרי רבותינו, שלמרות כחו העצום של יצה"ר מחד גיסא, וחלישות השכל בכחו הקלוש מאידך גיסא, עם כל זה כל כחו של היצר יסודו בנוי על שקר והעדר, ועיקר הצלחתו הוא בפיתוח הדמיונות הכוזבים בסופו של דבר, ולמעשה קל מאוד שהשכל יתגבר על יצרו להאבידו, וזאת אם ירגיש את חולשתו של היצה"ר, ויתחזק במדת האמת, להאיר את אור שכלו בבהירות אור האמת, על פני השקר שמדמיין היצה"ר לאדם, וממילא

יזכה להתגבר עליו בקלות נפלאה ולהכניעו. (ספר 'קדושת החיים' עמ' תפו)

וענין זה מרומז בפרשת כי תצא, בהא דכתיב (כג, טו) 'ולא יראה בך ערות דבר' וגו', וכתב שם ה'שפת אמת' ז"ל: 'ולא יראה בך וכו' חז"ל פירשו לא יראה לך, בטל בלבך וכו'. וכן י"ל, כשלא יראה בך בעצמך, שלא יהיה חשוב בעיני האדם, וכשנמאס בעיניו נתבטל עכ"ל. הרי שהעצה להתגבר ביצרו (כשא"א לנוס משם) הוא לבטל כח דמיון התאוה, ואז יתגבר השכל על תאוות העיניים.

לבטל את השאור שבעיסה

ועכשיו נחזור למעין הפתיחה, שלאור כל זה, אולי י"ל שגם לענין השבתת חמץ והשאור המרמז ליצה"ר, נתנה התורה לנו אזהרה של 'ולא יראה לך שאור בכל גבולך' (שמות יג, ז), לרמז לנו שנבטל את היצר הרע בזה שלא יהיה חשוב בעינינו, והוא כשנרע שכל פיתויי היצה"ר אינם אלא דמיונות של הבל, ואין לו סחורה למכור לנו, וכשנבטל את היצה"ר מלבנו, בזה נוכל להניצל משאור שבעיסה שלא יוכל לשלוט עלינו ולהחמיץ אותנו.

וענין ביטול היצה"ר הנלמד מביטול וביעור חמץ מצינו בלשונו הזהב של 'רבינו בחיי' ז"ל (כד הקמח, פסח א') 'לפי שהמצוות שלשה חלקים, מצוות הפה והלב והמעשה, כמ"ש (דברים ל' יד) 'בפיך ובלבבך לעשותו', באה התורה לבטלו בלב כנגד המצוות התלויות בלב, ובאה הקבלה לבערו מן הבית או לשרפו כנגד מצוות המעשה, ולומר 'כל חמירא' כנגד מצוות הפה, כדי שיתקיימו שלשה חלקי המצוות באיסור החמץ.

והא למדת שאיסור החמץ כולל כל המצוות, וכיון שהחמץ יש בו רמז ליצר הרע, מכאן יש לנו רמז שכשם שאנו מצווים לבטל החמץ בלב מן התורה, כך אנו חייבים לבטל יצר הרע מהלב ושלא ימשול בנו, וזהו שאמר (שמות יב, טו) 'תשביתו', ודרשו חז"ל דהיינו ביטול בלב, דכתיב (בראשית ה, כא) 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו'. וכשם שבאה הקבלה לבער החמץ ולבדוק הבית בחורין ובסדקים, כך אנו חייבים לחפש ולבדוק חדרי בטן והכליות ממחשבות ומהרהורים רעים' ע"כ. (ועי' בספר הנפלא זמן חירתנו להגר"מ מרדכי גולוב שליט"א, עמ' יז, שציין עוד מ"מ לענין זה)

לצעוק על היצר הרע!

וכדי להחמיש את האופן שעלינו לבטל את היצה"ר שלא יחמיץ אותנו, יש לציין מה שמסופר, שבעיר 'קעלם' היו הנשים הצדקניות מנהלות חנות והבעלים ישבו ולמדו, וכך היה גם אצל הגר"ר שמחה זיסל מקלם זצ"ל, שהרבנית ניהלה חנות, הוא היה נכנס לעזור קצת או לבדוק החשבונות, פעם אחת בעת שנכנס לחנות ראה איך ש'קוואק' גולן עומד וממלא את כליו! הרבנית עומדת ומתחננת אליו שיחדל, והוא אינו לבו כלל לדבריה. כשנכנס הגרש"ז וראה זאת, לקח את המשקולת הגדולה וצעק עליו: 'הסתלק מפה ואם לא אני זורק עליך את המשקולת!' ותיקף ומיד ברח אותו קוואק!

למד מכאן הגרש"ז ואמר: 'כך צריך ללמוד מוסר! לצעוק על היצר הרע, על הרצונות הרעים שבאדם' הלא אתה גולל ממני החיים לעולם הזה ולעולם הבא! רק כך היא הדרך! (אהל משה, במדבר עמ' שנד). אם לא נתפתה להדמיונות והחלומות של היצר הרע, אלא נעמוד כנגדו ולצעוק עליו ועל התאוה, אזי נזכה לס"ד לינצל ממנו וחילולותיו.

וכדאי לציין את מה שאומרים בשם הגר"ר עקיבא איגר זצ"ל שפירש פעם בדרך רמז, את מה שאמר הלל הזקן (שבת לא.) 'מה דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה', 'מה דעלך סני' מי שהוא 'שונא' שלך, 'לחברך לא תעביד', לא תעשה אותו לחבר שלך! והרי 'היצר הרע' נקרא 'שונא', וא"כ אל תעשה את היצה"ר לחבר שלך, אלא תזכור שהוא השונא הכי גדול שלך! (דרי"ח רעק"א עמ' רלב). ויש להוסיף, שזהו באמת 'כל התורה כולה', כי היצה"ר מתחדש ומתגבר על האדם להמיתו ולבטלו מכל הטוב, ואם רק נזכור שהוא 'שונא' שלנו, לא נציית לו ולפיתויו, ונזכה לשלוט עליו בס"ד.

ובענין ההרחקה מחמץ ושאור, מצינו כן גם לענין הקרבת מנחה במקדש, דכתיב (ויקרא ב, יא) 'כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה'. וראיתי הובא בשם 'לקוט תימני' בזה"ל: 'לא תעשה חמץ, כי החמץ סימן ליצר רע שמחמץ את הגוף, 'כי כל שאור וכל דבש' גם הם סימן ליצר הרע הממתיק את העבירה ולבסוף מחמצת כשאור' ע"כ.

ורבינו בחיי ז"ל כתב בזה לשון נפלא (שם): 'זו"ע הפשט כי הקרבן לכפר בו כל עונותינו, ולולא המסית והמדיח שהוא יצר הרע לא היה אדם חוטא, ולא היה צריך לקרבן כלל, והשאור והדבש הן הן יצר הרע עצמו, כמו שאמרו רז"ל לענין חמץ ומצה בפסח צריך אדם לפנות לבבו מיצר הרע. והוא שאמרו שם 'לא תאכל עליו חמץ' לענין קרבן פסח, וקרבן פסח היה כפרה על עבודה זרה שעבדו במצרים, ולכן הוא מרחיק ממצר הרע שלא לשוב לעבודה זרה, ודבש גם כן יצר הרע... ולכן הורחקו השאור והדבש מהקרבן כי לא יתכן שני הפכים בנושא אחד, ועוד כי היה נמצא טובל ושרץ בידו, ודי למבין' ע"כ.

(ובספר 'נחלת שדה', פ' ויקרא, כתב בזה רמז: שאולי י"ל שמגלה לנו התורה בזה, כי גם עבירה אשר נראית בתחילה כ'דבש', אם תעיין ותתבונן היטב תגלה כי אינה 'דבש' אלא 'שאור', שאינו אלא דמיון של היצר הרע המנסה להכשיל על ידי שמשקר את האדם ומראה לו את העבירה שהיא מתוקה כדבש, שבאמת אין זה אלא 'שאור' ע"כ)

היצה"ר עתיד ליבטל לעתיד לבא

ודבר נפלא מצינו בדברי הרשב"א ז"ל (הגדה של פסח, פסקת 'הא לחמא עניא') וז"ל: 'ולפי עיקר זה צוה ה' בתורתו כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה, וטעם היות קרבן תודה חמץ, ואמרו חז"ל 'כל הקרבנות עתידים ליבטל וקרבן תודה אינו בטל', הנני מאיר עיניך בזה הסוד, ידוע כי כל עובר על מצות לא תעשה נקרא חוטא... והנה בחזור האדם בתשובה ועובד כל העבירות שעשה, ומבקש עליהם מחילה ומודה לפני השי"ת ומתודה מאשר חטא עליה, אז השי"ת מוחל ומעביר פשעו... ואם תבין זה תבין היות קרבן תודה חמץ, כי ראוי אדם להתודות תמיד על החמץ והעול והרשע שעשה, וראוי שיהיה חטאו נזכר בלבו... ולפי שעתיד להיות זמן שהבטיח [הקב"ה] לבטל בו שאור שבעיסה ולעקור אותו מן העולם, שזהו יצר הרע וכו', כל הקרבנות עתידים ליבטל, שאם אין יצר הרע אין חטא, ואם אין חטא אין קרבן. אבל קרבן תודה שהוא זכרון העונות שעשינו מאז, נהיה נכלמים ומתביישים עליהם היאך היינו מכעיסים את בוראנו יתברך כו' וזהו סוד 'וקרבן תודה אינו בטל', וסוד 'כי פשעי אני אדע'.

ואחר שהודענוך זה, דע כי לכך נאסר החמץ במשהו ונצטוונו לבערו, כי הוא רמז שעתיד השי"ת להעביר יצר שהוא החמץ מן העולם, ולבערו ולעקרו ולא ישאר ממנו אפילו כל שהוא. ולפיכך אמרו חז"ל כי שיעור החמץ במשהו פוסל, וחייבים עליו וכו' ע"ש שהרחיב עוד בזה.

הרי למדים אנו מזה מוסר השכל גדול בחובת ההרחקה מהיצר הרע ומפיתויו ומתחבולותיו, ושעלינו ללמוד כל זה מההרחקה מהחמץ ומהשאור בחג הפסח, ומאיסור הקרבת חמץ ושאור בקרבן המנחה. ואנו מתפללים להקב"ה שנזכה שינצל מהחמץ ומהשאור של היצה"ר כנוסח הגמ' (ברכות יז. שהבאנו לעיל) 'רבו העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצוניך, ומי מעבך שאור שבעיסה ושעבוד מלכותו, יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצוניך בלבב שלם' ע"כ. ויש שמתפללים בענין זה בשעת שריפת החמץ, שאומרים נוסח (הנדרס בסידורים) 'זכשם שבערנו החמץ מביתנו היום הזה, כן תזכנו ותסיענו ותעזרנו לבער היצר הרע מקרבנו, והרי זה מעבודת ומסגולת הזמן הזה. וכשנכיר שכל היצה"ר הוא רק 'דמיון' כענין השאור שמנפח את העיסה ומחמיצו, נזכה להיות 'בני חורין' מיצה"ר, ולעבוד את השם כ'בני מלכים' בחג הפסח ובכל השנה כולה.

הדרך שה'חכם' הציל כל העיר מה'מלך גדול'

המגיד הג"ר שלום שבדרון זצ"ל בדרשה נפלאה אודות 'מלחמת היצר', עמד על דברי הגמרא בנדרים (לב), שהביאו הפסוק בקהלת (ט) 'עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים, ומצא בה איש מסכן וחכם, ומלט הוא את העיר בחכמתו, ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא'. ודרשו חז"ל: 'עיר קטנה – זה הגוף, ואנשים בה מעט – אלו האברים, ובא אליה מלך גדול וסבב אותה – זה יצה"ר, ובנה עליה מצודים וחרמים – אלו העונות, ומצא בה איש מסכן וחכם – זה יצה"ט, ומלט הוא את העיר בחכמתו – זו תשובה ומעשים טובים, ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא – דבשעת יצה"ר לית דמדכר ליה ל'יצה"ט' ע"כ.

והנה, ארבע תמיהות לכא' יש בגמרא זו: א' שמכיון שאיירי ב'עיר קטנה ואנשים בה מעט', א"כ למה יש צורך שיבא אליה מלך גדול? והלא לעיירה קטנה די במלך קטן ודל. וגם למה צריך לבנות 'מצודים גדולים' כלפי עם קטן? ב' לאחר שכבר הגיע המלך עם כל חיילותיו, למה הוא מסתפק בבנין 'מצודים גדולים', למה הוא לא נכנס להעיר להשמיד את התשובים? ממה הוא מפחד? ג' ביותר קשה, שאיך יתכן לבסוף בא 'איש מסכן וחכם' ומלט הוא את העיר בחכמתו, הרי הוא בא ללא שום נשק, וכי שייך להציל כל העיר מחייל ומלך גדול ע"י 'חכמה' לחוד? ד' אם מאיזה טעם היצל 'חכם' זה את על העיר בחכמתו, איך מבינים ש'אדם לא זכר את האיש המסכן ההוא', כלומר כשבא המלך הגדול שוב למלחמה, נשכח זכר החכם ועצתו, ופחדים בני העיר כבראשונה, ואנו תמהים הלא כבר ניצח את המלך, והאיך בא שוב? ושכחו את חכמתו?

אז המשיך הג"ר שלום את דרשתו במתק לשונו, 'ארבע תמיהות אך תירוצן אחד לכולם! ונבארו בהקדמת משל שאינו אלא מעשה שהיה:

בהיותי פעם באנגליה, הלכתי בדרכי, והראוני מוזיאון הנקרא 'מוזיאון השעוה', שמראים שם דמויות מלכים רבים העשויים משעוה, כל מלך ומלך וכסא מלכותו חרבו על ירכו וכתרו על ראשו, ומראהו גיבור וחזק, וכמה חיילים לצדו, מאה וחמשים מלכים, מפרעה הראשון עד גורג החמישי... וכולם נראים כאילו הם חיים, עד שקשה להבחין כי אינו אלא ציור דמיוני. אך כאמור הכל – משעוה!

כל זה סיפרו לי מלווי, ואף הציעו לי לבקר שם, נתיישבתי בדעתי שמכיון שצריך אני להגיד 'דרשות', אלך ואראה אולי יזמן ה' דבר מה בפני עשיתי כהצעתם והלכתי. כשנכנסתי הבחנתי בדבר מעניין, בכניסה לאולם עומדים שני שוטרים לשמור את הפתח ולהדריך את היוצאים והנכנסים, לבושים במדים אנגליים וכלי נשק בידם, וגם מראיהם גבוה ומרתיע מעט, והבחנתי ממרחק שהנכנסים פונים אליהם, ביראה ובכלל הכבוד הראוי, ושואלים 'לאן הולכים?' אך ראה זה פלא! כולם בזה אחר זה שואלים, והם, השוטרים, אף מילה אינם עונים! ולמה? מפני שגם הם אינם אלא משעוה...! האדם הנכנס שואל ולא מקבל תשובה, משתומם ומביט, ואז מגלה הסוד, ומחייך... העמידים שמה לשמח הנכנסים!

כשראיתי כל זה, עלה בדעתי תירוצן ונפלא לכל השאלות כאחד! והוא, שאותם 'מצודים וחמרים' הטנקים והמטוסים וכו' שאמר הפסוק, אינו מדובר בכלי נשק אמיתיים, רק מצודים וחרמים שאינם אלא משעוה! ואף המלך הגדול עצמו ג"כ רק משעוה...!

כיון שכך, זקוק הוא היצה"ר להיות 'מלך גדול' כביכול, ולהביא עמו אל המלחמה מצודים וחרמים אימים והפחדות, משום שזה, ורק זה כל כוחו, להרבות ציורים שונים של דמיון בתענוגי העוה"ז, ולגרור את האדם לחשוב 'מי יודע מה יש שם?' לסובב אותו בפחדים גדולה עד שבטוח שאם יגבר על תאוותו, יחרב ויתהפך עליו כל עולמו, וכל זה באמת רק דמיון!

מעתה פשוט, שהחכם אינו זקוק לכלי נשק כלל, ואף לא נזקק להרים אבן או מקל, דאין על מה ועל מי לזורקם! וסוד כוחו של 'החכם' הוא לגלות את התרמית למצוא את הזיוף, ולדעת שהכל שקר! משום כך דייק הפסוק לומר 'ומלט את העיר' ולא אמר 'זהרג את המלך', כי אין צורך בזה כלל, ודי לו לחכם לסובב בחוצות ולהכריז לפני בני העיר 'הכל דמיון! הלא תראו כי עומד הוא בחוץ ואינו נכנס, אין זאת אלא שהוא וכל חיילותיו אינם אלא אימים של דמיונות, ואנו אין לנו אלו לעמוד ולשמע לציווי אלוקינו, ובוה ניצל כל העיר! ע"כ. (ספר 'לב שלום' בראשית)

סמ לימוד מאכילת 'לחם עוני' להיות 'שמח בחלקו' בלי מותרות

מצות אכילת 'לחם עוני' בחג הפסח

בחג הפסח אנו אוכלים מצה שנקרא בשם 'לחם עוני' כלשון שאנו אומרים בתחילת הגדה של פסח 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים', וחובת אכילת לחם עוני הוא רק ביום ראשון של החג, כמש"כ הרמב"ם ז"ל (ח"מ ה, ב) 'וביום הראשון אסור ללוש ולקטף אלא במים בלבד (פי' ולא בשמן ודבש), לא משום חמץ, אלא כדי שיהיה 'לחם עוני', וביום הראשון בלבד הוא שצריך להיות לחם עוני' ע"כ. (עי' ח' הגר"י סטנסיל הגש"פ). והרמב"ם ז"ל כתב (ראה טו, ב) 'כי הזכיר במצה שתהיה לחם עוני, להגיד כי צוה לזכור שיצאו בחפזו, והיא עני זכר כי היו במצרים בלחם צר ומים לחץ. והנה תרמוזו לשני דברים, וכן אמרו 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, או יאמר שתהיה עוד עשויה כלחם עוני, ולא שתהיה מצה עשירה כמו שהזכירו רבותינו (פסחים לו.)' ע"כ.

ובביאור ענין זכירת מה שאבותינו אכלו 'לחם עוני' במצרים, מצינו דברים נפלאים מהג"ר יצחק אייזיק חבר זצ"ל (בפירוש יד חזקה בהגש"פ יד מצרים) ז"ל:

"ומה שנצטוו באכילת מצה עם הפסח במצרים קודם צאתם משם היו אכילת מצוה לחם עוני דוקא, משא"כ אכילת מצה כל שבעה, הוא מה שנצטוו אחר יציאתם ממצרים משם לטעם 'כי גורשו ממצרים וגו', ולכן מותר אפי' מצה עשירה, שהרי אף שלא יכלו להתמהמה, אעפ"כ היו יכולים ליתן בו יין שמן ודבש, שלזה אין צריך שיהיו זמן כלל. אבל אכילת מצה לחובה הוא מטעם אחר.

ונראה בזה שבעבור שהיה אז התחלת בואם תחת צל כנפי השכינה... והיא מצוה ראשונה שנצטוו באכילת פסח למשוך מעכומי' שבידם. והראה להם הבורא ית' שעיקר בריאת האדם הוא רק לעבודתו ויראתו, ושלא יעשה עיקר בעניני הבלי הזמן ותענוגיו, ואף הלחם אשר עליו יחיה האדם וא"א לו להיות בלעדו, לא יעשה ממנו תענוג ליתן בו יין ושמן ודבש למען רבות להתענג במותרות שאינם הכרחיים לחיי האדם. אלא כך דרכה של תורה פת במלח תאכל 'לחם עוני' בלי שום תיקון מותר, רק מה שיספוק לחיו על צד ההכרח. ולכן נצטוו לאכול פסח ומצה בחפזו, להראות שכל עניני עוה"ז צריך שיעשה אותם האדם על צד ההכרח לבד, ולא יבלה זמנו עליהם, ויקדיש כל עתותיו לה'. והוא מה שאמר בעל ההגדה כאן 'הא לחמא עניא', ר"ל מה שאנו אוכלין הלילה לחם עוני בלי שום תיקון וחשיבות, הוא עצמו הוא הלחם שהיו אבותינו אוכלים בעת שהיו עדיין בארץ מצרים" ע"ש.

הרי למדים מדברים מדבריו יסוד גדול מאד, שההקדמה לסדר ליל פסח הוא זכירת ענין אכילת אבותינו הלחם עוני, שהוא ללמד אותנו 'שלא יעשה עיקר בעניני הבלי הזמן ותענוגיו, ואף הלחם אשר עליו יחיה האדם וא"א לו להיות בלעדו, לא יעשה ממנו תענוג ליתן בו יין ושמן ודבש למען רבות להתענג במותרות שאינם הכרחיים לחיי האדם'. וכענין זה כתב החיד"א ז"ל (בהגדה 'שמחת הרגל' לימוד ג' רמז שני פסקא מצה ע"ש)

והוסיף בזה הג"ר ירוחם אלשיך שליט"א, שמדבריו יוצא לימוד נורא לכל יהודי ודרך החיים הראויה שצריך לילך בה, שבלייל הסדר אנו נכנסים להסתופף תחת צל השכינה, והלימוד הראשון הוא שצריך להתרחק ממותרות ותענוגי עוה"ז, ולכן הפסקא הראשונה שאומרים בסדר ההגדה של פסח הוא 'הא לחמא עניא' להשריש בלבינו יסוד זה, שמהיסודות הראשונות של יהודי הוא לחפש להיות 'מסתפק במועט' ולהיות שמח ושבע בה'לחם עוני' שיש לו, ולא לרדוף אחר המותרות והתענוגים! (עי' ירח למועדים, פסח מאמר כה, ע"ש שהרחיב בזה).

הצדיקים תמיד שמחים בחלקם

וענין התספקות במועט הוא מכלל המדה של 'שמח בחלקו' ששבע ושמח במה שיש לו, והוא מדרת הצדיקים להיות שמחים בחלקם, כמש"כ רבינו בחיי (בראשית כח, ח): "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. זאת שאלת הצדיקים מאת השם, לא ישאלו המותרות, רק הדבר ההכרחי בלבד שא"א לו לאדם שיחיה בלעדיו. ובידוע כי נטיית אדם אחר בקשת המותרות הוא גורם לו מהומות רבות, ועל כן כל איש ירא את השם ראוי לו שיהיה שמח בחלקו ושיסתפק במועט, ושלא יתאוה המותרות, ויטיב לבו ביראת השם... וממנו יש ללמוד ק"ו שיש לו להתפייס ולהסתפק במועט באהבת הש"י וביראתו יותר מתוספת הממון מן הגזל והחמס, וכן שלמה המלך ע"ה התפלל על מדרת ההסתפקות... ודע כי לולא שיצר לב האדם רע מנעוריו הומה אחר תאוות יתרון העושר והכבוד בעולם הזה, לא היה ראוי לו שידאג במה שלא קנה מן המותרות, רק שייבקש דבר המוכרח, כי מה שהוא מוכרח הקדוש ברוך הוא יזמין לו יום ביום" ע"ש.

ומדה זו מצינו אצל אבותינו, כמש"כ הרמב"ם ז"ל לענין אברהם אבינו ע"ה, על הפסוק 'ויזעק וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו וגו' (כה, ח) ז"ל: "שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה, וכן 'ושבע ימים' (להלן לה, כט) ששבעה נפשו בימים, ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכו'. והוא ספור חסדי השם בצדיקים, ומדה טובה בהם שלא יתאוו במותרות, כענין שנאמר בשאר האנשים 'אוהב כסף לא ישבע כסף', ואמרו בו (קה"ר א, ג) אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותיו בידו, יש בידו רוצה מאתיים, השיגה ידו למאתים נתאוה לעשות ארבע מאות, שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף" ע"כ.

ודבר נפלא אמר בזה הג"ר אליהו לאפיאן זצ"ל על הפסוק 'כפירים רשו ורעבו, ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב' (תהלים לד, יא): "לא כתוב שלדורשי ה' יהיה כל טוב, אלא שלא יחסר להם כל טוב. משל למה הדבר דומה? לאחד שנכנס לבית חבירו וראה שאין שם שום תרופות שהוא רגיל להשתמש בהן, משראה זאת אמר: רחמנות על יושבי הבית שאין להם כלום מתרופות אלו! שמעו זאת יושבי הבית וצחקו, אמרו לו: אנו בריאים ושלמים, לא חולים כמך, וממילא התרופות שאתה נזקק להן לרפואתך – אינן חסרות לנו! וזהו 'כפירים רשו ורעבו' – הם נעשים דלים ורשעים, שמוציאים כל ממונם על הקנאה, התאוה והכבוד, ועוד נשארם 'רעבים'... אבל 'דורשי ה' לא יחסרו כל טוב' כי הם בריאים ברוחם, ואין להם צורך בכל תענוגי העולם הזה!" (לב אליהו, שביכי לב בראשית. ועי' אור התורה פ' חיי שרה).

'איזהו עשיר שבעשירים? השמח בחלקו'

והנה ידוע לשון המשנה באבות (פ"ד מ"א) 'בן זומא אומר וכו' איזהו עשיר השמח בחלקו'. וב'אבות דרבי נתן' (פרק כ"ג) הלשון: 'איזהו עשיר שבעשירים השמח בחלקו'. ו'שמח בחלקו' הלא היא א' ממ"ח קניני התורה. והשל"ה כתב (שער האותיות אות ס') "מדה זו של הסתפקות היא אבן יקרה כתר ועטרה, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא, בעולם הזה אשריו כי הוא עשיר... מה שאין כן הבלתי מסתפק לעולם הוא חסר" ע"ש.

ובפירוש המיוחס לרש"י ז"ל כתב: "השמח בחלקו, בחלק שהקב"ה מזמין לו, נוטל הכל בעין יפה. נ"א שיש לו חירות נפש ולב טוב באותו חלק שהקב"ה מזמין לו, בין טוב בין רע, בין רב בין מעט, ואינו מצטער להיות רודף ולהוט לאצור ולקנות יותר מחלקו. ואילו לא היה שמח מיגיע כפיו שהוא אוכל, מאי 'אשרי' איכא, אפי' עשיר שבעשירים ודואג ועצב בחלקו הרי הוא כעני שבעעניים" וכו' ע"ש. וכתב הרא"ש ב'ארחות חיים' שלו (אות סט): "רצה באשר ירצה יוצרך, שמח בחלקך אם מעט ואם הרבה!" (ועי' במהר"ל 'דרך חיים' שם).

ובגודל חובת קניית מדת 'שמח בחלקו' מצינו שהיא יסוד כל התורה כולה, כלשון ה'אבן שלמה' (פ"ג א' וב') "הבטחון וההסתפקות הם כללים לכל המידות טובות... כל העבירות והחטאים באים מהחמדה, כמו שאמרו לא תחמוד כולל כל הדברות וכל התורה, והסתפקות שהוא ההיפך, הוא יסוד כל התורה" ע"כ. (ועי' רמב"ן ריש פרשת קדושים בענין מצות 'קדושים תהיו' שלא יהיה האדם נבל ברשות התורה)

המצות זכר לעוני וגם זכר לחירות, ולחם האמונה

ואולי יש לבאר בזה, מה שמצינו שבאכילת מצה יש ענינים מנוגדים, שמצד אחד היא 'לחם עוני' זכר ללחם עוני שאכלו אבותינו במצרים, ומצד אחר היא זכר לחירות, וצ"ב איך הולכים שני ענינים הפכיים ביחד בחתיכה אחת? אמנם ליסוד הנ"ל י"ל, שמוה עצמו שהאדם מתרגל לחיות חיים של הסתפקות במועט והוא שמח בחלקו שיש לו, הרי בזה הוא כבן חורין משיעבוד התאוות ורדיפת הבלי עוה"ז, וכלשון רש"י הנ"ל 'שיש לו חירות נפש ולב טוב באותו חלק שהקב"ה מזמין לו, בין טוב בין רע, בין רב בין מעט, ואינו מצטער להיות רודף ולהוט לאצור ולקנות יותר מחלקו. ונמצא ששני ענינים אלו הולכים יחד בשלום, שבוה ששמח בחלקו הוא בן חורין מתאוות הלב והגוף. (וכלשון רבי צדוק הכהן ז"ל בספר 'דובר צדק', עמ' יד: "פסח נגד קנאה שיצאו לחירות, וכמו ששמעתי על מצה רומז להיות שמח בחלקו פת חריבה ושלוה בה דרך חירות" ע"כ).

ועוד יש להוסיף בזה, שהנה מצינו שהמצות נקראים 'לחם האמונה' כדאיתא בזהר הק' (תצהו קפג): הלשון 'מיכלא דמהימנותא', ואולי מלבד זה שמצה היא זכר ליציאת מצרים שהיא יסוד האמונה בהשגחת השי"ת (ע"י רמב"ן סוף פרשת בא). אבל יתכן שמכלל זה הוא שהמצה מסמל ענין ה'לחם עוני' שבו, שהיא להשריש בהאדם להיות מסתפק במועט בעניני גשמיות ולהיות שמח בחלקו בזה, וזה בא להאדם בזה שהוא מאמין בהשגחת ה' על כל פרט ופרטה שיש להאדם, ומכיר שכל מה שיש לו הוא מה שמגיע לו, ומה שאין לו לא מגיע לו, וממילא שמח בחלקו שחלק לו השי"ת! וכמבואר בלשון השל"ה (שער האותיות, אות ס' סיפוק) "עוד מעלה גדולה ונפלאה הנמשכת ממעלת ההסתפקות, שיביא למעלה הגדולה הרמה והנשאה הדבוקה במעלת האמונה, דהיינו מעלת הבטחון" ע"ש.

ובאמת ענין זה היתה מאחד הזכותים שיצאו ישראל מגלות מצרים, שבמצרים התחילו ישראל ליפול במדרגתם ולחיות יותר ב'ארציות', כמש"כ בספר 'אמרי ישראל' (ריש פ' שמות, נדפס בשנת תרצ"ט) על הפסוק 'ותמלא הארץ אותם: "קשה דהול"ל מהם. וי"ל דהי' כל מחשבתם רק על הארציות, ולא חשבו על הרוחניות, וזה ותמלא הארץ אותם' שהי' מלאי עניני ארציות, וע"כ ויקם מלך חדש, ונגזרה עליהם השיעבוד (ועי' במדרש שהיה מלאים בבתי קרסאות ובבתי תרטיאות) "ע"כ.

גדולי ישראל הסתפקו במועט תמיד

ומצינו אצל גדולי ישראל זצ"ל, שחיו חיים של הסתפקות במועט, והיו שמחים בחלקם בזה באמת, ולא הרגישו שחסר להם כלום, ונביא כאן כמה סיפורים מעט מהרבה, המורים ענין זה.

מותרות בבית

סיפר הג"ר שלום שווארץ זצ"ל: עני מרוד היה בעל מחבר הספר 'כרם לדוד' זצ"ל, והדבר היה ניכר אפילו מכלי האוכל שהיה משתמש בהם. פעם אחת בא החתם סופר זצ"ל לעירו, וכמובן הלך לבקר אצל הכרם לדוד, כשנכנס החת"ס לביתו, היה הכרם לדוד באמצע סעודתו, והוא ראה כי הוא אוכל את מזונו מתוך קערה פשוטה עשויה מעץ, וגם הכף היה עשויה מעץ פשוט וזול.

נדהם החת"ס ולא יכל להאמין: עניות כה גדולה! לא יאומן! התח"ס נטל לידו את הכף של עץ והתבונן בה בהתפעלות. בעל הכרם לדוד לא יכול להבין שהחת"ס פשוט מתפלא על העובדה שהוא אוכל מתוך כלי עץ כה פשוטים, ולכן התחיל להרהר: מסתמא נהנה אורחו מן הכף הזו ולכן הוא מהפך ומתבונן בה, ואם כן הרי כבר יש חשש שלא ייכשל ח"ו באיסור של 'לא תחמוד'! ולכן פנה הכרם לדוד להחת"ס ואמר לו: 'הריני נותן לך את הכף במתנה גמורה!'

את הסיפור הזה אהב החתם סופר לעצמו עד כמה היה אותו צדיק תמים עני ואביון, אבל שמח ושבע בחלקו, עד דלא העלה בדעתו שהחתם סופר פשוט מצטער ותממפל מעניותו, על שאין לו אלא כלים עשויים מעץ! (שאל אביו ויגדך, ב עמ' רה)

ואודות הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל, סיפר הג"ר נתן איינפלד זצ"ל:

"נזכר אני, כשהייתי באמריקה בשנת תשל"ז אמרתי אלך לראות מקומו ודירתו של 'שר התורה והיראה' מרן רבי אהרן קוטלר זצוק"ל אשר ב'בורו פארק', ראיתי הדירה והרהיטים של המנהיג הגדול, שבביתו נידונו ונחתכו כל ענייני כלל ישראל 'חינוך העצמאי', 'זוועד הישיבות', 'אגודת ישראל', וכל המאבקים שבארץ ישראל, 'גיוס בנות', 'בחירות', 'ציתוחי מתים'... ובעצם אין צריך לפרט, כי לא היה דבר קטן כגדול שרבי אהרן הגדול לא היה במרכוס!

מה אומר ומה אדבר, נשתוממתי לראות באמריקה דירה ורהיטים פשוטים כאלה, וכמדומני שגם בארץ ישראל אין רואין הרבה כאלה! שאלתי לרבנתי 'כאן בדירה כזאת גר כזה מנהיג גדול? וברהיטים אלו? צחקה ואמרה 'כן, כפי שאתם רואים כאן בבית הקטן והפשוט הזה נפגשו גדולי עולם ודנו בכל ענייני כלל ישראל, ועוד אמרה: כי בעצם מה שייך ומה יכולין לעזור דירה ורהיטים לכלל ישראל! כך אמרה לי בפשטות אשה גדולה זו ע"ה.

ובאמת שמעתי, שכאשר עבר הגר"א קוטלר זצ"ל להתגורר בדירתו זו, קנו מכיריו רהיטים חדשים כנוסח אמריקה, ועשו מעשה ללא שאלת פיו והכניסוהו לדירה, וכאשר ראה אותם אמר שלא יכנס לדירתו עד שיוציאו הרהיטים החדשים... וכמובן שהיו מוכרחין להוציאם, ולא עזר שום בקשות ותחנונים של העסקנים, שהרי באים אליו גם שרים ואנשי שלטון, ממשלת ארצות הברית, והוא בשלו שאין זה יעזור כלום!" (שיחות חיים עמ' ק"ד)

ומי שזכה לבקר בביתו של הגר"א זצ"ל שטיינמאן זצ"ל, בודאי זוכר את הפשטות הנפלאה שהיה בביתו הקטן, קירות הבית, הכיסאות, השלחן, הכל צוות מצב של פשטות והסתפקות במועט. ומעולם לא רצו בכלל יותר מזה, ובכל פעם שנדיבים ביקשו ממנו לתקן ולשפץ הבית, הוא לא הסכים בשום אופן, הוא היה 'שמח בחלקו' במלוא מובן המילה! ומסופר, שפעם כאשר למדו בחדרו את דברי הגמרא במסכת ברכות (נז) כי 'דירה נאה מרחיבה דעתו של אדם' שאלו אותו עד היכן הדברים מגיעים והיכי דמי דירה נאה? והוא השיב ברוב פשטות 'הנה ביתי היא דירה נוחה ונאה המרחיבה את הדעת' (ע"פ מאתחרי הפרגוד עמ' מט)

וכדאי לציין דברים נפלאים מהגר"ר משה שמואל שפירא זצ"ל (זהב משבא, פ' פקודי): הנה רבים הם הכלים שיש למנות במשכן, המנורה הטהורה כולה מקשה אחת וזהב טהור, ממנה מקור חכמה. השלחן וסידורו, ממנו ברכה ועושר. המזבחות וכל השנויים בפרשה כולם עשויין זהב טהור. ועבודת המשכן עצמה כמה מפוארת היא, כהנים בעבודתם ולויים בשירים ובזמרים... ועם כל זה, לא קרא הכתוב שמו של המשכן על שם כל הפאר ההוא, כי אם 'משכן העדות' על שם ארון העדות!

כי הנה תכלית המשכן וכליו הוא להשראת השכינה בתוכו, ואיפה מקום השכינה במשכן, הרי מקרא אמור (לעיל כה, כב) 'זוועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדות' וגו'. הנה אין מקום השכינה בכל הפאר המופלא של המשכן, ולא בכהן הגדול, כי אם מוצנע מבפנים לפרוכת בתוך ארון עצי שיטים מקום אשר הלוחות והתורה שם, ומשם נשפע שפע ברכה לכל העולם כולו!...

ללמדך שאין העיקר בפאר אף שנעשה לשם מצוה לכבוד המשכן, כי אם דמקום השכינה הוא אצל היושב בצנעה ועוסק בתורת ד', והוא מקור כל שפע ברכה! וזאת ישים אל לבו כל בן תורה, שאין השראת השכינה ומקום תורה בפאר והדר, אף שהוא פאר והדר של התורה, כי אם מהתורה עצמה בעמלה של תורה בצניעה!

וזאת ישים אל לבו כל בן תורה שאין השראת השכינה ומקום תורה בפאר והדר, אף שהוא פאר והדר של התורה, אם מהתורה עצמה בעמלה של תורה בצניעה. והנה בזמן האחרון רואים אצל כמה מבני תורה, שתיכף עם הקמת ביתם טורחים כמה טירחות להעמיד על ארון לספרי תורתם מעוטר ומפואר מעשה חרש וחושב, ובתוכו ספרים מחופים בעור יקר תפארת, מפותחים פיתוחי חותם באותיות זהב, והכל כביכול לכבודה של תורה... וכי סבורים המה שבוזה יגדלו בתורה? והרי גם במשכן לא היתה השכינה במקום פאר אלא בתורה שבהצנע, כמוש"כ. ליבי ליבי על בני הדור האחרון שגולדו לעולם מלא תענוגות ושאיפה למותרות.

זכרתי ימים מקדם בימי נעורי, שכל יהודי באשר הוא, שאיפתו היתה לתורה, וגם מי שהוכרח לעמול לפרנסתו, תקותו ותשוקתו היתה מתי אסיים מלאכתי ואשוב לתורתי שבביהמ"ד, וממילא דהנולד לדור אשר כזה שכל האויר מלא שאיפה לתורה, אין לו אלא תורה" ע"ש.

מותרות באכילה

ובענין מותרות באכילה, מסופר אודות הגר"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל, שפעם אירע בבחור ישיבה אשר סעד פת שחרית ומרח על לחמו חמאה (חלב), ולאחר מיכן מרח עם אותה סכין ריבה, כשסיים לאכול התעורר אצלו הספק האם ניקה את הסכין היטב מהחמאה או שמא לא וממילא הריבה הפכה לחלבית. החליט לגשת להגריי"ש אלישיב זצ"ל ולשאול הלכה למעשה, האם הריבה חלבית או לא? מרן זצ"ל בשומעו את הסיפור הסתכל לעברו ושאל בתימהון 'לשם מה צריך לשים על הלחם גם חמאה וגם ריבה? אם הינך רוצה למרוח על הלחם חמאה ניחא, ואם אתה רוצה למרוח ריבה ניחא, אבל גם זה וגם זה ביחד? אתמהא? ר' אלישיב זצ"ל לא יכול היה לתפוס כיצד בחור בן תורה אשר יושב ועמל בתורה, מסוגל להיות שקוע כל כך בגשמיות למרוח פיתו בחמאה וריבה יחד! (תורה דיליה, עמ' תמו. לעוד הרבה סיפורים בזה על גדולי ישראל, עי' בספר 'אוצר פנינים ועובדות' ח"א עמ' תשצג – תתלב).

והנה הגם שלא כל אחד במדרגה לחיות חיים של הסתפקות במועט באותן המדרגות שחיו בהם גדולי ישראל, אבל בחג הפסח, מאכילת ה'לחם עוני' וזכירת הלחם עוני שאכלו אבותינו בימים ההם בזמן הזה, עלינו ללמוד מוסר השכל למעשה, בחובת התרחקות מהמותרות כלל האפשר, לא לדרוך אחר הבלי עוה"ז, לא להרבות ב'לחם עשירה', לא לחפש להוסיף עוד ועוד תענוגים ותאוות, הן באכילה, הן בלבישה, והן בשיפוץ הבית הגשמי, וכל אחד ישראל שאלת חכם איך לנהוג בכל דבר למעשה, אבל עלינו לחפש לקנות מדת 'שמח בחלקו', שיהיה האדם שבע במה שיש לו, ולא ירגיש שחסר לו כלום בעולם הזה! ומי שזיכה לזה הוא יהיה 'עשיר שבעשירים' שיהיה שמח בחלקו, שמח במה שחלק לו ה', ויהיה 'בן חורין' אמיתי העוסק בתורה, בלי שישתעבד לתאות לבו וגופו הגשמי, אלא אדרבה ירגיש סיפוק ושביעות רצון בחלקו.

סח יסוד קדושת חולו של מועד: מהות הימים וניצול תכליתם סח

ימי חול המועד – ימים של חול או מועד?

ימי חול המועד הם ימים מיוחדים במינם שהם ימי חול אבל הם גם יום טוב ומועד, וכמדומני שחסר להרבה בהירות במהות ימים מיוחדים וקדושים אלו, לדעת מה תכלית ימים אלו, ומה העבודה הנצרכת בהם מצידנו לזכות לניצלם כראוי. ויתכן שאם היינו מבינים מהו מציאות זה של 'חול המועד', האם הם ימי חול או ימי מועד, ומהו הפשרה ביניהם, אם היינו מבינים את זה, אולי נזכה להארה חדשה בתכלית ימים אלו. ולכן נשתדל להעמיק בשאלה זו, ולבררה לאור דברי חז"ל וגדולי ישראל מפי ספרים וסופרים, והכל רק כטיפה מן הים, שבודאי יש להאריך ביוסד קדושת ימים מיוחדים אלו, אבל נשתדל בנקודה אחת להבנת הענין בס"ד.

והנה בגודל חיוב שמירת קדושת ימים אלו כראוי מצינו לשונות נוראים בחז"ל בזה, כמש"א (אבות, ג, יא) "המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות (פירש הרע"ב: ימים של חול המועד, עושה בהן מלאכה, או נוהג בהן מנהג חול באכילה ושתייה וכו') אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא". ועוד אמרו (פסחים קיח.) "כל המבזה את המועדות כאילו עובד עבודה זרה" ע"ש. (ופירש רשב"ם: שעושה מלאכה בחולו של מועד וכו').

אמנם ידוע ש'כל הקדוש מחבירו חרב מחבירו', והעלם ידיעת גודל קדושת הימים גדולה עד מאד, וכמדומני שביותר מזה חסר לנו ההבנה במהות ימים אלו, איך ובמה הוי"ן ימי חול וגם מועד ביחד, ולכא' משמע שהם ימים של עירוב חול ומועד, וכמש"כ הסדר היום (תוה"מ) "הימים שבין א' של פסח ליום אחרון נקראין 'חול המועד', והטעם מפני שהן חול לגבי א' וזו, אבל לגבי שאר ימים מועד מיקר' ע"כ. אבל צ"ב מושג זה. וגם מהו העבודה המוטלת עלינו מטעם קדושת הימים, ואיך נוכל לנצל הימים המיוחדים אלו להתעלות ולהתקדש בקדושת המועד.

מהות חול המועד 'להשוותו ליום טוב'?

ואולי יש לבאר הענין בהקדם לשון הרמב"ם ז"ל (פ"ז מהלכות יו"ט הלכה א): "חולו של מועד אף על פי שלא נאמר בו שבתון, הואיל ונקרא 'מקרא קדש', והרי הוא זמן תגיגה במקדש אסור בעשיית מלאכה, כדי שלא יהיה כשאר ימי החול שאין בהן קדושה כלל" ע"ש. ובשער הציון (ריש הל' תוה"מ) כתב ש"מצוה להשוותו ליו"ט", ולכא' לשונות אלו נשמעים תמוהים, דמשמע שהחובה עלינו להשוותו ליום טוב, והרי ממה נפשך, אם היא יו"ט עלינו לשמרו כיו"ט, ואם לאו למה עלינו להשוותו ליו"ט?

ואולי יש לבאר, שחולו של מועד הוא יום מיוחד שמצד עצמו היה נקרא יום חול, אבל יש בה השפעה של יו"ט ע"י שהיא בין ימים טובים, והם כהמשך של הימים טובים, אבל רצה הקב"ה שאנו מצד עצמינו נהפך ימים אלו מימי חול לימי מועד ויו"ט, וזהו עבודת הזמן שנעשה ימי החול – למועד, דהיינו להפכו מסתם יום חול להיות יום של יו"ט. ולפיכך כתבו הפוסקים כמה לשונות, שעיקר דין תוה"מ הוא שלא יהי' כיום חול. כלשון הרמב"ם "כדי שלא יהיה כשאר ימי החול שאין בהן קדושה כלל", ולשון השע"צ ש"מצוה להשוותו ליו"ט", שזהו עבודת היום להעשות ימי החול – למועד?

מלאכה בחוה"מ: לא מסרן הכתוב אלא לחכמים

וכמקור ליסוד זה יתכן ללמוד מדבר מעניין שמצינו בחז"ל בענין זה, והוא לשון הגמ' (תגיגה יח.) לענין איסור מלאכה בחול המועד: "תניא אידך 'ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה', מה שביעי עצור אף ששת ימים עצורין, אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששת ימים עצורין בכל מלאכה, ת"ל 'וביום השביעי עצרת' השביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה ימים עצורין בכל מלאכה, הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואי זה יום מותר, אי זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת" ע"ש. ויש להעיר דממה נפשך, אם איסור מלאכה במועד הוא דאורייתא, לכא' ראוי היה להיות מפורש בתורה גם פרטי המלאכות האסורות והמותרות, או דנילף לכה"פ מילפוטא, ולמה מסרה התורה הכל לחכמים דוקא?

וביאר בזה בספר ארץ צבי (להג"ר אריה צבי פרומר הי"ד, ר"י חכמי לובלין) "ונראה דחול המועד לגבי יו"ט הוא כעין 'חולין שנעשו טהרת הקודש' לגבי קודש עצמו, ועל כן נקרא בשם 'חול המועד', שזה שני הפכים, והיינו שהוא בעצם

חול אך שנמסר לישראל לאוכלי חולין על טהרת הקודש, שהוא על דרך 'קדש עצמך במותר לך' (יבמות כ' ע"א) ואי אפשר שיהיה מפורש בתורה, דאם כן היה נעשה מזה דין גמור ולא היה נחשב 'קדש במותר לך', ועל כן מסרן הכתוב לחכמים שהם שלוחי כלל ישראל... וכן כאן מה שחכמים אוסרין בחוה"מ לגבי כלל ישראל הרי זה לגביהם בבחינת 'קדש עצמך במותר לך' ע"ש. (ארץ צבי, מועדים עמ' נ)

והגם שהדברים נשמעים עמוקים, אבל אולי הכונה, שהתורה הראה לנו בזה שעבודת ימי חול המועד הוא גופא לקדש ימי החול ולעשותם קודש, להפוך ימי חול – למועד, ולאור זה, זהו ענין 'לא מסרן הכתוב אלא לחכמים', שזהו מעבודת ישראל לקדש הימים ולא שיבא הקדושה מעיצומו של היום מבלי שיקדשם ישראל, אלא חכמי ישראל יכריעו את המותר ואת האסור, וכשישראל ישמרו ימי המועד כראוי, ויקיימו ה'מצוה להשוותו ליו"ט', בזה הם בעצמם מקדשים הימים והם נעשים מחול למועד!

'כאילו הוא שותף במעשה בראשית'

ולאור זה אולי יש לבאר לשון נפלא שמצינו בחז"ל בענין שמירת המועד 'כל המשמר את המועדות כראוי, כאילו הוא שותף עם הקב"ה במעשה בראשית' (פסיקתא זוטרותא שמות פ' לד אות יח), וצ"ב למה ואיך נעשה שותף למעשה בראשית בשמירת המועד דוקא? אמנם בהבנה הנ"ל שהקב"ה נתן לנו ימי חול המועד, שהם ימים של חול, ועלינו לעשותם לימי מועד וימים טובים, א"כ נמצא שמי ששומר המועדים כראוי, כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, שמהפך ימי חול לימי קודש. והבה נתבונן, הזכות הגדול שהקב"ה נתן לנו לעשות ימי חול לקודש, ע"י הנהגות מקראי קודש בתורה ועבודה בימים אלו, ולהיות שותף במעשה בראשית! ועם זה בא האחריות לנצל ימים אלו כראוי, ולא להיות ח"ו כשוטה המאבד מה שנותנים לו.

יסוד איסור המלאכה כדי 'שיהו אוכלין ושותין ויגעין בתורה'

והנה מצינו דבר נפלא בירושלמי (מו"ק ב, ג) "אמר רבי אבא בר ממל, אילו היה מי שימנה עמי, התרתי שיהיו עושין מלאכה בחוה"מ ויהיינו מקח וממכר וכה"ג דבר שאינו מלאכה גמורה, כלום אסור לעשות מלאכה אלא כדי שיהו אוכלין ושותין ויגעין בתורה, ועכשיו אוכלין ושותין ופוחזין, ע"כ. ולכא' צ"ב, איך סד"א להתיר אפילו מקצת מלאכה, בשעה שראינו לעיל איך שחז"ל

(א) וכתב רבינו יונה ז"ל (אבות שם) "ואמר בכאן המבזה, ולא אמר המחלל את המועדות, מפני שאינו מדבר ביו"ט לעצמו, כי בזה לא הוצרך לדבר שיו"ט כשבת הוא, אלא מחולו של מועד מדבר, לעושה בו מלאכה אסור, והוא מבזה חולו של מועד ואומר 'אלו הימים אין להם קדושה כ"כ כימים הראשונים ועושה בהם כל מלאכה ותועבה עושה גם בוש לא יבוש' ע"כ. (ב) ודבר זה מבואר ממה שמצינו שתיקנו תענית בה"ב לאחר הרגלים שיש בהם חול המועד, לתקן ולכפר על חסרון הזהירות בקדושת ימים אלו, וכמש"כ ה'נוהג בצאן יוסף': "ונ"ל הטעם, משום דבמועדות אלו איכא חול המועד, והואיל והותר מלאכה בדבר האבד רבים מתפרצים לעשות מלאכה האסורה ג"כ, כמו שאנו רואים באמת באיזו אנשים, אם מחסרין ידיעת קדושת היום מפני שהותרה המלאכה במקצת, ואם לקלות הדעת... לכן גזרין תענית לתשובה" ע"כ. (ג) וז"ל הרשב"א ז"ל (סוכה לה.) "ואגב ארחא שמעינן, דחולו של מועד יו"ט מיקרי מכיון דאסור בעשיית מלאכה... ומה שאין אנו אומרים בחולו של מועד בתפילה 'את יו"ט מקרא קודש הוה', לפי שעושין בו מלאכה בדבר האבד, ושלא לזלזל ביו"ט ממש שיהיו סבורין שהם שוין בקדושה מכיון ששוין בשמותם" ע"ש. (ד) נ"ב. הנידון כאן הוא להבנת הענין בדרך האגדה, ללמוד ולהבין הענין בהנהגה למעשה, אמנם בעיקר הסוגיא יש לדעת שנחלקו הראשונים ז"ל באיסור מלאכה בחוה"מ אי הוי מדאורייתא או מדרבנן (ע"י תגיגה יח. ברש"י, ובתד"ה חולו. וע"ע בחיזק מצוה שכג, יראים ס"י שד. מג"א וגר"א ס"י תתקל.) וגם נחלקו אי הוי בגדר קיום עשה, או לא תעשה (ע"י שערי תשובה לר"י, שער ג אות יא. ובפמ"ג ס"י תתק"ל א"א סק"א).

אמרו לשונות כה חריפים במי שמזלזל בקדושת המועד במלאכה. והגם שקושיא אין כאן, אבל לכא' אנו למדים מזה יסוד במהות עבודת הימים האלו, והוא, שיסוד איסור המלאכה במועד הוא כדי 'שיהו אוכלין ושותין ויגעין בתורה', ולכן כל זמן שבנ"א מחליפים את זה בשחוק וקלות ראש, היה מעדיף להתיר איזה מלאכות. וכמש"כ הכל בו (סוף הל' יו"ט) על דברי הירושלמי הנ"ל: "נראה מדעת חכם זה שאיסור גדול בשחוק ובקלות ראש יותר מעשיית מלאכה, וכן האמת... וכוונת התורה בנתינת המועדות והראיה לפני השם, כדי להדבק באהבתו וביראתו ולעסוק בתורתו התמימה" ע"כ.

שמחת חול המועד כדי שיכול ללמוד תורה!

וידוע שאחד מחיובי עבודת היום הוא מצות השמחה, כמבואר במ"ב (סי' תקכ"ט סקט"ו) ד"גם חל המועד הוא בכלל מועד לענין שמחה. ובשו"ע הרב כתב "כל שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג... חייב האדם להיות שמח וטוב לב, הוא ובניו ואשתו וכל בני ביתו הנלוים אליו, ושמחה זו היא מצות עשה מן התורה וכו' ע"ש. וכתבו הפוסקים שיש מצוה באכילת בשר ופת ושתיית יין בחוה"מ. אמנם מצינו שעיקר טעם המצות שמחה במועד, הוא כדי 'שיהו אוכלין ושותין ויגעין בתורה', וכלשון הירושלמי הנ"ל, אלא שצ"ב מה השייכות בין 'אוכלין ושותין' ל'יגעין בתורה'.

ומבואר מזה שתכלית 'האוכלין ושותין' הוא כדי שנוכל להיות 'יגעין בתורה' כראוי, וכמבואר בהגהת מיימוני (פ"ו מהל' יו"ט אות מ') בשם הראב"ה ז"ל: "הכל תלוי שישמח במועד, ומתוך שמחה נוח לו ללמוד ולהבין בהלכות הרגל, כדאמרי' אין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות... וכן לדברי תורה. הילכך היבא דאיכא טירחא יתירתא אסור, שלבו עצב מן הטורח, וכן התירו לעשות מלאכה בדבר האבד או כשאין לו מה יאכל, כדי שיהא שמח במועד" ע"ש. ובלשון המהרי"ל ז"ל (ריש הל' חוה"מ) "ולכך התירו נמי דבר האבוד, כדי שלא יצטער על אבודו ויבטל את למודו", והדברים נפלאים!

איך מהפכים יום חול למועד? – ע"י הלימוד והעסק בתורה

ועכשיו שזכינו להבין שמחובת היום והזמן גרמא לעשות ימים אלו מחול למועד, א"כ עלינו לברר איך עושים ימים אלו למועד וימים טובים? ומצינו

כמה לשונות בהראשונים והקדמונים ז"ל שדיברו בגדול החובה להרבות בלימוד התורה בימי חול המועד, ובפרט בלימוד התורה ברבים, ושמיעת דברי תורה. וכמש"כ החינוך (מצוה שכ"ג) "כי לא הוקבעו ימי חול המועד לעסוק במלאכה, כי אם לשמוח לפני ה', רוצה לומר להתקבץ בבתי מדרשות ולשמוע נועם אמרי ספר, הלכות הפסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות חג ב"חג". וכתב הכל בו (מובא במ"ב סי' תקל"ס ס"ק ב') "וכוונת השם יתברך בנתינת המועד היתה כדי להדבק ביראתו ואהבתו לעסוק בתורתו התמימה" ע"כ. ומה טוב ומה נעים להתקבץ יחד בבית מדרש, ובפרט ה'אבות ובנים' ללמוד יחד סדר קבוע ברוב עם!

החכם עיניו בראשו לנצל ימים קדושים אלו

וה'סדר היום' האריך בלשונו הנחמד והנורא להזהיר לנצל ימי חול המועד כראוי, וכתב בתו"ד: "ולא יאמר אדם כיון שאיני יכול לעשות בהם מלאכה, אוכל ואשתה ואטייל ואשמח בהם, כי אין זו כוונת הוי"ט והמועדים, חלילה להאמין כך, והפתאים והסכלים לבם נוטה לסכלות זו. אבל האמת היא שלא נתנו ימים טובים לישראל אלא כדי שיהיו פנויים מעסקם ומלאכתם ויעסקו בתורה בלי טרדה ובלי מחשבה, והם ימי רצון ומוצלחים בלימודם. לכן אין לאדם לאבד את הזמן היקר הזה במאכל ובמשתה ושינה וטיוול, אלא כל אחד יעמוד במקומו המיוחד לו ויעסוק במה שחננו האל יתברך ויתעלה, בעלי מקרא במקרא, בעלי משנה במשנה, בעלי גמרא בגמרא... אשריו ואשרי חלקו למי שנגע יראת אלוקים בקרבו לדרוש אליה ולבקש עליה לסמוך אותה שלא תפול ביד מבקשי רעתה וזה כל האדם".

"וכל אלו הימים של חוה"מ, יש בהם תוספת קדושה, ויש קרבן מוסף לכל יום, וצריך כל אדם לזהר בהם כנ"ל, גם יש בהם תוספת גברא בקריאה בתורה, ומתוך ענינים אלו נראה שיש בהם קדושה, ואין השכל נותן שניתנה הקדושה בימים כדי לאכול ולשתות ולנהוג בהם מנהג חול, והמתנהג בהם כמנהג הזה בשגוען ינהג, ועתיד לתת את הדין ומחלל קדושת הימים ומעלתם, והחכם עיניו בראשו לשקול את הדברים כמה פעמים להתבונן בזה" עכ"ל.

מה שהאדם עושה בימים אלו הם עדות על האדם

ובאמת ימי חול המועד הם עדות על האדם מה עושה בזמן הפנוי שלו, וכמש"כ הפלא יועץ' (חוה"מ) "וידוע מאמרם ז"ל שלא נתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא לעסק בתורה, וידוע מה שפירשו הקדמונים בפסוק (תהלים עה, ג) 'כי אקח מועד אני מישרים אשפוט', כי אשר יש להם טענה שאינם יכולים לעסוק בתורה מהמת טרדתם על המחיה ועל הכלכלה, חול המועד הוא תברתהון, והיא מקטע רגלהון ומחייבתן גם על זמן טרדתם, כי חול המועד עד ממהר שאין הטרדה גורם. ואם בחול המועד וכן בכל עת שהוא פנוי, אינו מפנה עצמו לבטלה, אלא עוסק בתורה בא בשכרו גם על הזמן שהוא טרוד בעסקיו כאלו היה עוסק בתורה" ע"ש.

והנה הגם שמי שיש לו משפחה עם ילדים קטנים הסומכים על שלחנו, הרי שעליו לראות שיהיו גם להם שמחת יום טוב כראוי (וגם בזה יש לחפש איך לרומם את הרוח למצב של מועד, ולא סתם להרוג את הזמן ואכמ"ל), אבל עלינו לזהר שמחת זה לא יאבד לנו ימים ולילות חשובים אלו ח"ו, אלא עלינו לקבוע סדרים קבועים של לימוד התורה בבית המדרש, אם ללמוד ביחידות, עם הילדים, או לשמוע שיעורי תורה, כל אחד לפי מצבו, אבל לנצל הזמן הזה ללימוד התורה כפי שיכול. וגם לקבוע מצב של רוממות בימים אלו, שיהיה התפילות ביתר רוממות, מצוות החג בשימת הלב, להגביר חלק ה'מועד' יתר מחלק ה'חול' של ימים אלו, ובזה באמת יתקדשו הימים להיות ימים טובים ונעלים.

'מועד' מלשון התועדות – שהזמן גרמא להתועד עם הקב"ה

ובאמת לשון 'מועד' מורה על תכלית ימים אלו שהוא להתועד עם הקב"ה כביכול, ומש"כ המהר"ל (חידושי אגדות מכות כג.) "כי המועד הוקבע שיהיו חוגגים אל השם יתברך ועובדים עבודתו יתברך, והוא נקרא מועד מלשון 'זנועדתי לך' כי השניים שהם מתחברים ומתועדים יחד נקרא מועד, וכן הרגל הוא שיהיה השם יתברך מתועד עמם ומתחבר להם, ומי שמבזה את המועדות כאילו אינו רוצה בחיבור הזה ומתדבק באחר, לכן אמרו (יומא נד.) כשהיו ישראל עולים לרגל היו מגביהין להם את הפרוכת והיו מראים להם, כי עלייתם לרגל היא עצם החיבור שנקרא מועד, ולפיכך היו מראים להם זה, ולכן אמר המבזה את המועדות ולא אמר את הרגלים כלשון המקרא" ע"כ.

ובזה נחזור למעין הפתיחה, שימי חול המועד הם ימים מיוחדים, שהם קשורים לימי הימים טובים בתחילה ובסוף, והימים שבנתיים הקב"ה נתן לנו כמתנה שאנו בעצמינו נהפוך ימי החול לימי מועד, על ידי עסק התורה וקיום מצוות ושמחת החג כראוי, וקדושת הימים מתרבים במדה שאנו מוסיפים בהם קדושה ועבודת השי"ת, והחכם מנצל ימים אלו כראוי, שלא לאבד ימים יקרים אלו לבטלה ח"ו, אלא יחטוף סדרים של לימוד התורה, וירבה בשמחת החג כראוי.

החינוך של הרב יצחק הוטנר זצ"ל בחולו של מועד

מסופר על הג"ר יצחק הוטנר זצ"ל: "הוא חניך מאוד מאוד לענין של חול המועד – שזה מועד לכל דבר. נכנס אליו אדם והעט היה תחוב בכיס החולצה שלו, הוא ממש התנפל עליו 'לפחות תעשה את זה בסתר', אמר לו למה לפני כולם? הוא מאוד שכנע אנשים לסגור את חנויותיהם ועסקיהם בחול המועד. אצלו חול המועד היה 8 ימים מועד כפשוטו. כל התפילות, הסעודות, הכל היה כמו ביו"ט. לאחר התפילה ישבו אצלו בסעודה כמה שעות כמו ביו"ט" ע"כ.

(הרה"ג ר' יעקב הורוביץ, ר"י אופקים, ב"תר מוסף שבת קודש, וישראל תשס"ז)

ספ עצות להמשיך 'אורות ימי הפסח' – למשך ימי הספירה ולכל השנה

זהשיאנו ה' אלקינו את ברכת מועדיך'

בעמדינו לאחר ימים הנעלים ומאירים של חג הפסח, זמן חירותנו, וכבר הנחנו כל הכלים של פסח בהאוצר, וחזורים לימות החול, כאן הבן שואל איך נוכל להחזיק בהעליה שזכינו לה במשך ימי החג, שאורות היום טוב ישפיעו עלינו הרבה מעבר ימות החג. ובאמת הרי כולנו מתפללים בכל יו"ט, שהשפעת היום טוב ישאר אתנו לאורך כל השנה, שאנו מבקשים זהשיאנו ה' אלקינו את ברכת מועדיך, וב'אבודרהם' (סדר ערבית של פסח) הביא כמה פירושים נפלאים בלשון זהשיאנו, ואלו כמה מהם: א, מלשון 'זשיא בעמך', כלומר 'רוממתנו וגדלתנו'. ב, מלשון 'משיאין משאות', כלומר 'זהאר פנינו ועינינו'. ועוד כמה פירושים. אמנם כתב שם 'שהנכון לפרש', שהוא מלשון 'זשיא משאות מאת כולם', שענינו דורון, כלומר 'שלח לנו דורון ברכת מועדיך'. ועוד פירש שהוא מלשון 'משא בני קהת', כלומר 'הטעינו את ברכת מועדיך' ע"ש.

והצד השווה שבכל פירושים אלו הוא, שאנו מתפללים לה' שישאר אתנו הרושם הטוב של הימים טובים, למשך כל השנה כולה, ושנוכח להמשך העליה מחיל אל חיל. ואולי יש להוסיף, שהסך הכל שאנו יכולים לבקש עבורה, היא שה' ישפיע עלינו אורות והשפעות סגולת הימים טובים, וישלח לנו כל זה כדורון, אבל עלינו נשאר העבודה ליקח משא ודורון זו אתנו במסע חדש השנה, שלא נשאיר הדורון לעיצומו של היום טוב לבד, אלא אדרבה נקח האורות לימי החול של השנה כולה. ולכן אנו מתפללים בלשון זהשיאנו, כלומר, שה' יטעין אותנו ברכת המועד, כאדם המבקש משהוא להטעין העגלה שלו עם החבילות שלו, אבל בעל המשא צריך ליקח המשאות עמו למשך כל הנסיעה, כדי להגיע למחוז חפצו עם כל המשאות ודורנות שהוא צריך.

עצה למעשה, אולי כדאי ליקח כמה דקות לכתוב כמה יסודות באמונה שזכינו
ללמוד ולהתחזק בהם במשך חג הפסח ובפרט בליל הסדר, ומפעם לפעם להתבונן בהם, וללמוד עוד ביסודות האלו, כגון דברי הרמב"ן בסוף פרשת בא וכדומה, יסודות הנלמדות מקריעת ים סוף וכו', שישאר טעם זה בפינו ובלבנו למשך כל השנה כולה!

חג הפסח נמשך עד שבועות – ימי הספירה כחולו של מועד!

אמנם עלינו לדעת שלאחר חג הפסח דבר זה נוגע במיוחד, שבאמת חג הפסח אינו מסתיים באחרון של פסח, אלא נמשכת עד חג השבועות, וכל ימי הספירה שבין ימים אלו הם ימי חולו של מועד, וכידוע לשונו הנפלא של הרמב"ן ז"ל (ויקרא כג, לו) על 'ימי ספירת העומר': 'וצוה בחג המצות... ומנה מ"ט יום שבעה השבועות כימי עולם, וקדש יום השמיני כשמיני של חג, והימים הספורים בינתיים כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג, והוא יום מתן תורה... ולכן יקרא חז"ל בכל מקום חג השבועות 'עצרת', כי הוא כיום שמיני של חג שקרא הכתוב כן' ע"כ. הרי לנו דבר נפלא, שאנו עומדים כעת בימי חול המועד ארוכים, והימים האחרונים של חג הפסח הם באמת בחג השבועות, שבה קבלנו התורה.

אלא שעלינו להבין מה הכונה בזה שימי הספירה הם כחולו של מועד, הרי לכא' אין בהם הלכות דוגמת ימי חול המועד, ואיך הם דומים לחולו של מועד באופן מעשי? ואולי י"ל בזה דבר חדש, שבחולו של מועד שבין הימים טובים הם ימים מיוחדים שמצד עצמם נקראים ימי חול, אבל יש בה השפעה של יו"ט ע"י שהם בין חלקי היום טוב, והקב"ה רוצה שאנו מצד עצמינו נהפך ימים אלו מימי חול לימי מועד ויו"ט, והוא עבודת הזמן שנעשה ימי החול – למועד, דהיינו להפכו מסתם יום חול להיות יום של יו"ט. ואולי זהו גם הענין בימי הספירה, שהם ימים רגילים, ימי חול, אבל מעבודתנו להעלות אותם למדרגת יום טוב, ובאמת יש השפעה משמים לעליה זו, אבל הקב"ה רוצה שאנו נעשה השתדלות שלנו להתעלות בזמן, ואז ישפיע עלינו אורות הזמן שיסייע לנו לזכות להחזיק במדרגות אלו.

ואולי הכונה בזה שימי הספירה הם כחולו של מועד, שהיות שתכלית יציאת מצרים היתה להכין ישראל לקבלת התורה, וימי הספירה היא זמן ההכנה להיות מוכשר לקבל התורה. לכן הם כחולו של מועד, שמעבודת הזמן לקדש ימי חול אלו, להיות ימים של עליה וקדושה, שבכל יום נתעלה יותר ויותר לקראת מתן תורה, ובזה יתקדשו כל ימי הספירה להיות כימים טובים, עד גמר היום טוב של פסח וחול המועד בשבועות! וכלשון האלשיך הק' ז"ל (דברים טז, ט-יב) כי אמנם בחג הפסח יצאו ישראל מעבודת לחירות, אך סילוק

'מי יעלה בהר ה' – ומי יקום במקום קדשו'

והנה ידוע לפרש מה שכתוב (תהלים כד, ד) 'מי יעלה בהר ה', ומי יקום במקום קדשו', שיש ב' מדרגות בעליה רוחנית, הראשון היא 'מי יעלה בהר ה'', דהיינו שעולה על במתי התורה והיראה, וזה כל אדם יכול לקיים מתוך התעוררות הלב, וכשהזמן גרמא לכך. והשניה היא 'ומי יקום במקום קדשו', דהיינו להחזיק במדרגות שקנה לעצמו, שלא יאבדו ממנו במרוצת הזמן, ודרגה זו מחייבת יותר עבודה והתבוננות, שלא כל אחד זוכה לקיים העליה שזכה לו למשך הזמן, גם כשאין התעוררות מצד המקום או הזמן. וענין זה נוגע הרבה להעליה של הימים טובים ומועדי קודש, שכל אחד מישאל השומר קדושת המועדים כראוי, יזכה להרגיש התעוררות וקדושה מהמועד וקיום מצוותיה, כל אחד לפי הכנתו ועבודתו, והוא 'מי יעלה בהר ה''. אמנם החלק השני של 'ומי יקום במקום קדשו', דהיינו לישאר על 'מקום קדשו' – אורות המועדי קודש, לזה לא כל אחד זוכה לה, שלזה צריכים לעבודה מיוחדת, לעשות דברים מעשיים, שישאר רושם הימים טובים עלינו ובלבנו למשך ימות השנה.

'אסרו חג בעבותים' – לקשור את היום טוב וליקחו אתנו

ומצינו שנתייחד זמן מסויים לעבוד על ענין זה גופא, והוא יום 'אסרו חג', שענינו להמשיך עבודת החג שעבר, שלא נהיה כבורחים מהיום טוב, אלא ניתן זמן להתבונן בהימים שעברו עליו, ולהמשיכם יותר במסלול החיים, וכמו שמצינו בחז"ל במסכת סוכה (מה: ז"ל: "א"ר ירמיה וכו' כל העושה איסור לחג באכילה ושתייה, מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר (תהלים קיח, כז) 'אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח', ופירש"י 'איסור לחג, אגודה לחג באכילה ושתייה, שקורא לחג עונג במאכל ומשתה. ויש אומרים יום שלאחר החג והכוונה לאסרו חג בעבותים בהמות עבות ושמןות' ע"כ. ובספר מנורת המאור (פ"ח כבוד השבת) כתב בזה: "ר"ל שיאסור אותו ויקשרנו בעבותות אהבה כדי שיתעכב, וכדי שלא ילך לו מיד" עכ"ל. וכבר התבטא בזה החזו"א זצ"ל: "שביום זה אנו קושרים כביכול את החג בחבליים, כדי לקחתו עמנו ולהשפיע את ההתעלות של החג לכל ימות השנה" (ספר ידעו דורותיכם, סוכות).

ובלשונו המתוק של הג"ר ראובן דסלר זצ"ל שכתב לבנו בעל המכתב מאלהיו ביחס ל'מוצאי יום כיפור': "מה חובה כעת 'צו פארקניפלען צו שליפפן' (לענוב ולקשור), חשבונות יום הכיפורים העבר ונעימות תקוות הקבלות, כאשר גם אתה בטח שמעת ממני בזה פתגם כזה 'דער רעכטער יום טוב איזט נאך יום טוב' (עיקר היו"ט הוא אחרי היו"ט), תכלית יום הכיפורים הוא אחר יוה"כ בשינוי מעשה לעומת קודם" ע"כ (בית חיינו עמ' סד). ובדרך

(א) עיין במה שהארכנו בזה בס"ד בפתיחה לספר 'אור המועד' במאמר בשם 'מעלת ההכנה וההתבוננות באורות המועדים והדרך להמשיכם לכל השנה'. (ב) אמנם דבר נפלא בזה מצינו בלשון המור וקציעה להג"ר יעקב עמדין זצ"ל (סי' תצ"ג) שדן בטעם איסור עשיית מלאכת הנשים בליל תקופת ספירת העומר וז"ל: "עוד נ"ל משום שימים הללו הם דוגמת חול המועד (כי חג השבועות הוא כמו שמיני עצרת דחג) אלא שחש הקב"ה שלא לאסור מלאכת האנשים בימים ההם, דומן חרישה וקנינה היא, מ"מ חשו חכמים לדבר, לאסור מלאכות הלילה ושל נשים" ע"כ. הרי מבואר שהגדרת ימים אלו כחול המועד אינו ענין של גומא או דמיון גרידא, אלא יש בו מעין קדושת חול המועד גם לענין הלכה, שה' מקום לאסור במלכה מטעם זה ע"ש. והשפת אמת זצ"ל (אמור, תרמ"ב) כתב: "ימי הספירה נזכרים תוך המועדות, שהמה ימים טובים כמו חול המועד שיש קדושה לפניהם ולאחריהם, מיציאת מצרים עד קבלת התורה" ע"כ.

חלאת טומאת הנפש לא נגמר בו, כי עדיין הוצרך לספור שבעה שבועות לגמור הטהרה לגמרי, שהם ימי ליבון... שבעה שבועות תספור לך, שהוא לך להנאתך לגמור טהרת הנפש ע"י תשובה בהם, ואז בסילוק טומאת הנפש והזדככה מכל חלאה... ועשית חג שבועות לה' אלקיך, ושמתת לפני ה' אלקיך.

יש שפע של סייעתא דשמיא בימים אלו!

ובאמת יש שפע של סייעתא דשמיא בימים אלו וכלשון החיד"א ז"ל (לב דוד סוף פ"ל) וז"ל: "כשם שבימים ההם ע"י התעוררות ישראל ליטהר, ממרום שלח שפע קודש להיותם עזרים ומגינים, כן עתה אם ישים אל לבו ויקיץ מתרדמת

יצרו, יהיה לו עזר, כי הבא ליטהר מסייעין אותו, ומה גם כי הימים האלה מסוגלים לזה עת שהגיעו אבותינו ליטהר, ואנחנו נחליץ חושים לעשות כמעשיהם ולהזהר כל סדרי טהרה" ע"כ. ומרגניתא טבא מצינו בלשון הכתב והקבלה (ויקרא כג, טו) וז"ל: "ויתכן עוד, שכללה התורה במלת 'וספרתם' ענין הטהרה והזיכוך מלשון אבן ספיר, ולבנת הספיר... ויהיה טעם וספרתם לכם, שבזמן הנבחר תשגוהו ביותר על נפשכם להיות ספיר מטהר ומזוכך מכל חלאת הבלי הזמן ומזוהמת הגשמית... ולכונה זו אמר 'תמימות תהיינה' שהכוון בו על תמימות ושלמות הנפש" ע"כ.

החכם עיניו בראשו לנצל סגולות הזמן!

ומכיון שהזמן גרמא שיש ריבוי סייעתא דשמיא בעת כזאת, עלינו לנצל סגולות הזמן הזה, וכלמש"כ ה'אחמדת הימים' (הובא בשפתי חיים עמ' מ"ג) וז"ל: "זהנה ראוי לדעת, כי הימים האלה אשר בין פסח לעצרת הנוכחים ונעשים להתקדש בקדושה עליונה, אשר בקרב הימים האלה הקדושה רבה והולכת עד יום מתן תורה, ובהם ימצא כל איש ישראל עזר וסיוע לתקן את נפשו לקדשה ולטהרה... והמה ימים נוראים ועומדים ברומה של עולם... וע"כ כל איש הירא וחרד, ראוי להיות זריז לעמוד לשרת בשם ה' בימים האלה, יתר על כל הימים בקדושה ובטהרה וביראת ה' כל היום לא יפנה ימין ושמאל... ואמרו הקדמונים, כי הימים האלה המה לאות ולמופת לכל השנה כולה, כי אם ירבה בהם בתורה ובמצוות כן יהיה מראשית השנה ועד אחרית השנה, וכן בהפכו ח"ו, כי על כל אלה כל אחד מאנשי ישראל בקרב אלה הימים ראוי לפנות מעט מעסקיו יום יום, לקבוע עתים בחכמה ומוסר ויראת ה'" ע"כ.

ובאמת שבעה שבועות תמימות נשמעים כזמן ארוך, אמנם 'הזמן פורח', ואם לא נתבונן איך לנצל הזמן הזה כראוי, יגיע כבר חג השבועות, ונצטרך לעמוד לפני הר סיני לקבל התורה, ולכן החכם עיניו בראשו להתחיל היום! שיהיה כל יום 'מן המנין', לנצל כל יום לעליה מיוחדת כהכנה לקבלת התורה, הן בעניני הכנה לתורה עצמה, והן בעניני בין אדם לחבירו, שהרי ימים אלו הם גם ימי אבילות על תלמידי ר"ע שמתו על שלא נהגו כבוד זה בזה, ומעבודת הזמן לתקן ענין זה, כפי שנוגע לכל אחד ואחד לפי מצבו, ונפרט שני ענינים אלו בקיצור:

לימוד מסכת אבות ולעבוד קצת בכל יום על קנין א' של התורה

עליה בהכנה לתורה: יש לנו העצה של לימוד מסכת אבות, וכלשון החסיד יעב"ץ ז"ל (במדרש שמואל ריש פ"ו דאבות): "התורה לא תשכון כי אם בריקן ממדות רעות ומלא ממדות חשובות, ולזה כוון השי"ת ואמר 'זהו נכונים לשלש ימים'... שיטהרו מן הטומאה ולכלוכים המונעים את הנפש מהשגתה... ולזה נהגו לקראם (פ"י פרק קנין תורה באבות) באלו השבתות קודם מתן תורה כדי שיתעוררו לאנשי קודש... ומתוך דבריו המסולאים בפז נתעורר לקנות את התורה מצורך אל הזמן אין ספק, אלא שבזמן הזה נהי' יותר מוכנים לקבל כל דבר מעבודת השי"ת יותר מזמן אחר, כי הרושם אשר קבלו נפשותינו אז יתנוצץ בנו עתה" עכ"ל.

ועצה טובה לקיים עבודת ההכנה בימים אלו הוא לימוד ועבודה בעניני המ"ח קניני תורה, המובא בפרק 'קנין תורה' באבות, שבכל יום מימי הספירה יעבוד על קנין אחד, עכ"פ חלק מהקנין, שיתחזק בקנין ההוא לפי כוחו, עד ששתרש בקרבו אותם המדות ובכך יזכה לקנין התורה עצמה בשבועות, וכמש"כ 'הסבא מקלס' זצ"ל (אור רש"י פ' אמור, וב'חכמה ומוסר' ח"א עמ' תכו) "כי זה ענין הספירה מ"ט יום קודם מתן תורה, כי הם הקדמות לקניית התורה בטבע, ויהיה הוא ותורתו אחד... וכל יום ממ"ח היו עוסקים בשער אחד ליום, וביום מ"ט היו מחברים כל המ"ח מדות לאחת... אז יהי' נקל להם לבוא בחדרי התורה פנימה, חכו ממתקים וכולו מחמדים" ע"כ.

להתעלות בבין אדם לחבירו

עליה בבין אדם לחבירו: דבר נורא אמר הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל (משנת ר' אהרן, ח"ד, עמ' יט) בבאיור מיתת תלמידי ר"ע בתקופה זו דוקא, וז"ל: "כיון שימים אלו של ספירת העומר ימי הכנה הם לתורה, כשם שהיו לפני מתן תורה בסיני, והרי אין ספק שעיקר ההכנה היא בקניני התורה שמנו חכמים אבות פ"ו, כמהם 'ארך אפים' לב טוב' 'דיבוק חברים' 'נשוא בעול עם חבירו' 'זמכריו' לכף זכות' ועוד כיוצא בזה. ונראה שלדברים שבין אדם לחבירו יש משקל רב בקניני התורה, וכיון שבימים אלו ההקפדה על ענין ההכנה הוא יותר משאר זמנים, וישנה תביעה על דברים אלו יותר משאר דברים, ומאחר וחסרה אצל תלמידי ר' עקיבא ההכנה לתורה כפי שהתבקש מצד מעלתם, ולא היו ראויים להעביר תורה לדורות הבאים, ממילא גרם דבר זה שנסתלקו מהעולם בפרק זה שהוא זמן ההכנה לתורה, כדי להעמיד תורה בישראל באופן הראוי ע"י רבותינו שבדרום" ע"ש. הרי שמעבודת הזמן לתקן עניני בין אדם לחבירו, בכל עניני כיבוד החברים כראוי, ולזכות בזה לקבלת התורה.³

לחשוב כמה התעלה כבר ומה נשאר לו עוד

ונסיים בדבריו של הגרי"ש אלישיב זצ"ל (דברי אגדה, עמ' תצב) וז"ל: "כי צריך לספור כל יום בכדי להתבונן מה השתמש בימי הספירה שיצאו כבר, לטהר ולתקן, ולחשוב כמה ימים עוד נשארו כדי למלא את תורתו... וכשיהודי אומר 'היום יום פלוני בעומר', הוא מדגיש כמה כבר עברו, כך וכך מימי הטהרה, ומה עשיתי בהם כדי לטהר את נשמת מזהמתה, ומה אני אמור לעשות בימים שהם עדיין ברשות, בימים שנשארו עד מתן תורה. וזהו שאחז"ל (ויק"ר כח, ג) 'תני ר' חייא 'שבע שבתות תמימות תהיינה', אימתי הן תמימות, בזמן שישאל עושיין רצונו של מקום" ע"כ, והכונה, כי כל ענין של הספירה הוא להכין א"ע להכשיר ולרכוש ידיעות התורה, ובזמן שאין עושה רצונו של מקום אין זה תמימות, כשם שמי ששכח לספור יום אחד, הרי"ז חסרון בספירה, כי לא רכש את קנין התורה המיועד לאותו יום, והרי זה חסרון בתמימות" ע"כ.

ונסיים במעין הפתיחה, שכהמשך לחג הפסח, עלינו לנצל סגולות הזמן הזה של ימי הספירה, שהם כימי חולו של מועד בין פסח לשבועות, ועי"ז שאנו נעשה ההשתדלות למעשה להתעלות כפי יכולתנו מדי יום ביומו, ליקח אתנו הלימודים מחג הפסח, להכין לקראת קבלת התורה, בקניני המ"ח קניני התורה, ושלמות בבין אדם לחבירו, בזה נזכה לסייעתא דשמיא מרובה, לזכות באמת לקבל את התורה כראוי בחג השבועות הבא עלינו לטובה, אמן!

ימי הספירה – כחול המועד

כתב הרמב"ן ז"ל בענין ימי העומר: "והימים הספורים בינתיים כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג, והוא יום מתן תורה" (שם, ויקרא כג, לו). וה'שפת אמת' ז"ל כתב: "כל השנה תלויה באלה הימים, כמו שגידול כל התבואות בימים אלו, כן חיות האדם מתגלה עתה, כי הכל רק רמז אל ההנהגה הפנימיות!" (אמור, תרמ"ב).

(א) בענין זה הרחבנו הרבה בספר 'אור המועד' במאמר כ"א, 'עבודת ימי ספירת העומר' – בנין ועליה לקבלת התורה ונחיצות העליה התמידית, ע"ש. (ב) ענין זה הרחבנו הרבה בספר 'אור המועד' במאמר כ"ב, הלימוד מר"ע ומיתת תלמידיו, כבוד החברותא והחברים בלימוד התורה, ע"ש.

קובץ חידושים ממור"ר הרה"ג ר' מאיר הערשקאוויץ זצ"ל

שני מכתבים בענין מצות קיומית באכילת מצה כל שבעה ועוד

מתוך ספר 'קובץ חידושים' על סוגיות הש"ס. ונדפס ברשות המור"ל. התורה נתונה להג"ר שמחה בונם לונינסקי שליט"א שמסר לנו שו"ת אלו

שאלה א'

לכבוד הרב הגאון הגדול ראש הישיבה ר' מאיר הערשקאוויץ שליט"א

שמעתי מהרב שליט"א, שהקשה דהרי החפצא של מצוה הוא ענין של ציווי, דהיינו שמצווה לעשותו, והיאך שייך לומר דיש מצוה קיומית, דאם רוצה יכול לקיימו ואם לאו אינו צריך. וביאר דהכוונה במצוה זו הוא דאם רוצה לאכול לחם הוא מחוייב לאכול מצה, דהיינו דהוא מצוה חיובית כשרוצה לאכול לחם, אבל אם אינו רוצה לאכול לחם אין כאן חיוב בכלל. אבל לכאור' צ"ב בזה דהרי מה מחייבו לאכול מצה רק המחשבה של אכילת לחם, והיאך יכול לומר דמחשבה של אכילה מחייב ציווי לקיימו.

אני יודע שהרב עסוק וטרוד מאוד בין בעניני ישיבה ובין בשאר עניני כלל, אבל אני מקוה דאם יש להרב פנאי אם יכול לענות שאלתי, שאני רוצה לידע אמיתת של תורה, ודברים אלו עומדים ברומי של עולם.

תשובה

תודה מראש

לכבוד הרב ר'... שליט"א. אחדשה"ט

בענין במה ששמע בשמי דאיך שייך דין מצוה קיומית, דלכאור' לשון מצוה מורה על הציווי, ושהוא מצווה בדבר, והת' ששמע לענין מצה של ז', דהוי מצוה קיומית, הוא מה ששמעתי אני לפני שנים רבות מגיסי הגאון ר' יעקב שיף שליט"א, דהגדר הוא דכל ז' ימי החג אינו מחויב כלל לאכול לחם, אבל מ"מ מצווה הוא שכל לחם שיאכל יהא מצה ולא חמץ, ונפ"מ, באם אכל חמץ אז לבד האיסור אכילת חמץ עבר ג"כ על מצות אכילת מצה שהיה מצווה שיהא האכילת לחם שאכל – מצה, ולא חמץ, ויש כאן ביטול מצוה ממש, שהרי לענין זה היה מצווה ממש בחוב שיהא הלחם שאוכל – מצה, ולא חמץ. ועיינ רז"ה סוף פסחים דמדמה זה לאכילת סוכה כל ז', דאע"פ דאינו חיוב לאכול בסוכה אם אינו רוצה לאכול אכילת קבע, אבל מ"מ אם אוכל אכילת קבע מצווה הוא שיהא אכילה זו בסוכה, ואם אכל חוץ לסוכה יש כאן ביטול מצוה ממש, וכן לענין מצה כל ז'. ולפי הנ"ל אין ה"מחשבה" לאכול, קובע שום דין עליו, דבוראי יכול לחזור בו ולא יאכל לא חמץ ולא מצה, רק המצוה היא שבאם יאכל, יהא אכילתו מצה ולא חמץ.

אסיים בכבוד והוקרה וברכה והצלחה

מאיר הערשקאוויץ

שאלה ב'

לכבוד הרב הגאון הגדול ראש הישיבה הרב ר' מאיר הערשקאוויץ שליט"א

תודה רבה על מה שתירצתם. אבל צ"ב בהת' של הרב דס"ל דאין כאן מושג בכלל של מצוה קיומית, דהרי עי' בתוס' ישנים במס' יבמות (דף ג.) ששמעתי דיש מושג של מצוה קיומית, דכתב וז"ל, והכא ה"פ הו"א מחלץ חלצה אם היא רוצה וכו', עכ"ל. דהיינו דאינה מחוייבת לעשות חליצה ורק דאם היא רוצה מחוייב לעשות בה חליצה, ולכאור' איזה מושג הוא זה דתלוי ברצונה, אם היא רוצה לעשות או לאו, וע"כ משמע דהוי מצוה קיומית. ועי' נמי ברש"י במס' קידושין (יד: ד"ה מנלן) דמשמע בהה"ר"א של הגמ' שיש מושג של חליצה דאינה מתרת, אבל אם היא רוצה יש בה מצוה לעשותו. ומה יענה הרב ע"ז.

וחשבתי לומר הביאור במצוה זו, כעין מה דאיתא ברכינו יונה [ריש פרק תפלת השחר] וז"ל, ויש לשאול כיון דקיי"ל דתפלת ערבית רשות, למה צריך להשלים אותה ולהתפלל שחרית שתיים וכו', ורכינו יצחק הזקן ז"ל מתרץ בענין אחר יותר נכון, דכי אמרינן דתפלת ערבית רשות אינו רוצה לומר שאם ירצה לא יתפלל אותה כלל, אלא רוצה לומר שאינה חובה כמו יוצר ומנחה, אבל מצוה איכא, דמצוה לגבי חובה רשות קרי לי', עכ"ל. הרי כתב להדיא דיש מושג שהוי יותר ממצוה קיומית, ורק דאינו נחשב כמו כל מצוה בעלמא, והוא דרגא אמצעית.

ובאמת שמעתי שהרב משה שמעון שפירא שליט"א הקשה קושיא זו להסתייפלער זצ"ל, וביאר דע"כ דיש מצוה חדשה שאינו מחוייב לקיימה, והוא רק דין דלכתחילה יקיימו.

תודה מראש

תשובה

למע"כ הרב ר'... שליט"א. אחדשה"ט

בענין מש"כ להוכיח מהתו"י יבמות דף ג. דיש מושג של "מצוה קיומית", ממש"כ שם הו"א מחלץ חלצה אם היא רוצה כו' עכ"ל, ולכאור' י"ל דגדר מצות חליצה הוא חיוב לחלוץ לה כדי שלא תתענג מחמתו, ולכן אם היא מרוצה שלא יחלוץ לה שבלא"ה אין בדעתה להינשא אינו מחויב לחלוץ לה מחמת המצוה, אבל כשרוצית להינשא אז הוא מחויב להתירה לשוק בחליצתו, וכן הובא שיטה זו בשו"ע ופוסקים (כמדומני שו"ת חת"ס). וכן מפרשים בפרש"י סנהדרין דף יט: ולא חולצין "מפני שאסורה להינשא", והיינו דכיון דאסורה להינשא אפי' חלץ לה, אינו מחוייב לחלוץ לה, שהרי במה שאינו חולץ לה אינו מעגנה.

ומש"כ מפרש"י קידושין דף יא. הו"א בגמ' דאין חליצה מתירה לשוק רק דהוי מצוה, הא י"ל דלפי אותו הו"א לא היה המצוה תלוי ברצונה, ועוד אפי' אם נימא דתלוי ברצונה מ"מ י"ל דכל שרוצה הוי החליצה חיוב עליו, ודוגמא מהא דלו תהיה לאשה בכתובות דף מ. דאי אמרה לא בעינא ליתא לעשה כלל, אבל כשהיא רוצה להינשא לו, אז מוטל עליו בחיוב לישאנה משום מצות ולו תהיה לאשה.

מה שהביא מרכינו יונה ברכות בשם רבינו יצחק הזקן לענין תפילת מעריב דהוי רשות ואע"פ דאין לו רשות לפטור א"ע מלהתפלל, ואם לא התפלל צריך להשלים שחרית שתיים, מ"מ תוקף מצות תפילת מעריב אינו כמו תוקף חיוב להתפלל שחרית ומנחה, ולכן מקרי רשות כלפי האיך תפילות.

[עי' תוס' הרא"ש יבמות דף ח: דלהתיר ביאה שניה א"צ ריבויא דולקחה כו', כמש"כ התוס' דאין סברא דיבא עלי' ב"ר ואח"כ יגרשנה, אכן הוסיף שם, וז"ל, ומ"מ ב"ש לא דחיא בח"ל משום דגמרי' מכלאים בציצית דע' דוחה את ל"ת, ומהתם לא מצי' למיגרם אלא ע' של חובה אבל ביאה שניה רשות היא דעיקר קיום ע' היינו ב"ר, עכ"ל, ומשמע דגם ביאה שניה בכלל מצות יבום, רק דכיון דלא הוי ע' של חובה לא מצי' למילף שידחה ל"ת, ולכאור' מצי' בזה מציאות של מצוה קיומית, מיהו י"ל דזה משום דהוי פרט וחלק מעיקר מצות יבום דהוי חובה, אז שייך פרטים וחלקים מהמצוה דלא הוי חוב גמור, אכן לפי"ז י"ל כן גם לענין מצה כל שבעה, דהוי חלק ממצות מצה שביליל הסדר, ואח"כ נמשך בגדר חלק נוסף, וזה מקרי מצוה קיומית, מיהו כ"ז נראה דחוק, דחיוב מצה בליל פסח הוי מצוה בפנ"ע דבערב תאכלו מצות, אכן גם בזה המצוה מדקדקין המפרשים דאין המצוה רק כזית ראשון, רק בדפחות מכזית לא יצא, אבל כל מה שאוכל מצה בליל פסח יש בו קיום דבערב תאכלו מצות, ועי' במפרשים ובמהר"ל].

אסיים בברכה והצלחה וכט"ס. בכבוד והוקרה

מאיר הערשקאוויץ

ממו"ר הרה"ג ר' מאיר הערשקאוויץ זצ"ל

בענין חיובא דתשביטו (פסחים ד:)

[מכתבי רה"י זצ"ל אשר זכיתי להדפיס בספר 'קובץ חידושים' על סוגיות הש"ס. לשונות ה'כותרות' הוא מהמגיה ולא מהר"ן]

שיטת הרמב"ם ז"ל בדין אוכל חמץ בע"פ

(א) ברמב"ם (פ"א מהל' חמץ ומצה ה"ח) פסק דהאוכל חמץ ביי"ד משש שעות ולמעלה לוקה וכו' יהודה דיליף לה מקרא דלא תאכל עליו חמץ, והראב"ד משיג דכיון דבגמ' נקיט לה להך פלוגתא דר"י ור"ש יחד עם דין חמץ שעבר עליו הפסח וקיי"ל כר"ש דחמץ שעשה"פ אינו כ"א מדרבנן, ה"נ לענין לפני הזמן הו"ל לפסוק כר"ש וממילא דליכא לאו כ"א איסור משום תשביטו אבל לא מלקות. ועי' בהה"מ שם שנותן טעם לפסק הר"מ לחלק ביניהם ולפסוק כר"י לענין לפני הזמן, ומסיק וזה שאמרו פ"ק דף ד: דכ"ע חמץ משש שעות ולמעלה אסור מנ"ל, ושקלו וטרו בהא דאמר רבא לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים ורבא גופא הוא דפסק כר"ש וש"מ דוקא בלאחר זמן הוי ה'ל' כר"ש אבל לפני הזמן קיי"ל כר"י.

ועי' בלחם משנה שהק' דהא מאי ראי' מסוגיא דדף ד: דאין מבואר שם כלל דאיכא לאו על אכילת חמץ רק איסורא איכא, וגם ל' הגמ' כן הוא דכו"ע משש שעות ולמעלה "אסור", ועוד דע"כ הסוגיא לא מיירי מענין ל"ת על האכילה דהא מיירי שם בדין חיוב ביעור ואיסור להשהות החמץ ובוזה אפי' לר"י ליכא כ"א איסור ולא מלקות, וא"כ ממילא דאין ראי' דלוקה אפי' על אכילה כיון דלא מיירי מזה כלום. ועי' בסה"מ להר"מ (מצות ל"ת קצ"ט) דג"כ הביא מהך סוגיא למקור שלו לפסוק כר"י, וברמב"ן תמה עליו דאין משם שום ראי' וכנ"ל, ואדרבה מדמביא שם מקרא דתשביטו ולא קרא דר"י אלמא דלא קיי"ל כר"י.

מצות תשביטו אי הוי בקום ועשה או בשוא"ת

ולכאורה י"ל בדעת הר"מ עפ"י מה שנסתפק במנ"ח (מצוה ט') בגדר מצות תשביטו, אם הוי המצוה בגדר קום ועשה, והמצוה היא עצם המעשה ביעור, או דהמצוה הוי בשב וא"ת ומתקיים במה שהאדם פטור מכל חמץ. ורצה לתלות זה בפלוגת רש"י ותוס' באם ילפי' ביטול מקרא דתשביטו, דלרש"י דיליף לה לביטול מתשביטו וביטול הרי הוי קודם השש שעות ולמעלה, ותקשי דאין יכול לקיים המצוה קודם זמנו דהוא משש שעות ולמעלה, וע"כ דהמצוה אינו מתקיים אלא כשיבא הזמן דשש שעות ולמעלה ואז אין לו חמץ, אבל התוס' ס"ל דליכא מצות תשביטו לפני חצות דס"ל דהמצוה היא בקום ועשה, וא"כ א"י לקיים שום מצוה במעשה ביעור שלפני הזמן כיון דעושה המצוה שלא בזמנו.

ועוד נפ"מ כתב שם, לענין אם יכול לקיים תשביטו ע"י אכילה, דאם המצוה היא בשב וא"ת אין חסרון בקיום המצוה אם יאכל החמץ כיון דסוף כל סוף נשאר בלא חמץ, ואין שייך פסול דמצוה הבב"ע, (וכן ס"ל לבעה"מ ריש פסחים דלר"ש יכול לקיים תשביטו ביי"ד עד הערב באכילה גופא), אבל התוס' רפ"ב והרבה ראשונים ס"ל דגם לר"ש אסור לאכול חמץ, והא דא"י לקיים תשביטו ע"י האכילה גופא כ' התוס' הטעם משום דתשביטו משמע שלא כדרך הנאתו, וזה א"ש לתוס' לשי' דס"ל דהמצוה היא בקום ועשה במה

שעושה מעשה ביעור, בזה שפיר י"ל דלא חשיב מעשה ביעור רק שלא כדרך הנאתו אבל אכילה לא חשיב מעשה ביעור, אבל בשי' הבעה"מ דחולק י"ל לא משום דס"ל דגם אכילה חשיב מעשה ביעור, רק דא"צ כלל מעשה ביעור רק בעי' שלא ישאר אצלו שום חמץ, ובתור האכילה הרי עכ"פ נשאר בלא חמץ וזהו קיום המצוה.

ביאור שיטות הרמב"ם ושאר הראשונים ז"ל

(ב) והנה בסוגיא דף ד: דכו"ע מו' שעות ולמעלה אסור, נהי דלא מיירי מאיסור אכילה דר"י רק מאיסור להשהות החמץ, מ"מ הרי מבואר דמשום איסור להשהות חייב לבער ולשרוף, ולבעה"מ הנ"ל תקשי דמ"ט ל"מ לקיים חיוב תשביטו ע"י אכילה גופא ומ"ט איכא חיוב לשרוף, וצ"ל לכאור' דהסוגיא אתיא כר"י דאכילה בלא"ה אסור בל"ת וממילא דא"י לקיים תשביטו ע"י אכילה גופא רק צריך לבער.

והשתא י"ל דזהו כונת הה"מ והר"מ בסה"מ להביא מקור מהך סוגיא לפסוק דלא כר"ש, ולפי חשבון המנ"ח הרי זה א"ש, כיון דגם הר"מ ס"ל כרש"י דילפי' לה לדין ביטול מתשביטו, והא דיכול לבער לפני הזמן ע"כ המצוה היא בשב וא"ת, וא"כ בדין הוא דגם ע"י אכילה יוכל לקיימו למצות תשביטו ומ"ט בסוגיא דף ד' מבואר דמשום תשביטו חייב לשרוף, וע"כ דאתיא כר"י וכיון דסתם סוגיא כוותי' פסק כן הר"מ, אבל לתוס' דהמצוה היא בקום ועשה ובעי' מעשה ביעור אז אכילה לא חשיב מעשה ביעור וגם לר"ש א"ש דאסור לאכול וצריך לבער ולשרוף.

אם שייך מצות תשביטו ע"י אכילה כדרכו

(ג) מיהו יש לעיין בהנ"ל, דאם נפרש כהמנ"ח דמה דיכול לבטל ולהשבית קודם חצות לרש"י, ה"ט משום דאין המצוה עכשיו רק כשיבא הזמן ואין לו חמץ, א"כ ה"נ בדין שיוכל להשבית ע"י אכילה או מכירה בבוקר של י"ד, דסוף כל סוף עי"ז יהא נשאר בלא חמץ כשיבא הזמן דו' שעות ולמעלה, ומה לי ביטול וביעור ומה לי אכילה ומכירה.

אבל מסברא נראה דחוק מאד לומר דעושה איזו מצוה של תשביטו ע"י אכילה כדרכו או מכירה בבוקר של י"ד. ואפי' הבעה"מ לא כ"כ רק מו' שעות ולמעלה דאז כבר מוטל עליו שיהא מושבת כל החמץ ושפיר מקיים חיובו גם ע"י אכילה כיון דנפטר עי"ז מהחמץ, אבל לפני זמנו בבוקר שעדיין אינו מוזהר משיהיה נמצא חמץ ברשותו, איך שייך לחושבו למצוה מה שאוכל או מוכר כדרכו.

שיטת ר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה

ועוד קשה מהא דס"ל לרש"י דף יב: דמה דלר"י אין ביעור חמץ אלא שריפה קאי רק קודם חצות אבל לאחר חצות ביעורו בכל דבר, ובשלמא מה דלאחר חצות ביעורו בכ"ד א"ש גם להמנ"ח, משום דס"ל דהמצוה לרש"י הוי בשב וא"ת, וא"כ אין קפידא על שריפה רק בעי' שיהא פטור מחמצו ובכ"ד שנמצא שאין חמץ נשאר ברשותו שפיר מתקיים המצוה ואפי' ע"י אכילה, אבל להיפך מה

גדר חיוב ביעור חמץ לפני חצות

ועו"ל בזה, דעיקר חיוב ביעור קודם חצות אינו חייל כ"א על כך חמץ שאם לא יבערנו ישאר אצלו בזמן האיסור (מחצות ואילך), על כך חמץ כבר חייל חובת ביעור גם קודם חצות, (ואיך לבערו אם בשריפה או בכ"ד, זהו פלוגתת ר"י ורבנן), אבל על כך חמץ שהאדם אוכל או מוכר כדרכו בבקר של י"ד, על חמץ זה לא חייל המצוה כלל, ובדאי אין שום קיום מצוה באכילתו או מכירתו.

והשתא אצ"ל כלעיל דהטעם דליכא מצוה באכילה בבקר של י"ד משום דכיון דלרש"י אז המצוה הוא בקום ועשה, בעי' מעשה ביעור וממילא בעי' שלא כדרך הנאתו כתוס' רפ"ב, דהרי לפי"ד ל"ד כלל גדר המצוה לתוס' בקום ועשה לאחר ו' שעות לגדר המצוה לרש"י קודם ו' שעות, אע"פ דלשניהם הוא בקום ועשה, דלתוס' הוא דין בחפצא של החמץ דבעי' שיתקיים השבתה ובוזה הוא דכ' דאכילה לא חשיב השבתה בהחפצא. אבל לרש"י לפני ו' שעות אין המעשה ביעור קיום בהחפצא של החמץ רק הגברא מבער חמצו כדי שלא ישאר אצלו חמץ בזמן האיסור, ואולי גם ע"י אכילה חשיב מעשה ביעור, אבל מטעם השני ע"כ ליכא מצוה כלל באכילתו, דעל כך חמץ שרוצה עכשיו לאכול לא חייל המצוה כל עיקר.

אם יש חובת גברא להשבית חמץ

ה) והנה אפי' אם נפרש בגדר מצות תשבתו דהוי בקום ועשה, נראה דל"ד להא דמצ' לענין מצות ציצית דאם מפקיע א"ע מן המצוה ע"י שאינו לובש בגד של ד' כנפות אע"פ דאינו עובר ומבטל המצ'ע, מ"מ חייב בעונש ובעידנא דריתחא גם הוא עונש, מ"מ בתשבתו אם לא ישהה חמץ כדי לקיים בו מצות ביעור, נראה דודאי ליכא עונש, דרק במצות ציצית דעיקר המצוה היא שיהא לו ציצית בבגדו רק דלא קבעה התורה החיוב רק על מי שיש לו בגד של ד' כנפות, לכן חשיב כמפקיע א"ע מן המצוה ע"י שאינו לובש הבגד.

אבל לענין תשבתו בין לתוס' דביארנו הגדר דהוי דין בהחפצא של חמץ שיתקיים בו השבתה, בין לרש"י דחייל על הגברא חיוב לבער החמץ בכדי שלא ישאר אצלו בזמן המצוה, מ"מ יסוד ועיקר המצוה היא שלא ישאר חמץ אצלו, וא"כ אינו חשיב מפקיע א"ע מן המצוה ע"י שאינו משהה שום חמץ לבער. ומ"מ בודאי אפ"ל דיש ענין להדר להשהות חמץ כדי שיוכל לעשות מעשה מצוה של ביעור חמץ ויוכל לברך ע"ז, אבל שיהא לו עונש אם לא יכניס א"ע להיכא תמצא של ביעור, זה לא מצינו ול"ד כלל לציצית. וע' מנ"ח ומקו"ח דלא כ"כ.

ע"ע במנ"ח שם, דעל הצד דנפרש דמצות תשבתו הוי בשב וא"ת, הוי כמו מצות שבתה בשבת ויו"ט דמקיים בשב וא"ת. אכן לכאור' יש לחלק, דשם המצוה היא למנוע א"ע מלעשות מלאכה, ואי עשיית המלאכה היא הנקרא שבתה והוי כעין קום וע' במה ששובת, ובאינו יכול לעשות מלאכה אולי לא נקרא שבתה אע"פ דבפועל לא עשה מלאכה, אבל בהשבתת חמץ י"ל דאין המצוה מה שנמנע מלקנות חמץ רק המציאות שאין לו חמץ ברשותו.

דלפני זמנו לר"י ביעורו רק בשריפה, צ"ע דהא למנ"ח כל עיקר מה דיכול לבער לפני זמנו הוי משום דאין המצוה עדיין רק כשיבא הזמן ואין לו חמץ, א"כ איך שייך דין דניבעי שריפה והרי א"צ מעשה ביעור כל עיקר, וגם מרבנן תקשי דמשמע דגם לדידהו בעי' מעשה לפני זמנו רק דביעורו בכ"ד, ובמנ"ח עצמו כבר העיר ע"ז.

ומוכח מזה, דלרש"י מה דיכול לבער קודם חצות הוי המצוה בקום ועשה ובעי' מעשה ביעור, ולר"י רק בשריפה הוי ביעור, ולרבנן בכ"ד, וממילא פשוט דבאכילה או במכירה בבוקר של י"ד אינו מקיים שום מצוה, כיון דאין האכילה או מכירה חשיב מעשה ביעור, ומ"מ לאחר שש שעות, י"ל דהמצוה הוי בשב וא"ת וכהמנ"ח, ולכן ביעורו אז בכ"ד.

אבל לכאורה לפי"ז, בטל לכל עיקר יסוד המנ"ח שהוכיח דלרש"י הוי המצוה בשב וא"ת (ולפי"ד ג"כ לכה"פ לאחר ו' שעות נפרש כן) ממה דיכול לעשותו קודם הזמן, דהא עכשיו מפרשי' דקודם הזמן הוי המצוה בקום ועשה ומ"ט יכול לעשותו קודם הזמן, והא לתוס' ג"כ הוי המצוה בקום ועשה ומה"ט ס"ל דא"י לעשותו רק מחצות ואילך, ולרש"י הוי להיפוך דקודם חצות הוי בקום ועשה ולאחר חצות הוי בשב וא"ת.

ביאור שיטת רש"י ז"ל ושיטת תוס' ז"ל

ד) ונראה דלתוס' מצות תשבתו חייל בגוף החמץ דטעון השבתה והמצוה מתקיים במה שנעשה השבתה בהחפצא, ומה"ט מובן שפיר דע"כ אסור לאוכלו גם לר"ש, משום דתשבתו משמע שלא כדרך הנאתו, וא"א לחשוב לאכילה לקיום של השבתה בגוף החמץ כיון דחמץ עומד הוא לאכילה וכדרך הנאתו הוא, וא"כ פשוט לפי"ז דלפני שש שעות אין שייך המצוה כל עיקר, דהא עד חצות אין שום חלות על החמץ שיהא נשבת.

אבל לרש"י יסוד המצוה הוא לא בהחפצא רק הגברא מצווה שלא יהא אצלו שום חמץ וזהו רק אחר שש שעות, אבל ס"ל לרש"י דגם קודם שש שעות נמי איכא מצות תשבתו וביעור, רק דהכתוב חלקו ליום י"ד, דאע"פ דכולו יום ביעור הוא, מ"מ נתנו לו זמן עד חצות לעשות הביעור, (וע' ל' רש"י ד"ה אך חלק, וז"ל התיר לך הכתוב לשהותו מקצת יום ביעורו כו' עכ"ל. הרי דכל י"ד קרי יום ביעורו, רק דיש לו היתר לשהותו עד חצות ומאז כבר צריך שיהא פטור מכל חמצו, וע' נמי בהגה"ה להרמב"ן במה שפי' בשי' רש"י) אבל מחצות ואילך כבר צריך שיהא החמץ מושבת ושלא יהא לו ברשותו שום חמץ.

ונמצא דלפני חצות אין שייך לומר דהמצוה הוא בשב וא"ת במה שאין לו חמץ, דהרי עדיין מותר לו להשהות חמץ רק המצוה הוא במה שעושה ביעור על החמץ ותחילת י"ד כבר חשיב זמן המצוה לענין מעשה ביעור, ולר"י בעי' ביעור דוקא בשריפה ולרבנן ביעורו בכ"ד, אבל אכילה או מכירה בי"ד קודם חצות דאין עליו תורת ביעור דהוי בדרך הנאתו, ודאי לא חשיב מצוה כלל וכנ"ל.

אור התלמוד

עיונים בענייני דיומא להוסיף בריתחא דאורייתא*

ענין א': הידור מצוה באכילת מצה וסעודת שבת וסוכה לתיאבון

דיוק בשינוי לשונות הרשב"ם בין ליל פסח לליל שבת

במשנה ריש ערבי פסחים (צט): ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך ע"כ. ופירש הרשב"ם ז"ל (ורש"י) "כדי שיאכל מצה של מצוה לתיאבון משום הידור מצוה". ובגמ' שם הקשו, "מאי איריא ערבי פסחים אפי' ערבי שבתות וימים טובים נמי, דתניא לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה" ע"ש. ופירש שם הרשב"ם ז"ל: "כדי שיהא קידוש וסעודת שבת חביב עליו". ומבואר שם דזהו רק אליבא ברבי יהודה, אבל לרבי יוסי דוקא בערב פסח לא יאכל 'משום חיובא דמצה', ופירש הרשב"ם ז"ל "שלא תהא נאכלת על השובע וחיובא דמצה לילה הראשון חובה, דכתיב בערב תאכלו מצות" ע"כ.

ויש לדייק במה ששינה הרשב"ם את לשונו בביאור האיסור אכילה בערב פסח ששם כתב "כדי שיאכל מצה של מצוה לתיאבון משום הידור מצוה", משא"כ לענין ערב שבת כתב "כדי שיהא קידוש וסעודת שבת חביב עליו", ולא כתב שיש בזה ענין הידור מצוה כלל (וכן יש לדייק ברש"י שם) וצ"ב בטעם הדבר. ועוד יש להעיר במה שהוסיף הרשב"ם לענין אכילת מצה לתיאבון וחיובא דמצה לילה הראשון חובה, דכתיב בערב תאכלו מצות, דלמה הוצרך להביא מקור בתורה לחיוב מצה, הרי היא מקרא מפורש, ולמה הוצרך להוסיפו.

איך שייך הידור מצוה באכילה לתיאבון?

ולביאור הענין יש להקדים, דבאמת צ"ב מהו בכלל ענין ההידור מצוה הכא באכילה לתיאבון, שהרי בעלמא מצינו ענין הידור מצוה כשיש יפוי ונוי בהחפצא דמצוה כמש"א חז"ל (קלג): עה"פ ז"ה קלי ואנוהו התנאה לפניו במצות, עשה לפניו סוכה נאה, ולולב נאה, ושופר נאה, ציצית נאה, ס"ת נאה וכו" ע"ש, ובעניינים אלו מובן שפיר שיש הידור בעצם המצוה שיהיה דבר נאה ויפה, כיון שיש כאן חפץ של מצוה, ויש לעשותו נאה, אבל מה שייך במצות אכילה ענין של הידור, הרי המצוה היא על הגברא, ומצד האכילה הרי היא מעשה אכילה ממה נפשך, וכי יתכן אכילה נאה ויפה?

יש שני סוגיות וסוגים של הידור מצוה

ולכא' הביאור הוא, שלעולם יש סוג אחר של הידור מצוה שאין ענינה יפוי ונוי כלל, אלא עניניה שלימות בדרגת קיום המצוה, שיתכן לעשות מצוה בקיום עיקר הדין ולצאת זה יד"ח, אבל יש הידור לעשות המצוה בשלימות כל מצוה לפי ענינו. וענין הידור זה לכא' מצינו לענין ברית מילה, בנידון אי חורין על ציצין שאינן מעכבין את המילה או לא, ובגמ' (שבת שם) מבואר שהיא ענין של הידור מצוה. ולכא' זה צ"ב דוכי יש ענין של יפוי ונוי בהחפצא של הברית מילה, לעשותו יפה ונאה.

וע"כ צ"ל שענין ההידור דהתם היא ענין של שלימות בהקיום מצוה, שיש חלק של המילה שהיא מעיקר הדין, ויש חלק שאינו מעכב בהקיום מצוה, אבל אם עושה אותם הרי יש בזה השלמה בהקיום מצוה, וכגון ציצין שאינן מעכבין את המילה, שהגם שאינן מעכבין עצם המצוה, אבל ע"י חתיכת ציצין אלו יתקיים מצות ברית מילה בשלימות, וזהו ההידור מצוה.

אכילה לתיאבון היא הידור בשלימות המצוה

ולפי"ז י"ל שענין ההידור מצוה בסוגין היא גם לענין של שלימות בהמצוה, ולא ענין של יפוי ונוי, והכונה בזה, שכמו שמצינו להלכה בכמה מקומות "שאכילה גסה לא שמה אכילה", ולכא' היינו משום שאכילה היינו להשביע את הגוף שתאב לאכול, ומי שכבר אכל די שביעתו, ומוסיף באכילה גסה אין זה אכילה, שאינו משביע עוד, (ובאמת גם מוזק לו). וכמו כן לאידך גיסא, שכל יותר שהאדם תאב לאכול הרי יש בו יותר שם אכילה שממלא יותר את מה שחסר לו, ולכן יש בזה שלימות במצות האכילה.

ושוב מצאתי יסוד הדברים בשם הג"ר מיכל פיינשטיין זצ"ל שאמר בשם חמיו הגרי"ז זצ"ל, שביאר בזה את דברי רש"י ורשב"ם הנ"ל, דיש ב' דינים בהידור

א' הידור יופי, וכמו טלית נאה ס"ת נאה, וכדתניא (שבת קלג): עשה לך ס"ת נאה ציצית נאה. ב' דהמצוה תהיה בשלימות בכל עניניה ובהדור, וזהו ענין ההידור שנאמר גבי אתרוג דבעי שיעור גדול, וענינו דהמצוה תהיה בשלימות דלא יחסר השיעור, ואין זה ענין של יופי. ולפי"ז ביאר את דברי רש"י (פסחים צט): לא יאכל אדם עד שתחשך כדי שיאכל מצה לתיאבון משום הידור מצוה, ומה שייך שם ענין של יופי, אלא ביאורו כצד ב', דענינו מצוה מהודרת דיאכל מצה לתיאבון כדי שתהיה עשית המצוה מהודרת ע"כ.

ביאור לפי"ז ברשב"ם הנ"ל

ולאור זה לכא' יש ליישב דברי הרשב"ם הנ"ל בטוב טעם ודעת, שלא כתב ענין הידור מצוה אלא באכילת מצה לתיאבון, ולא לענין אכילת בעודת שבת ויו"ט, שמכיון שכל ההידור הוא בשם האכילה, שתהיה עצם האכילה – אכילה מעליתא בשלימות, הסברא נותנת שאין זה שייך אלא במקום שהאכילה עצמה היא המצוה, ולפיכך לענין אכילת מצה שהמצוה היא האכילה עצמה, לאכול כזית מצה בליל פסח, ממילא שייך להוסיף ולהדר בשם האכילה, שיהי אכילה לתיאבון. אבל היכא שאין האכילה עצם המצוה אלא היכי תמצא לעונג, כגון מצות האכילה בשבת ויו"ט, שאין המצוה בעצם האכילה, אלא היא היכי תמצא לעונג שבת ויו"ט, אז לכא' אין לומר שיש כאן הידור מצוה כשתאב יותר להאכילה. אלא מה שיש לומר לענין אכילת סעודת שבת ויו"ט היא שיש יותר חביבות המצוה, כשיש יותר תענוג. ולכן לא כתב שם הרשב"ם אלא "כדי שיהא קידוש וסעודת שבת חביב עליו", אבל הידור מצוה ליכא כ"א באכילת מצה שהאכילה עצמה היא המצוה.

יש דרגות באכילה גסה

ואולי יש להוסיף בזה וליישב דברי הרשב"ם מתמיהת הרש"ש ז"ל וז"ל: ותימה שלא פירש כהאמור בגמ' לקמן (קוז): דילמא אתי למיכל למצה אכילה גסה, ופירש בעצמו זאינה אכילה ע"ש. הרי שתמה, למה נקט הרשב"ם ענין חדש של הידור מצוה בתיאבון, ולא נקט לשון הגמ' שלא יהא אכילה גסה.

ולפום רהיטא אולי י"ל, שבאכילה גסה יש כמה דרגות, והיינו שמי שאכל סעודה שלימה וכמעט שאין יכול לאכול עוד, ואז יוסף לאכול עוד, אז אין זה נקרא אכילה כלל (ויתכן שנקרא מוזיק), וע"ז נאמר ההלכה שאכילה גסה לא שמה אכילה. אבל יש ציור שא' אכל ושבע מזה, אבל יכול לאכול עוד, אלא שלא יהיה לתיאבון, שאינו מתאוה לאכול עוד כ"כ. והרשב"ם ז"ל בסוגין רצה לפרש פירוש שיכלול כל שיעור אכילות בע"פ, שבאופן שיאכל דברים

(א) הדברים לא נכתבו למסקנת הענין כלל, אלא למראי מקומות ופתיחת הסוגיות להוסיף לקח ופולמו! (ב) ובאמת כבר תמה הרש"ש על דברי הרשב"ם הנ"ל דבגמ' (קוז) מצינו שני טעמים בטעם איסור האכילה בע"פ, או משום עשיית קרבן פסח, או משום שלא יאכל למצה אכילה גסה, ובפשוטו הביאור בזה שאכילה גסה אינה אכילה. וא"כ למה נקט הרשב"ם ענין חדש של הידור מצוה. וכבר מצינו בחי' רבינו דוד (שם) שכתב על ביאור הרשב"ם זאינו נכון, ואולי כונתו לקושיה הרש"ש, שבגמ' מבואר שהטעם הוא משום אכילה גסה, והיינו שכמעט שלא יכול לאכול עוד ולכן לא מיקרי אכילה כמש"כ שם, וע"י לקמן. (ג) וכידוע מחלוקת הרמב"ם והרמ"א וביאורו של הגרי"ז זצ"ל בזה. (ד) כך ראיתי בספר מנחת אשר (פ' לך לך, סי' י"ז) להג"ר אשר ווייס שליט"א. ובספר שירת נתן (ערבי פסחים) ציין לזה דברי האבני נור (סי' תל"ג) שביאר הא דמצינו דין לאגד הג' מינים דלולב משום ז"ה קלי ואנוהו, שזה אינו מתייחס להנוי דהחפצא רק להמעשה מצוה, שע"י יש לקיחה שלימה, ומדמה זה לדברי רש"י לאכול מצה לתיאבון ע"ש. וע"ע בחי' הגרי"ז מנחות כז: בזה. (ה) ספר באר מרים, פרשת בשלח. (ו) כמבואר ברמב"ם (פ"ל מהל' שבת ה"ז). (ז) ויתכן שדבר זה מרומז בגוף דברי הרשב"ם ז"ל שכתב בטעם שר' יוסי מודה לענין איסור אכילה בע"פ משום 'חיובא דמצה', וז"ל: "שלא תהא נאכלת על השובע וחיובא דמצה לילה הראשון חובה דכתיב בערב תאכלו מצות", וראיתי להעיר דוכי צריך מקור לחיוב אכילת מצה, ז"ל קרי ביה רב הוא. אלא שיתכן שבא לומר שמכיון שמצינו שרק לענין מצה התבטא התורה בלשון אכילה, נמצא שהמצוה היא בעצם האכילה, ולכן יודה שבו יתכן ענין הידור מצוה כשהיא לתיאבון, אבל לענין סעודת שבת ויו"ט, שלא מצינו בתורה לשון אכילה גביה, כ"א לשון בניך של זקראת לשבת עונג וכה"ג, ממילא ס"ל דאין ענין להוסיף בהתיאבון, שהכל תלוי בהעונג בשעתו. (כע"ז בספר מים שאובים). (ח) וע"י בחי' רבינו דוד (שם) שכתב על ביאור רשב"ם אלו זאינו נכון, וכתב בספר שירת נתן שאולי כונתו לקושיה הרש"ש.

המשביעים בע"פ, שוב לא יהי' אכילת מצה שלו בליל פסח בתאווה עוד, והגם שיתכן שלא יהיה אכילה גסה ממש כאילו שלא יכול לאכול עוד, אבל סוכ"ס חסר בשלימות האכילה, כיון שאינו תאב כ"כ לאכול. (ויתכן שכ"ז מכונת הרש"ש במש"כ לישב שיטת רש"י ורשב"ם הנ"ל, דאכילה גסה דהכא היינו אפי' כשאין נפשו קצה מאכילה, אבל אינו תאב לאכול עוד).²

❖ ביאור שיטת הרמב"ם שההידור באדם האוכל

והנה המעיין בלשון הרמב"ם ז"ל יראה שנקט כאן מהלך אחר (חמץ פ"ו ה"ב) וז"ל: "וכן אסור לאכול ערב הפסח מקודם המנחה כמעט, כדי שיכנס לאכילת מצה בתאווה, אבל אוכל הוא מעט פירות או ירקות ולא ימלא כריסו מהן, וחכמים הראשונים היו מרעבין עצמן ערב הפסח כדי לאכול מצה בתאווה ויהיו מצות חביבות עליו, אבל בשאר ערבי שבתות או ערבי ימים טובים אוכל והולך עד שתחשך" ע"כ. ומשמע מהמשך לשונו, שהאיסור אכילה בע"פ הוא כדי שיהיה אכילת מצה חביב עליו, ולא מטעם הידור מצוה בעצם האכילה, כמו שביארנו בשיטת הרשב"ם. ואולי יש לבאר בשיטת הרמב"ם, שהתועלת ממניעת האכילה בע"פ אינה בעצם האכילה, אלא באדם האוכל עצמו, שיהא הפעולה שעושה – נעשה באופן של חביבות, שיהא המצוה חביבה עליו.

ובס"ד שוב מצאתי שכן מדייק הג"ר משה שמואל שפירא זצ"ל (שערי שמועות, ערבי פסחים שם), בלשון הגמ' הנ"ל 'כדי שיכנס לשבת כשהוא תאווה, וז"ל: "וצריך דיוק הלשון שיכנס כשהוא תאווה, שהוא על הגברא, ולא קאמר כדי שיאכל המצה או הסעודה לתאבון על אכילה דמצוה שתהי' בתאווה משום הידור. ובר"מ כתב (שם) דהוא משום שתהי' מצות חביבות עליו. ונראה מזה, שאין הדין כלל משום הידור במעשה המצוה גופא, כ"א דין בהגברא שתהי' המצוה חביבה עליו. ואשר זהו גם הלשון שיכנס לשבת לשבת או למצה כשהוא תאווה, שהדין הוא בגברא שיכין עצמו ויכנס לשבת ופסח בתאווה, שתהיה מצות חביבות עליו" ע"ש.

והוסיף שם בזה, דהנה בגמ' (שם) אמרו 'אבל בערב פסח משום חיובא דמצה מודה, ועמד בזה הג"ר משה שמואל זצ"ל: דצ"ע דמאי שנא ערב פסח מערב שבת לענין זה. והנה בר"ן כתב בטעמא דלא יאכל עד שתחשך, שמא ישקע ויהיה אכילה גסה ולא יצא יד"ת. אכן בגמ' הרי מבואר בשבת ויו"ט דהטעם משום תאווה, וכ"כ הר"ן גופי' גבי שבת ויו"ט. וע"כ צ"ל דזה הדין דאכילה גסה הוא דוקא במצה משום דאיכא דין אכילה, ובאכילה גסה לא יצא יד"ת, אבל בשבת ויו"ט ליכא דין חיוב אכילה, ויוצא יד"ת סעודה גם בגסה. ונראה דכן מפרש הר"ן הביאור דבע"פ שאני משום מצה, וס"ל דר"י לא ס"ל כלל הטעם דמתאווה. וא"כ אפשר גם לפירש"י ורשב"ם הנ"ל י"ל, דהדין דמתאווה ס"ל לר"י רק במצה דיש דין אכילה ולא בשבת ויו"ט, וצ"ע, ע"ש.

ביאור חדש באיסור אכילת מצה בע"פ להיכר לאכילת מצוה בלילה

ומצאתי עוד מהלך בביאור שיטת הרמב"ם הנ"ל שכתב "אסור חכמים לאכול מצה בערב הפסח כדי שיהא היכר לאכילתה בערב" ע"ש. וראיתי בספר מים שאובים (ערבי פסחים שם) שרצה לבאר לשון זה של היכר, שאם יאכל מצה בע"פ שלא לשם מצוה אלא משום שמתאווה לאכול, הרי בזה לא יהיה אכילתו בלילה ניכרת שהיא לשם מצוה, ותהי' נראית כאכילת תאווה. וכעין מה שמצינו לענין שופר, שאין תוקעין בערב ר"ה, כדי להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דמצוה, וה"נ אין אוכלין מצה בע"פ כדי שיהא ניכר שאכילתו בלילה היא משום מצוה.³

❖ פלוגתא אי יש ענין לתיאבון בסוכה בליל ראשון

ועכשיו נדון מענין לענין באותו ענין, במה שמצינו נידון לענין אכילה בערב חג

הסוכות, שכתב הרמ"א (סי' תרל"ט ס"ג) "ולא יאכל ביום מחצות ואילך כדי שיאכל בסוכה לתיאבון, דומיא דאכילת מצה" ע"ש. (עי' רא"ש פ"ב סי' ט"ז מירושלמי). ולכא' מבואר מזה דשיטת המהרי"ל היא שמצות אכילה בסוכה בליל הראשון הוא מצות אכילה ממש, ולא רק היכי תימצא של דירה בסוכה (כמו שדנו המפרשים בסוגיות דסוכה), ולכן ס"ל דיש הלכה שלא יאכל בערב סוכות דברים שיקח מאכילת תיאבון בהסוכה. אמנם בדרכי משה (תרל"ט סק"ו) כתב על הלכה הנ"ל, וז"ל: "וזהו נ"ל חומרא בלא טעם, דשאני אכילת מצה דאם יאכל אחר חצות לא יאכל מצה לתיאבון, אבל גבי סוכה אין המצוה באכילה שיעטרך לאכול בתיאבון, דאף אם ישב בסוכה בלא אכילה מ"מ קיים מצות הסוכה וכו' ע"ש."

ומבואר היטב מדבריו, שענין אכילה לתיאבון תלוי באמת אי המצוה בהאכילה עצמה או לא, ולכן ס"ל דבסוכה אין המצוה בעצם האכילה אלא בדירה בסוכה, ולכן אין ענין של אכילה לתיאבון. אבל המהרי"ל שהביא הרמ"א לכא' ס"ל שמצות אכילה בסוכה סליל ראשון דסוכות, המצוה היא בעצם האכילה, דומיא דאכילת מצה בליל ט"ז דפסח, שבאמת הוקשו אהדדי ט"ז ט"ו, ושניהם מצותן בעצם האכילה, ולכן ס"ל דיש הלכה של אכילה לתיאבון גם בסוכות.⁴

המנהג שלא לישן בערב סוכות כדי שישן בסוכה לתיאבון

והבה נשמע דבר מענין שכתב בספר לקט יושר עמ' 144 (לתלמיד התרומת הדשן) שכתב בזה"ל אודות התרומות הדשן: "ואינו ישן בערב סוכות בצהריים, כדי שיוכל לישון לתיאבון בלילה, כי בסוכה השניה קובע עיקר הדירה עכ"ל. וצינו הפוסקים לשיטה שהביא הריטב"א (סוכה כז.) וז"ל הריטב"א שם: "כתב שמעתי בשם גדול מגדולי הדור אשר בצרפת, שהיה מחייב לישן בסוכה בלילה הראשון של סוכות ואפילו ירדו גשמים שינת עראי" ע"כ. אמנם לכא' יש בזה חידוש גדול, שהרי לכא' היינו אומרים שהשינה אינה עצם המצוה, אלא היא אופן של דירה בהסוכה, וכל זמן שישן בה הרי הוא מקיים המצוה, אבל למה יש איזה מעלותא בזה שישן לתיאבון?

ולפי דברינו הנ"ל, אולי יש להבין, שראשונים אלו הסוברים שבענין שינה בסוכה, והיא אופן קיום מצות ישיבת סוכה (ויו"א שהיא מעיקרי דירת הסוכה), א"כ עצם השינה הרי היא מעשה קיום המצוה של דירה בסוכה (ויש שביארו שההיקש ט"ז ט"ו אינה בודא על אכילה, אלא בקיום מצוה החג בליל ט"ו, ובסוכות זה כולל גם השינה), ולכן כשלא ישן בערב סוכות, והוא יותר עייף בלילה, אז השינה הוא ביתר תיאבון, שהיא שינה יותר עמוקה, ויהי' שינה יותר מעולה, והי' הידור במצות שינה בסוכה כדוגמת אכילה יותר טובה כשהאדם רעב יותר. וזהו באמת לשון ה'לקט יושר' כי בסוכה השינה קובע עיקר הדירה, והיינו שהשינה קובע עיקר דירה בהסוכה, ולכא' ס"ל שגם ביורד גשם בלילה הראשון, צריך לישן בסוכה, לכה"פ שינת ארעי, משום שזהו ההיקש של ט"ז ט"ו, שהיא חובה לעשותו ואין בו פטור של יורד גשם וכדומה.

וראיתי מהג"ר אליהו ברוך פינקל זצ"ל (ח"ב עמ' קלט) שלפי שיטה זו יוצא 'א' גישמאקע חומרא', ללכת לישן בסוכה בליל ט"ו קודם חצות הלילה, דהא קי"ל כראב"ע שאכילת מצה הוא עד חצות, וכתב הרמ"א (תרל"ט, ג) שלכן יש גם לאכול הפת בליל סוכות קודם חצות מחמת גז"ש דט"ז ט"ו מחג המצות, וא"כ לפי דברי אחד מגדולי הדור שבצרפת דאף השינה נכלל בהך גז"ש, הרי צריך לישן בסוכה לפני חצות! (והוה עובדא ברב אחד, שמרוב הכנה והתרגשות ממצות נטילת לולב דיום א' דסוכות, לא נרדם כל הלילה. אכן לפי שיטה זו, הפסיד בזה מצות שינה בסוכה). ויש הרבה לעיין בכל זה, ועוד חזון למועד בס"ד.

(א) וראיתי בברכת אברהם שציין להא דמצונו במס' נזיר (כג.) באוכל קרבן פסח באכילה גסה, דנהי דלא קא עביד מצוה מן המובחר, פסח מיהא קעביד, (והיינו באופן שאין נפשו קצה מהאכילה, כמבואר בתוס' שם, ולקמן קו:). הרי דמקרי אינו מן המובחר אם אינו מתאווה, הגם שאין נפשו קצה עליו מלאכול עוד. (ב) וכדאי לציין לשונו של חידושי רבינו דוד בענין זה, שהגם ששיטתו כאן שונה משל הרשב"ם אם טעם מניעה מאכילה בע"פ הוא משום אכילה גסה או משום תיאבון. אבל עצם ביאורו לחלק בין ערב פסח לערב שבת, יש בה מקור להבנת יסוד החילוק בין מצות אכילה בליל פסח, ושבת ויו"ט, וז"ל: "אין סעודת שבת ויו"ט דומה למצה, שאכילת מצה קבועה עליו חובה על כל פנים וכו', אבל סעודת שבת ויו"ט אינו חייב בהן אלא כדי לקיים עונג שבת ויו"ט, ואם אין האכילה מהנה אותו אינו חייב בה כלל, שאינו מוצא בה לא הנאה ולא תענוג, בדרך שאמרו שהאיסטניסים פטורים משלש סעודות" ע"ש. (ג) ובספר הנ"ל (מים שאובים סי' ז) רצה לתלות חילוקי טעמים אלו, בפלוגת הראשונים בריש ערבי פסחים (עי' בתד"ה לא, תוס' הרי"ד, והרא"ש שם) בענין איסור האכילה בע"פ במצה הראוי למצוה או, ולענין מצה עשירה וביציקות של גוים ע"ש. והנה המאירי כתב בזה (יג:): "ולדעתנו אכילת מצה כל היום מכוער הדבר, שמשום תיאבון נאמרה, וכל שמילא כריסו ממנה פרח תיאבוננו ע"כ. וע"כ בספר דבר שמואל, ערבי פסחים בתד"ה לא. (ד) ויש לדון בעוד נפק"מ בזאת השאלה, והוא לענין טבילת החלה בדבש בתחילת סעודת ליל ראשון של סוכות, שמצאתי בספר משלחנו של הג"ר אליהו ברוך זצ"ל (סוכות) שכתב שמטין בשם הג"ר חיים מבריסק זצ"ל שלא היה טובל החלה בדבש כדי שלא יבטל טעם דרשות ויבטל טעם מצה. והנה לכא' זה יתכן רק אי המצוה בעצם האכילה, או יש ענין שלא לבטל טעם הפת של האכילה, אבל אי המצוה אי בהישיבה אלא שהאכילה היא אופן הישיבה, אז לכא' לא יהיה חסרון בטעם הדבש המבטל טעם הפת. וילע"ע בזה. ומצאתי בדברים מהצ"ח (פסחים קח). שמבואר בתו"ד שבסוכות אפשר לאכול פת של חיוב מתובל בתבלינים ומיני מתקה ע"ש. וע"כ בספר 'שלמי תודה' סוכות סי' א' (ב').

ענין ב': שיטת הראשונים בהסיבה באכילת אפיקומין¹

במשנה ברורה (סי' ס"ק כ"ב) כתב, וז"ל: ומיהו באפיקומין אם שכח לאכול בהסיבה לא יחזור ויאכלנו דהא אסור לאכול שני פעמים אפיקומין, עכ"ל². ולכאור' יש להעיר דהדין דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומין, הוא רק אי באמת קיים באכילתו מצות אפיקומין, אבל אי נימא דאם לא היסב בשעת אכילת אפיקומין לא יצא, א"כ למה לא יוכל לאכול בתריה, ואדרבה יחזור ויאכל מצה בהסיבה לשם אפיקומין, וע"כ מבואר דבאכילת אפיקומין יוצא גם בלי הסיבה, וצ"ב דמה נשתנה מצה של אפיקומין משאר אכילת מצה (והכוסות), דמבואר בשו"ע דאם אכל בלא הסיבה יחזור ויאכל בהסיבה?

ובשע"צ (סי' ק"לג) כתב דהטעם דאם אכל אפיקומין בלא הסיבה לא יחזור ויאכלנו, הוא, או משום דבכה"ג סומכין על שיטת הראב"ה דהסיבה בזה"ז לא מעכב כלל, או דסומכין על שיטת הרמב"ם שלא הוכיח דין הסיבה אצל אפיקומין כלל, (וה"ל הרמב"ם (פ"ז ה"ח) ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ד' כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו אם הסיב הרי"ז משובח ואם לאו אינו צריך עכ"ל) ע"ש. וכ"כ הפר"ח דשיטת הרמב"ם הוא דאין דין הסיבה אצל כזית דאפיקומין. אבל הרא"ש כתב (פרק ע"פ סי' כ') וז"ל: ומצה בעי הסיבה בכזית ראשון וכזית של אפיקומין וכו' ע"ש. ובאמת צ"ב שיטת הרמב"ם, דלמה ישתנה אכילת אפיקומין דאין חייבין להסב או, מאכילת כזית מצה לשם מצה שחייבין להסב אז. וצ"ת בביאור פלוגתת הרמב"ם והרא"ש.

באכילתו דין הסיבה ג"כ.

ולפי"ז אפשר לומר, דיש עוד נפק"מ בין שיטת הרא"ש והרמב"ם, דהנה בשו"ת הרא"ש (כלל י"ד אות ו' בדי"ה ואח"כ נוטל המצה) כתב, דאם שכח לאכול כזית דאפיקומין וכבר בירך ברכת המזון, לא יחזור ליטול ידיו שנית כדי לאכול, כי כל מצות שלנו בחזקת שמורה קיימי, ע"ש. ובאבודרהם (סדר הגדה ופירושה) כתב בדברי הרא"ש הנ"ל, וז"ל: ובכה"ג כדאי הם מצות שלנו לסמוך עליהם כי כולם שמורות משעת לישה, ואותה מצה אחרונה שאכל תעלה לו במקום מצות אפיקומין, וא"ת שמא לא אכל מצה לבסוף אלא פירות ומיני קטניות, אין זה מעכב, שלא אמרו אלא אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומין, אבל לא אמרו שאם הפטירו שעושין פסח שני, ולא עדיף אפיקומין מפסח שהרי אינו אלא לזכר לו, עכ"ל.

ולפי מה שנתבאר לעיל י"ל, דדברי הרא"ש אלו, הם רק לשיטתם, דס"ל דמצות אפיקומין אינה כדי שישאר טעם מצה בפיו, אלא מצות אכילה בפנ"ע וזכר לפסח שנאכל על השובע, ולכך ס"ל דיכולין לסמוך על כזית מצה שאכל באחרונה, ואע"ג שאכל שאר מאכלים בתריה, אפ"ה המצה שאכל באחרונה עולה לשם אפיקומין, כיון שכל מצות שלנו בחזקת שמורין הן.

אמנם לשיטת הרמב"ם הנ"ל, דס"ל דכל עיקר מצות אפיקומין הוא כדי שישאר טעם מצה בפיו, לכאור' י"ל דלשיטתו אין שם אפיקומין על מצה שאכל שאר מאכלים בתריה, כיון שנתבטל טעם מצה שבפיו. ולפי"ז יל"ע לשיטת הרמב"ם, מה יעשה מי ששכח לאכול אפיקומין וכבר בירך ברהמ"ז, האם יחזור ויברך המוציא על אפיקומין, אע"ג שיעטרך לברך על הכוס ונראה כמוסיף על הכוסות, ודלא כשיטת הרא"ש. או דלמא חשש דנראה כמוסיף על הכוסות דוחה למצות דפיקומין, שאכילתה אינו אלא כדי שישאר טעם מצה בפיו, (ובהג" מיימוניות פ"ז אות ז', כתב, דאם כבר בירך על הכוס לאחר ברהמ"ז לא יחזור לאכול אפיקומין, ע"ש) ועדיין צ"ע בזה.

והנה באליה רבה (סי' תע"ז סק"ג) הביא מאבודרהם דאם שכח ואכל דבר אחר אפיקומין חוזר ואוכל כזית מאפיקומין ופוסק, וכתב ע"ז הא"ר וז"ל: ואין להקשות הא כתב אח"כ שאינו מעכב, שלא אמרו אלא אין מפטירין לאחר הפסח אבל לא אמרו שאם הפטירו שעושין פסח שני, על כן נראה לי דהתם אין פסח לאכול מיד רק לעשות פסח שני לא אמרו, וה"ה היכא דאיכא חשש איסור דהיינו אחר שבירך בפנ"ג דקאי שם עלה, אבל היכא שעדיין לא בירך ברכת המזון ודאי יאכל עוד אפיקומין, עכ"ל. ובאמת דברי האבודרהם הם בשיטת הרא"ש, ולפי"ז מבואר דגם לפי הרא"ש יש ענין של הפסק סעודתו וטעם אפיקומין בפיו, ולכך בשכח ואכל דבר בתרי, יחזור ויאכל אפיקומין שנית, אלא דעיקר דין דאפיקומין הוא לזכר הפסח שנאכל על השובע, ולכן בציור שכבר בירך ברהמ"ז דאיכא חשש איסור לא יאכל שנית. ועדיין צ"ת.

ונראה לבאר בהקדם ביאור עיקר מצות אכילת אפיקומין, דבמסכת פסחים (ק"ט ב') תנן, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין, ובגמ', אמר רב יוסף אמר ר"י אמר שמואל אין מפטירין אחר מצה אפיקומין, ע"כ. וכתב הרא"ש (שם סי' ל"ד), וז"ל, הלכך נראה לי דאותה מצה אינה לשם חובה אלא אוכלין אותה זכר לפסח שהיה נאכל על השובע באחרונה, ולפי שהוא זכר לפסח יש לה דין הפסח שלא לאכול אחריה, עכ"ל. ומבואר מדבריו דמצות אכילת אפיקומין הוא מצה בפנ"ע בנוסף למצות מצה דליל פסח, דאפיקומין הוא זכר לק"פ, ולכך אוכלין אותה על השובע דומיא דק"פ.

אמנם הרמב"ם כתב (הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ט) כל סדר ליל פסח, וז"ל: ואח"כ נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול וכו' ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית ואינו טועם אחריו כלל, ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריו כלום, כדי שיהא הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתו היא המצה, עכ"ל³. ולכאור' מבואר מדבריו דמה שבזמן המקדש היו אוכלין כזית מבשר הפסח באחרונה הוא רק כדי שיהא הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח בפיו, אבל עיקר מצות אכילת ק"פ הוא רק באכילת בשר הק"פ בתחילת הלילה, [שהי' נאכל על השובע, וכמש"כ הרמב"ם (הל' ק"פ פ"ח ה"ז), ע"ש], וכן בזה"ז מה דאוכלין כזית מצה באחרונה הוא רק כדי שיהא הפסק סעודתו וטעם מצה בפיו, אבל עיקר מצות אכילת מצה הוא רק בכזית ראשון שאוכל בתחילת הסדר.

ולכאור' נמצא דפליגי הרא"ש והרמב"ם אי איכא מצה באכילת אפיקומין מצד עצמו, דהרא"ש ס"ל דיש בו מצה לזכר דין דעל השובע דק"פ, אבל הרמב"ם ס"ל דאף דאפיקומין בזה"ז הוא לזכר הק"פ, אבל הרי ס"ל דכל ענין אכילת ק"פ באחרונה הוא כדי שישאר טעם מצה בפיו, וא"כ ה"ה בזה"ז כל ענין אכילת אפיקומין הוא רק כדי שישאר טעם מצה בפיו, ולכאור' הוי רק היכ"ת לקיים ענין שישאר וכו' אבל לא הוי מצות אכילה מצד עצמו. וכן מתבאר ממש"כ הרמב"ם (שם פ"ו ה"א) וז"ל: מדברי סופרים שאין מפטירין אחר מצה כלום וכו' אלא אע"פ שאכל מצה ואכל אחריה מאכלות אחרות וכו' חוזר ואוכל כזית מצה באחרונה ופוסק, עכ"ל. ומלשוננו הזהב מבואר דכל ענין אכילת כזית מצה באחרונה הוא רק משום שאכל שאר מיני מאכלים לאחר אכילת כזית מצה הראשונה, ולכך אוכלה שנית ופוסק כדי שיהא הפסק סעודתו וטעם מצה בפיו⁴.

ועל פי הנ"ל אפשר לומר, דהרמב"ם הנ"ל לשיטתו אזיל, דכיון דס"ל דכל עיקר ענין אכילת אפיקומין הוא רק כדי שישאר טעם מצה בפיו, י"ל דלכך לא הוכיח הרמב"ם דין הסיבה אצל אפיקומין כלל, דתקנת אכילה בהסיבה היא רק במצה שמצה בעצם אכילתה (שהוא זכר להשיעבור, והיציאה ממצרים בחפזו), אבל אפיקומין שאין באכילתו מצה בפנ"ע כ"א שישאר וכו' (וכהנ"ל), אז ליכא תקנת הסיבה כלל, אבל הרא"ש דס"ל דאיכא תקנת אכילת כזית מצה לאפיקומין מצד עצמו לזכר הפסח שנאכל על השובע (וכהנ"ל), א"כ י"ל דלכך ס"ל דתקנו

(א) חלק זה מיוסד על שיעור מהג"ר אלי' חיים סווארדלוף שליט"א (ר"י פעטירסאן). אמנם הדברים נכתבו עפ"י כונת הכותב, וגם הוספתי נופך משלי, וממילא אם ימצא טעות יתלה השגיה בהכותב לבד. (ב) נב. ובגוף דבריו יש להעיר ממש"כ לקמן (סי' תע"ז סק"ד) וז"ל: "ובדע"ב דאם שכח ואכל בלא הסיבה אי"צ לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה" עכ"ל, דמהו משמע דליכא חיוב אם קשה עליו אבל בלא"ה יחזור ויאכל, וה דלא כמש"כ כאן דלא יחזור ויאכל דאסור לאכול שני פעמים אפיקומין, דמשמע דיש בזה חשש איסור, וצ"ת. (ועי' בשו"ת אג"מ (אור"ח ח"ג סי' ס"ז) שעמד בזה, וכתב לחלק בין אמר הב לן ונברך או לא, ע"ש. אמנם לכא' צ"ב סתימת המ"ב בזה, וצ"ע. וגם ישל"ע בציור דהי' בכונתו לאכול רק כזית א' לאפיקומין ואכלו בלא הסיבה, האם יחזור ויאכל שנית בהסיבה, בלא אמר הב לן ונברך, וע"ע בשו"ת מנח"י (ח"ט סי' מ"ז), ובספר "משנה ברורה המבואר – ברכת אשר" מאבי מורי שליט"א, בס"י תע"ב, מש"כ בשוב דברי המ"ב, ע"ש ות"נ. (ג) נב. לכאור' צ"ב כונת הרמב"ם בהוספת תיבות אלו, דמה קמ"ל בזה, ומשמע דהוי נתינת טעם על הדין דישאר טעם מצה בפיו, וצ"ב, וראיתי בצפנת פענח (שמות עמוד ס') דמשמע מדבריו דבר נפלא, דע"י שישאר טעם מצה בפיו יש בזה המשך קיום מצות מצה, ולכך אין מפטירין כדי שישאר הטעם בפיו כל זמן מצות אכילה של הפסח והמצה, לר"ע כל הלילה ולראב"ע עד חצות. ע"ש. ועדיין צ"ב. אמנם בארחות חיים (ליל פסח סי' כ"ח) כתב טעם אחר בהא דישאר טעם מצה בפיו, וז"ל, לפי שחייבין אנו לספר ביציאת מצרים כל הלילה, ע"כ צריך שישאר טעם המצה בפיו, עכ"ל. (ויל"ע דאולי לשיטת הארחות לכו"ע יש לו להשאיר טעם מצה בפיו כל הלילה, כיון דמצות סיפור יצמ"צ נמשך כל הלילה, ודלא כמש"כ הצפ"נ בשיטת הרמב"ם, ואין זה מוכח, ויל"ע). (ד) נב. ויל"ע לפי"ז למה בעי אכילת כזית דוקא לקיים ענין שישאר טעם מצה בפיו, ואולי י"ל דבלא"ה אין בו שם אכילה כלל. ומש"כ הרמב"ם הנ"ל דאוכל אפילו כזית, אולי קמ"ל בזה, דלדין שישאר וכו' סגי בכזית, דלא תימא דצריך לאכול יותר מכזית כדי שע"י יישאר טעם מצה בפיו ולא יתבטל בטעם יתר שאר המאכלים שאכל, וישל"ע.

ענין ג': שיטות הראשונים בעיבוד דין הסיבה באכילת מצה וד' כוסות*

מתי סומכין על שיטת הראב"ה בהסיבה בזה"ז

איתא בשו"ע (סימן תע"ב סעיף ז') "כל מי שצריך להסב אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא וצריך לחזור ולאכול ולשתות בהסיבה. הג"ה: וי"א דבזה"ז דאין דרך להסב כדאי הוא ראב"ה לסמוך עליו שבדיעבד יצא בלא הסיבה. ונראה לי אם לא שתה כוס שלישי או רביעי בהסיבה אין לחזור ולשתות בהסיבה דיש בו חשש שנראה כמוסיף על הכוסות, אבל בשני כוסות ראשונות יחזור וישתה בלא ברכה, וכן באכילת מצה, ולכתחלה יסב כל הסעודה: עכ"ל.

מלשון הרמ"א משמע, דטעם החילוק בין כוסות הראשונות וכוסות האחרונות, הוא, דבשתי כוסות האחרונות אם יחזור וישתה נראה כמוסיף על הכוסות, ולכן סומכין על הראב"ה דיצא בלא הסיבה, אבל בשתי כוסות הראשונות דליכא חשש זו לכן אם שתאן בלא הסיבה יחזור וישתה בהסיבה.

אמנם לכא' צ"ב, דאיך סומכין על שיטת ראב"ה שהיא שיטה יחידה ודלא כרוב ראשונים דס"ל דהסיבה מעכב (וכמש"כ בהגה"מ פ"ז). ולכא' מדברי הרמ"א מבואר כעין פשרה, דבמקום ששתיית הכוסות פעם שניה אינו מנגד שום דין אז יחזור וישתה בהסיבה, אבל כשמנגד לחשש דנראה כמוסיף על הכוסות אז כדאי הוא ראב"ה לסמוך עליו בדיעבד, וצ"ב גדר הדברים. (ועי' בבה"ל ד"ה לא יצא שכתב, דאם בדרך ברהמ"ז ואז נזכר שאכל שלא בהסיבה, להמחבר יחזור ויברך גם על אכילת מצה, משא"כ לה"ה, א"א, ע"ש). וגם צ"ב פלוגתת הראשונים אי הסיבה מעכב בזה"ז, וצ"ת.

שיטת הרמ"א בעיקר דין הסיבה

אמנם לכא' יש להעיר בזה מדברי הרמ"א הנ"ל, שמתחילה כתב דבשתי כוסות הראשונות אם שתאן שלא בהסיבה יחזור וישתה בהסיבה, וכן באכילת מצה, ולבסוף סיים, דלכתחילה יסב כל הסעודה, ולכא' לפי הבנת הגר"ז צ"ב, דאי ס"ל שאם שתה בלא בהסיבה דיתחור וישתה בהסיבה, דהיינו שיטת הרא"ש, אז לכא' לא מסתבר לומר דאיכא דין דלכתחלה יסב כל הסעודה, דהיינו שיטת הרמב"ם, דהרי כל הטעם דאין הסיבה מעכב בקיום מצות מצה וד' כוסות הוא משום דהסיבה מצוה בפני"ע היא, וא"כ למה יחזור וישתה בהסיבה, וא"כ צ"ב שיטת הרמ"א, דפסק כשיטת הרא"ש והרמב"ם ביחד.

וראיתי בכמה אחרונים שהוכיחו מזה, דאיכא שני דיני הסיבה, הראשון הוא דין כללי של "להראות א"ע כאילו הוא עתה יצא לחירות", שזה שייך בכל הסעודה, והשני הוא דין בקיום מצוות הלילה, ולפי"ז, הרמ"א שפסק שלכתחילה יסב כל הסעודה, יכול לסבור שפיר שהאוכל מצה בלא הסיבה יחזור ויאכל בהסיבה, שכן דין הסיבה במצה הוא תנאי בקיום מצות הלילה. (ועי' בזה בספר 'הסדר הערוך' פרק ל"ד).

הצעה בשיטת הרמ"א שבמקום שאינו מבטל חירות אינו מעכב הסיבה

ונראה לומר דיש לצדד צד נוסף בדין הסיבה בשעת אכילה, והוא, דתקנת הסיבה היתה שיהא אכילתו בדרך חירות, אבל לא שיעכב הסיבה בעיקר קיום מצותו כל זמן שאין כאן ביטול דרך חירות להדיא, וכמו שמצינו בדין תלמיד היושב לפני רבו, דאיתא בגמ' (ק"ח א') איבעיא להו תלמיד אצל רבו מאי, ת"ש (אמר) אביי כי הוינן בי מר וגיגין אברכי דהדידי כי אתינן לבי רב יוסף אמר לן לא צרכיתו מורא רבך כמורא שמים, ע"ש. ולכא' צ"ב, דאי דין הסיבה הוא בעיקר מצות מצה וד' כוסות, או אפילו לא הוי אלא מדיני האכילה, א"כ למה נדחה הדין הסיבה משום אימת רבו לחוד, והא יהא בזה חסרון בקיום המצוה בשלימותה (עכ"פ לפי צד הראשון הנ"ל)? ויתר מכך מצינו (עי' ב"ח סי' תע"ב) שאע"פ שאם נתן לו רבו המובהק רשות להסב, או חייב להסב, אעפ"כ אינו צריך לבקש רשות מרבו להסב, ופטור אא"כ אמר לו רבו שיכול להסב, וי"א (עי' ט"ז סי' תע"ב סק"ד) דאין רבו מחויב למחול על כבודו בכה"ג. לכא' גם זה צ"ת, דלמה הקילו כ"כ בהסיבה זו?

ולפי הנ"ל אולי יש לצדד, דכיון דדין הסיבה הוא רק שלא יאכל באופן שיש בו ביטול דרך חירות, א"כ אם מאיזה טעם שיהיה אינו מיסב מחמת טעם אחר, או אין באכילתו שלא בהסיבה ביטול דרך חירות, וממילא ליכא שום גריעותא בקיום מצות מצה וד' כוסות, אפילו אם אכל או שתה שלא בהסיבה, ולכן בתלמיד היושב לפני רבו, כיון דאימת רבו עליו, דמורא רבך כמורא שמים, ומטעם זה הוא דאינו מיסב, א"כ שוב ליכא שום חסרון אפילו בדין דרך חירות, כיון דבכה"ג אינו ביטול דרך חירות, (וכהנ"ל). ושוב ראיתי כן מהגר"ש אלישיב זצ"ל (בספר קובץ משלחן מלכים – פסח – בהגהות על הגמ' פסחים דף ק"ח א') ויש לעיין עוד בזה. ולא באתי אלא להעיר.

אי הסיבה היא דין במצה וד' כוסות או דין בפני"ע

והנה בעיקר מצות הסיבה בשעת אכילה, כבר חקר הגר"ז בספרו על הרמב"ם (ה' חמץ ומצה פ"ז ה"ז) אי דין הסיבה הוא מדיני המצוה של מצה וארבע כוסות, דכן הוא אופן קיום המצוה שיהא בדרך חירות. או דלמא מצות הסיבה היא מצוה בפני"ע, והוא שיהא בלילה הזה והוא מיסב דרך חירות, אלא דחכמים קבעו למצוה זו בשעת אכילת המצה ושתיית הארבעה כוסות. והוכיח שם דפליגי בזה הרמב"ם והרא"ש, שהרמב"ם כתב (פ"ז ה"ח) וז"ל: ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך עכ"ל.

ומזה שכתב הרמב"ם דאם הסיב כל הסעודה הרי זה משובח, והיינו דמיקריא קיום מצוה של הסיבה, מבואר דהסיבה אינו דין הנאמר בקיום המצוה דאכילת מצה, כ"א דין הנאמר על אכילה, והוי מצוה בפני"ע שיהא בלילה הזה והוא מיסב דרך חירות, אלא דחז"ל קבעו למצוה זו בשעת אכילת כזית ראשון ושתיית הד' כוסות, ובשאר אכילתו ושתייתו אינה חובה אלא הר"ז משובח, ונמצא דגם בכזית ראשון אינו דין בקיום המצוה ידידה, כ"א במעשה אכילה של אותו כזית, דנאמר דין חובת הסיבה על האכילה של הכזית הראשון שיוציאם בו חובת מצה.

מי ששכח לאכול בהסיבה מה תקנתו?

אמנם הרא"ש כתב (בפרק ע"פ סי' כ') וז"ל: ומצה בעי הסיבה בכזית ראשון וכזית של אפיקומין, ואם אכל בלא הסיבה לא יצא, כדאמר ריב"ל השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, משמע מיסב אין לא מיסב לא, ואם אכל בלי הסיבה יחזור ויאכל בהסיבה, עכ"ל. ומזה שכתב דאם אכל בלא הסיבה דיתחור ויאכל בהסיבה, מבואר דס"ל דתקנת דין הסיבה הוא דין הנאמר בקיום המצוה דאכילת מצה, ושתיית הכוסות, דכן הוא דין מצותה שיהא בהסיבה, ולכן אי אכל או שתה בלא הסיבה יחזור ויאכל וישתה בהסיבה, דהרי יש גריעותא בעיקר מצות אכילת מצה ושתיית הכוסות באכלן או שתאן בלי הסיבה, אבל אי נימא דהסיבה אינו שייך לקיום המצוה דאכילת מצה כלל, אלא הוא דין הנאמר על מעשה האכילה של כזית ראשון שיוציאין בו חובת מצה, א"כ אמאי לא יצא יד"ח מצה. ועוד דאי נימא הכי א"כ כשאכלן בלי הסיבה מה שייך שיחזור ויאכל בהסיבה, הא כבר קיים מצותו בשלימות, ואין בה שום גריעותא במה שאכלה בלא הסיבה, וא"כ הכזית שיהא על עתה אינו כזית הראשון שיוציאין בו, והוי כשאר אכילה דהסיבה בו אינו אלא ענין דהר"ז משובח, וע"כ דס"ל דבעיקר דין אכילת מצה נאמר דין שצריך לאכול בהסיבה.

ולפי"ז יוצא פלוגתא בין הרמב"ם והרא"ש בעיקר תקנת הסיבה, ונפק"מ באכל כזית מצה הראשון, או שתה הכוסות בלי הסיבה, דלהרא"ש יחזור ויאכל וישתה בהסיבה, ולהרמב"ם אינו חייב לחזור ולאכול ולשתות בהסיבה, וועי' תוס' בפסחים (ק"ח א') שנסתפק בזה, (עי' בחי' הגר"ח עה"ש במס' פסחים דף ק"ח א', מה שהובא שם מהגר"ז).

(א) הדברים נכתבו בס"ד לפני הרבה שנים ולא למסקנא כלל, אלא למראי מקומות ופתיחת הסוגיות. (ב) וראיתי בערוך השלחן (סי' תע"ב ס"ק ד') שהעיר בשיטת הראב"ה ממתני' דתנן "ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב", וצ"ב דמאי קמ"ל "אפילו", וצ"ל דקמ"ל דאף דעני אין דרכו להסב כל השנה אפ"ה חייב לאכול ולהסב, (עי' תוס' בד"ה ואפי'), וא"כ אנו לא גרעי מעני שבזמן חז"ל דאף שאין דרכו להסב, בפסח חייב להסב, (ועי' שחיטת דעיקר דין הסיבה בזה"ז הוא גופא לעשות שינוי וכדי שישאלו התינוקות, ע"ש) ע"כ. אמנם לכא' יש לומר בשיטת הראב"ה, דבשלמא בזמניהם דבדרך כלל היה הדרך להסב, אז גם עני חייב להסב דסוכים הוי הסיבה דרך חירות, אבל בזה"ז כיון דאין הדרך להסב כלל, א"כ מהיכ"ת שיש חוב הסיבה אי אינו דרך חירות, וע"ע לקמן. (ג) ולפי"ז מדויק היטב מה שלא הזכיר הרמב"ם דין הסיבה בפ"ז כלל דאיירי שם בדיני מצה, והזכיר דין הסיבה בפ"ז דאיירי בסדר ליל הסדר, דס"ל דהסיבה אינו מדין אכילת מצה, כ"א מצד אכילה בלילה זו (ברכת אברהם בסוגין). (ד) ויש לדיוק קצת בלשון הרמ"א שכתב דלכתחלה יסב כל הסעודה, והרמב"ם לא כתב אלא דההימסב כל הסעודה הר"ז משובח, וישל"ע. (ה) בשאלות (ע"ז) מבואר דהפשט הוא, דעדיפה מצות כבוד הרב, שהיא מדאורייתא, ממצות הסיבה שהיא דרבנן. ויש לעיין עוד.

סמ פניני חיזוק ועצות להמשיך העליה בתקופת 'בין הזמנים'

זמן של בין הזמנים

הג"ר יעקב קמנצקי זצ"ל היה אומר "בין הזמנים אינה זמן של חופש והתרחקות, אלא יש זמן של בין הזמנים", והכונה שהיא זמן מיוחד לעבודה מיוחדת, לימודים אחרים, חזרת הלימודים, סדרים אחרים וכדומה, ביחד עם מנוחה ורענונות, אבל יש בזה עבודה, והיא כזמן בפני עצמה לעבוד את ה' בכל החיזוק לפי המצב של בין הזמנים" והג"ר אליעזר שך זצ"ל כותב באחת מהקדמות לספרו 'אבי עזרי', שכתב הספר בזמן הביניים! וכאן נשתדל לציין כמה דברי חיזוק, עצות, ומחשבות, בכדי שנוכח לינצל זמן זה כראוי בס"ד.

ויש לציין דבר נפלא שאמר האבני נזר זצ"ל, על לשון הגמ' (שבת קה). 'כל המוריד דמעות על אדם כשר וכו'. וצ"ב הכונה באדם 'כשר' ולא 'צדיק' וכדומה. וביאר על פי המבואר במפרשים, דלכן בהמה שחייתה י"ב חודש יצאתה מכלל טריפה (כדאיתא בגמ' חולין נו: 'סימן לטריפה י"ב חודש'), שבכל י"ב חודש יש את כל העונות המשתנים, קין חורף, קור וחום, ואם חייתה כל התקופות הללו סימן שהיא כשירה. כמו כן אם אדם עומד על עמדו בלי השתנות בעבודת בוראו בכל המצבים והזמנים של החיים, נסיון העושר והעוני וכדומה, בצעירתו ובזקנותו, ואינו נוטה חלילה מדרכי התורה, אזי הוא מראה סימני כשרות ונקרא 'אדם כשר' עכ"ד. (הובא בספר כתר תורה, אבות)

ולעניינינו י"ל, שעל אדם כשר לראות שיוכל להיות במצב טוב של עליה בכל זמן ותקופה, במשך הזמן, וב'בין הזמנים', במועדים של שמחה, ובמועדי של אבילות של בין המצרים, ואם יכול לעבוד כל המצבים באופן הכי טוב, אז הוא 'אדם כשר'!

הזמן ובין הזמנים: המשל לרכבת עם הרבה קרנות

עיקר החילוק בין הזמן של בין הזמנים להזמן הרגיל, הוא בזה שבבין הזמנים כל אחד נמצא לבד בלי המסגרת של הציבור בישיבה או בכולל, ועל כל יחיד לעמוד בכוחות עצמו, לעשות מסגרת לעצמו לינצל ימים אלו בשלימות. ובאמת ימים אלו הם כימי מבחן כמה כל אחד יכול לילך בכוחות עצמו, בלי הרוח של הציבור בבית מדרש, שאם היחיד מנצל הימים לעליה באמת, בזה מראה שיוכל לחייב את עצמו לשמור סדרים קבועים ומסגרת יומי, ואינו תלוי כל כך בהציבור כמו שיש באמצע הזמן.

ומשל יפה בזה אמר הסבא מנובהרדוק זצ"ל, שכשרואים רכבת כשיא נוסעת עדיין, לא יודעים ולא מבחינים איזה קרון נוסע בכח עצמו, מפני שכל הקרונות נגדרים אחד אחרי השני, ולכן על כל קרון אפשר לחשוב שהוא מוביל את כל שאר הקרונות, אולם לאחר שפירקו אותם וכל אחד עומד בנפרד, רק אז אפשר לראות שכולם לא זזים מכח עצמם, ורק הקטר הוא החזק ומכוחו כולם זזים. והנמשל בזה הוא, שבאמצע הזמן כולם לומדים וכולם מתפללים, ואז נראה שכולם חזקים, כולם הולכים יחד, אבל המבחן האמיתי הוא בבין הזמנים, שכל אחד יושב לבד בביתו, שאז רואים מי החזק האמיתי ומי מתעלה מכח עצמו. (הראנו בבנינו, עמ' שלב)

הלימוד, ולא ההיפך. ואם בכל יום מחיי האדם צריך קביעות עתים לתורה, בזמן של בין הזמנים הלא כל שכן, שצריך לקביעות עתים לתורה ביותר.

וקביעות זה, כדאי שיהיה בקביעות זמן הלימודים, קביעות מקום בבית המדרש וכדומה, וגם קביעות הלימוד מדי יום ביומו, אם זה לימוד חדש מה שלבו חפץ, או חזרה על הנלמד במשך הזמן, אבל שיהיה לימוד קבוע ומחושב, ובזה יראה סייעתא דשמיא בלימודו שקובע עתים לתורה כראוי. ובמכתב קול קורא שיצא לקראת בין הזמנים, מהגאונים הרב שך זצ"ל, הרב חיים שמואלביץ זצ"ל, הסטייפלער זצ"ל, הרב משה חברוני זצ"ל, הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, כתבו בתו"ד: "לכן אנו פונים בבקשה גדולה מכל בני הישיבות הי"ו, שכל אחד ואחד יתחזק בלימוד התו"ק בימים אלו במיוחד, ולקבוע לפחות ארבע שעות ביום ללימוד התו"ק" (נדפס בקריינא דאגרתא, ח"א, עמ' קפג). וכמובן שצורך גדול מאד לקבוע עת בכל יום ללימוד המוסר, שהוא תמיד בבחינת 'פיקוח נפש', אבל בימים אלו במיוחד הצורך בלימוד המוסר בכל יום היא הכרח גמור!

לחטוף הזמן גם 'בלכת בדרך'

ועלינו לזכור שהגם שחובה עלינו לקבוע עתים לתורה, אבל ביחד עם זה עלינו להשתדל ככל האפשר להיות מקושר להלימוד גם כשאנו בין כותלי בית המדרש, והגם שכל בעל משפחה צריך לעשות בחכמה ליתן זמן לבני משפחתו וצרכיהם, וביחד עם זה לחטוף ככל שיוכל ללימוד התורה, ואפילו אם הוא רק מהרהר בדברי תורה, ובזה מתקשר להבית מדרש גם בהיותו ברחוב או במקומות אחרים. וכבר כתב הרמב"ם ז"ל (תלמוד תורה, פ"ג ה"ד) "היה לפנינו מצוה ות"ת, אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו", ויש שכתבו שהכונה בזה, שכל היום יהיה האדם במצב של יחזור לתלמודו, לחטוף את הזמן ללימוד התורה, כפי שהמצב מאפשר. ועלינו לזכור שתלמוד תורה אינה מצות עשה שהזמן גרמא!

ולאור זה עצה טובה לזה שיוכל להיות במצב של חזר לתלמודו, הוא לחשוב בקושיא אחת או חידוש אחד שלמד באותו יום, ויתבונן בה גם בלכתו ברחוב, או יקח איזה ספר שיש בו דברי תורה ערבים וקצרים, כגון ספר 'משמרת חיים' להג"ר

בחוקתי תלכו – לילך גם בכוחות עצמו!

ויתכן שענין זה מרומז בתחילת פרשת בחוקתי, דכתיב 'אם בחוקתי תלכו', וראיתי הובא בשם הג"ר נחום זאב ז"ל (בנו של הסבא מקלם) שאמר בדרך משל, קבוצת אנשים ישבו על יד השלחן ואכלו ושתו, ולא ניכר הבדל בין איש לרעהו. לאחר הסעודה קמו כולם והלכו ורק אחד נשאר על מקומו, ולא ידעו מה הסיבה שאינו זז ממקומו. הסתכלו למטה וראו שרח"ל אין לו רגלים! והנמשל בזה הוא, שיש בחורים שיושבים בישיבה ביחד עם כל ההברים ולומדים חזק, ולא מכירים כל כך הבדל בין זה לזה, אבל אחר כך שצריכים ללכת לעולם הגדול או מכירים את ההבדל בין זה לזה ורואים למי יש רגלים ולמי אין רגלים.

והמוסר השכל לכל אחד, שכשהכל יושבים ולומדים בבית המדרש ובישיבה יחד, לא מכירים למי יש כוחות עצמיים ללמוד, שיתכן שלומד רק כי כך הוא המצב והרוח, והבחינה האמיתית לראות מי יכול ללמוד חזק בכוחות עצמו, כשמגיע בין הזמנים ויומי דפגרא, ולא כולם לומדים בבית המדרש, אם היחיד יכול להתחזק וללמוד בהתמדה גם במצב כזה, זה אות שכל הזמן היה הולך גם בכוחות עצמו. וזה מרומז בלשון 'אם בחוקתי תלכו', שכל יחיד יוכל לילך בחוקות התורה גם כשאין כולם יושבים ביחד ולומדים. (ו"ל עוד, שמצב זה בא רק כשהיה עמלים בתורה, שעי"ז הוגה בתורה תמיד בכל הכוחות, גם כשאין הרוח מסייעתו). (דבר תורה על השלח, בחוקתי)

העצה הראשונה: קביעות עתים לתורה

ולאור זה, העצה הראשונה לזמן זה הוא, שיקבע כל אחד סדרים קבועים מדי יום ביומו, סדרים עם זמנים קבועים, שאפילו אם לא יכול לקבוע כמות בשעות כמו במשך הזמן, אבל הזמנים שיוכל ללמוד יהיו קבועים, כגון שקובע סדר ראשון בבוקר, במשך כמה שעות, וכן סדר בלילה, אבל צריכים שיהיו קבועים פחות או יותר שבשעות אלו הם זמן הלימוד, ולא יתעסק או בשאר דברים. שבלי קביעות סדרים, יתכן מאד שימצא שיעברו ימים בלי הרבה תלמוד תורה ח"ו, וכבר אמרו חז"ל (שבת לא). שמהשאלות הראשונות ששואלים בדין הוא 'קבעת עתים לתורה', ומשמע מזה שקביעות עתים לתורה הוא קובע מה היתה מהלך החיים של אדם זה, שאם קבע עתים לתורה, חזק ולא יעבור, אז סדר יומו היה מיוסד סביב שעות

(א) הובא במאמר מרדכי ח"ב מאמר מת. מקור הדברים הוא במאמר מהג"ר יעקב זצ"ל, שנדפס בקובץ קול תורה חלק עד, עמ' רמט, ושם יש מאמר שלם בענין הזמן של בין הזמנים, ע"ש ות"ו. (ב) ויש לדעת שאם מגיעים למצב זה שחוטפים כל זמן מיותר ללימוד התורה, הרי הוא כאילו ממשיך לימודו כל היום, כמש"כ התוס' (ברכות יא: ד"ה שכבר נפטר) לענין ברכת התורה, וז"ל: "ישאני תורה שאינו מייאש דעתו, דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה, והיו כמו יושב כל היום בלא הפסק" ע"ש. – וכדאי לציין בקיצור, שעצה טובה גדולה בפרט בימים אלו, הוא להשתדל מאד בכתיבת חידושי תורה, שזה מועיל להבנת הלימוד, שמחת התורה, ושמות החיים!

חיים פינחס שיינברג זצ"ל, שיש בהם קושייות ותוצאות נפלאים, שבקל אפשר למצוא איזה ענין להתבונן בו גם 'בלכתך בדרך', ואולי גם להיות נושא ונותן בזה עם שאר בני המשפחה הראויים לכך. (כמובן שלא יהיה במצב של סתירה עם הנופש והמנוחה שצריך לו ולבני משפחתו בבין הזמנים, והחכם עיניו בראשו).

תפלה ביציאתו מביהמ"ד חיוק לחובשי ביהמ"ד

לקראת בין הזמנים קם הג"ר אלעזר שך זצ"ל ונתן שיחה לתלמידיו, דברי חיוק כהכנה לבין הזמנים, ובוזה פתח שיחתו: "שינוי (ברכות כח): 'רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה וכו', ואמרו בגמרא, תנו רבנן בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלקי שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור, ולא על טהור טמא וכו'. ביציאתו מהו אומר 'מודה אני לפניך ה' אלקי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות, שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים, אני עמל והם עמלים, אני עמל ומקבל שכר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר, אני רץ והם רצים, אני רץ לחיי העולם הבא, והם רצים לבאר שחת' ע"כ. תפלה זו אנו אומרים קודם הלימוד וכן בהדרגה.

וכאן שאל הרב שך זצ"ל: "לכאורה גם ביציאתו מבית המדרש היה צריך להתפלל שלא יכשל, שהרי ביציאתו מבית המדרש הוא עומד לפני כניסתו לרחוב, והיה צריך תפלה חזקה יותר שלא להכשל, שהרי הרחוב הוא מקום שונה לגמרי ויש בו מכשולים. והנראה מזה שלהכנס לרחוב לא די בתפלה ובקשה שלא להכשל, אלא אז צריך לזכור ולדעת כמה יש להודות על ששמת חלקנו מיושבי בית המדרש, וזו היא התפלה הגדולה ביותר שלא להכשל, כי בזה שזכר תמיד 'ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, שאני משכים והם משכימים שאני רץ והם רצים, ע"י זכירה זו תהיה זהירות ממכשול'! הרי לנו עצה טובה להמשיך העליה שלנו בבין הזמנים, לזכור ולחזור ולשנן בשפתינו ובלבנו את האושר והזכות שיש לנו להיות מיושבי בית המדרש ולא מיושבי קרנות, ובוזה גם אם נהיה ברחוב לא נשכח מעלתנו ורוממתנו הנעלה האמתית. ופעם התבטא בזה הרב שך זצ"ל: 'בן ישיבה שאינו

מרגיש את הרגשת האושר בזה 'ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, ולא שמת חלקי מיושבי קרנות' – אינו יודע בין ימינו לשמאלו" (מחשבת מוסר ח"א, עמ' קפב).

'דברים יורדים חדרי בטן ונופחים רוח חיים תוך פנימיות נפשו'

ובאמת הזמן גרמא להתבונן בזה לפני צאתנו מבית המדרש במצב של הזימן ל'בין הזמנים', לדעת ההשקפה הנכונה במצבנו בהעולם, בכדי שנוכל להיות לאור המעלה שיש לנו באמת. ומצינו דברים נפלאים בזה מה'תפארת ישראל' (ברכות פ"ד מ"ב, בבועז) על לשון המשנה הנ"ל "ביציאתו (מבית המדרש) מהו אומר 'מודה אני לפניך ה' אלקי ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד ולא שמת חלקי מיושבי קרנות... אני רץ לחיי עוה"ב והם רצים לבאר שחת' ע"כ. ולכא' יש לתמוה בזה, דלמה לא סגי בזה שיתן הודאה על חלקו, ומדוע הוצטרך להשפיל את יושבי הקרנות כ"כ לומר שהם רצים לבאר שחת?

וביאר בזה התפארת ישראל וז"ל: "דמי שיושב חבוש וגלמוד בביהמ"ד טמון בירכתי בית העיון הקדוש, אשר בתוך זמן זה הכל הוא בחוצות ובשוק העולם מלא מרוצה ותנועה, והבניא הסוחרים והפועלים יוצאים דחופים ומבוהלים בדבר העסק החומרי, להשתדל בחריצות אחר ריבוי הממון והקנינים, באמת הת"ח הזה המתבודד כשיוצא מדלתו ביהמ"ד החוצה, נראה בעיני עצמו... כעצל טמן ידו בצלחת, וכמתרפה במלאכת החיים. ועל כן צריך הת"ח לדבר בעצמו אל לבו דברים יורדים חדרי בטן ונופחים רוח חיים תוך פנימיות נפשו, להרגיש גודל יקרתו וכנשר יגיבה עוף על כל השואפים על עפר הארץ בהבלי הזמן, וע"כ השליך דברי גנות ובוזון כנגד השוגים והמבלים ימיהם בטרדות העולם העובר, תוך התודה שנתן לה' על חלקו" עכ"ל הנפלא.

ואם בכל יום עלינו להזכיר לעצמינו יסודות אלו שיהיו קבועות בעמקי לבבינו, הלא הדברים קל וחומר לימים אלו של 'בין בזמנים', שאינם נמצאים בתוך מסגרת הרגילה של הישיבה והכולל, ונמצאים יותר בהרחובות מחוץ לכותלי בית המדרש, הרי בודאי עלינו לחזק ולשנן לעצמינו מעמדינו הרמה כיושבי בית המדרש, ולא להיות נסחף ברוחות שברחובות כאילו שיש עולם וחיים אחרים מלבד התורה ח"ו.

לשמור הלבוש של 'בני תורה' גם בבין הזמנים!

והנה אחד מהשמירות לבן תורה מחוץ לכותלי בית המדרש הוא הלבוש של בני תורה, שאינה סתם מנהג, אלא קביעות של צורת החיים, להעמיד ולהזכיר לחיות חיים מעולים ומיוחדים כראוי לבני תורה מבקשי ה', וכמו שבגדים מגינים על האדם מהקור והחום וכדומה, כמו כן הם יכולים להגן על פנימיות האדם לחיות חיים ראויים וחשובים באמת, (ובדוגמא לזה אמרו חז"ל שבת ק"ג. דר"י קרי למאניה 'מכבודתי', ופירש"י שמכבדין בעליהן). וכמו שענינו רואות שמי שלבוש כחדרי שומר תורה ומצות, קשה לו להסתובב עם אנשים פורקי עול ולהתחבר אליהם פנים אל פנים, ונמצא שבגדים מעמידים את האדם בצורה מיוחדת הראוי לו. ואנו למדים כאן, שענין הבגדים אינם אלא דבר חיצוני בעלמא, אלא אדרבה הם ביטוי של חשיבות, ומשפיעים הרבה על הנהגת האדם, ולכן הם תופסים מקום חשוב בעבודת השי"ת.

ובענין זה דיבר הג"ר דוד כהן שליט"א (ר"י חברון) "אנו רואים יותר ויותר ברחובה של עיר בני ישיבות היוצאים בלי בגד עליון וכובע, שזה היה המלבוש של כל בני תורה בדורות האחרונים. עד לפני כמה שנים היה רגש בושה טבעי לכל בן תורה לצאת לרחובה של עיר בלי חליפה וכובע, והיום נפרצו גם בזה רגשי הבושה, וזה מראה שנטשטשו המושגים והערכים. עדיין אני זוכר כשהייתי בחור צעיר בישיבה וירדתי לרגע אחד לרחוב של הישיבה בלי כובע וחליפה, ופגש אותי המשגיח הגה"צ ר' מאיר חדש זצ"ל ושאל אותי 'האם אתה נמצא עכשיו בבית המדרש?' אלו היו המושגים של צורת בן ישיבה גם בהופעה החיצונית נכבדות של בני תורה!" (הובא בספר 'שערי הישיבה' עמ' 53).

ובמיוחד בימי בין הזמנים שאין נמצאים בכותלי בית המדרש, עלינו לשמור את צורת החיים שלנו, את הלבוש של בני תורה שישמור אותנו מרוחות שמבחוץ! ואפילו אם נמצא במקום שלא יצטרך ללבוש כובע ובגד עליון (דזאקט), אבל יש לזהר לא להתפשט מבגדי הבני תורה, וד"ב.

העצה לשמירה להתבונן ולהזכיר בהחשיבות הגדולה שלנו

ונסיים בדבריו של הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל (משר"א, א. עמ' קנו) "חייב אדם להתבונן ולהזכיר החשיבות הגדולה שיש בו בעצמותו, וככל כמה שמרבה בהכרה זו כן מתרבת וגדלה בו חשיבותו, וזהו גורם גדול ועיקרי לתיקון המעשים יותר מכל, שהרי מצד הכרת חשיבותו לעולם יחשוב בדעתו אם פעולה כזו ראוייה לו והגונה לו, וימנע מכל מעשה ומכל התנהגות שאינה לפי כבוד חשיבותו... ומכ"ש מי שעוסק בתורת ה' הרי"ה כעין הכהנים... ובאמת כל עצמותו של אדם, ומדרגתו בעצם, היא לפי הכרתו בערכו..."

נמצינו למדים דכלל הוא, שכל מה שמרגיש אדם מישראל בעצמו יותר שהוה בן מלך ומעוהד לגדלות, הרי"ה שומר נפשו וכבודו, שמתוך הרגשת האמתיות שהוא בדרגת בנים אתם לה', ממילא ענינו רצויים וישרים. וכן מצינו במס' שבת (קיד). "איהוה ת"ח שמחזירים לו אבידה בטביעות העין, זה המקפיד על חלוקו להפכו", ופירש"י: "שלא יראו התפירות המגונות ואמרי החלוק" ע"כ. הרי שגם בת"ח אם אינו מקפיד שיהא נראה בכבוד התורה, אין להאמינו בטביעות עין, דאפשר שאך נדמה לו ויאמר שיועד בוודאות. והרי לנו עד היכן הדברים מגיעים, שאם אדם אינו מכיר בערכו ומקטין את עצמו הרי גורם בזה הפסד גדול לכל עניני רוחניותו, עכ"ל.

במהלך מחשבה זו, תמיד לא לשכוח את המעלה הגדולה שלנו כבני תורה, ולחיות לאור חיים של רוממות של חיים של תורה, בזה נזכה בס"ד, לשמירה מעולה גם בבין הזמנים, כשאין נמצאים בתוך כותלי בית המדרש כל היום, שמירה רוחנית, שמירה גשמית, בבריאות הגוף והנפש, אמן כן יהי רצון!

(א) והראינו בזה בספר 'אור המער', במאמר לחנוכה. ועוד ענין יש בזה, והוא התפלה הנכלל באמירה זו, שמתפללים לינצל מהמכשולים המצויים מחוץ לכותלי בית המדרש. וכדאי לציין דברים נפלאים שכתב הג"ר חיים מוולאזין זצ"ל בשם הגר"א זצ"ל (בספר כתר ראש סימן עג) "שיקדים תפלה לצרה, וקודם לכתו בדרך, או בבוקר השכם יאמר 'רבנו של עולם הנני הולך בגיא צלמות ומקום מסוכן, והשיעני מיצר הרע ומחטאים ומעונות, ובפרט מעבירה פלוגית, וירבה בזה מקורות לבבו, וישיעוהו השם". עוד כתוב (סימן קלה) "כשדעתו לילך בשוק יתפלל ויבקש רחמים לבל יכשל ח"ו בשום נדנדו חטא והרהור עבירה ר"ל". ועוד כתוב (סימן קמו) "שאלתי מרבינו, הסכמתי לחזור לעיר כו', אבל אני ירא מטרדת הצפוני, ואמר לבקש רחמים מהקב"ה ובלעדו אין עוזרי ע"ש.

ליקוט מהקדמונים זצ"ל באורות החג וליל הסדר. [רובם הובא בקונטרס הנפלא 'עבודת חג הפסח' ע"ש]

ובכבודו נגלה עלינו. ולא את אבותינו הוציא כי אם אותנו, וראוי לגמור ההגדה וההלל בשמחה שלימה שמחת הנפש, ולקיים כל המצות לשמה... ובזכות המצות הללו נהיה בטוחים כי הקב"ה יציל אותנו גם עתה מכף כל הקמים עלינו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לבלתינו, ובפרט בעתות המלחמה. ועל מי לנו להשען כי אם על אבינו שבשמים שהקב"ה הצילנו ויצילנו מידם. וכדאי הוא החג הקדוש הזה שיגן עלינו, ונזכה לקיימו בכל חקותיו ומשפטיו (דרושי הצ"ח דרוש לו)

'המצוות הנהוגות בליל פסח, סגולתן עצומה מאד'

"המצוות הנהוגות בליל פסח, סגולתן עצומה מאד, ורוב התורה נאמר בה יציאת מצרים... וראוי לקיים המצוה בכונה שלימה, ולהודות ולהלל לשמו הגדול בכונה שלימה, ולא להיות מצות אנשים מלומדה" (שם)

כל האורות שיאירו בימי הספירה נכנסין בליל זה

"ולדעתי נראה לי עפ"י דברי הארז"ל כי בליל א' של פסח האירו מוחין דגדלות וקטנות, וכל האורות שיאירו בימי הספירה נכנסין ע"י המצוות והכוסות" (שו"ת מהר"י אסאד סי' קנה)

בזכות שמירת חודש זה נזכה לשמירה מהשי"ת

"לכן כשישראל שומרים חדש האביב והמצות, שומר השי"ת הלילה הזה לגאלם, וכיו"ב אמרו (דב"ר ד, ד) כשאתה שומר נרי אני משמר נרך וכיו" (משך חכמה שמות יב, יז)

'כל אוצרות הברכה נפתחים בלילה הזה'

"הגיע ליל יום הפסח וקרא יצחק לעשיו בנו הגדול ואמר לו 'בני זה הלילה כל העולם אומרים בו הלל, ואוצרות טללים נפתחים בו הלילה' (כל אוצרות הברכה נפתחים בלילה הזה, ומפני כך אומרים אז העליונים הלל. הרד"ל). אמרה רבקה ליעקב 'בני הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים בו, העליונים אומרים שירה, הלילה הזה עתידים בניך להגאל, הלילה הזה עתידין לומר שירה'" (פרקי דרבי אליעזר פרק לב)

'איך עלינו אור מעין האור שהאיר אז'

"ועל פי זה נצטוונו בחג הפסח בכל הענינים שנצטוונו זכר ליציאת מצרים, כי בהיות התיקון ההוא גדול מאד... הוקבע שבשוב תקופת הזמן יאיר עלינו אור מעין האור שהאיר אז ותחודש בנו תולדת אותו תיקון, ועל כן נתחייבנו באותם הענינים כולם" (רמח"ל, דרך ה' ח"ד פ"ז)

'כל קדושת החגים מסתעפים מליל זה'

"ולכן נקרא 'ליל התקדש חג', שכל קדושת החגים מסתעפים מליל זה, שכן פסח נקרא ראש השנה לרגלים, דכל הרגלים מסתעפים מקדושת חג הפסח, וקדושת החג הוא עיקרו צלילה הראשונה, נמצא דמלילה הראשונה נתקדשו כל החגים" (רי' צדוק הכהן, פרי צדיק פסח טז)

כדאי הוא החג הקדוש הזה שיגן עלינו

"החג הקדוש הבא עלינו לטובה ראוי לשמוח בו מאוד, כי בו יצאת לחירות מעבודה קשה עבודת הגוף ועבודת הנפש, והקב"ה בעצמו

פס הקריאה לכל אחד מאבינו שבשמים: 'אנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו'

'הרחב פיך לשאול כל תאותך'

כתיב בתהלים (פא, יא) 'אנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו'. ובגמ' (ברכות נ). מבואר שמקרא זה 'בדברי תורה' כתיב, שבזה יש לשאול כל תאותו, כלשון רש"י 'הרחב פיך ואמלאהו': 'לשאול כל תאותך'. וכתב שם המהרש"א ז"ל: "וסמך ליה 'אנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים', שאל תחשוב שלא אוכל למלא כל שאלתך, הרי אנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים אשר ראית שם היכולת בידי למלא כל שאלתך בד"ת" ע"ש.

ואולי הכונה בזה, שיתכן מצבים שאדם חושב לעצמו 'מי אני שאוכל לזכות להשגות גדולות בתורה ועבודת השי"ת? הרי אין לי ראש טוב, אין לי כח הזכרון, אין לי הרבה זמן, אין לי המנוחה לישיב ללמוד בהתמדה' וכדומה. ולזה הקב"ה אומר לכל אחד מישראל 'אנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו', ראו הכח שלי שהעליתי את ישראל מארץ מצרים, שבשעתו היו במ"ט שערי טומאה, ונתתי להם הכח להתעלות עוד ועוד, עד שזכו למ"ט שערי קדושה ולהיות ה'ממלכת כהנים וגוי קדוש' וא"כ גם כל אחד יכול להתעלות ולהשיג הרבה, ורק 'הרחב פיך ואמלאהו' לבקש כל תאותך!

ו'הרחב פיך' היא תנאי שהקב"ה מבקש מהאדם, שהאדם ירחיב פיו לבקש לזכות לתורה ועוד תורה, ואם האדם מקיים תנאי זה, שמיגיע עצמו בתורה כראוי, אז נאמן הקב"ה למלא הבטחתו שימלא כל משאלות לב האדם בדברי תורה ומצינו בכתובות (סג). במעשה דרבי עקיבא, שכתבו שם התוס' (ד"ה אדעתא) 'הכא לא חשיב נולד כיון שהלך לבי רב, דדרך הוא בהולך ללמוד שנעשה אדם גדול'. ואמרו בזה בעלי המוסר שאם האדם בוחר להיות 'הולך ללמוד', שהולך לישיבה בביקוש להתגדל, או 'נעשה אדם גדול'!

'בודאי הקב"ה יתן לו דעת בלבבו ויעזרהו'

וכתב בזה החפץ חיים זצ"ל שכתב (תורת הבית פ"ז): "מצינו אצל המשכן, שכל מי שהיה משים לבו ותשוקתו לעשות מלאכת המשכן, היה הקב"ה נותן לו דעת ותבונה שידע איך לעשות... ודבר זה שייך לכל עניני הטוב, בין בעניני הפעולות ששייכות לעניני הקודש, שצריך ליתן לב להתבונן איך לעשותה, ובין בעניני לימוד התורה, אם אחד יסכים בדעתו להשתדל להיות בקי באיזה סדר גמרא וכדומה, ויראה ללמוד ולחזור כמה פעמים, או לברר איזו הלכה בתורה ומתייגע בה, בודאי הקב"ה יתן לו דעת בלבבו ויעזרהו להוציא מחשבתו לפועל ע"ש.

והג"ר יחזקאל לעוונישטיין זצ"ל היה אומר: "לא בשמים היא, כל אחד יכול לזכות! אין בזה מהלך טבעי, ההשפעה היא בלתי טבעית, הקטן ביותר יכול לזכות למדרגת אדם גדול, אם יעמול ויקרב עצמו לבורא! 'הרחב פיך ואמלאהו' שהקב"ה נותן ונותן!" (ממזרח שמש)

ה'זמן' גרמא להרחיב השאיפות

ובאמת הזמן גרמא להתחזק בענין זה, שהרי מלבד הלימודים בזה מציאת מצרים, והכנה בימי הספירה לקבלת התורה, הרי לאחר חג הפסח מתחיל 'זמן' חדש בישיבות ובכוללים, והיא תקופה חדשה לכל בתחילת ימי הקיץ. לכן הזמן מוכשר לכל אחד ליקח קצת זמן להתבונן איך אוכל להרחיב את השאיפות שלי? איך אוכל להשיג יותר בתורה, עבודה, וגמ"ח? אולי אני יכול להוסיף עוד חצי שעה ללימוד התורה? אולי אוכל להצטרף לעוד שיעור תורה? אולי אוכל להוסיף בלימוד המוסר בכל יום? אולי אוכל לכתוב עוד חידושי תורה? וכדומה בכל עניני עבודת השי"ת. שהרי כל מה שהקב"ה מבקש מאתנו הוא 'הרחב פיך' ואז הקב"ה מבטיח לנו 'ואמלאהו' י"הר' שנוכח כולנו לשפע של אורות וברכת המועדי וזמני קודש!